

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Läpi neekerien maan-osan

Author: Rafaël Hertzberg

Release date: January 26, 2009 [eBook #27892]

Language: Finnish

Credits: Produced by Tapio Riikonen

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK LÄPI NEEKERIEN MAAN-OSAN ***

LÄPI NEEKERIEN MAAN-OSAN

Henry Stanleyn matkat, seikkailut ja vaarat Afrikassa

Kirj.

RAFAEL HERTZBERG

Suomennos.

Helsingissä,

Kansanvalistus-seuran kustantama.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainossa,
1886.

Henry Stanley.

SISÄLLYS:

[Kuinka matka tuli päätetyksi.](#)

[Tulo Sansibariin.](#)

[Sansibar ja sen väestö.](#)

[Valmistukset. Retkikunta lähtee liikkeelle.](#)

[Retkikunta tunkee Afrikkaan.](#)

[Vastuksia, nälänhätä ja kuolema.](#)

[Taisteluja villien kanssa. Tulo Victoria-järvelle.](#)

[Victoria Nyanza'lla.](#)

[Stanley Ugandan keisarin luona.](#)
[Uusia seikkailuja järvellä.](#)
[Stanley saa kanootteja.](#)
[Kanootit joutuvat haaksirikkoon. Villien juhla.](#)
[Taistelu maan-asukkaiden kanssa.](#)
[Taas Mtesan luona. Mtesan sota. Mustan keisarin kääntyminen kristin-uskoon.](#)
[Sodan loppu. Leiri palaa.](#)
[Ugandan maa ja kansa.](#)
[Vastoinkäyminen.](#)
[Kuningas Rumanika. Neekerien kylpypaikka.](#)
[Retkeä jatketaan. Stanley rupeaa veriveljeyteen. Ruma kansa.](#)
[Eteenpäin merta kohti.](#)
[Virtaa alas. Taistelu varustetussa leirissä.](#)
[Eteenpäin tuntemattomia seikkailuja kohti.](#)
[Stanleyn-koskia alas. Vaaroja ja taisteluita.](#)
[Uusia taisteluja.](#)
[Kova onnettomuus. Uledin rikoksellisuus.](#)
[Frank hukkuu.](#)
[Salakapina. Pelastus hengenvaarasta.](#)
[Epätoivo ja hätä.](#)
[Pelastus.](#)
[Merelle.](#)
[Taas Sansibariin.](#)

Kuinka matka tuli päätetyksi.

Mainio löytömatkustaja Henry M. Stanley, jonka monivaiheiset matkat sisä-Afrikassa, missä hän oli etsimässä kuolleeksi luultua lähetyssaarnaajaa ja tutkimusretkeilijää Livingstonea, olivat herättäneet koko maailmassa hämmästyttä ja ihmettelyä, oli v. 1874 Englannissa, kun ilmoitus tuli että Livingstone oli kuollut. Hän oli kuollut juuri ollessaan pääsemäisillään siihen salaperäiseen seutuun, jota hänen oli aikomus tutkia.

Stanley oli yksi niistä, jotka, sitte kun Livingstonen ruumis oli tuotu Englantiin, kantoivat häntä hautaan. Hän tunsi sanomattoman, syvään tunkeutuvan tuskan ja alakuloisuuden tunteen nähdessään arkun laskeutuvan haudan pohjaan ja kuullessaan ensimmäisten multakourallisten raskaasti putoavan arkun mustalle kannelle. Silloin tunsi Stanley itsessään kypsyttyä täyteen voimaansa sen päätöksen, jonka hän oli jo tehnyt saatuaan ensimmäisen tiedon Livingstonen kuolemasta, että nimittäin se olisi oleva juuri hän, joka jatkaisi siitä mihinkä Livingstone oli lopettanut ja, jos sallimus niin vaatisi, tulisi lähimmäksi marttyyraksi kuulemattoman Afrikan valloittamista varten tieteelle, maailmankaupalle ja sivistykselle.

Valmistaakseen itseänsä vastaista suurta tointansa varten, osti Stanley nyt kaikki Afrikasta kirjoitetut kirjat, mitä vaan voi käsiinsä saada, ja pian oli hänellä semmoisia satakolmekymmentä. Hän tutki niitä palavalla innolla ja pian oli hänellä päässään kaikki mitä siihen asti tunnettiin Afrikan maantieteestä, sen luonnosta ja kansakunnista, sekä tiesi täydellisesti kuinka paljo sisä-Afrikassa oli ihmiskunnalle tuntematonta ja hänellä oli jällellä tehtävää. Hän valvoi myöhään yöhön ja teki matkasuunnitelmia, viitoitti alueen vastaisia löytöjään varten, pani muistoon kaikki, mitä piti ennakolta tuntea, ja teki luetteloita kaluista, joita hänellä piti olla mukanaan matkalla sivistyneen maailman rajojen ulkopuolella.

Eräänä päivänä meni hän sitte suuren englantilaisen lehden *Daily Telegraph'in* toimituspaikkaan. Hän istui ja puheli toimittajien kanssa sitä ja tätä, kun lehden ulos-antaja astui sisään. Stanley oli juuri puhunut Livingstonen kuolemasta ja kaikesta siitä mitä tällä olisi vielä ollut toimitettavana. Lehden ulos-antaja kysyi silloin äkkiä:

— Taidatteko ja tahdotteko saattaa hänen työnsä päätökseen? Ja mitä luulette ennen kaikkia siinä päättämässä olevan tehtävää?

Stanley vastasi:

— Keski-Afrikassa olevan Tanganika-järven laskuväylää ei ole keksitty. Emme tiedä liioin juuri mitään mahdollittoman suuresta Viktorija-järvestä, Tanganikan läheisestä naapurista; emme tiedä myöskään onko se yksi järvi vai kuuluuko siihen monta. Emme siis myöskään tiedä missä Niilin lähteet ovat.

— Luuletteko voivanne saada kaiken tuon selville, jos minä annan teille näistä tiedon hankkimisen toimeksi?

— Jos vaan elän, niin olen ainakin jotain tekevä. Jos olen elossa sivuitse sen ajan, joka tarvitaan kaiken tämän tekemiseksi, tulee se myös kaikki tehdyksi.

Asia lykättiin kumminkin toistaiseksi, sillä amerikalaisen *New York Herald* lehden omistajalta, Gordon Bennetiltä, piti ensin kysyä asiasta. Se oli nimittäin hän, joka ennen oli omalla kustannuksellaan lähettänyt Stanleyyn etsimään Livingstonea.

Seuraavan-sisältöinen sähkösanoma lähetettiin herra Bennetille: "Tahdotteko yhtyä *Daily Telegraph'in* kanssa lähettämään Stanleyyn Afrikaan. jatkamaan Livingstonen löytöjä?" — ja kahdenkymmenenneljän tunnin päästä tuli Atlantin meren toiselta puolelta lyhyt vastaus: "Tahdon. Bennett."

Kaksi viikkoa oli määrätty, jolla aikaa piti ostaa veneet — yksi ruuhi, yksi pienempi ja yksi suurempi vene —, hankkia laiva ja miehistö, ostaa kivääriä, ampumisneuvoja, köysiä, satuloita, lääke- ja ruokatavaroita; hankkia kankaita lahjoiksi neekerienpäälliköille; ostaa tieteellisiä kaluja, kirjoitusaineita j.n.e. Suurempi vene oli Stanleyyn oman keksinnön mukaan rakennettu. Se oli 40 jalkaa pitkä, 6 jalkaa leveä ja 36 tuumaa syvä, ja tehty 3/8 tuumaa vahvasta espanialaisesta seeteristä. Sen voi hajoittaa viiteen 8 jalan pituiseen kappaleeseen. Että sitä helpommin voisi kantaa oli jokainen kappale vielä jaettu kahteen puoliskoon.

Muutamia nuoria ja reippaita englantilaisia soutajia, joiden taidot jokikulussa tulisivat olemaan erittäin hyödyllisiä, koetti Stanley saada mukaansa. Hänelle neuvottiin kahta rohkeaa ja seikkailuhaluista nuorta miestä, Francis John Pocock ja Edward Pocock, molemmat siivoja nuorukaisia, jotka hän ottikin palvelukseensa.

Sill'aikaa oli joukko hakemuksia päästä "uuden lähetystön" mukaan tullut sekä *Daily Telegraph'ille* että *New York Heraldille*, "kenraaleilta", "översteiltä", "kapteeneilta", "luutnanteilta", "merikadeteilta", "insinööreiltä", ravintolanomistajilta, käsityöläisiltä, viinureilta, kokeilta, rengeiltä, — väeltä joka kelpasi johonkin ja väeltä joka ei mihinkään kelvannut, — kaikki tunsivat he omien vakuutustensa mukaan Afrikan, kaikki olivat he hyvin tottuneita ilmanalaan, kaikki olivat varmoja siitä että tulisivat tekemään Stanleylle suurimpia palveluksia; teräväjärkisytyksellään ja keksintökyvyllään olivat he suojelevat Stanleytä kaikenlaisista vastuksista, olivat nostavat hänen ylös ilmapalloissa tahi lentokoneissa, tekevät itsensä ja hänen näkymättömiksi salaisilla taidoillaan, tahi "magnetismin tieteen" avulla nukuttavansa villit, niin että kaikessa rauhassa ja levossa voitaisiin kulkea missä hyvänsä. Varma on, että jos Stanley olisi tahtonut, olisi hän saanut mukaansa 5,000 Englantilaista, 5,000 Amerikalaisista, 2,000 Ranskalaista, 2,000 Saksalaista, 200 italialaista, 250 Sveitsiläistä, 200 Belgialaista, 20 Espanialaista ja 5 kreikkalaista eli yhteensä 15,500 henkilöä. Hän tyytyi kuitenkin vaan kolmeen, ottaen mukaansa edellä mainitut Francis John ja Edward Pocock'in sekä erään kolmannen nuoren miehen, Fredrik Barkerin.

Stanleyyn pyrintö herätti vilkkainta osan-ottoa koko Englannissa. Niinpä sai hän ennen lähtönsä vastaanottaa joukon lahjoja, niinkuin pullokoteloita, kelloja, hajuvesipulloja, piippuja, pistoolia, veitsiä, hammastikkuja, sikaria, pillerirasioita, raamattuja, rukouskirjoja, englanninkielisiä kirjoituksia kristillisyyden levittämistä varten villien sekaan, runokappaleita, silkkihuivia, kultasormuksia j.n.e. Eräs nainen antoi hänelle vielä komean "Castor" nimisen koirankin, eräs englantilainen upseri antoi hänelle toisen; itse osti hän yhden vainukoiran, yhden verikoiran ja yhden mäyräkoiran, jotka Pocock-veljekset ristivät Neroksi, Bulliksi ja Jack'iksi.

Sittenkuin Stanley oli saanut laivaan seuraajansa, veneet, koirat ja kaiken sen mitä muuten oli retkeä varten hankittuna, jätti hän 15 p. elokuuta 1874 Englannin mennäksensä Sansibariin ja alkaakseen tutkimusmatkansa Afrikan itäisellä rannikolla.

Tulo Sansibariin.

Kahdeksankolmatta kuukautta oli kulunut siitä päivästä kun Stanley, löydettyänsä Livingstonen, jätti Sansibarin, kun hän taas astui tälle saarelle 21 p. syyskuuta 1874.

Tutut, aaltomaiset vuorenharjut palmuja ja mango-puita kasvavine rinteineen olivat vielä kerran hänen edessään uiden haaleassa tropillisessa ilmassa. Vaaleansininen taivas kaareutui yli sumun peittämän maan ja tyynen veden, kun laiva purjehti siihen salmeen, joka erottaa Sansibarin Afrikan mannermaasta. Näiden rantojen näkö on viehättävä jokaiselle, joka niitä ensi kerta näkee ja vielä enemmän sille, joka tervehtii niitä vanhoina tuttavinaan. Loistava vihannuus, purpuranväriset kukkulat, tyyni vesi, puhdas, läpinäkyvä ilma, puoleksi salaperäinen hiljaisuus, joka vallitsee koko luonnossa — kaikki tämä herättää ihailua, kun, niinkuin Stanley matkallaan tänne, on katsellut polttavan kuumaa punaista merta, Nubian synkkiä ja pelottavia vuoria, Arabian niemimaan autoita, keltaisia harjanteita, Adenin kuivia tulivuori-kallioita tahi Guardafuin keltasenruskeita, mäkisiä rantoja. Laiva kulkee likitse ohi Sansibarin vihantain rantojen; näkyy luonto jossa on ainoastaan viheriäistä, hengitetään tuoksuja puiden pirteistä, hyvänhajuisista lehdistä. On kyllästytty valtameren ainaiseen tummansiniseen väriin ja halataan vaihtelevaisuutta. Ajatellaan niitä kuivia ja hedelmättömiä kukkuloita, jotka hiljan on jätetty, ja katso, mikä vaihtelevaisuus! Juuri silmien edessä kohoaa uusi, hedelmällinen maa. Palmut, jotka kohottavat tupsumaiset latvansa taivasta kohden; mangopuu tummanvihannan lehdistön suojaamine hedelmineen; banaani-istutukset, jotka antavat erittäin hyvän varjon; tuoksuvat myrteipuu-lehdot — kaiken tämän saa yhdellä kertaa nähdä ikäänkuin lumouksen kautta. Leipäpuut kohottavat suuret tuuheat lehtilatlavansa ja puiden välistä näkee maan, joka on tiheän, viheriäisen ja mehuisan ruohoston ja kukkakentän peitossa. Kaikki sulaa yhteen saaren lämpimästä sisuksesta suitsuavien höyryjen kanssa. Mielikuvitus kiihtyy, sielu kadottaa tahdonvoimansa ja ikäänkuin juopuu tuosta yhäti vaihtelemattomasta, lämpimästä kesä-ilmasta.

Juuri nyt näkyvät näköpiirin reunalla ensimmäiset epäselvät laivanmastojen haahmot, vasemmalla

näkyä himmeä valkoinen möhkäle. Se on saaren pääkaupunki. Sill'aikaa kun höyrylaiva yhä ohjaa kulkuansa etelään, huomaa selvästi kaupungin luodinkannon päässä matalasta, viheriästä rannasta. Huoneet ovat nelikulmaisia, jotenkin yhtä korkeita, valkeiksi rapattuja ja matalalla asemalla. Niiden ja salmen välillä on leveä hietikkokenttä, joka hiukkasen kääntyy vasemmalle vastapäätä olevaan saareen päin.

Kahden tunnin kuluttua siitä kun kaupunki oli ruvennut näkymään lasketaan ankkuri jonkun matkan päässä rannasta. Joukko veneitä laskee vesille rannalla ja rientää kaimaa kohden. Perässä istuu Euroopalaisia, soutajat ovat vapautettuja neekerinä valkoisissa vaatteissa ja punaisissa lakeissa. Euroopalaiset haluavat kuulla uutisia, saada sanomalehtiä ja kirjeitä sekä "suoraan kapteenilta" ehkä pieniä pakettia ystäviltään Euroopassa.

Outo hämmästyy kohta siitä elämästä, minkä hän nyt ensi kerran näkee päiväntasaajan lähellä Afrikassa. Ne muodot, naamat ja äänet, mitkä hän ensiksi näkee ja kuulee, kiintyvät huomaamattansa hänen muistonsa. Onnellisia ja tyytyväisiä musta-, kelta- tai keltaisenruskeaihoisia ihmisiä pitkätk valkoiset villapaidat yllä liikkuu ripeästi ja vilkkaasti hänen edessään, huutavat ja vastaavat toisilleen swahilin-kielellä, jota alkuasukkaat puhuvat, taikka arabiaksi, kovalla äänellä ja vilkkailla liikkeillä. Uusia aineksia tulee joukkoon, ja niin jatkuu se yhäti siksi kunnes tulee oikea babylonilainen sekaannus: englannin-, ranskan-, swahilin-, arabian-, hinduilais- ja ehkä persian-kieltä — kaikkea voi kuulla yht'aikaa.

Oleskelu Sansibarissa on sille, joka aikoo lähteä löytöretkelle, kaikkea muuta kuin hauskaa; hänellä on paljo huolehdittavana ja monta asiaa ajateltavana. Aika kuluu nopeasti. Koko päivä menee valitessa ja ostaissa kankaita, helmiä ja vaskilankaa alkuasukkaille niillä seuduin, mihinkä hänen on matkustettava ja missä rahoilla ei ole mitään arvoa. Puolialastomia kantajia tulee tuoden suuria pakkoja valkaisetmatonta pumpulikangasta, juovaista ja kirjavaa kangasta, nenäliinoja ja punaisia lakkia, pussia, joissa on sinisiä, viheriäisiä, punaisia, valkoisia ja merenkullan-värisiä helmiä, pieniä ja suuria, pyöreitä ja soikeita, ja joukon vaskilanka-kimppuja. Kaikki pitää tutkia, lajitella, kääriä, numeroida sekä asettaa laatikoihin lajinsa ja arvonsa mukaan. Lattioilla viruu irti-otettuja kansia, poisheitettyä paperia, vaateriepuja, rikkinäisiä laatikoita, sinkkikansia, murrettuja lautoja, sahajauhoja y.m. Kantajia, palvelijoita, isäntiä, konttoristia juoksee edes takaisin, ja keskellä tätä sekasotkua menee täällä kumoon eräs kasa, tuolla hajoaa laatikko, vaate- tahi paperikappaleita repäistään, vasarat paukkuvat, kiivaasti kysytään sen ja sen kasan, sen ja sen laatikon numeroa, — kaikkeen tähän sekaantuu vielä kiiruhtavia huutoja, kirkumista ja meteliä varhaisesta aamusta myöhään iltaan. Kaikki hikoavat; valkea-ihoiset käyttävät ahkerasti nenäliinoja; värilliset käyttävät yhtä ahkerasti käsiään, käsivarsiaan ja paidanhihojaan.

Semmoisen kuuman, kiireellisen työpäivän iltana tarvitaan lepoa — asetutaan nojatuoliin, poltetaan piipullinen tupakkaa tai sikari ja juodaan kuppi teetä työn lopetettua; tahi jos joskus saataisiin askareet aikaisemmin loppuun, syödään hyvä päivällinen, kello puoli 5 satuloidaan hevonen, tehdään pieni matka saaren sisäosaan ja palataan lyhyen hämärän aikana takaisin. Tahi kuletaan tavallinen kävelymatka jalkasin Mnazi-Moya'n, s.o. yksinäisen palmun luo, joka salaperäisenä ja ikäänkuin etuvartijana Shangani-niemen takana kohoaa yksinkertaisten hautojen yli vanhalla rannalla. Tahi vielä on yksi ja viimeinen keino mieltävällä ja tutkivalla luonteella varustetuille henkilöille, nimittäin että asettua nojatuoliin lattealla katolla, jossa isännän parkitut vuodat ovat kuivamassa, ja jalat vähäsen päätä korkeammalla odottaa yön tuloa.

Jos teemme matkan hevosella, voimme muutamissa minuuteissa vuorokauden suloisimpana aikana ottaa katsellaksemme kaikkia paikan omituisuuksia. Pitkin ahdasta ja mutkaista, kivellä laskettua kujaa, jossa hevosen kaviot kaikuen kilahtelevat kiviin, ratsastamme muutamain kookkaiden, valkeiksi rapattujen kaksi- tahi kolmikerroksisten talojen ohi. Euroopalaiset kauppiaat ja virkamiehet asuvat täällä lähellä toisiaan ja kapeaan porttiin on portinvartija asettunut niin mukavasti kuin asianhaarat sallivat. Ohimennen saamme siellä ja täällä vilahdukselta^ nähdä sinertävää merenlahdelmaa. Jatkamme kulkuamme siksi, kunnes tulee näkyviin vanha, rappiolle joutunut linnoitus, joka näyttää joka hetki aikovan romahtaa läjään. Joku vuosi sitten oli linnoituksen takana tori, jossa myytiin orjia. Semmoista paikkaa ei, Jumalan kiitos, enää ole.

Oikealla meistä linnoituksen sisäänkäytävällä istuu muutamia törkeitä Arabialaisia. Vasemmalla kohoaa tervehdystykistö, joka vaihtaakseen vanhan tavan mukaan tervehdyksiä sotalaivain kanssa ja muita juhlallisia tarkoituksia varten kuluttaa paljon ruutia. Aivan sen vieressä on tullihuoneukset ja keskellä edessämme on ruhtinas Barghasch'in haaremi eli naishuone, komea arabialaiseen tapaan tehty rakennus, kolmikerroksinen ja valkeaksi rapattu — niinkuin kaikki huoneet tällä saarella näyttävät olevan.

Jos ratsastamme edemmä, tulemme hetken päästä vielä kapeammalle kujalle, jossa rappaus ei ole niin valkoista kuin eurooppalaisessa kortteerissa. Olemme nyt Melindissä, missä niiden Eurooppalaisten, joilla ei ole varoja asua Shanganissa, täytyy asua Hinduilaisten ja Arabialaisten naapureina. Melindin toisella puolella on sekasin pieniä valkoisia huoneita ja matalia mökkiä, missä rikkaus ja likaisuus oleskelee vierettäin. Olemme nyt Malagash'in yli vievällä sillalla. Tämä Malagash ulottuu lahdesta Mnazi-Moya'n, ennen mainitun kokospalmun luo Shanganin takana. Molemmat-puoleiset rannat näkyvät sillalle; mutta näkyy myös joukko mökkiä ja muita kurjia hökkeliä keskellä tunkioita, lukemattomia puoli-alastomia neekerinä ja muita valkovaatteisia ihmisiä.

Sillan toisella puolella on niin kutsuttu Nyambu eli "toinen puoli". Tie on leveä, mutta kortteeri vielä likaisempi kuin se, jonka juuri jätimme. Täällä asuu Wangwanoita eli vapautetuita, joidenka

palvelusta löytöretkeilijät käyttävät matkoja varten Afrikan mannermaalla. Täällä elävät nämä onnellista elämää yhdessä Mswahilien (rannikkokauppiaitten), Hinduilaisten, Persialaisten, Arabialaisten, orjakauppiaitten ja kauppamiesten kanssa. Juhlapäivinä, kun kansa on juhlapuvussa, on Nyambu sangen kirjava, vieläpä hilpeäkin; ilo on silloin meluavaa, melkein pä villiä. Arkipäivinä näkee kyllä tosin myös "köyhäinkortteerissakin" erivärisiä pukuja; mutta näitä pukuja kantaa likanaamaiset ja puolialastomat ihmiset. Kortteeri on kuitenkin ainoastaan parin virstan pituinen; ja jos kulemme vähä reippaammin, on meillä pian edessämme huoneita ja mökkiä, hajassa siellä täällä, ryhmittäin kokospalmuja ja vanhoja mangopuita mahdottomine tumman vehreine lehtikattoineen. Kolme penikulmaa eteenpäin ulottuu leveä, keltainen tie, pensas-aitoineen molemmin puolin. Pensas-aitain takana kasvaa sokuriputkia, banaania, palmuja, pomeranssipuita, ryytineilikkapuita, kanelipuita, kokolehtisiä leipäpuita, risiinipuita, hirssiä, maissia, batatia ja munataimia — sanalla sanoen melkein kaikkia kuumen ilman-alan kasvia.

Päivillä vilisee koko pitkällä rannalla kantajia, jotka lastaavat säkkiä ryytineilikoilla ja kanelilla, norsunluulla, gummipihalla sekä vuodalla, suuriin proomuihin, joissa ne viedään laivoihin, — merimiehiä, jotka auttavat, ja mustia soutajia, jotka läjäävät eri tavaroita hiekkaisella rannalla. Iltasin tunkeilee siellä alastomia työmiehiä ja poikia, jotka merentyrskyissä pesevät itsensä puhtaiksi kovan päivätyönsä päätettyään. Siellä täällä näkee arabialaisia kauppamiehiä, jotka istuvat tuoleillaan, kivipadolla taikka tavaramytyillä, hyvässä sovussa lörpöttelevän keskenänsä aina siihen saakka kunnes aurinko laskee ja rukoushetki on käsissä. Veneitä liikkuu hiljaa ja hitaisesti eteenpäin ja nariseviin raakapuihin nostetaan purjeita, jotka vievät ne rantaan. Sansibarkanotia saapuu rantaan lastattuina rakennuspuilla ja muilla tuotteilla; muutamat veneet kääntävät mastopurjeensa jättääksensä sataman. Aurinko on laskemaisillaan ja sen laskettua seuraa hiljaisuus. Sansibarissa ei ole ajokaluja jyrisevine pyörineen; kun ilta tulee, niin tulee myös hiljaisuus ja rauha.

Löytöretkeilijä, jonka katsanto on kiinnitetty tummaan mannermaan juovaan, joka näkyy kauimpana lännessä Sansibarista, ajattelee kokonaan muita asioita kuin se joka jää saarelle. Yhtä vähän kuin hänen silmänsä voivat selvästi erottaa sumuisia piirteitä lännessä näköpiirin rajalla, yhtä vähän voi hän tietää, onko hänen vastainen matkansa onnellinen vai onneton. Hän mietiskelee sitä että kaikki on epävarmaa. Kuitenkin tahtoo hän verrata näköalaa auringon laskiessa ja sitä kohtaloo, joka häntä odottaa. Pimeänä laskeutuu äkkiä tuleva yö yli mannermaan, mutta näkeehän hän vielä siellä olevan vaaleanpunaisia juovia ja karmosinipunaisia heijastuksia? Ja hän voi silloin sanoa: "Niinkuin nämä värit loistavat nyt pimeästä lännestä, eikö koita myöskin toivon säde pimeästä tulevaisuudestani".

Sansibar ja sen väestö.

Sansibarin ruhtinas, Seyyid Barghasch on Euroopalaisten ystävä ja todellinen liittolainen, joka tahtoo koettaa parastaan orjakaupan hävittämiseksi.

Vaikka hänen alamaisensa mannermaan sisäosissa ylönkatsovat hänen valtaansa ja nauravat uhkauksille, jotka niin kaukaa tulevat, kunnioittavat he häntä kumminkin "seyyidinänsä" eli hallitsijanaan ja isänään, ja tulevat, kun kerran ovat tulleet huomaamaan että hänen tarkoituksensa on todellinen ja vakaa, myöskin seuraamaan hänen neuvojansa ja käskyjäänsä.

Hänen valtakuntaansa kuuluu, paitsi Sansibaria ja muutamia muita saaria, liki 1,000 penikulmaa mannermaan rannikkoa, ja asukkaita siinä on puoli miljoonaa.

Kauppa Sansibarin tuotteilla on tehnyt monta Euroopalaista rikkaaksi. Ryytineilikoita, taatelia, kilpikonnan-kuoria, pippuria, gummia, norsunluuta, tupakkaa, kautsua ja vuotia on viety ulos useina vuosina, mutta tämä ei ole kymmeneskään osa siitä, mitä saari voisi tuottaa. Kokospalmu kukoistaa Sansibarissa ja mannermaalla, öljypalmuja tavataan runsaasti ja sokuriruokoa kasvaa joka paikassa. Kautsupuu on vielä koskematta metsiköissä rannalla, melkein sama on asianlaita gummista rikkaiden akasia-metsien. Riisiä viljellään paljo ja se antaa runsaita satoja, pumpulipensas menestyisi jokaisessa noista monista viljavista jokilaaksoista. Sitä paitsi kasvaa vehnää, hirssiä ja maissia sekä paljo muuta, mitä alkuasukkaat viljelevät, kuitenkin erittäin uurastamatta niitä. Maan sisäosassa on runsaasti karjaa ja vuohia; kahvipensas menestyy hyvin. Teiden puute ja kuuma ilman-ala on kuitenkin esteenä kaupan virkeälle kukoistamiselle.

Teiden hakkaaminen koleitten, puilla ja pensailla tiheästi kasvettuneiden seutujen läpi on asia, joka vaatii aikaa, varoja ja kärsivällisyyttä sekä sen lisäksi kovaa työtä. Melkein yhtä nopeasti kuin maa on puhdistettu puista ja pensaista, on se taas korkean ja paksun ruohon peitossa; tarvitsee ainoastaan muutamia kuukausia ja jokainen jälki vuosikausien työstä on kadonnut. Karja kaatuu karpästen kuoliaaksi kiusaamana tahi myrkyttää sen pahalta haiseva ruoho; alkuasukkaat kuolevat sopivan ruoan puutteesta, tahi lankeevat väsymyksestä ja uupumuksesta täällä raivoaviin moniin kuolettaviin tauteihin.

Rautatietä tarvitsee Afrika ensi tilassa. Kaikki muu hyvä, mitä sivistys mukanaan tuo, on seuraava rautateiden mukana; niistä on muodostuva Afrikan ja enemmän suosittujen maan-osien välinen rautainen yhdysside, joka ei koskaan murru.

Ne arabialaiset valloittajat, jotka seurasivat sultani Seyyidiä, nykyisen sultani Barghasch'in isoisää, ottivat itselleen, niinkuin on tavallista kaikissa monivaimoisuutta suosivissa kansoissa,

vaimonsa omasta heimostaan varojensa mukaan mutta melkein kaikki ostivat vielä itselleen vaimoiksi neekerinaisia. Viimemainittujen yhtymysten seurauksen näkee niissä monissa ihoväreissä, joita täällä tapaa sellaisilla henkilöillä, jotka kutsuvat itseään Arabialaisiksi. Monet niiden Arabialaisten jälkeläisistä, jotka muuttivat tänne sultani Seyyidin kanssa, ovat pysähtyneet isänsä huoneisiin, viljelevät sitä maata, mitä heiltä ovat perineet ja ansaitsevat elatuksensa viljelemällä ryytineilikkapuuta, kanelipuuta, pomeranssipuuta, kokospalmua, sokuriruokoa y.m., mutta iso osa on muuttanut edemmäksi maahan ja siellä perustaneet uusia siirtopaikkoja.

Moni näistä siirtolaisista on paremmissa varoissa kuin he olisivat olleet, jos olisivat pysähtyneet Sansibariin. Monella niistä on sadoittain orjia ja sitä pidettäisiin hyvin köyhänä, jolla ei olisi enemmän kuin kymmenen. Ja nämä orjat ovat isännilleen rakentaneet tilavia, mukavia latteakattoisia huoneuksia tahi korkeita, pitkulaisia majoja, joita seuduissa, missä on syytä pelätä vihollisten hyökkäyksiä, suojellaan lujilla paaluostoilla. Usealla Arabialaisista, jotka ovat nähin hyvälaitumisiin seutuihin asettuneet, on suuria karjalaumoja ja laajoja kenttiä, missä, paitsi sokuriruokoa ja sipulia, viljellään riisiä, vehnää, maissia ja hirssiä, jota paitsi kaikki Sansibarissa kasvattavat hedelmäpuut, pomeranssipuu, melonipuu, mangopuu ja granatiomenapuu, vähitellen voittavat alaa täällä.

Kun Arabialaiset valloittivat Sansibarin, huomasivat he Portugalilaisten mustien alamaisten olevan kahta lajia, watumiaa (orjia) ja wangwanoita (vapaita). Vapaita olivat neekerit, jotka joko säästörahoillaan olivat ostaneet itsensä vapaiksi orjuudesta, tahi isäntänsä kuoltua päässeet vapauteen; ne lapset jotka syntyivät sittenkin vanhemmat olivat saaneet vapauden, tulivat vapaiksi.

Sitten on sana "wangwana", se on saanut yleisemmän ja laajemman merkityksen ja sitä käytetään osoittamaan sekä orjia että vapaita Sansibarissa.

Wangwanat ovat hyvin helliä ja uskollisia sekä kiitollisia ja niillä on monta muuta ihmisluonnon hyvää puolta. Niistä voi tulla hyviä ja kuuliaisia palvelijoita ja useat niistä ovat vikkeliä, kunniallisia, ahkeroita, tarkkaoppisia, toimellisia, rohkeita ja oikeamielisiä — sanalla sanoen: he ovat yhtä hyviä kuin mikään värillinen tahi väritön rotu koko maapallolla. Mutta oppiakseen tuntemaan niiden arvon pitää oudolla olla tarkka ja kestäväinen vaarin-ottokyky sekä on hänen unohdettava korkeampi arvoasteensa, josta hän itse ja hänen rotunsa ehkä voi kerskata.

Neekerit Sansibarissa ovat kansaa, joka vast'ikään tulleena rauta-aikaan nyt melkein väkipakolla joutuu yhteyteen kansojen kanssa, jotka nelituhatuotisen edistymisen tähden ovat jättäneet nämä mahdolloman kauas taaksensa. Niissä on vielä raakalaiskansan paheet; mutta ne ymmärtävät täydelleen minkälainen ja kuinka kurja tämä tila on.

Ne wangwanat eli Sansibarin alkuasukkaat, jotka asuvat Nyambussa, ovat onnellisia ja iloisia ihmisiä, pitävät seurasta ja seurustelevat sentähden mielellään. Turhamielisyytensä saattaa heidän pitämään sitä kunnianansa että heillä on muutamia valkoisia paitoja ja heleänpunaisia lakkia. Jos mgwana [Stanley kirjoittaa kansain nimet niinkuin neekerit sanovat; siten merkitsee m maan nimen edessä asukasta sieltä (mjiji = Jijistä kotoisin oleva henkilö) wa useita henkilöitä samasta maasta (wajiji = Jijistä kotoisin olevia) u merkitsee maata itseä (esim. Ujiji = Jijin maa)] on nähnyt Euroopalaisen tai Arabialaisen kävelevän keppi kädessä, niin on melkein varma, että jos hän on kylliksi rikas ostaakseen itselleen valkoisen paidan ja punaisen lakin, niin saa myöskin nähdä hänen kävelevän keveä keppi kädessä.

Kaikkein köyhimmät wangwanoista menevät palvelukseen muille, kantamaan myttyjä, laatikoita ja tavaroita. Jotka haluavat helpompaa työtä ja ovat hyvässä maineessa, pääsevät portinvartijoiksi tai reingeiksi euroopalaisille kauppamiehille. Toiset, jotka ovat saaneet oppia käsitöitä, ansaitsevat elatuksensa korjaamalla pyssyjä, tekemällä veitsiä, sapelinkantimia, satulalaitoksia, tahi nikkaroimalla ja laivanveistolla. Saaren sisä-osissa ja mannermaan rannikolla on toisen lajisia wangwanoita, jotka pitävät parempana kuljeskella ympäri arabialaisten kauppiasten ja tieteellisten matkueiden mukana kuin olla kärsimässä arabialaisten maanviljelijäin oikkuja, sortoa ja kitsautta.

Mutta mgwanan suurin kunnianhimo on päästä huoneen ja puutarhan isännäksi. Puutarhakaan ei tarvitse olla suurempi kuin että siihen sopii tusina kokospalmuja, tusina maniokpensaita, puoli tusinaa bananaa, puoli tusinaa batatia ja kaksi tai kolme maapistasia-lavaa — se on kaikissa tapauksissa hänen puutarhansa, hänen omaisuutensa ja sen tähden hänelle niin suuriarvoinen, ettei sen arvoa voi rahoissa määrätä. Tämän pienen mutta hyvinhoidetun puutarhan nurkkaan tahtoisihan rakentaa itselleen huoneen ja laittaa sen eteen erityisen pienen pihamaan, jossa saisi kävellä puoli tusinaa kanoja ja vuohi, jonka hän lellittelisi aivan pilalle, hyväilisi sitä oikein hartaasti.

Hän menee kahdesti naimisiin, tulee neljän tai viiden lapsen isäksi ja ehkä yhden kai kahden orjan omistajaksi. Silloin nauraa musta tilanomistaja koko maailmalle ja katsoo olevansa yhtä hyvällä kannalla ja hyvinvoipa kuin joku Sansibarin Arabialaisista. Mutta onni häntä harvoin pilaa. Hän pitää hauskaa kanssakäymisestä ja hänen hyvä sydämensä hankkii hänelle kuinka monta ystävää hyvänsä. Maissista tehty olut, palmuviini, kokospähkinän-maito tai euroopalainen paloviina laajentavat vielä puolestaan ja vahvistavat hänen ystävyysliittojansa.

Wangwanojen lukuisuuden ja monien hyvien ominaisuuksien vuoksi voi ennustaa sen päivän tulevan, jolloin niitä katsotaan paremmiksi kuin minä niitä nyt pidetään, ja jolloin niitä rehellisesti kohdellaan hyvinä alamaaisina sivistyneessä valtakunnassa, joka niitä voi kasvattaa, sillä ne ovat suuren afrikalaisen kansan ydin ja voivat yhtä voimallisesti edistää tuon suuren maan-osan

vastaista onnea, kuin nykyiset olosuhteet uhkaavat tehdä sille onnettomuutta.

Valmistukset. Retkikunta lähtee liikkeelle.

Huhu oli jo aikoja ennen levinnyt täällä, että Stanley ottaisi mukaansa kaikellaista kansaa, joka kuormaa jaksaisi kantaa. Aina siitä pitäin kun hän tuli Sansibariin, oli hän hyvissä kirjoissa niin Arapialaisten kuin wangwanain kesken. He eivät olleet unhottaneet että hän oli se, joka löysi "vanhan, valkoisen miehen" — Livingstonen Ujijissä, eivätkä hänen anteliaisuuttansa ja hyvyyttänsä miehiänsä kohtaan.

Stanleylla oli nyt se vaikea tehtävä että mahdollottoman suuresta hakijajoukosta valita sopivimmat seurakumppaneiksi pitkälle ja vaaralliselle matkalleen. Melkein kaikki raajarikkoiset, keuhkotautiset ja heikkovoimaiset miehet, jotka Sansibarissa olivat, ilmoittivat itsensä osanottajiksi retkikuntaan, mutta saivat luonnollisesti kohta kieltävän vastauksen. Niiden kintereillä seurasi saaren kaikki roistot, tappelijat ja irstailijat, ja näitä ei ollut niin helppo huomata. Orjia ei myöskään ollut aikomus ottaa, sillä nehän ovat herrainsa vallan alaiset, mutta siitä huolimatta tuli otetuksi monia, joiden oikeasta säädystä ei Stanleyllä ollut vähintäkään aavistusta, ennenkuin hän useampien kuukausien päästä niiden riidoista leirissä tuli huomaamaan, kuinka ne kavalat veijarit olivat vetäneet häntä nenästä.

Kaikki ne, jotka olivat olleet Stanleyyn mieliksi retkikunnassa Livingstonen etsimistä varten vuonna 1872, otettiin kohta.

Mutta ennenkuin mitään voitiin toimittaa, oli jokaisen saatava tavanmukaiset lahjat.

Eräs sai kultasormuksen pannakseen sen paksuun mustaan sormeensa, eräs toinen hopeavitjat ripustaakseen ne kaulansa ympäri. Kiitollisuus teki leveän suun vielä leveämmäksi.

Eräs tuli silmänräpäyksen ajaksi aivan tajuttomaksi kiitollisuudesta, kun Stanley ripusti loistavan agat-kaulaimen hänen kaulaansa ja sormeen asetti raskaan sinettisormuksen. Eräs kolmas sai hopeaisen väkipuukon, kullatun rannerenkaan ja parin korvarenkaita.

Kaikki suuret yritykset vaativat valmistusta ja perinpohjaista miettimistä eli, kuten wangwanat sanovat, *shauri'a*. Nämä shaurit ovat hyvin tavallisia itä-Afrikassa. Täällä pelätään kiirehtimistä. "*Poli, poli!*" varovasti, varovasti! sanoo wangwana, kun jotakin tärkeätä yritetään.

Sellaisen shaurin piti Stanleyyn nyt pitää niiden wangwana-päällikköjen kanssa, jotka olivat taipuvaiset seuraamaan häntä. Päälliköt asettuivat puoliympyrään ja Stanley asettui jalat ristissä kasvot heihin päin.

Mitä haluatte, ystäväni? Puhukaa! sanoi hän.

Ne mutisivat, änkyttivät ja katsoivat toisiinsa, ikäänkuin jos ne naapuriensa naamoissa olivat voineet lukea tarkoituksen, jota varten olivat tulleet. Kun ei kukaan tahtonut alkaa, remahtivat ne viimein kovaääniseen nauruun.

Eräs päälliköistä, jonka nimi oli Manwa Sera ja, vaikka hän aina näytti hyvin vakavalta, kuitenkin oli aina valmis hyvään pilapuheeseen, oli olevinaan äkeissään ja sanoi naapurilleen:

— Puhu sinä, Safeni! Meillä on todella lasten kujeet. Luuletko Stanleyyn tahtovan syödä meidät?

Safeni alkoi sitten, hyvin varovasti, hetken epäröityään:

— Oomme tulleet, massa, — sanalla sanoin, kuuntelemaan. Haluamme tietää joka askeleen minne meidän on mentävä. Matkamies ei lähde tietämättä mihin matka vie. Oomme tulleet saamaan tietoa mihinkä maihin aijot meitä viedä, massa.

Samalla varovaisella ja matalalla äänellä, ikäänkuin jos se, mitä hänellä oli sanottavaa, olisi ollut liika tärkeätä kovalla äänellä lausuttavaksi, alkoi Stanley murtavalla swahili-kielellä selittämään aijotusta matkasta. Hän luetteli maan toisensa perästä, joista wangwanoilla oli tähän saakka ollut ainoastaan himmeä aavistus ja samaten virran ja järven toisensa perästä. Hän sanoi toivovansa heidän avullaan suorittavansa kaikki onnellisesti ja perinpohjaisesti.

Päällikköjen suusta kuului Stanleyyn puheen aikana hämmästyks- ja ilohuutoja sekaisin rauhattomuus- ja kauhistushuudahduksien kanssa, ja kun hän lopetti, hengitti jokainen raskaasti ja huusi ihmetellen:

— No, toverit! Sitä voi sanoa retkeksi joka kelpaa!

— Mutta massa, sanoi eräs Uledi niminen päällikkö, sittenkuin oli vähäsen rauhoitettu, vaatiihan tämä matka vuosia, — kuusi, yhdeksän tai kymmenen.

— Loruja, vastasi Stanley. Kuusi, yhdeksän tai kymmenen vuotta! Mitä te ajattelette? Arabialaiset tarvitsevat, se on kyllä totta, kolme vuotta keritöksensä Ujijiin, mutta muistakaa että minä olin ainoastaan kuusitoista kuukautta matkalla Sansibarista Ujijiin ja taas takaisin. Eikös niin ollut?

— Oli, oli! vastattiin.

— No niin, jatkoi Stanley. Vakuutan teille etten tule pysähtymään Afrikassa. Olen tullut tänne

ainoastaan nähdäkseen näitä virtoja ja järviä ja nähtyäni ne, olen palaava jälleen kotiin.

— Niin, mutta tunnettehan sen vanhan, valkoisen miehen, Livingstonen, sanoi eräs päälliköistä, joka oli ollut tämän seuralaisena lähes kahdeksan vuotta; hänhän sanoi että hänhän tulisi olemaan poissa ainoastaan kaksi vuotta, mutta, kuten tiedätte, hän ei tullut koskaan takaisin, vaan kuoli sinne.

— Se on totta, sanoi Stanley. Mutta kun minä tein ensimmäisen matkani niin ripeästi, olisinko nyt hitaisempi? Olenko heikompi nyt kuin silloin? Silloin olin melkein lapsi, nyt olen mies. Ja kuka oli minulle tietä osoittamassa? Ujjiin mennessä oli minulla tien-osoittajia, mutta kuka sanoi minulle paluumatkalla mitä tietä meidän piti kulkea? Enkö se ollut minä itse tämän pienen kompassin avulla, joka kapine ei voinut valehdella kuten tienosoittajat?

— Kyllä, se on totta, massa, joka sana on totta, huusivat he.

— No niin, sanoi Stanley silloin, lopettakaamme showi ja erotkaamme. Huomenna teemme välipuheen konsulin edessä.

Sillä oli keskustelu lopussa kaikkien mielihyväksi.

Veljekset Pocock ja Barker tulivat eräänä päivänä Stanleyyn luokse ja Frank, joka johti puhetta, sanoi:

— Veljeni, Fred Barker ja minä olemme ottaneet vapauden, sir, esittää teille pyynnön, jonka ihan varmaan mahdatte katsoa kummalliseksi ja sopimattomaksi. Mutta me emme voi unohtaa että me olemme Englantilaisia, mihinkä hyvänsä menemme, ja sentähden olisi meille hupaista jos saisimme mukaamme jotakin joka aina muistuttaisi meille ketä me olemme ja samalla olisi lohdutuksena meille kun kaikki asiat näyttäisivät toivottomilta, vieläpä innostuttaisi meitä tekemään velvollisuutemme paremmin. Olemme tulleet kysymään teiltä, sir, emmekö saa tehdä itsellemme pientä brittiläistä lippua nostettavaksi telttimme yli ja veneemme yli järvillä.

Niiden toive täytettiin luonnollisesti kohta ja pian nähtiin nuoret Englantilaiset tekemässä pientä, kahdeksantoista tuuman levyistä ja pituista lippua. Olivatko värit, sininen ja valkoinen, oikein asetetut tahi risti oikeassa paikassaan, on vaikea sanoa, mutta he olivat hyvin iloiset kun se oli valmis, vaikk'ei koko lippu ollut suurempi kuin tavallinen naisväen nenäliina. Stanley itse kuletti mukanaan amerikalaista tähtilippua.

Stanleyyn tavarain — kankaiden, helmien, vaskilangan, ruokatavaran, lääkeaineiden, sänkyvaatteiden, vaatekappaleiden, telttain, ampumavaraston, veneiden, airojen, peräsimen, seilivaatteiden, tutkimuskalujen ja kirjoituskapineiden, valokuvauslaitosten, kyökkikalujen y.m. — paino oli yhteensä hiukan yli 18,000 naulaa, kaikki jaettuna niin tasaisesti kuin mahdollista 60 naulaa kantamuksiin.

Kuletusta varten tarvittiin siis yhteensä 300 miestä. Kantamukset olivat pienemmät kuin tavalliset miehentaakat, että voitaisiin kulkea nopeasti siltä väsyttämättä kantajia. Välikirja tehtiin nyt Stanleyyn ja neekerien välillä, jotka jälkimäiset sitoutuivat sovittua palkkaa ja elatusta vastaan rupeamaan hänen palvelukseensa kahdeksi vuodeksi tahi kunnes hän ei enää tarvinnut heitä Afrikassa; sitävastoin sitoutuivat he kuuliaisesti ja säännöllisesti täyttämään velvollisuutensa. Stanleyyn tuli puolestaan "kunniallisen, valkoisen miehen sanallaan" heidän suhteensa noudattaa seuraavia pykäliä:

1:ksi. Kohdella heitä hyvyydellä ja kärsivällisyydellä.

2:ksi. Taudin kohtauksissa antaa heille sopivia lääkkeitä riittävä määrä ja parasta saatavissa olevaa ruokaa. Jos sairas ei voisi kävellä, niin häntä ei jätettäisi pakanoiden armoille vaan vietäisiin paikkaan, missä häntä ei uhkaisu mikään hengenvaara ja mistä hän terveeksi tultuaan voisi palata sukulaistensa ja ystävänsä luo. Täten jäljelle jätettävien sairaiden edestä oli kankaissa tahi helmissä maksettava mustalle lääkärille, mitä hän vaan vaati sairaan hoidosta.

3:ksi. Heidän välisissään riidoissa tulisi Stanleyyn tuomita oikeuden mukaan, rehellisesti ja puolueettomasti.

4:ksi. Hän olisi heidän "isänään ja äitinään" ja parhaan kykynsä mukaan suojelisi heitä "villien maan-asujanten tahi ympäri kuljeskelevien tunnottomien roistojen" väkivallasta.

Jos vaan Stanley täyttäisi nämä ehdot, lupasivat he puolestaan täyttää velvollisuutensa, kunnioittaa ja totella hänen käskyjään, olla tottelevaisia ja hädän hetkenä olla hänelle apuna — sanalla sanoen, he lupasivat käyttäytyä hyvien ja siivojen lasten tavoin, ja sanoivat he, "siunatkoon Jumala yrietyksemme".

Kuinka he pitivät nämä lupaukset vastavuoroisesta luottamuksesta ja avusta; kuinka he olivat yksimieliset tukalissa silmänräpäyksissä ja suuressa hädässä, kuinka he rehellisesti pyrkivät täyttämään velvollisuuksiaan toisiansa kohtaan; kuinka he — isäntä palvelijalle ja palvelija isännälle — tekivät toisilleen kaikkia palveluksia, mitä toinen ihminen voi tehdä toiselle, toveri toverilleen: — kaikki tämä tulee selviämään kertomuksessamme tästä merkillisestä ja vaarallisesta matkasta Afrikan sisämaissa.

Niistä, jotka olivat olleet Stanleyyn seuralaisina hänen retkellään Livingstonen etsimistä varten, valitsi hän retkikunnan neekerien päälliköt eli "johtajat". Nämä olivat: Manwa Sera, Wadi Rehani, Kachéché, Wadi Safeni, Mabruki, Zaidi, Ulimengo, Hamadi y.m.

Kuudesta Arabialaisesta laivasta kootulla laivastolla läksi retkikuuta Sansibarista Afrikan manteretta kohden.

Stanleyn viittauksesta nostettiin ankkurit laivaan ja kolmikulmaiset purjeet viritettiin, ja pian oli iltatuuli vienyt laivan kauas merelle maan kadotessa etäisyyteen udun tapaisena.

Retkikunta tunkee Afrikkaan.

Marraskuun 13 päivänä saapui Stanley Afrikan rannalla olevaan Bagamayoon. Täällä oli hänellä jo ensimmäinen vastoinkäyminen. Lyhyen ajan kuluttua oli näet koko kaupunki vihasta kuohuksissa. "Valkoinen mies on tuonut kaikki Sansibarin varkaat, roistot ja murhaajat mukanaan valloittaakseen kaupunkimme" — sellainen oli huhu, joka kulovalkean tavoin levisi joka kadulle ja kujalle. Miehiä verisin kasvoin, hurjin, veristynein silmin, likaisin ja revittyin vaattein tuli horjuen retkikunnan kortteerin ja vaati hoilaten ja huutaen ampumavaroja ja kiväärejä. Arabialaisia, miekat paljastettuina kädessä, ja mustia maanasukkaita valmiina laukaisemaan lunttupyssynsä, viittoeli uhkaavasti muukalaisia ja heitä seurasi sekainen joukko vimmastuneita vaimoja ja räakyviä lapsia.

Etupäässä raivosi eräs arabialainen ylimys, jota pidettiin suuressa arvossa Bagamayossa, ja jonka puku ja käytös olisivat helposti saattaneet haaveksivan, kokemattoman nuorukaisen luulemaan häntä "Afrikan ruumistuneeksi vitsaukseksi". Muutoin ei hän juuri, paljaine voimakkaine käsivarsineen ja miekka heiluen korkealla ilmassa ikäänkuin iskemistä varten, näyttänyt haluttomalta halkaisemaan Stanleyn viatonta päätä.

Stanley piti nyt tutkimuksen, josta tuli selville että monet hänen miehistään olivat tehneet väkivaltaisuuksia ja seurauksena tästä oli, että kolmattakymmentä wangwanaa pantiin kiinni rikoksellisina ja tusina heidän toveriansa asetettiin vartijoiksi.

Välttääkseen uusia tällaisia harmittavia hankkeita lähetti Stanley sanansaattajan arabialaisen maaherran luo, jonka hän käski vangitsemaan ja rankaisemaan kaikkia Stanleyn palveluksessa olevat wangwanoita, jotka synnyttäisivät epäjärjestyksiä; vaan tämän seurauksena oli että yli kolmekymmentä viattomasti vangittiin ja ruoskittiin. Useiden onnistui ainoastaan hurjan paon kautta päästä kostonhimoisen Arabialaisen palvelijain käsistä.

Bagamayossa on englantilainen lähetyksilaitos. Tämän oppilaista otti Stanley mukaansa matkalle kolme, nimittäin Robert Feruzzin, Andrewin ja Dallingtonin.

Marraskuun 17 päivän aamuna 1874 astui retkikunta ensimmäisen rohkean askelen matkallansa sisämaahan. Torvensoittaja kutsui väen järjestykseen ja jokaiselle annettiin kantajan voimien mukainen taakka. Vahvimmat miehet saivat kannettavikseen 60 naulan painoisia vaatepakkoja. Pienille, matalakasvuisille miehille annettiin 50 naulan painavia säkkiä, joissa oli helmiä, ja 18-20 vuoden ikäisille nuorukaisille elanto- ja ampuma-aineita sekä kaikenlaista muuta sisältäviä 40 naulan laatikoita. Vanhemmille vakaville miehille uskottiin tieteelliset ja valokuvauskoneet, kirjoitustarpeet, tieteelliset kirjat j.n.e., kaikki pantuina 40 naulan laatikoihin. Ne kaksitoista opasta, jotka Stanley oli ottanut palvelukseensa ja jotka tänään olivat koristaneet itsensä pitkällä, liehuvilla, karmosiinipunaisilla vaatteilla, pyysivät messinkilanka-kääryjä kannettavikseen, ja koska he olivat toisena etujoukkona ja muutenkin voimakasta ja rivakkaa nuorta väkeä, varustettiin he vielä kivääreilläkin ynnä niihin kuuluvilla tarpeilla. Venheiden kantajat olivat rotevia ja kuormien kantamiseen tottuneita miehiä. He olivat jättäneet mitättömän kuleksijaintoimensa Sansibarissa, sen sijaan viedäkseen perille ensimmäisen Euroopasta tuodun venheen, mikä koskaan oli uinut Victoria- ja Tanganika-järvillä sekä Niili- ja Livingstone-joilla. Jokaista venheen eri osaa varten oli määrätty neljä miestä, joiden tuli parittain astua toistensa sijaan. Retkikunnalla oli kuusi ratsu-aasia, yksi kullekin eurooppalaiselle — Pocock-veljeksille, Barkerille ja Stanleylle itselleen — sekä kaksi sairaille. Viimemainituita varten oli myös kolme riippumattoa.

Marraskuun 17 päivänä kello 9 aamulla, viisi päivää lähdöstä Sansibarista, läksi retkikuuta siis kaupungista, asujanten, sekä miesten että naisten, saattamana. Nämä olivat suuressa joukossa kokoontuneet katsomaan lähtöä, joka tapahtui seuraavassa järjestyksessä:

Ensin kulki neljä johtajaa noin 1,000 jalan päässä muista, sitten kaksitoista opasta, punaisiin paitoihin puettuina ja kantaen messinkilanka-kääryjä, sitte 270 miehinen rivi kantaen vaatepakkoja, koneita ja osia venheestä, jonka nimeksi oli pantu Lady Alice; näiden jälkeen kuusineljättä vaimoa ja kymmenen poikaa, muutamien johtajien ja venheenkantajien poikia, jotka seurasivat äitejään auttaen heitä kykynsä mukaan; sitte ratsu-aasit, Eurooppalaiset ja pyssyjenkantajat, ja vihdoinkin jälkijoukkona kuusitoista johtajaa, jotka samoin kuin etujoukon johtajat olivat Stanleyn viime retkellä koeteltuja miehiä, — yhteensä 356 sielua. Tämä pitkä joukko täytti melkein puolen englantilaisen peninkulman matkalta tien, jota nykyaikaan enimmäin käytetään kauppaa ja löytöretkiä varten sisämaassa olevien suurien järvien ympäristöihin.

Edward Pocock oli ruvennut torvensoittajaksi; hän oli näet ennen ollut sotilas ja tiesi sotamerkit, jotka hän oli opettanut myös eräälle etevimmistä johtajista, Hamadille, niin että tälle merkin kautta heti voi ilmoittaa, jos tarve vaatisi pysähtymään. Hamadilla oli mahdottoman pitkä norsunluinen torvi, joka oli hänen lempikoneensa. Tätä hän ei kuitenkaan saanut muulloin käyttää kuin retkikunnan lähestyessä sopivaa leiripaikkaa tahi vaaran uhatessa etujoukkoa. Hamadin edellä kulki pieni, isopäinen poika kantaen kotimaista rumpua, jota hänen tuli lyödä

kylien läheisyydessä, ilmoittaakseen niiden asujamille karavaanin tuloa. Tämä oli ihan tarpeellinen varokeino, koska useat kylät ovat metsän sisässä ja niin monen muukalaisen odottamaton tulo voisi herättää pelkoa ja epäluuloa asujamissa, ennenkuin he ehtivät kätkeä pienen omaisuutensa.

Täten alkoi matka; kaikki toivoivat ja luottivat. Pilaa ja naurua kuului pitkin jonoa ja iloisten äänien rähinat kajahtelivat kedoille, missä kuljettiin kiemuraista tietä myöten, ylä- ja alamäkeä aina maan epätasaisuuden mukaan. Ruumiinliikunto oli tehnyt kaikki tyytyväisiksi. Aurinko paistoi kirkkaana ja lämpimänä maisemalla, tie oli kuiva ja kova ja siis matkustamiselle sangen sopiva.

Pian pääsi kuitenkin huikaisevan päivätasaaja-auringon kuumuus voitolle, kun tultiin Kinganin jokilaaksoon. Ne jotka ennen olivat olleet tällaisella matkalla, kiiruhtivat joelle, joka näkyy kolmen englantisen peninkulman päässä ja missä he pääsevät lepoon ja varjoon, tottumattomat taas heittäytyivät suullensa maahan, kirosivat kuumuutta ja pyysivät vettä, kovin valittaen että niin kevytmielisesti olivat lähteneet Sansibarista. Stanley koki rohkaista ja lohduttaa vimmastunutta kansaa vakuuttaen että tällaisen matkan alku ainoastaan tuntuu vaikealta, että ainoastaan vasta-alkavat tuntevat näitä vaivoja ja tämän väsymyksen, jotka kyllä pian vähenevät. Hänen sanansa rohkaisivat väsyneiden mieliä, ja useat nousivat seisoalleen lujasti päättäen koettaa, voiko luja tahto ja miehuullinen kestävyys voittaa väsymyksen.

Frank ja hänen veljensä Edward, jotka olivat lähetetyt edelläpäin lauttauspaikalle, olivat sille aikaa laittaneet Lady Alicen kuntoon, ja ihmiset, varastot ja eläimet kuljetettiin sitte Kinganin yli sellaisella nopeudella että venhe kello 3 i.p. taas oli jaettu kappaleisin ja pantu pienille kantosauvoille ja retkikunta taas matkalla Kikokaan, ensimmäiseen pysäyspaikkaan. Kuumuus oli niin suuri että yksi koirista, "Castor" kuoli halvaukseen ja hänen toverinsa "Captain" näytti pian tekevän samoin. Vielä näkyi muutamia elonmerkkiä "Nerossa", "Bullissa" ja "Jackissa", vaikka ne makasivat maassa ja hengittivät tuskallisesti.

Kikokasta meni tie kauniin, laajan maan kautta, joka näytti puistolta ruusuisine nurmipeittoineen vajoten ihaniksi laaksoiksi tahi kohoten loiviksi harjuiksi. Pieniä, mataloita puroja, pellon vaon tahi syvän, kapean ojan levuisia, lirisee lukemattomissa koukuissa puuryhmien ympärillä tahi juoksee sakean vesakon läpi ja hakee vihdoin kumpujen välissä tiensä Ulami-jokeen. Muutamia päiviä matkustettuaan ja monen kylän ohi kuljettuaan tulivat he tälle joelle ja kulkivat sen rantaa pitkin. Joen rannoilla kasvoi varjoisia puita ja niiden takana levisi ihana maa. Etäisyydessä kohosi korkean vuoren majesteetillinen huippu taivasta kohti.

Matkalla kuljettiin Ulami joen yli kolme kertaa; kaalamot olivat niin matalat, että vesi ulottui ainoastaan vähän yli polvien. Graniittipaasia näkyi siellä täällä vedenpinnan yläpuolella. Erään kaalamon kohdalla olivat maan-asukkaat erinomaisen kekseliäästi tehneet joen yli kummallisen riippasillan, jonka he olivat kutoneet eräänlaisista köynnöskasveista.

Sitte meni tie pitkin erästä vuorijonoa useiden pienempien putouksien ja muutaman kirkkaan joen yli.

Joulukuun 3 päivänä tultiin Ngurumaahan. Sen asujamet tekevät rei'an korvalehtiinsä, johon he sitte tunkevat kurpitsa-pullon kaulan tahi pyöreän puupalikan, tehdäkseen rei'ät isommiksi. Kaulassaan kantavat he paljon kummallisia kapineita, niinkuin pieniä vuohensarvia, messinkivitjoja ja munan kokoisia helmiä. Siniset ja punajuovikkaat kankaat hyvin viehättävät heitä. He maalaavat muotonsa värimullalla keltaiseksi, panevat hiuksensa pitkille kiehkaroille, joihin he ripustavat kuparirippuja sekä suuria valkoisia ja punaisia helmiä.

Suurenmoinen ja majesteetillinen taulu levisi silmälle matkalla Makubikaan, lähimpään uudisasuntoon. Pohjoisesta näkyi Ukamha-vuorien huiput, joiden rinteet ovat kuuluisat elefantti-parvistaan, jotka niillä asuvat. Aivan erään vuoren luona, jolle oli annettu tuo sattuva nimi "Kaarenselkä", oli pieni kirkasvesinen järvi, ja suuria vuorenhuippuja ja harjanteitä näkyi kaikkialta taivaanrannalla.

Kyliä oli melkein joka kukkulalla tien varrella, vaan niiden asujamet, joita kuleksivat rosvot olivat hätyytelleet, olivat hyvin arkoja.

Kauniista, rauhaisasta laaksosta kohosi tie kohoamistaan erään vuorenharjanteen huipulle saakka. Täällä näki silmä luoteessa ja lännessä suuren tasangon, joka oli täynnä laitumella olevia jalon metsänriistan parvia. Leiri laadittiin tasangon reunaan muutamien kukkuloiden väliin ja pienen kirkasvetisen puron rannalle. Stanley otti mukaansa yhden neekereistään pysyvä kantamaan ja läksi koettamaan rikastuttaa ruokavarastoja jonkinlaisen saaliin kaatamisella.

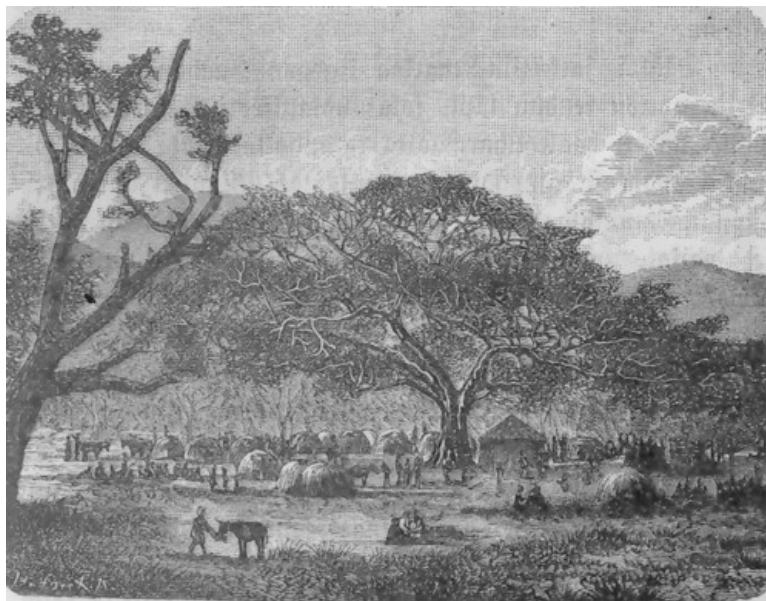
Pitkän ja vaivaloisen kävelyn jälkeen korkeassa ja punaisenruskeassa ruohossa jossa tuskin voivat päästä eteenpäin, huomasivat he pienen lauman seebroja, eräänlaisia pieniä, juovikkaita hevoisia. Näillä eläimillä on niin tarkka haisti ja kuulo ja ne ovat niin valppaita, että on melkein mahdotonta päästä avonaisella kentällä niitä lähelle. Ainoastaan suurimmalla varovaisuudella onnistui Stanleyyn päästä niin likelle niitä, että hän voi ampua melkein arviokaupassa. Yksi seebroista kavahti pystyyn ja loikahti muutaman kerran hurjasti, vaan rupesi yhtäkkiä horjumaan, notkisteli polviensa ja kaatui vapisten kumoon, niin että koivet nousivat pystyyn. Muut seebrat hirnuivat kaivaten toveriansa ja hirtuen ja suloisesti piirissä kierrellen lähestyivät Stanleytä, kunnes hänen luotinsa sattui yhden otsaan.

Sitte lähetti hän neekerin leiriin hakemaan väkeä, että saalis saataisiin kotiin tuoduksi. Vähän ajan kuluttua hyppäsi "Jack" koira, joka oli tullut mukaan ja ruvennut maata nurmikolle Stanleyyn

jalkojen luo, pystyyn ja katseli tarkasti erästä paikkaa ruohokentällä. Seuratun koiran katsantoa huomasi Stanley leijonan, joka läheni varovasti hiipien ruohistossa ja katseli häntä uteliaasti. Stanley latasi norsupyssynsä räjähtävillä luodilla ja saatuaan varman tuen kuolleen seebran ruumiista odotti hän leijonan tuloa ampumatkalle. Majesteettillinen eläin lähestyi tuhannen jalan päähän, sitte seisahtui se ikäänkuin hämmästyneenä ja palasi parilla hypyllä eräseen pensaikkoon. Hetken kuluttua näkyi hämärän äkkiä enentyessä kokonainen joukko näitä eläimiä äkkiarvaamatta pensaikossa, josta lähestyivät pitkässä, juhlallisessa rivissä. Kun etumainen niistä oli kolmensadan jalan päässä, ampui Stanley. Leijona kavahti pystyyn ja kaatui, ja muut pötkivät pois hurjassa paossa. Samassa kuului myöskin pari muuta laukausta; leiristä tulevat wangwanat olivat näet myöskin huomanneet leijonat ja ampuneet. Kun oli melkein pimeä, niin ei enää voitu ruveta etsimään kaatunutta leijonaa, ja kun Stanley seuraavana aamuna lähetti väkeä hakemaan sitä, olivat hyenat syöneet sen niin tarkoin, että ainoastaan muutamia keltaisia karvatukkoja oli jäljellä.

Joulukuun 11 päivänä jatkettiin matkaa tasangon yli. Sitten meni tie länteenpäin vähitellen kohoavaa mäkeä myöten. Tähän paikkaan näkyi laakso, jossa oli viisikolmatta nelikulmaista, palissaadeilla eli paalustoilla ympäröityä kylää, joukko mataloita kumpuja sekä siellä täällä viljelysmaita.

Joulukuun 12 päivänä tuli retkikunta Bagamoyosta, viisikolmatta päivää marssittuaan, Mpwapwaan ja oli siten kulkenut koko Ufagaran vuoriseudun läpi.

Stanleyn leiri Mpwapwassa.

Usein oli tapahtunut karkaamisia retkikunnasta. Stanleyn täytyi sentähden hyvissä ajoin ennen auringon nousua asettaa joka päivä vahtia muutaman sadan kyynärän päähän leiristä, käskien heitä olemaan väijyksissä kunnes retkikunta oli lähtenyt. Täten saatiin monta kiinni, juuri kun he olivat lähtemäisillään vaan ei tässäkään varokeinossa kyllin. Ennenkuin tultiin Mpwapwaan oli viisikymmentä miestä pujahtanut pois ottaen mukaansa edeltäkäsikin maksetun palkkansa ja monet myös kiväärinsä. Useita miehiä ja naisia, joiden ruumiinvoimat olivat liian heikot kestämään matkan vaivoja, oli sitäpaitsi matkalla jätetty jälkeen.

Täältä jatkettiin matkaa Ugogon maahan; sitte kuljettiin aution seudun läpi, joka tuskallisesti vakoovalle silmälle näytti haaleanharmaalta tasangolta, jonka yksitoikkoisuutta vähensi ainoastaan muutamat yksinäiset apinanleipäpuut, muutamat vitsa-aitausten ympäröimät nelikulmaiset paikat, joilla asui ihmisiä, ja siellä täällä yksinäinen karjalauma tahi vuohiparvi, joka jyrssi huonoa nurmikkoa. Kaukana kohosi kammallakin puolen suuria kallioita.

Vaikka ilma olikin erinomaisen kuumaa, kuljettiin kuitenkin eteenpäin lähimpään neekerikylään. Tunnin kuluttua siitä kuin tänne oli tultu, peittyi taivas mustilla pilvillä, ilma viilistyi äkkiä ja kovia ukkosenjyrähdyksiä alkoi huikasevain salamain seuraamina kajahdella kukkuloiden välissä. Noin kolmen peninkulman päässä lounassa näkyi paksu savu kohoavan, ja tästä tiedettiin että siellä satoi. Puolen tunnin kuluttua oli kuiva ja leveä hiekkapohjainen joen uoma, mistä Stanley hetkeä ennen oli kaivattanut vettä, muuttunut kuohuvaksi virraksi. Kahden tahi kolmen tunnin kuluttua oli ainoastaan muutamia vähäpätöisiä purosia virrasta jäljellä; se oli kuivunut yhtä pian kuin syntynytkin. Kaikki tämä ennusti näiden seutujen sadeaikaa, joka vastaa meidän talveamme ja sitte alkoikin täydellä todella. Seuraavana päivänä kuljettiin ankarassa myrskyssä kahdeksan peninkulmaa eräälle tasangolle, joka jo puoleksi oli kuohuvan, likakeltaisen veden vallassa.

Sitte tuli jouluilta. Stanleyn ja hänen kahden englantilaisen toverinsa ajatukset olivat kaukana kodissa. Kuinka eroavainen tämä jouluilta oli niistä, joita he ennen olivat viettäneet! Itse puhuu Stanley tästä kirjeessään, jonka hän jouluiltana kirjoitti erälle ystävälleen:

"Olen seitsemän jalan korkuisessa ja kahdeksan jalan levyisessä teltassani. Eilen satoi koko päivän; telttä täytyi sijoittaa märkään maahan, joka pian alituisesta käynnistä sisään ja ulos muuttui paksuksi likaiseksi tahmaksi, täynnä varpaiden, kantapäiden, kengännaulojen ja koirankäpälien jälkiä. Telttaseinät ovat aivan niille räiskyneen lian peitossa, ja riippuvat velttoina

kulmistaan, kaikki näyttää täällä sisällä niin ryytyneltä ja kurjalta, että jo ennestään alakuloinen mieleni tulee vielä alakuloisemmaksi. Istun vuoteella, noin jalan päässä liasta, synkkiin mietteisin vaipuneena. Kansa teltan ulkopuolella on luultavasti yhtä onneton kuin minä — he näyttävät joko itse tahtovan lopettaa elämänsä tahi odottavan pikaista kuolemaa, joka pelastaisi heidät. Sade on kahtena tai kolmena viimeisenä päivänä juossut virtoina; juuri äsken lakkasi viime rapsahus. Matkalla on sade sangen hankala; se tekee savisen polun liukkaaksi ja muutoinkin raskaat taakat vielä raskaammiksi, sekä pilaa suuressa määrin vaatteet. Se saattaa meidät huonolle tuulelle ja tekee meidät märiksi ja viluisiksi. Vieläpä on meidän nälkäkin — meidän täytyy näet tyytyä puolta vähempään ravintomäärään sillä tänä vuoden-aikana on puute ruoasta, tahi on sitä vaikea ensinkään saada. Melkein kaikki vilja syödään täällä Touko-, Kesä-, Heinä-, Elo-, Syys-, Loka- ja Marraskuussa. Joulukuussa, jolloin kylvetään, on sitä ainoastaan vähän jäljellä ja siitä minkä saamme itsellemme hankituksi täytyy meidän maksaa kymmenkertainen hinta. Maan-asukkaat ovat huolettomia ja välinpitämättömiä huomisesta päivästä, ja sentähden ei heillä ole juuri mitään jäljellä. Itse en ole kymmeneen päivään maistanut lihamurua. Keitetty riisi, tee ja kahvi ovat ainoat ruokani ja kohta täytyy minun, kuten väkenikin, syödä maan-asukasten velliä. Sansibarista lähtiessäni painoin 180 naulaa, mutta nälännäköni kautta on painoni kahdeksanneljättä päivässä alennut 134 naulaksi. Nuoret englantilaiset ovat samassa kiusaantuneessa tilassa kuin minä ja elemme kohta pääse parempaan maahan, niin meistä ei ole muuta kuin luut ja nahka jäljellä.

"Eikä hirveässä sadeilmassa ja niukassa elatuksessa kyllin; meidän täytyy myöskin, niin ikävää kuin se onkin, tinkiä maan-asukkaiden ahneiden päällikköjen kanssa niistä lahjoista, joita he vaativat meiltä saadaksemme vapaasti kulkea heidän maansa läpi. Sentähden täytyy meidän olla hyvin viisaita, kärsivällisiä ja nöyriä, sillä muutoin tulisi matkamme tämän seudun kautta hyvin vaaralliseksi. Yksi koiristani, 'Nero', hortta, on kuollut. Ah, ne kuolevat täällä kaikki!"

Vastuksia, nälänhätä ja kuolema.

Retkikunnan lähestyessä uutena vuotena Mukondoku-aluetta, jossa on noin sata pikkukylää, hyökkäsivät aina sodanhimoiset maan-asukkaat etujoukkoja vastaan keihäät pystyssä ja huudolla antaen sotamerkin. Näytettyään urhoollisuuttaan muutamilla kerskaavilla sanoilla ja monilla uhkaavilla tempuilla, rauhoittuivat he pian ja antoivat retkikunnan muutta mutkitta tehdä leirinsä erään varjokkaan apinanleipäpuun juurelle lähellä sitä kylää, missä kuningas asui.

Tämän nimi oli Kalulu; hän oli viekas ja tunnoton; matkustavilta hän tavallisesti kiristi suuret lahjat, antamatta heille pienintäkään lahjaa puolestaan. Hänen monilukuiset, voimakkaat ja urhoolliset alamaisensa pitivät, samoin kuin kuningas, itseään suuressa arvossa ja vimmastuivat vähäpätöisimmästä syystä. Stanleyyn oli hyvin vaikea ylläpitää rauhaa, sillä he tahtoivat tulla leiriin ja nuuskia joka teltassa ja vajassa.

Täällä sai Stanley ilmi kapinaliiton väestössään. Viisikymmentä miestä oli päättänyt karata, mutta estettiin hyvissä ajoin aikomastansa toimeenpanemasta siten, että heidän päällikkönsä vangittiin ja heiltä muilta aseet otettiin pois. Kaksikymmentä nimeä oli sairaslistalla; kuume, jalkahaavat, silmäntulehdus ja säilöistä raivosivat. Viisi miestä karkasi kiväärineen ja varustuksineen, ja kaksi, jotka olivat melkein sokeita, jätettiin Mukondokuun. Nämät olivat suuria vastuksia ja tappioita muitten lisäksi, joita Stanley jo runsaassa määrin oli kärsinyt.

Riitoja, useinkin hyvin vaarallisia, syntyi vähäväliin retkikunnan jäsenten kesken ja tällaisissa tapauksissa oli Stanleyyn väliintulo aina tarpeellinen. Sillävälän teki hän varhaisesta aamusta myöhään iltaan saakka tieteellisiä havaintoja, keskusteli kansakuntien päällikköjen kanssa lahjoista ja sairasten hoidosta. Kaiken tämän lisäksi oli hän itse usein kuumetaudissa ja sopivan ruoan puutteesta heikontuneena. Kun retkikunnan päällikkökin näki näin paljon vaivaa, niin voi helposti arvata, mitä muiden oli kärsiminen.

Matkaa jatkettiin monen neekerikylän läpi. Vaikka nämä kylät eurooppalaisten käsityksen mukaan olivat mitättömiä, oli niissä kumminkin suuret laumat kyttyräselkäistä ja lyhytsarvista karjaa, paljo lampaita ja vuohia, aasia ja koiria. Muutamat nuorista, mustista naisista olivat erinomaisen kauniita; heidän kasvopiirteensä olivat säännölliset, nenä soreamuotoinen, heidän huulensa pienet, hienot, heidän ruumiinmuotonsa kaunis.

Villit pitivät Eurooppalaisia hyvin merkillisinä olentoina. Kaikki heimojen suurimmat miehet ja vaimot pyysivät mitä kiihkeimmästi heitä jäämään joksikin aikaa luoksensa, ja kauniit, nuoret päälliköt kehoittivat heitä rupeamaan "veriveljykseen". Eräs nuori neekeri tuli sydän-yöllä Stanleyyn leiriin ja pyysi hänen "ottamaan vastaan pienen lahjan ystävältä". Hän oli näet tuonut mukanaan lahjaksi astiallisen vielä lypsylämmintä maitoa. Tämä tervetullut lahja palkittiin kullatulla rannerenkaalla, johon oli juotettu suuri viheriäinen kristalli, hopeahelaisella ruusupuusta tehdyllä piipulla, kullatuilla ketjuilla ja kappaleella kirjavaa kangasta; hän tuli kaikesta tästä niin iloiseksi että kyyneleet herahtivat hänen silmiinsä, ja lyötyään voimakkaasti Stanleyyn kättä riisui hän oikeanpuolisen varvakkaan jalastaan, heitti sen kolmesti perättäin ilmaan ja kun se joka kerran putosi pohja ylöspäin, sanoi hän iloisena tämän olevan varman merkin siitä, että Stanleyllä olisi terveyttä ja onnea matkallaan.

Kun Stanley seuraavalla kertaa laati leirinsä, rupesi yöllä rankasti satamaan. Tunnin kuluttua oli vettä kuuden tuuman korkuiselta maassa, ja vesi juoksi virran tavoin hitaasti eteläänpäin. Jokainen retkikunnan jäsen kärsi vaivaa tänä yönä, ja Eurooppalaistenkin, vaikka makasivat

teltassa, oli vaikea olla. Stanley'n teltta oli ruoka- ja ampumavara-laatikkojen ympäröimä lätäkkö. Yhtäkkiä kuultuaan rähinää ulkopuolella sytytti hän kynttilän, ja suuresti hämmästytti hän nähtyään sänkynsä olevan saarena matalassa virrassa, joka, jos se tulisi syvemmäksi ja nopeammaksi, varmaan tempaisi hänet mukanaan. Hänen saappaansa uivat venheentapaisesti sinne tänne rapaisilla aalloilla, jotka näyttivät hakevan paikkaa, mistä pääsisivät ulkona olevaan tummaan veteen yhtymään. Teltan keskipuuhun sidottujen pyssyjen perät olivat veden peitossa. Naurettavinta oli kuitenkin nähdä, kuinka "Jack" ja "Bull" olivat kavunneet erälle ampumavara-laatikolle ja istuivat siinä selätysten, alituisesti toisiaan tuoppien, muristen ja riidellen siitä pienestä mukavuudesta, minkä laatikko heille soi.

Aamulla löysi Stanley varjohattunsa monen kyynärän päässä teltasta ja toisen saappaansa, joka purjehti eteläänpäin; suuri joukko ruutia, teetä, riisiä ja sokeria oli pilaantunut. Keskipäivällä oli vesi kuitenkin jo laskeunut niin että voitiin jatkaa matkaa.

Seuraavana päivänä kulki retkikuuta erään tasangon yli, jolla kasvoi taajassa tiheitä, mataloita pensaita. Tietä oli vaikea löytää; mutta sen opas, jonka Stanley oli sattunut samaan, vakuutti kuitenkin löytämänsä. Näiden tiheiden pensaiden joukossa ei ollut yhtään suurempaa puuta. Pienet ja suuret pensaat olivat kuin yhteenkudotut, ja retkikunta voi töintuskin tunkeutua niiden alempien oksien välitse, sillä nämä oksat olivat tiheästi ja lujasti toisiinsa kietoutuneet. Ei vielä seuraavanakaan päivänä näkynyt tämän pensastasangon loppua. Opas oli jo varhain aamulla eksynyt tieltä.

Eipä ollut juuri hauskaa johtaa puoleksi nälkäytyntä retkikuntaa näiden äärettömien pensaikkojen kautta tietämättä, minne mentiin ja kuinka kauan tämä harhaileminen kestäisi. Vihdoin tultiin erään suuren puun luo, jonka latvaan opas kiipesi katsoakseen, näkyisikö mitään tuttua esinettä tässä synkässä maisemassa. Ympäristöjä tarkkaamatta tahystettyään sanoi hän näkevänsä kukkulan, jonka tunki. Hän sanoi Uveriveri'n kylän olevan tämän läheisyydessä. Tämä iloinen uutinen rohkaisi mielet ja kiihoitti uusiin ponnistuksiin ja pian laati Stanley etujoukkoineen leirinsä erään järven rannalle lähellä kylää.

Sillaikaa panivat Barker ja Pocock veljekset kahdenkymmenen johtajan avulla jälkijoukon liikkeelle. Leiristä ammuttiin vähä väliin kovasti ladatuilla kivääreillä ja näiden paukausten johdolla onnistui eurooppalaisten ja johtajien saapua leiriin kello 7 i.p. Viimemainitut kertoivat nyt että neljä miestä ja eräs kahvikuormaista-aasia taluttava poika eivät vielä olleet perillä.

Yö kului ja päivän koittaessa eivät nämä vielä olleet perillä. Vaan kun olo näissä pensaikoissa tuli hetki hetkeltä yhä arveluttavammaksi, lähti Stanley kurjaan Uveriveri'n pikkukylään. Siinä asui ainoastaan kaksi perhettä, joilla ei ollut jyväästäkään antaa! Nälkäkuolema uhkasi siis retkikuntaa. Silloin päätti Stanley lähettää neljäkymmentä vahvimmista miehistään — kymmenen johtajaa ja kolmekymmentä urhoollisinta nuorukaista — maan-asukasten neuvon mukaan lähimpään kylään ruokavaroja hakemaan. Vaikka nälkä heitäkin kiusasi, lähtivät nämä neljäkymmentä vapaaehtoisesti; he aikoivat kaikin keinoin saapua kaukaiseen kylään samana yönä. Heitä käskettiin ostamaan 800 naulaa viljaa, josta määrästä ei tulisi kuin 20 naulan taakka kullekin. Myöskin saivat he käskyn palaamaan mitä pikemmin, sillä heidän vaimojensa ja ystäviensä elämä riippui siitä.

Toinen, kaksikymmenen-miehinen joukko lähetettiin Manwa Seran johdolla etsimään äskennaituita kadonneita miehiä. Myöhään iltapuolella palasivat he ilmoittaen löytäneensä kolme kaivatuaista kuolleina. Nämä olivat eksyneet ja seuraten norsun jälkiä koettaneet saavuttaa retkikuntaa, vaan menehtyneet epätoivoon, nälkään ja uupumukseen. Muita oli mahdoton löytää.

Nälkäkuoleman uhatessa täytyi nyt jokaisen parhaan kykynsä mukaan koettaa hankkia jonkinlaista elatusta, kunnes lähetyskunta palaisi. Ei näkynyt metsäriistaakaan, jota olisi voinut ampua. Wangwanat kuljeksivat ympäröivissä metsissä hakien syötäviä juuria ja marjoja ja tutkien useita puita toivossa, että löytäisivät jotain, mikä voisi lieventää nälän tuskaa. Muutamat heistä löysivät mätänevän norsun. Sitä söivät minkä jaksoivat, mutta rangaistus seurasi: he rupesivat oksentamaan ja tulivat sairaiksi. Toiset löysivät jalopeuran luolan, jossa oli kaksi poikaa; nämä ottivat he mukaansa ja antoivat Stanleylle. Sillaikaa oli Stanley tutkinut lääkevarastonsa ja huomannut ilokseen että siellä oli niin paljon kaurajauhoja, että kukin voi saada — kaksi kupillista ohutta kauralientä. Rautapellistä tehty kattila täytettiin heti vedellä, ja kansa, sekä nuoret että vanhat, kokoontuivat nyt kattilan ympärille ja panivat poltto-aineita sen alle, että se kiehuisi pikemmin. Kuinka he pelkäsivät, että joku onnettomuus tapahtuisi keittäessä, ja kun liemi oli valmis, kuinka innokkaasti he pyysivät osaansa! Ja kuinka sanomattoman tyytyväisiltä he näyttivät ja kuinka hartaasti he kiittivät Jumalaa hänen laupeudestaan!

Kello 9 illalla kuului epäselvästi kaukaa kolmen peräkkäin lauaistun pyssyn paukaukset. Siitä tiedettiin että lähetetty ruoanhankkimis-osasto oli tulossa ja seuraavana aamuna saapuivatkin nämä uljaat miehet tuoden mukanaan niin suuren määrän hirssiä, että kukin sai aika aterian.

Retkikunta läksi taas liikkeelle ja kuljettuaan kaksi päivää soiden kautta ja vuorien yli, saapui se taas viljelysmaille. Vesakon rinteeseen tehtiin vankka leiri.

Seuraavana aamuna huomasi Stanley, että leirin ulkopuolella kokoontuneet maan-asukkaat näyttivät erinomaisen tyytymättömiltä, ja se ei ennustanut hyvää. He lähettivät pois vaimonsa ja lapsensa ja jättivät kylät autioiksi, sillaikaa kuin toiset uhaten kulkivat leirin ympäri, varustettuina isolla asejoukolla — keihäillä, joutsilla, nuolilla ja sotanuijilla. He aikoivat siis tehdä hyökkäyksen. Sitä välttääkseen meni Stanley aseetonna heidän luokseen, merkiten pyysi heitä istumaan ja tulkin kutsuttuaan, koki hän heille selittää retkikunnan tarkoitusta, joka luonnollisesti

etupäässä oli Victoria-järvelle pääsy. Vanhemmille, jotka näkyivät olevan mahdollisimmat, antoi Stanley vähän lasihelmiä hyväntahtoisuuden ja ystävyyden osotteeksi. Vaan ei mikään näyttänyt auttavan, kunnes Stanley sai tietää, että he aikoivat valittaa jostakin. Muutamat wangwanat olivat hulmivassa nälässään ryöstäneet viljasuojat ja varastaneet muutamia kananpoikia. Maan-asukkaita pyydettiin nyt näyttämään varkaat. He tekivätkin niin ja osoittivat sormellaan Stanleyin väestä erästä oikeaa metsänvoroa ja herkkusuuta. Tämä otettiin tutkinnonlaiseksi, huomattiin rikolliseksi ja ruokittiin villien läsnäollessa. Kuitenkaan ei kovasti, vaan toki kylliksi näyttääkseen, että tämä oli täyttä totta. Varastettujen elintarpeiden arvo maksettiin vääryyttä kärsineille maan-asukkaille ja siten palautettiin sopu ja rauha entiselleen.

Tämän maan asukkaat olivat kaunista kansaa. He olivat vankkoja ruumiinsa rakennukselta, pitkiä kasvultaan, miehuullisia olennoltaan ja säännöllisiä kasvopirteiltään. He kulkivat aivan alastomina ja koristeina pitivät he messinkirenkaita käsissään ja jaloissaan. Samasta metallista tehtyjä kaulaimia, paljo lasihelmiä hiuksissa ja noin tusinan kaulaimia, jotka ulottuivat kauas rinnoille. Heidän sotapukunsa olivat sangen kummallisia. Haukanhöyhenet sekä seebran- ja giraffin-harjat peittivät heidän otsansa. Aseinaan käyttivät he suuria keihäitä, joutsia, nuolia ja sarvikuonon päästä tehtyjä kilpiä. Mainittakoon myöskin, että useat ajelivat pänsä ja jättivät ainoastaan kapean, kaarenmuotoisen hiusjuovan otsalle.

Niin pitkälle kuin silmä kantoi, näkyi pieniä kyläkuntia kaikkialla ja suuret lammas-, vuohi- ja karjalaumat osoittivat, että tämän maan asujamet harjoittavat sekä maanviljelystä että karjanhoitoa.

Retkikunnasta oli yli kolmekymmentä miestä sairaana. Muutamat olivat punataudissa, toiset kuumeessa, sulku-, rinta- ja sydämen- taudissa. Myöskin Edward Pocock sairastui. Hänen kielensä oli mustan liman peitossa, muotonsa kauhean vaalea, ja tuskat, jotka siirtyivät seljältä polviin, sekä pyörrytys ja polttava jano vaivasivat häntä. Pian selvisi, että nuori mies oli pilkkupoltteessa.

Kuitenkin täytyi välttämättömästi jatkaa matkaa. Sidottiin siis neljä rippumattoa kantotankoihin ja siten tehtiin Edward Pocockille mitä mukavimmat purilaat, joissa oli purjevaatteinen katto. Sitte lähdettiin leiristä ja kuljettiin hitaasti väkirikkaan maan kautta. Frank Pocock ja Fred Barker kulkivat sairaan eurooppalaisen rippukoikon kummallakin puolen; yksi johtaja ja neljä miestä saattoivat kutakin sairasta wangwanaa. Satoja aseellisia maan-asukkaita saattoi retkikuntaa.

Merenrannalta lähdettyään ei retkikunta koskaan ollut tuntenut itseään alakuloisemmaksi kuin tänään.

Äskeinen nälänhätä ja se kova koetus, jossa kaikkein voimia oli jännitetty matkalla Uveriverin pensaikon läpi, oli sangen suuressa määrässä tehnyt kaikki alakuloiseksi; nyt tuli vielä lisäksi uhkaava sairastuminen. Väsymyksestä ja uupumuksesta nääntyneenä tuli retkikunta vihdoinkin Chivyn'iin, joka on neljäsataa Englannin peninkulmaa merenrannasta; leiri tehtiin erälle kukkulalle.

Frank Pocock kertoi veljensä houreissaan mutisseen: "Stanley on löytänyt oikean", ja sitte sanoneen voivansa sangen hyvin. Kun leiri oli tehty pantiin Lady Alicen osat hänen suojakseen auringolta, kunnes ehdittiin tehdä maja viileästä ruohosta. Oltiin juuri tekemässä aitausta laatien paksua risumuuria sen suuren pyöreän paikan ympärille, jossa ruohomajat pian olisivat valmiit, kun Frank pyysi Stanleytä tulemaan hänen veljensä luo. Hän kiiruhtikin Edwardin luo, vaan ehti ainoastaan nähdä hänen vetävän viimeisiä hengenvetojansa. Frank parahti surusta ja siirrettyään venheenkappaleen syrjään kumartui hän ruumiin yli ja lasi tuskansa valloilleen.

Edward Pocock'in hautaus.

Neljän jalan syvyinen hauta tehtiin sitte erään vanhan akaasia-puun juurelle, ja Frank piirsi syvään sen runkoon ristin. Kun ruumis oli kääritty laskettiin se viimeiseen lepokammioonsa, jota laskeva aurinko valaisi säteillään. Stanley luki rukoukset kuolleelle, ja rakkaudesta vainajaan,

jonka suora ja miellyttävä käytös oli saattanut wangwanoita häntä rakastamaan ja kunnioittamaan, olivat he melkein kaikki läsnä vielä viimeisen kerran osoittaakseen huokauksilla Edward Pocock-paralle ystävyytään.

Taisteluja villien kanssa. Tulo Victoria-järvelle.

Eräänä päivänä laati Stanley leirin luisun kukkulan harjalle, metsän ja alapuolella olevien ketojen väliin. Lähimmän kylän asukkaat pakenivat nähtyään muukalaiset, mutta saatiin vihdoinkin palaamaan. Kaikki siis ennusti rauhallista yötä.

Stanley vähensi kuormitusta ja heitti pois kaiken, mitä suinkin voi välttää. Useat kantajista olivat näet sairaita, kaksikymmentä oli kuollut ja yhdeksänyhdeksättä karannut tiellä.

Juuri näin puuhatessa tuli muuan taikatohtori kylästä täällä käymään, tuoden mukanaan kauniin, lihavan härän rauhanlahjaksi. Hän saatettiin Stanleyyn teltaan, missä hänelle tarjottiin hyvin imelää kahvia ja muutamia imeliä korppuja; sitte sai hän lahjaksi viisitoista kankaanpalasta, kolmekymmentä kaularengasta ja messinkilankaa; täten palkittiin hänen härkensä hinta nelinkertaisesti. Hyödyttömiä kapineita, niinkuin tyhjiä sardiinilaatikkoja, liemi- ja liharasioita sekä tyhjiä ruokapönttöjä lahjoitettiin myöskin hänelle, kun hän vaan pyysi niitä. Vihdoinkin pyysi hän Stanleytä rupeamaan "veriveljeksi", ja sen tekikin jälkimäinen niin järkähtämättömän vakavasti kuin pakana ainakin. Kun taikatohtori vihdoinkin oli lähtemäisillään ja näki väen juuri rupeavan härkää teurastamaan, pyysi hän saada sen sydämen. Hänen odottaessaan sitä, silmäili hän ja toverinsa ahneesti leirissä olevia kuivamaan ripustettuja vaatepalasia.

Puoli tuntia taikatohtorin lähdöstä, kun joukko wangwanoita oli viljaa ostamassa ja toisia oli mennyt metsään polttopuita hakemaan, kuului sotahuutoja. Näitä ei juuri tärkeinä pidetty; luultiin vain kehoitukseksi sotaan naapureja vastaan. Vaan kun nämä omituiset sotahuudot "hehu-a hehu" kuuluivat lähenevän, kokosi Stanley pienen joukon leirin korkeimmalle paikalle ja näki pian suuren joukon, keihäillä, joutsilla, nuolilla ja kilvillä varustettuja maan-asukkaita noin kolmensadan jalan päässä eräällä toisella pienellä kukkulalla leirin ulkopuolella.

Kaksi aseetonta miestä lähetettiin heidän luokseen kysymään mitä he tarkoittivat.

He sanoivat silloin, että muuan wangwana oli varastanut maitoa ja että he sentähden aikoivat "tehdä sotaa" muukalaisia vastaan. Stanleyyn onnistui kuitenkin lepyttää heidät, mutta juurikuin joukko oli rauhallisesti hajautumaisillaan, hyökkäsi toinen miesvoipa joukko pohjoisesta, ja kiivas keskustelu syntyi kumpaistenkin neekerijoukkojen välillä, joista äskentulleet näyttivät innokkaasti haluavan sotaa.

Keskustelun kestäessä tuli toinen Stanleyyn miehistä juosten. Oikeanpuolisen kyynärpään lähellä oli vielä värisevä keihäs ja pieni naarmu, jonka ohilentävä keihäs oli tehnyt, näkyi hänen vasemmassa kyljessään. Nuijan tekemän kauhean haavan pohjasta näkyi hänen otsaluunsa. Hän kertoi veljensä makaavan kuolleena metsässä länteenpäin leiristä.

Stanley käski nyt Frank Pocockia jakamaan kaikessa hiljaisuudessa joka miehelle kaksikymmentä kannosta ampumatarpeita ja järjestämään väen portin kummallekin puolen, jos viholliset yrittäisivät hyökätä.

Kovasti hälisevä joukko huusi, että olisi paras tapella "arkojen wangwanoiden ja valkoisten miesten kanssa, jotka varmaankin olivat vaan naisia".

He järjestyivät äkkiä, huusivat kova-äänisesti sotahuutonsa, virittivät joutsensa ja ampuivat ensimmäiset nuolensa. Mutta kun eivät huomanneet mitään elonmerkkiä leirissä, luulivat he kaiketi Stanleyyn miehiä puolikuolleiksi pelosta ja lähestyivät niin rohkeasti, etteivät enää olleet sadankaan jalan päässä. Stanley käski nyt miehiään hyökkäämään, ja hyökkäyksensä kovuudella karkoittivat he villit, ampumatta yhtään laukausta.

Villit, jotka eivät käsittäneet tätä erinomaista kärsivällisyyttä, hyökkäsivät vielä kerran ja ampuivat nuolensa. Silloin käski Stanley hyökkäämään täydellä toella. Koko tunnin ajan vilkkaasti tapeltua ajettiin villit pakoon.

Sillaikaa tekivät Frank ja kuusikymmentä kirveillä varustettua miestä lujaa vallitusta ja wangwanoiden palattua käskettiin heitä rakentamaan ampukoria leirin kaikkiin kulmiin. Myöskin raivattiin leirin ympäristö 600 jalan laajalta. Yön tullessa oli leiri turvassa ja suojeltavissa. Stanleyllä oli ainoastaan seitsemänkymmentä sotakelpoista miestä, sillä kaikki muut olivat sairaita, pelästyneitä kantajia, vaimoja, aasinkuljettajapoikia ja lapsia. Muissakin suhteissa oli tila tuskallinen. Kuukauden paaston jälkeen ei heillä vielä nytkään ollut muuta syötävää, kuin muutamia kourallisia maissia päivässä.

Kello 9 aamupäivällä hyökkäsivät viholliset taasen monilukuisempina ja itseensä luottavampina, sillä läheiset neekerit olivat kutsutut "sotaan".

Kolme päivää kesti taistelu, jonka ajalla kaikki kylät poltettiin. Kun Stanley kolmannen päivän iltana laski tappionsa, huomasi hän sen tekevän kaksikolmatta kuollutta, kolme haavoitettua, kaksitoista kivääriä, jotka oli menetetty, ja neljä laatikollista ampumavaroja.

Viholliset lyötyään ja karkoitettuaan, läksi retkikunta taas Tammikuun 26 päivänä liikkeelle,

poltettuaan paljo tavaroita, joita kantajien puutteessa ei voitu kuljettaa edemmäksi. Tie meni seudun kautta, joka oli täynnä suuria, linnanraunioiden tavoin kohoavia, paljaita kallioita, sekä suurista haljenneen graniitin kappaleista muodostuneita kivikkoja, ja mahdottomia kuperoita paasia.

Sitte kuljettiin suuren tasangon halki. Keskellä ääretöntä, vaakasuoraa maata näkyi metsän ympäröimä saaren tapainen kumpu, minne kaikki tällä seudulla niin runsaslukuinen metsänriista pakenee sateen aikaan. Nyt kuljeksivat nämä eläimet lukemattomissa laumoissa kedolla — giraffia, seebroja, gnuijia, puhvelihärkiä, pukkia, antilooppia, sekä pientä että suurta laatua, ja metsäsikoja; lintuja oli myöskin monta lajia, niinkuin iibiksiä, ketokiuruja, kalalokkia, jääliukuja, hanhia, sorsia, korppikotkia, flamingoja, lusikkahanhia ja kurkia. Ilolla katseli nälkääntynyt väki näitä.

Eräänä päivänä ampui Stanley giraffin ja pienen antiloopin; seuraavana päivänä, lähellä metsäistä kumpua tasangolla, viisi sebraa; ja kolmantena päivänä ampui hän läntisen rajan luona kaksi gnuijia, puhvelin ja seebran, kaksi hanhea, neljä helmikanaa ja viisi sorsaa. Nyt melkein hyljettiin leirissä lihaa. Sitä laitettiin eri ruoiksi, joko muhennettiin, halstaroititiin, paistettiin ja survittiin tahi kuivattiin matkalle eväiksi.

Helmikuun 9 p. kulki matkue erään kuivuneen virranuoman poikki, ja seuraavana päivänä saavuttiin vierasvaraiseen Mombitin kylään. Nyt oli matkue vihdoinkin saapunut Ufukaman rikkaalle alueelle, missä matkustajan ei koskaan tarvitse kärsiä puutetta.

Kaikkia viljavan vuoritasangon tuotteita oli matkustajille täällä tarjona, viljaa, papuja, perunoita, herneitä, sesamia, hirssiä, kasvaksia, meluunia ja eri lajisia puutarha-hedelmiä, vettä ja tupakkaa, kaikkea oli ostettavana. Kananpoikien ja vuohien lukumäärä, mitä täällä teurastettiin, oli uskomaton. Stanley jakoi sitten palkintoja miehilleen niistä monista erinomaisista uskollisuuden osoitteista, joita he olivat näyttäneet, ja täällä sai hän uudestaan sen mielitelevän nimityksen, joka kolme vuotta ennen annettiin hänelle Afrikassa — "runsaskätinen valkea mies" — "huyu msungu u'u sungua mikona".

Wangwanat — miehet, naiset ja lapset — pitivät nyt hyviä päiviä sillä mitä olivat saaneet, ja kolmena päivänä söivät he niin paljon kuin jaksoivat. Juhlallisessa ilossa ja yltäkylläisyydessä vietettiin siten kolme päivää Mombitissa.

Kantaja.

Veres kantajajoukko pestattiin tuottamaan tuolle kärsivälliselle väelle jotain huojennusta; ja uusia voimin, uudella rohkeudella, varamytyt olkapäillä kulki matkue eteen päin.

Helmik. 17 p. saapui matkue Usihan kylään, jossa alkaa se mitä kauniin maapalsta, mikä päättyy vasta Victoria-järven luona. Näiden, kaiken yli kohoavien salaperäisten, harmaiden kalliomöhkäleiden huipuilta voi nauttia sanomattoman viehättävää näköalaa, taivaanrannan näyttäessä äärettömältä. Joka puolella leviää mittaamaton ympyrä, täynnä omituisia toisistaan erillään olevia kukkuloita, jättiläisten tavoin päällettäin kasattuja joukkioita kuluneita, teräviä kallioita ja ylöspistäviä vuorenhuippuja, joiden välillä nousee ja laskee mataloina, laajoina aaltoina vihanta, ruohoisa tasanko, jolla tuhansittain nautaelukoita käy pienissä laumoissa.

Kulettuaan sata suom. peninkulmaa merestä Usihaan, tunsu Stanley nyt rintansa paisuvan mielihyvystä, katsellessaan tätä ihanata maata. Tuoreen ruohon suloinen haju nousi tasangolta ja herätti hänessä maaelämän muistoja hänen kotiseudultaan. Pensasaitojen erottamista kylistä kuului nuorten vasikkain inuminen ja lehmien ammominen; kili- ja vuohi- sekä lammaslaumoja valppaine paimenpoikineen näkyi läheisyydessä — kaikki tämä muodosti erittäin suloisen ja rauhallisen kuvaelman.

Täältä vaelsi virkistynyt matkue ylös ja alas aaltoisia laidunmaita, satojen ystäväallisten maan-

asukasten seuraamina, jotka vaihettivat hyväntahtoista leikkiä väen kanssa ja nauroivat kovalla äänellä ja rajusti ilmoittaakseen iloansa siitä että vieraat olivat tulleet heidän maahansa. "Tulkaa takaisin", sanoivat he, kun kääntyivät takaisin palatakseen kotiinsa, seurattuaan matkua puolen peninkulman verran. "Tulkaa koska hyvänsä; te olette tervetulleita".

Melkein koko tien merestä tänne oli matkua vaivaloisesti tungeskellut esiin tiheiden, toisiinsa tarttuneiden pensaiden läpi tai myös olivat he ryömineet niinkuin muurahaisparvi, rantaseutujen tavallisten ruoholajien kohotessa niinkuin bamburuoko-metsän heidän päidensä yli — ja nyt saattoivat nämä avonaiset, lyhyttä ruohoa kasvavat, ihanat seudut heihin mahtavan, sanomattoman vapauden-tunteen.

Nyt kulettiin useiden kylien ohi. Suolattoman veden lähteitä kumpusi esiin joka paikassa, varsinkin kallioisten alkuvuorten juurilta, jotka vuoret ympäröivät niinkuin seinät sitä leveää luonnollista laaksokäytävää, jonka yläpäässä oli Usihan kuninkaan pääkaupunki, ihanain apinanleipäpuiden ja tiheän, tuuhean lehtojen varjoamana.

Pohjaiseen päin oli maa aaltoista, avonaista ja vapaata, ikäänkuin puutonta puistoa, siinä kun ei kasvanut tuskin yhtään puuta tai ainoatakaan pensasta. Ruoho oli vaan tuuman korkuista. Kallioiset kukkulat olivat kuitenkin vielä lukuisia. Kaikki näiden kylien täysikasvuiset nuorukaiset kulkivat ympäri ilki-alastomina, mutta naiset olivat puettuja kankeisiin nahkoihin ja puoleksi parkittuihin lehmänvuotiin. Ihana puistomaisema ihan sanaa myöten loisti valkoiselta lukemattomista karjalaumoista ja vuohi- ja lammaspurvista.

Kun Stanley seuraavan kerran asettui leiriin, tapahtui että eräs päälliköistä tahtoi ikisokin avata hänen telttansa ovea, johon hän oli asettunut lepäämään pitkistä marssista. Stanley kuuli telttapoikien estelevän häntä, mutta ei sekaantunut asiaan, ennen kuin päällikkö väkisin tunkeutui sisään, jolloin "Bull" ja "Jack", jotka myöskin nauttivat hyvin ansaittua lepoa, äkkiä syöksähtivät hänen kimppuunsa ja tarttuivat kiinni hänen käsiinsä. Päällikön kauhistusta ei voi mitenkään kertoa, varsinkaan kun hän näytti luulevan että teltassa oleva valkea mies oli muuttunut kahdeksi äkäiseksi koiraksi. Stanley vapautti hänen kohta hänen epämieluisasta asemastaan ja saavutti siten hänen kiitollisuutensa ja sai häneltä apua maan-asukasten rauhoittamisessa, ne kun olivat täällä erittäin nenäkkäitä.

Täältä oli, sanoivat maan-asukkaat, ainoastaan yhden päivän matka enään suuren Ukerewee eli Victoria-järven luo, matkan ensimmäiseen päämaaliin. Siellä ottaisi matkua itselleen moniviikkoisen levon vaivoistaan ja tapaisi runsaasti ruokatavaroita.

Rivakkaasti ja hyvällä mielellä kulki matkua laaksokäytävien ja vuorenharjujen yli, kahlassi läpi vesien ja kuivuneiden joen-uomain, meni läpi viljeltyjen kotojen ja kylien, joissa väkevä haju osoitti että niissä oli karjaa, ja ohi hyväntahtoisten maan-asukasten, kunnes äkkiä, heidän kiivetessään ylöspäin loivaan kohoavaa rinnettä, hurraa-huutoja kuului etujoukosta; nyt tiesivät myöskin ne, jotka olivat jälkijoukossa, että etummainen osasto oli saanut tuon suuren järven näkyviinsä!

Frank Pocock kulki suoraan eteenpäin, siksi kuin hän oli saapunut kukkulan harjulle. Hän loi pitkän, laajan silmäyksen johonkin, heilutti hattuaan ja riensi alas Stanleyyn luokse ilosta loistavin kasvoin, nuoruuden hehkulla ja elämäinnolla huudahtaan:

— Minä olen nähnyt järven, herra, ja se on suuri!

Fredrik Barker, joka vaan vaivoin voi ratsastaa aasilla, koska hän oli kipeä ja häntä vaivasi väsymys pitkällisen matkan vaivoista, kohotti päätänsä ja hymyili kiitollisesti toverilleen.

Pian tulivat kaikki kukkulalle, johon etujoukko oli seisahtanut, ja ensimmäinen silmäys näytti pitkän, leveän vedenpinnan, joka huikaisevassa auringonpaisteessa näytti sulatetulta hopealta, noin 600 jalkaa alempana ja puolen peninkulman päässä. Kauimpana etäisyydessä näkyi tummansinisiä kukkuloita ja vuoria, ja järvessä oli sirotettuna useampia pieniä harmaita kalliosaaria.

Ilossaan lauloi eräs nuori mies Stanleyyn neekereistä riemulaulun, tilaisuutta varten tehdyn, ja kun kööri yhtyi laulamaan, sai se vuoret kaikumaan hurjasta ja harvinaisesta soinnusta. Iloisen soiton elähyttämistä antoivat he lippujen liehua tuulessa ja menivät verkalleen alas penkereitä Kagehyi'in maan kedoille.

Noin virstan päässä kylistä hämmästyivät he nähdessään sadoittaisin soturia työtyöillä koristetuina päähinein ja aseistettuina kiireestä kantapäähän saakka lähestyvän juoksumarssissa, sill'aikaa näyttäen taitoaan joutsen, nuolien ja keihään pitelemisessä. Nämä olivat ensin säikähtyneet siitä pitkistä jonosta, joka tuli alas vuorta ja luulleet vihollisten lähestyvän; mutta vaikka he pian huomasivat erehdyksensä, katsoivat he olevansa velvolliset käyttämään tilaisuutta, näyttääkseen urhoollisuutensa, jonka vuoksi he toimittivat tämän sotaleikin.

Eräs Kagehyissa asuva arapialainen, Sungoro Tarib, lähetti sanan pyytääkseen matkua olemaan tervetullut ja kehottaakseen heitä asettumaan leiriin siellä, koska Kagehyin päällikkö, Kaduma, oli hänen uskollinen liittolaisensa.

Pieni ke'onmuotoinen maja, huonosti valaistu ja jossa oli kova haju mädänneistä aineista ja jonka katossa vilisi rohkeita rottia, jotka pahankurisella kestäväisyydellä jatkoivat tungeskelemistään sisään ja ulos pesistään olkikolossa ja juoksemistaan seinien yli, annettiin Stanleyille. Toinen pieni maja annettiin Frank Pocockille ja Fred Barkerille heidän asunnokseen.

Matka merestä tänne, matkueen ensimmäiseen päämaaliin, oli kestänyt 103 päivää, — pitkää vaivaloista päivää, ponnistusten, nälän ja vaarojen uhatessa tuntemattomain seutujen kautta. Nyt oli matkaa jatkettava meritse, ja uudistuneella rohkeudella ja vahvistunein toivoin siitä että tämä vaarallinen matka onnellisesti loppuisi, meni jokainen levolle, lepäyttääkseen väsyneitä jäseniään.

Siten oli Stanley nyt sanomattomien vaivojen, ponnistusten ja puutteiden jälkeen tullut tarkoituksensa ensimmäiseen päämaaliin. Täällä olisi hänen matkansa tärkein ja merkittävin osa alkava. Oli nyt tutkittava järven koko ranta-alue sen seikan selville saamiseksi eikä näillä viljavilla ja ihanilla seuduilla keski Afrikassa olisi mitään mahdollisuutta mukaviin välitysteihin sivistyneen maailman kanssa, joita teitä järvet ja purjehdittavat joet muodostavat. Se oli perinpohjaisen tärkeä kysymys, joka siten oli Stanleyn tutkittavana. Sen onnellisesta ratkaisusta olisi riippuva, jos oli mitään toivoa siitä että sivistyksen ja järjestetyn yhteiskuntaelämän siunauksille voitettaisiin tämä äärettömällä luonnonrikkauksilla varustettu maan-osa ja sen musta väestö, joka, vaikka omistaakin oivalliset sielunkyvyt, vielä elää raa'an luonnontilan portaalla.

Victoria Nyanza'lla.

Seuraavana aamuna heräsivät kaikki kertomattoman kevennyksen tunteella. Oli lopussa marssit, lopussa torvien toivotukset, jotka käskivät uusiin koittavan päivän vaivoihin varustamaan, nälänkin pelko oli poissa — ainakin joksikin aikaa.

Kello 9 oli vastaanotto. Ensiksi tulivat Frank ja Fred — kuumeesta jo täydellisesti parantuneina — Stanleyille hyvää huomenta tekemään. Sitte saapuivat wangwanoiden johtajat lausumaan toivonsa että hän oli nukkunut rauhallisesti, ja heidän jäljestään retkikunnan nuoret rivakat miehet; sitte tulivat Kaduma ja Sungoro saadakseen tietoja matkasta ja kuullakseen uutisia Sansibarista, ja vihdoin viimeksi Kaduman puoliso paraimpene ystävineen. Vastaanotto kesti kaksi tuntia ja sen päätyttyä läksivät vieraat kukin askareitaan hoitamaan. Maanasukkailla näitä ei monta laatua olekaan; he loruilevat, valmistavat tahi paikkaavat verkkojaan, tekevät kirveitä, kanootteja, ruokakaukaloita, aitauksia ja majoja — siinä kaikki. Stanleyn väki taasen teki asemapiirroksia omien nurmihökkeleidensä rakentamiseksi; täten se osoitti tyytyväisyyttään pitempään oloon Kagehyi'ssä.

Stanleyn tultua Kagehyin kylään, muuttui se tärkeäksi paikaksi. Sinne tulvaili mahdoton joukko maassa syntyneitä kauppiaita kaikilta suunnilta kahden- tahi kolmenkymmenen peninkulman takaa. Kalastajat tulivat kanooteissaan tuoden suuret varastot kuivia kaloja; toiset toivat maniok'ia ja kypsiä banaaneja; paimenet lähettivät härkiään, ja venheittäin tuli kaikilta haaroilta kuokkia, rautalankaa ja suolaa sekä suuria varastoja bataateja ja jamsia.

Stanley pyysi ruhtinas Kadumalta neuvoja ja apua järvi-matkalleen. Tämä kutsui silloin kansan vanhimmat neuvotteluun. Kun he olivat asettuneet istumaan maahan, alkoi Kaduma kokouksen seuraavilla sanoilla:

"Voiko nälkäinen mies tehdä työtä? Voiko janoinen puhua?" Vanhimmat katsoivat silloin veitikkamaisesti toisiinsa ja nyökkäyttivät päitään, ja Kaduma rupesi kähisten kakistelemaan. Silloin toi noin neljän- tahi viidentoista vuotias alaston nuorukainen suuren ruukun käyvää pombeeta [olutta, jota maanasukkaat valmistavat hiivasta tahi karkeista jauhoista]. Hän koitti asettaa tämän pyöreäpohjaisen astian maahan niin vakavasti kuin suinkin estääkseen sen kaatumista. Sen viereen pani hän yhtä tukevasti Kaduman mahdottoman mielikki-maljan, suuren kurbitsin. Kaduma rupesi istumaan pienelle matalalle rahille ja kääriytyi rasvaiseen huntuunsa, sitte ojensi hän kätensä, ja polvillaan tarjosi hänelle poika pikaria, jota hän piti molemmilla käsillään. Tuntikauden nautittiin pombeeta ja Kaduman puhe osoitti ymmärrystä ja harrastusta. Vaan pahaksi onneksi loppui pombee ja Kaduma meni maata. Herättyään tyhjensi hän taas kaksi tahi kolme ruukullista; vihdoin hoiperteli hän sijalleen ja keskustelusta ei tullut mitään.

Kuitenkin alkoi Stanley laittaa Lady Alicea kuntoon.

Seitsemän päivän kuluttua oli venhe varustettu meren vaaroissa kestävä. Jauho- ja kuivakala-varastot, suuret pakat kaikenlaisia kankaita ja helmiä sekä mitä oli jäljellä pieniä tarvekaluja vietiin laivaan ja vihdoin ilmoitettiin Lady Alicen ainoastaan odottavan miehistöään.

— Tahtooko kukaan tulla mukaani vapaaehtoisena? kysyi Stanley miehiltään.

Kaikkialla vallitsi kuolonhiljaisuus.

— Eikö edes palkkiosta tahi lisämaksusta?

Taaskin sama hiljaisuus; ei kukaan tahtonut omasta taipumuksestaan.

— Vaan kuitenkin täytyy minun lähteä, sanoi hän. Tahdotteko jättää minut yksinäni matkalle?

— Ei.

— Mitäs sitte tahdotte? Ettekö tunne ketään urhoollista miestä, joka tulisi herransa toveriksi matkalla järven ympärillä?

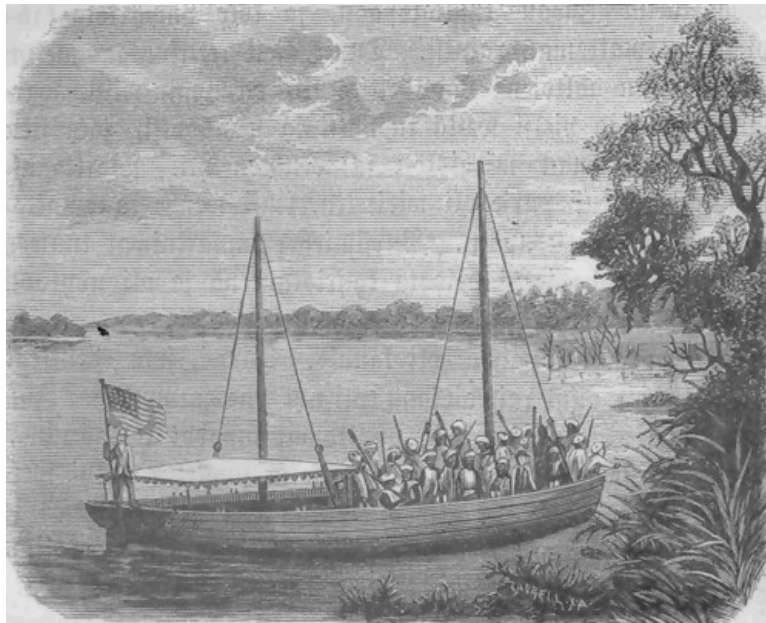
Taaskin vaikenivat kaikki. Kun hän kysyi kultakin erittäin, sai hän vastaukseksi, että he eivät olleet tottuneet meri-elämään; kukin vakuutti suoraan kovin pelkäävänsä vettä.

— Mitäs minun sitte on tekeminen?

Silloin sanoi Manwa Sera:

— Herra, älkää kyselkö enempää. Käskekää miehiänne. Koko miehistönne on lapsianne, ja he eivät liene teille tottelemattomia. Jos kysytte heiltä ystävän tavoin, niin ei kukaan rupea palvelukseenne. Käskekää heitä, niin he tottelevat kaikki.

Stanley teki silloin luettelon kymmenestä venemiehestä ja yhdestä peränpitäjästä, joiden uskollisuuden nojaan hän jätti itsensä ja tavaransa matkalla pitkin Victoria-järven rantoja. Muut jäivät leiriin; Frank ja Fred pantiin heidän johtajikseen.

Lady Alice Victoria Nyanzalla.

Sitte käski Stanley soutamaan. Taivas oli pilvinen ja vaaleanharmaa vesi oli käynyt tuhkaharmaaksi; vuoret olivat paljaat ja haljenneet, ja synkän taivaan kanssa ikäänkuin sopusoinnussa oleva maisema oli hiljainen ja autio. Soutajat huokasivat syvään. Heidän soutunsa oli sellaisten tapainen, jotka varmaan tietävät perikatoon syöksyvänsä; välistä vilkasivat he huolissaan Stanley'yn, ikäänkuin olisivat odottaneet käskyä palaamaan. He näkyivät aivan selvään aavistavan jotakin pahaa.

Jonkun ajan kuluttua tavattiin muuan neekeri nimeltä Saramba, joka istui kanootissaan kalastamassa. Hänet saatiin matkalle oppaaksi. Tästä olivat Stanley'n miehet ylen onnelliset.

Tuuli alkoi kiihtyä; pilvet, jotka kauan olivat kokoontumistaan kokoontuneet luoteiselle taivaanrannalle, synnyttivät äkkiä kovan tuuliaispään, ja koko ympäristö kävi pian sanomattoman rajuksi. Tuuli ajeli retkikuntaamme yli raivokkaiden aaltojen; Lady Alice kiiti eteenpäin villin varsan tavoin ja pieksi vettä kuohuksi ja vaahdoksi, joka sitte roiski avuttoman miehistön ja venheen yli. Vaikka ainoastaan pieni purje oli viritetty, lensi venhe sanomattoman nopeasti eteenpäin. Pursimiehet kumartuivat tuuleen päin; Saramba istui pelosta kyyristyneenä ja oli nöyrästi peittänyt pörröisen päänsä kuvevaatteellaan.

Seuraava päivä oli kaunis. Järvi, joka edellisenä päivänä oli ollut raivoissaan, oli nyt rasvatyynenä. Jylhien vuorten kuivuneet ja puuttomat muodot kuvastuivat selvästi taivasta kohden. Vastaiselta puolelta näkyi metsistyneitä kumpuja, ja niiden välissä kimalteli se leveä ja komea lahdella, johon Niilin äärimmäinen eteläinen lisävesi juoksee.

Victoria-järven ympäristössä oleskelevat virtahevot ovat hyvin taistelunhimoisia luonnoltaan, ja matkustavaista, joka varomattomasti lähestyy heidän olopaikkaansa, uhkaa suuri vaara. Usein niitä ahdistettiin venheestä, vaan koska se kuitenkin ei ollut varustettu sotaan näitä paksunahkaisia vastaan, olisi taistelu voinut tulla tuhoa tuottavaksi.

Kerran törmäsi venhe erään vedestä nousevan virtahevon selkään. Eläin säikähti tästä raskaasta ja omituisesta kapineesta seljässään ja sysäsi niin rajusti venhettä, että kaikki luulivat sen särkyvän kappaleiksi. Sittenkuin virtahepo täten oli ilmaissut tyytymättömyytensä, sukelsi se taasen muutaman jalkaa venheen perästä ja ulvoi kovalla äänellä ikäänkuin olisi taisteluun vaatinut. Vaan Stanley oli jo saanut kyllin kokea eläimen voimaa, sentähden käski hän soutamaan pakoon niin nopeaan kuin mahdollista.

Eräänä päivänä laskettiin ankkuri muutaman kylän edustalla, josta toivottiin ruokavaroja saatavan, ja kauan keskusteltua myöntyivät villit muutamista sinisistä lasihelmistä antamaan kaaliksia ja lampaan. Miehillä ja naisilla ei ollut muuta vaatetusta kuin lyhyt banaanilehdistä tehty esiliina; tämä äärettömän yksinkertainen puku muistutti paljon Aatamin ja Eevan viikunalehti-vaatetuksesta. Omituista oli myöskin että miehiltä puuttui etuhampaat sekä ylä- että alaleuassa. Päänsä olivat he myöskin ajelleet; ainoastaan säännöttömän puolikuun muotoisen harjan olivat he jättäneet päällelleen ja otsalleen.

Seuraavana jälkepuolenpäivänä, jolloin ankkuri taaskin laskettiin, lähestyi venhettä muudan

kanootti, joka värinsä ja muotonsa tähden herätti yleistä kummastusta. Sen kokka oli näet korkealla taivutetun käsivarren tavoin; köysi oli jännitetty tämän päästä korkeaan peräkeulaan saakka. Tälle köydelle oli ripustettu hienoa heinää, joka heilui harjan tavoin, kun kanootti lähestyi vakavasti ja rohkeasti neljänkymmenen venemiehen kuljettamana. Puolet kokassa olevista miehistä kavahti seisoaan, kun olivat tulleet 150 jalan päähän, ja tartuttuaan pitkiin tupsuilla koristettuihin keihäisinsä ja kilpihinsä, alkoivat uhaten heiluttaa niitä. Kun Stanleyyn väki ei yrittänytkään vastarintaa tekemään, lähestyivät he varovasti ja tultuaan noin 60 jalan päähän, laskivat he tuulen puoleen ja kääntyivät venheen perää kohdin uhkaavasti viittoellen. Sitte tulivat he hiukan lähemmäksi ja laskivat lopulta kanoottinsa pitkinpäin laivaa. He olivat jokseenkin julkeita, ja kuin heitä kuitenkin lempeästi kohdeltiin kiihtyi heidän loukkaamis-intonsa kiihtymistään; he tuuppuivat toisiaan ja hoipertelivat sekaisin venheessään, sillä suurin osa heistä oli juovuksissa, tarttuivat keihäisinsä ja kilpihinsä ja alkoivat laulaa lallatella viinasta käheillä äänillään. Muutamat ottivat linkonsa ja heittivät kiviä kauas järvelle; tälle taputteli laivan miehistö käsiään. Banaani-viinin lämmittämänä ja laulun rohkaisemana rohkaisi eräs heistä luontonsa ja alkoi tähdätä Stanleyhyn, joka vaieten ja tarkkaavaisena istui venheensä perässä; kivi lensi hänen pänsä yli, ja kova, humalainen rääkynä palkitsi heittäjää hänen rohkeudestaan.

Huomattuaan ettei lempeydellä ollut toivottua vaikutusta otti Stanley revolverinsa ja ampui nopeasti veteen siihen suuntaan, johon kivi oli lentänyt. Tästä seurasi surullinen näky. Kuultuaan laukauksen hyppäsivät nuo rohkeat, hävyttömät veitikat veteen ja uivat minkä kerkesivät rantaa kohden, jättäen kanoottinsa jälkeensä.

"Rakkaat ystävät, palatkaa, palatkaa!" huusi Stanleyyn miehistö heille. "Mitä pelkäätte? Tarkoituksemme oli vaan näyttää teille, että meillä on yhtähyvin aseita kuin teilläkin. Palatkaa, tulkkaa noutamaan kanoottinne; kyllä me työnnämme sen teille, että voitte ottaa sen".

Vihdoin saatiin villit naurulla ja lempeillä sanoilla palaamaan. He olivat nyt arvokkaampia käytöksessään. He nauroivat, huudahtelivat kummastuksesta ja matkivat pistoolin-laukauksia; "bum, bum, bum".

Sitte lähestyi vielä viisi muutakin kanoottia, täynnä seudun asukkaita. villit huusivat ja pyysivät että Stanley tulisi heidän kuninkaansa luo, vaan hän oli huomannut heidät liian sivistymättömiksi ja väkivaltaisiksi ja piti sentähden viisaimpana olla maalle nousematta. Villit rupesivat silloin uhkailemaan, jonkatähden Stanley piti parhaimpana olla myöntövinään heidän pyyntöönsä. Hän käski hinaamaan ankkurin laivaan ja käymään airoihin käsiksi; sitte käski hän suuntaamaan matkan ulapalle päin, äskenmainittujen kuuden kanootin seuraamana. Kun oli soudettu tuhannen jalan verran, käski Stanley yhtäkkiä nostamaan purjeita ja upeana kiiti Lady Alice nuolenopeasti ohi kanoottien, villien suurimmaksi ihmeeksi ja hämmästykseksi.

Aurinko oli juuri laskemaisillaan ja tuntikauden purjehdittua antoi Stanley sentähden taas laskea ankkurin. Tuuli tyveni, paksuja pilviryhmiä alkoi taas nousta idästäpäin, järvi oli rasvatyyni kuin peilinpinta ja pilkkopimeä peitti maan, sen metsät ja vuoret. Pian alkoi salama salaman perästä halkaista pilviä, raju myrsky syntyi sellaisella voimalla että venhe oli vähällä painua veden alle, ja rakeiden sekainen sade syöksi kuin olisi pilvistä kaadettu. Melkein joka silmänräpäys kuului mitä kauhein ukonjyrinä, joiden ääntä vuoret synkästi mylvien matkivat. Miehistö, jonka Stanley ennen myrskyn alkua oli asettanut olemaan varuilla napot kädessä, ilmoitti vähä väliin veneen olevan hukkumaisillaan. "Ammentakaa nopeammin!" vastasi Stanley. Kaksi tuntia kesti kamala raju-ilma ja sen lakattua antoi Stanley soutaa eränsen saareen, jonne virittivät valkean kuivatukseen läpimärkiä vaatteitaan ja keittääkseen lämmintä lientä.

Seuraavana aamuna oli ilma mitä ihanin. Taivas oli selkeä ja sininen, rannat mehuisat ja viheriät, järvi välkkyi kiillotetun teräksen tavoin ja ilma oli raitis ja virkistävä. Rohkaistuna ja virkistynein voimin astui Stanley miehineen bambu-lehtimajastaan ja pian leijuili venhe taaskin vesillä soutajien laulaessa iloisimpia laulujaan.

Hetken aikaa soudettua ohjattiin venheen kulku erästä saarta kohti, jossa näkyi maan-asukkaita olevan. Stanley antoi tulkin alkaa puhetta heidän kanssaan, ja vihdoin lähettivät he pojan kanootissa puhumaan muukalaisten kanssa. Vaan tultuaan lähelle rupesi tämä hämmästyneenä töllistelemään. Stanley heitti helmivyön hänen kanoottiinsa, ja se antoi ikäänkuin uutta eloa hänelle. Hän huusi rannalla seisoville toverilleen, ja heti läksi parikymmentä kanoottia liikkeelle, täynnä rauhallisia, säveämielisiä maanasukkaita, jotka suurimmalla mielihartaudella katselivat tuota kummallista venhettä ja heidän mielestään vielä kummallisempaa valkoista miestä, jommoista he eivät koskaan olleet nähneet eikä edes voineet uneksuaakaan voivan löytyä maan päällä.

Saatuansa kuulla, että voivat saada niin paljon lasihelmiä kuin halusivat, jos vaan toisivat ruokavaroja, kiiruhtivat he maalle ja palasivat pian tuoden mukanaan suuren varaston banaaneja, kanoja ja munia sekä imelää palmuviiniä. Kaikesta tästä osti Stanley niin paljon kuin varoi riittävän kolmeksi päivää. Ihastuneina muukalaisten ystävällisyydestä ja anteliaisuudesta tarjosivat maanasukkaat laivan miehistölle isoja ryyppyjä palmuviiniä ystävyden vahvistamiseksi, ja kun purjeet vihdoon nostettiin, seurasivat kaikki kanootit venhettä pitkän matkaa, yhä vaan kestiten laivan miehistöä, laulaen, lallattaen ja kovaäänisesti huutaen ilosta.

Kerran täytyi venheen kulkea erään niemekkeen ohitse, jolla kasvoi pitkää ruohoa. Suuri joukko maanasukkaita näkyi hyökkäävän sinne, saadakseen mukavia asentoja. Venheen verkalleen nientä lähestyessä, meni muutamia villoista kalliioille ja viittasivat venhettä tulemaan lähemmäksi. Kun Stanley suostui heidän pyyntöönsä ja lähestyi muutamia jalkoja, huusivat he jotakin hänelle, ja kohta sinkoili kiviä satamalla humisten ympäri venhettä. Kun soutajat taas tarttuivat

airoihin, hyökkäsi joukko viljejä esiin piilopaikoistaan, lingoilla varustettuina, joilla he heittivät kiviä ja osasivat venheeseen ja perämieheen. Enemmän vahingon välttämiseksi laukasi Stanley nuolennopeudella revolverinsa; yksi villeistä kaatui, jolloin toiset lakkasivat taistelua pitkittämästä ja vetäytyivät takaisin korkeaan ruohostoon.

Eräässä pienessä kylässä, joka oli soman lahdelman rannalla, otettiin Stanley mitä ystävällisimmin vastaan. Kylän päällikkö kutsui heidät luokseen, valmisti pidot, joissa nautittiin äskenlypsettyä maitoa, viiliä, kypsiä maukkaita banaaneja, vuonaa, bataateja ja munia. Hän lennätti myöskin sanan maan hallitsijalle, keisari Mtesalle, ja ilmoitti muukalaisen tulleen hänen maahansa. Samalla ilmoitti hän Stanleyille ei aikovansa laskea häntä lähtemään ennenkuin oli asettanut hänet vastattain suuren afrikkalaisen hallitsijan kanssa, jossa, kuten hän hymysuin vakuutti, Stanley olisi löytävä ystävän, jonka suojassa hän voisi nukkua rauhallisesti.

Vielä oli Stanley päivän täällä, nauttiakseen päällikön runsaasta kestitsemisestä. Joka hetki sai hän tuta uusia liehakoitsevia kohteliaisuuden osoituksia. Maa oli ikäänkuin sopusoinnussa kansan kanssa, ja tuskinpa koko Afrikassa on monta miellyttävämpää maisemakuvaa kuin tämä oli. Huojuvan ruohoston ympäröimältä rannalta aina vuorien korkeimpiin huippuihin saakka oli kaikki viheriäistä — eri väri vaihteissa. Vaalean-viheriän matele-puun lehtipuku oli somana vastakohtana erilajisten viikunapuiden tummemmalle vihannuudelle, banaanin silkinkiilloista lehtilatvasta peittivät tamarindin vaalean lehdistön leijuvat ryhmät ja ympärillä olevien laidunten, jotka vilisivät täynnä karjaa, tumman viheriät pelot ulottuivat korkeille kummuille saakka. Vapaissa, sekavissa vaan somissa jonoissa ikäänkuin reunustivat vuoret tätä maisemakuvaa, milloin paisuen uhkeiksi ja pyöreiksi, milloin köyristyen sulkeakseen syliinsä komean banaanilehdon, milloin rohkeasti kohoten poikittaisiksi, jyrkiksi kallionhuipuiksi, milloin taas laskeutuen moniksi komeiksi ylängöiksi; nämä ylängöt ovat yhteydessä seutujen kanssa, joilla kenenkään valkoisen miehen jalka vielä ei ole käynyt.

Stanley jatkoi sitte matkaansa ja eräänä aamuna huomattiin kuusi kaunista, täydellisesti miehitettyä kanoottia, jotka juuri olivat kääntymässä erään niemen ympäri. Stanley luuli ensin heidän olevan jonkun kaapparilaivaston, joka oli lähetetty hänen matkaansa estämään, mutta oppaat, joiden joukossa myöskin oli kylän vierasvarainen isäntä, sanoivat niiden olevan keisarin väkeä. Niiden tultua lähemmäksi näkyi laivanpäällikkö pukeutuvan juhlapukuunsa. Hän pani päähänsä helmillä kirjaillun päähineen, jossa liehui pitkiä valkoisia kukonhöheniä, pukeutui lumivalkoiseen, pitkäkarvaiseen vuohennahkaan ja hartioilta riippuvaan huntuun.

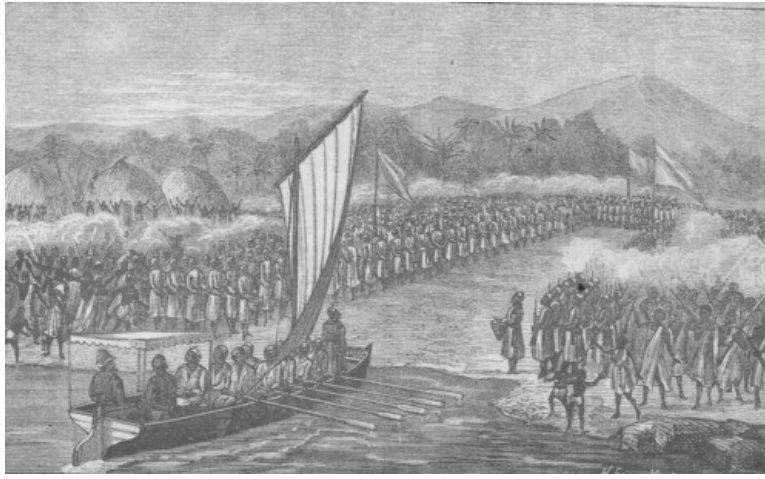
Päällikkö oli komea, roteva noin kahdenkymmenen vuoden vanha nuorukainen; hypättyään Stanleyyn veneeseen laskeutui hän polvilleen hänen eteensä ja esitti asiansa seuraavin tavoin.

"Ugandan kabaka (keisari) lähettää mukanani paljo salaam (terveisiä) teille. Hän toivoo innokkaasti että käytte hänen luonaan, ja hän on laatinut leirinsä Usavaraan ollakseen läheisyydessä, kun te nousette maalle. Hän ei tiedä mistä maasta tulette, vaan minulla on erityisessä kanootissa mukanani nopea sanansaattaja, joka ei kaipaa lepoa, ennenkuin on ilmoittanut kabakalle teidän lähestyvän. Hänen äitinsä näki muutamia öitä sitten unen, ja siinä näki hän valkoisen miehen tulevan järvellä venheessään tännepäin, ja — te olette nyt tulleet! Vastatkaa minulle, että voin lähettää sanansaattajan. Twiyanzi-yanzi-yanzi (kiitos, kiitos, kiitos)!"

Nuori päällikkö, jonka nimi oli Magassa, sai nyt tietää Stanleyyn matkan tarkoituksen ja sanansaattaja lähetettiin heti keisarin luo.

Stanley Ugandan keisarin luona.

Kun Stanley ja hänen seuralaisensa olivat noin kahden peninkulman päässä Usavarasta, näkivät he ihmisiä tuhansittain asettuvan järjestykseen hiukan viettävälle maalle. Heidän tultuaan lähemmäksi käski Magassa ampuma-aseilla ilmoittamaan heidän tuloansa. Rannalla oleva kansa oli asettunut kahteen taajaan riviin, joiden kumpaisissakin päissä näkyi monta miestä, jotka pukunsa puolesta erosivat muista. Heillä oli karmosiinipunaiset, mustat ja lumivalkeat vaatteet yllänsä. Stanleyyn lähestyessä rantaa kuului pyssynlaukauksia noista pitkistä riveistä. Magassan kanootit jakaantuivat oikean- ja vasemmanpuolisiin osastoihin, ja 200 tahi 300 kovalatinkista pyssyä ilmoittivat kaikille että se valkoinen mies, josta keisarin äiti oli unta nähnyt, oli noussut maalle. Lukuisat vaski- ja paassi-rummut sanoivat hänelle jymisevät tervetuliaiset; liehuttimia, lippuja ja viiriä leijaili ilmassa ja kansa huusi kovaäänisesti. Sangen hämmästyneenä tästä juhlallisesta ja komeasta tervehdyksestä läksi Stanley suurta lippua kohti. Sen läheisyydessä seisoi lyhytkasvuinen mies puettuna karmosiinipunaiseen levättiin, jonka alla hänellä oli valaistusta pumpulikankaasta tehty valkoinen puku. Magassa, joka jo oli kiirehtinyt maalle, lankesi kunnioittavasti polvilleen tämän miehen eteen, ja kääntyyttyään Stanleyyn puoleen ilmoitti tämän miehen olevan "katekiron" eli pääministerin. Stanley kumarsi ja tämä vastasi hänen tervehdykseensä vielä sirommin ja syvempään kumartaen. Stanley tuli aivan hämmästyneeksi ja hämilleen tästä ruhtinaallisesta vastaanotosta.

Stanleyn saapuminen Ugandan keisarin luo.

Kaksitoista hyvinpuettua maanasukasta astui sitte esiin, tarttui hänen käteensä ja sanoi hänet tervetulleeksi Ugandaan. Katekiro nyykäytti päätään, ja lukuisien rumpujen rämistessä, jotka tekivät kaiken kanssapuheen mahdottomaksi, kulkivat he vierekkäin ja tuhansien uteliasten seuraamina eräsen pihaan. Joukko ruohokattoisia majoja oli ympyränmuotoisesti erään suuremman rakennuksen ympärillä, jonka sanottiin aiotun Stanleyn asunnoksi.

Katekiro ja monta päällikköä seurasivat Stanleyä hänen uuteen majaan, ja heidän kesken syntyi hyvin tuttavallinen keskustelu.

Lukemattomia kysymyksiä sateli Stanleyn terveydestä, hänen matkastaan ja sen tarkoituksesta, Sansibarista, Euroopasta ja sen kansasta, järivistä ja taivaista, auringosta, kuusta ja tähdistä, enkeleistä ja perkeleistä, lääkäreistä, papeista ja käsityöläisistä yleensä. "Kaikkietävien" kansakuntien edustajana täytyi hänen käydä mitä ankarin tutkinto. Sitte muuttui juhlallinen mieliala ystävällisemmäksi. Pitkiä, laihoja, jänteviä, mustia käsiä tarttui Stanleyn käteen, ja muutamia miehiä kiiruhti heti ilmoittamaan kabakalle, että tämä valkoinen mies oli älyniekka, että hän tiesi kaikki ja oli erinomaisen kohtelias ja seuraa rakastava. Kabakan sanottiin silloin "hieroneen käsiään aivan kuin olisi päässyt jonkun aarteen omistajaksi".

Vahvemmaksi todistukseksi edullisesta arvostelmastaan Stanleystä lahjoittivat he hänelle neljätoista lihavaa härkää, kuusitoista lammasta ja vuohta, sata kimppua banaaneja, kolme tusinaa lintuja, neljä puuastiallista maitoa, neljä kappaa bataatteja, viisikymmentä tähkää vastaleikattua maissia, kopallisen riisiä, tiun tuoreita munia ja kymmenen ruukullista palmuviiniä. Keisarin hovimestari, joka kulki kaikkien niiden etunensä, jotka kantoivat tahi veivät hevosella kaikkia näitä erilaisia ruokavaroja, lankesi polvilleen Stanleyn eteen ja sanoi:

"Kabaka lähettää salaams ystävälleen, joka on matkustanut niin kauas häntä tavatakseen. Kabaka ei voi katsella ystäväänsä, ennenkuin tämä on aterioinut ja tuntee itsensä tyydyttyksi. Kabaka on lähettänyt orjansa tuomaan näitä hänen ystävälleen, hänen aterioidakseen. Yhdeksännellä tunnilla, kabakan ystävän levähdettyä, lähettää hän sanansaattajan pyytämään häntä tulemaan saapuille. Olen puhunut. Twiyanzi-yanzi-yanzi!"

Päivän yhdeksäs hetki lähestyi. Kaksi hovipoikaa, puettuina valkoiseen villapaitaan, vyöhyt tahi nauha vyöllä ja yllään pitkä kirjava kappale pumpulikangasta, joka riippui oikeanpuoliselta olkapäältä jalkoihin saakka, tulivat ja ilmoittivat määräjän olevan kulunut. Stanley läksi heidän kanssaan ottaen mukaansa miehistöstä viisi miestä, jotka olivat kivääreillä varustetut ja kulkivat hänen kummallakin puolellaan. Astuttiin pitkin lyhyttä, leveää katua, jonka päässä oli maja. Tässä istui keisari, Mtesa oli hänen nimensä, päällikkö-joukon ympäröimänä, jotka istuvassa tahi polvia-notkistavassa asennossa olivat järjestetyt kahteen, toisiaan vastapäätä oleviin riviin jonkun matkan päässä valta-istuimesta. Näiden rivien päissä oli rummunlyöjiä, vahteja, teloittajia, hovipoikia j.n.e. Kun Stanley miehineen lähestyi lähintä joukkoa, hajosi se, ja rummunlyöjät pärähdyttivät kovasti rumpujaan. Keisari nousi silloin seisoalleen ja meni Stanleyä vastaan. Silloin nousivat pystyyn kaikki polvillaan olevat ja istuvat rivit — kenraalit, övertit, päälliköt, ruoanlaittajat, hovimestarit, hovipojat ja teloittajat.

Keisari oli korkeakasvuinen, laiha, ulkomuodoltaan voimakas, hienokasvoinen ja suurisilmäinen neekeri; nyt oli hän puettu valkoiseen villapaitaan, jonka päällä oli kullattu vyöhyt ja musta vaippa. Hän puristi Stanleyn käsiä lämpimästi ja voimakkaasti, kumarsi jotenkin somasti ja pyysi häntä istumaan eräälle rantatuolille.

Tämä Stanleyn ja keski-Afrikan mahtavimman miehen ensimmäinen yhdessä-olo loppui molemminpuolisesti tyytyväisyydeksi ja Stanley rupesi heti ensi silmänräpäykseltä tätä mustaa keisaria innokkaan ystävän tavoin suosimaan. Kasvultaan oli Mtesa keisari pitkä ja solakka. Hänellä oli erinomaisen kauniit ja hienot kasvopiirteet. Suuret, säihkyvät, vilkkaat silmänsä loi hänen muodolleen erinomaisen ihanuuden. Hänen ihonsa oli tumman-punaisen ruskea. Häntä huvitti sangen kuulla kerrottavan eurooppalaisten hovien tavoista ja sivistyksen ihmeistä. Hän koitti niin paljon kuin suinkin voi olla valkoisten miesten tapainen. Kaiken, mitä hänelle kerrottiin, käänsi hän tavallisesti vaimoilleen ja päälliköilleen. Kauan aikaa juteltua, täytyi Stanley taas ottaa jäähyväiset levähtääkseen matkan jälkeen.

Noin kello 7 aikaan läksi Mtesa asunnostaan vahtien, hovipoikien, lipunkantajien, toitottajien, rummunlyöjien, päällikköjen ja orpanoivien maanasukkaiden ja muiden seuraamana. Noin kaksisataa hoviinsa kuuluvaa naista oli hänellä myöskin mukanaan. Kulkiessaan Stanley'n majan ohi lähetti hän yhden hovipojistaan kysymään, tahtoisiko Stanley tulla hänen luokseen. Hetken aikaa kuluttua siitä kuin Stanley oli tullut Mtesan luo, joka hovinsa ympäröimänä oli istautunut järven rannalle, kiiti erästä mutkasta neljäkymmentä komeaa, keltaisen ruskeaksi maalattua kanoottia.

Kanooteissa istui yhteensä noin 1,200 henkeä. Kunkin kanootin kapteeni oli puettu valkoiseen villapaitaan ja somapoimeiseen turbaaniin. Laivaston päälliköllä oli paidan päällä karmosiinipunainen, kultaneuloksilla tiheään koristeltu nuttu ja päässä punainen lakki. Kukin kapteeni, joka kulki keisarin ohi, tarttui kilpeensä ja keihäasensä ja teki merihyökkäys- ja puollustustempuja. Laivaston päällikkö voitti suurimman suosion. Kun tämä näytös oli loppunut, käski Mtesa erään kapteeneistaan etsimään jonkin krokodiilin tahi virtahevosen. Viidentoista minuutin kuluttua palasi tämä ja kertoi löytäneensä krokodiilinpennun, joka oli nukkunut erälle kalliolle.

"Nyt, Stamlee", sanoi Mtesa, "tulee sinun näyttää naisilleni, kuinka valkoiset miehet ampuvat".

Stanley ampui ja osasi niin hyvin, että kolmensadan jalan matkan päästä luodillaan melkein erotti krokodiilin pennun pään sen ruumiista, ja kaikki läsnäolevat tervehtivät tätä mainiota laukausta kajahtavilla mieltymyksen osoituksilla.

Sitte läksi keisari pääkaupunkiinsa, jossa hän kutsui Stanleytäkin käymään. Tie kulki aaltomaisten maisemien ja tyyrien järvien poikki sekä laajojen banaanilehtojen ja viikunakasvikkojen kautta. Omituisia, holvattuja majoja oli rakennettu pisangipuu-lehdikköjen helmaan; näiden puiden kypsien hedelmien tuoksu täytti ilman. Vihannuutta, joka loisti mitä heleimmällä värillä, virkisti tuo kuumen vyöhykkeen säännöllinen sade; taivas oli aivan tummansininen, ja vaikka kuumuus oli suuri, miedonsi sitä kuitenkin kukkuloilta tulevat tuulenpuuskat ja usein myöskin pään yläpuolella oleva tiheä lehtiverkko.

Kahden tunnin matkan jälkeen näkyi eräällä pyöreällä kukkulalla oleva pääkaupunki. Etäällä näkyi joukko suuria, keilamaisia ja heinittyneitä majoja, jotka olivat erään suuremman, korkean ja ladontapaisen rakennuksen ympärillä. Tämä suurempi rakennus oli palatsi, ja kaikki majat yhteensä olivat keisarillinen pääkaupunki.

Ruohomajoja ympäröivän kaisla-aidan molemmilta puolilta läksi sädemäisesti hyvin leveitä teitä. Ne olivat täydelleen sadan jalan levyisiä ja koviksi poljettuja. Vähitellen kohosivat ne ja johtivat sille tielle, joka kulki palatsin ulkopuolella olevan aitauksen ympäri. Kun katseli palatsin etuseinän kohdalta lähtevää leveää tietä pitkin, niin huomasi niin pitkälle kuin silmä kantoi tien kummallakin puolen taloja ja huoneita, joiden ympärillä oli banaani- ja viikunapuutarhoja.

Illalla kutsuttiin Stanley palatsiin. Joukko ruskeisiin tahi valkoisiin pukuihin puettua väkeä, vieläpä muutamilla valkoinen vuhennahkakkin ruskeiden vaatteiden päällä, meni myöskin vastaanotto-saliin. Muutamat olivat kiertäneet nauhoja päänsä ympäri, niin että näyttivät pitävän turbaania päässään; tämä merkitsi, kuten Stanley myöhemmin sai tietää, että he olivat teloittajia. He kuljivat talosta taloon ja tulivat vihdoinkin kummun tasaiselle huipulle, tuon suuren ruohoista ja oljista tehdyn rakennuksen eteen, joka oli palatsina. Tästä oli ihana näkyala.

Joka puolella levisi viljava, aaltomainen maa, jonka teki vielä ihanammaksi auringonpaiste, rehevyys ja varhainen kesänvihannuus. Korkeiden vuoriharjanteiden huipuilla olevat kylät ja banaanilehdot ilmoittivat Mtesalla olevan maan, jota voi rakastaa. Suuremmilla alankomailla olivat viljellyt puutarhat ja viljamaat, ja kaukaisen taivaanrannan luona sulii tuo hurmaava maisema ikäänkuin yhteen sinisen taivaan kanssa. Tällä maisemakuvalla oli omituinen tenhovoimansa.

"Mistä syystä", kyselee kai moni itseltään, "on tämä villi, kasvatusta kaipaava ja taika-uskoinen yksivaltias rakentanut palatsinsa tälle kukkulalle?" Varmaankaan ei sentähden, että olisi siellä paremmassa turvassa, sillä hän on tasoittanut mäkinen maan ja tehnyt leveitä teitä, jotta helposti voi päästä hänen luokseen; yksi ainoa tulisohtu riittäisi, sitäpaitsi maan tasalle hävittämään hänen palatsiansa ympäröivät varustukset. Onko hän ehkä ajatellut näkyalojen ihanuutta? Voisiko hänelläkin ehkä olla huomiota luonnon sulouteen?

Jos tämä hallitsija olisi yhtä raaka kuin Afrikan muut päälliköt, olisi hän etsinyt jonkin vesilammikon, jonkun vuoriharjanteen rinteeseen tahi jonkun järven rannan, missä hänen karjallaan olisi ollut parhaat laitumet; sellaisiin paikkoihin olisi hän rakentanut ruohomajansa. Tämä mies on päinvastoin rakentanut erälle kukkulalle, että vapaasti voisi nähdä ympärilleen ja heittää keisarillisen silmäyksen maansa yli. Häntä miellyttää tilavuus, hänen asuntonsa on korkea ja avara afrikkalainen palatsi, suuria pihoja on sen ympärillä. Ylhäiset ja alhaiset hänen kansaansa koettavat kukin kykynsä mukaan olla hänen kaltaisensa. He ovat hyviin vaatteisiin puettuja, ja hävyttömyyttä pidetään rikoksena. —

Rummut pärisivät. Mtesa istui valta-istuimelleen ja kaikki kiirehtivät paikoilleen.

Joka kerta kun Stanley oli ollut Mtesan puheilla, oli hän käyttänyt tilaisuutta hyväkseen koettamalla kääntää keskustelua sellaiseen suuntaan, että kristinusko joutuisi puheenaineeksi. Jos mitä tapahtui, koki hän aina saattaa sen kristinuskon yhteyteen. Hän kertoi Mtesalle Kristuksesta, jonka jumalattomat ihmiset ottivat kiinni ja ristiin-naulitsivat ja pilkkasivat hänen jumaluuttaan; kuinka hän, ristillä kärsiessäänkin, suuresta rakkaudesta ihmisiin pyysi

taivaallisen isänsä antamaan heille anteeksi. Hän osoitti hänelle erotiuksen luonteen suhteen sen Herran välillä, jota valkoiset ihmiset palvelevat ja Muhammedin, jota arapialaiset palvelevat ja jonka uskoon Mtesakin oli kääntynyt; kuinka kristinusko opettaa ihmiskuntaa rakastamaan kaikkia, ilman poikkeusta, Muhammed taas opetti uskolaisiaan että tappamalla pakanan tahi uskottoman voi päästä Paratiisiin.

Kaikki tämä teki syvän vaikutuksen mustaan keisariin ja kantoi ajallansa hedelmän.

Eräänä päivänä ilmoitti Mtesa Stanleyille että erästä valkoista miestä odotettiin leiriin. Tämä oli muudan englantilainen upseeri, översti Linant, englantilaisen kenraalin Gordonin lähetti Kairosta Egyptissä. Kuvitelkoon kukin mielessään, kuinka iloiselta näille kahdelle eurooppalaiselle tuntui, kun näin aavistamatta tapasivat toisensa mustien maanosan sydämessä.

Niitä uskonnollisia kanssapuheita, joita Stanley oli alkanut pitää Mtesan kanssa, jatkettiin översti Linant'in läsnäollessa. Kun Mtesa kyseli Linantilta yhtä ja toista, josta Stanley oli puhellut ja joka tarkkaan oli muistiin kirjoitettu, käytti tämä Mtesan suureksi ihmeeksi melkein samoja sanoja ja vastauksia. Se omituinen asianlaite, että kaksi valkoista miestä, jotka vielä koskaan eivät olleet nähneet toisiaan, ja joista toinen tuli pohjoisesta toinen kaakosta, kuitenkin voivat tietää samoja asioita ja vastata samoilla sanoilla, kaikki tämä tuntui kokoussalin ulkopuolella olevalle kansalle hyvin kummalliselta ja painui Mtesan mieleen jonakin ylenluonnollisena asiana.

Uusia seikkailuja järvellä.

Silloin täytyi Stanleyyn lähteä pois ja palata väkensä luo.

Mtesa, joka oli luvannut veneitä ja väkeä viemään matkuetta Ugandaan Kagehyistä, jossa se yhä oli ja odotti Stanleytä, käski Magassan lähteä hänen mukanaan 30 veneen kanssa leiriin.

Stanleytä seurasi Usavaraan, johon hän oli jättänyt Lady Alicen, englantilainen upseeri ja Stanley lupasi kuukauden päästä tulla takaisin, jonka ajan överstin piti odottaa häntä.

Kello 5 aamulla lyötiin rumpuihin ja ne veneet, joiden oli lähdeä Stanleyyn mukana, kokoontuivat. Lady Alice nosti ylös ankkurin; tavaramytyt, lampaat, vuohet ja siipi-eläimet olivat jo asetetut paikoilleen. Upseeri seurasi Stanleytä hänen venheensä; he pudistivat toisensa kättä ja jättivät toisensa Jumalan haltuun. Stanley tarttui peräsimeen ja Lady Alice riensi pitkin Victoria Nyanzan selkää. Amerikan tähdillä koristettu lippu nostettiin ja se levisi ylpeänä tuulella. Upseeri huusi rannalla hurraata jäähyväisiksi. He liehuttivat viimeiset jäähyväiset nenäliinoillaan, ja erosivat toisistaan ikävöivin mielin, kulkeakseen kumpikin tuntemattomia vaiheita kohden.

Eräänä iltana laski Stanley rantaan eräessä lahdessa. Rannalla istui noin tusinan verta likaisiin vuohehakkoihin puettuja maan-asukkaita juomassa palmuviiniä kurpitsin kuorista. Stanley vedätti veneen ja kanootti kuivalle maalle. Safenin tervehdyksiin vastasivat maan-asukkaat aivan ystävällisesti ja kohteliaasti. Ollen itse jotensakin päissään palmuviinistä, tarjosivat he tulijoille vähäsen tätä Afrikan päiväntasaajan-seutujen jumaljuomaa. Matka oli ollut pitkä tänä päivänä, jonka vuoksi Stanley ja hänen väkensä olivat väsyneitä ja olivatkin he jo melkein ikävöineet niin virkistävää juomaa kuin heille tarjottiin. He ottivat siis vastaan maan-asukasten vierasvaraisen lahjan ja nauttivat sitä halukkaasti.

Aurinko meni nyt mailleen ja toivottiin toisilleen hyvää yötä. Keskiyön aikana heräsi Stanley kovasta rummuttamisesta. Hänen rauhattomaan kysymykseensä vastattiin kaikki olevan rauhallista, mutta lakkaamatta kuului kuitenkin tuo kamala rummuttaminen pimeässä yössä ja karkoitti kaiken makaamishalun. Kun Stanley aamulla nousi ylös, näki hän että heidät oli ympäröinyt 2-300 maanasukasta, kaikki sotatamineissa ja varustettuina keihäillä, joutsilla, nuolilla ja pitkäpäisillä aseilla, jotka näyttivät eteenleikkaajan-veitsiltä, jota paitsi he suojaksi kantoivat suuria ja pitkiä ruokokilpiä. Tämä maanasukas-joukko oli heistä ainoastaan kolmenkymmenen askeleen päässä ja tähysteli heitä värähtämättä hurjin silmäyksin.

Stanley näki niiden joukossa erään heimon vanhimmista, joka edellisenä päivänä oli tarjonnut hänelle juomista, ja Stanleyyn selitettyä ei tulleensa heidän rannikoilleen vihamielisessä aikomuksessa, vaan levätäkseen ja ostaakseen ruokavaroja, sanoi tämä:

"Jos tahdotte jotain syömistä, niin lähetän minä vähäsen banaania tuonne saarelle, mutta täältä täytyy teidän lähteä, ettei kansa, joka tahtoo kanssanne tapella, ryhtyisi väkivaltaisuuksiin."

Stanley soudatti sitten eräälle edempänä olevalle saarelle, ja päällikkö lähetti lupauksensa mukaan kymmenen kimppua vereksiä banaania, jotka yhdeksi päiväksi riittivät väelle.

Senjälkeen lähti Stanley yksinään leirin takana olevaan tiheään viidakkoon. Hän tiesi ettei mikään vihollinen häiritseisi leiriä, sillä saari oli asumaton, ja oli niin harvinaista hänelle saada nauttia yksinäisyyttä ja hiljaisuutta häiritsemättömässä rauhassa. Vapaana siitä vakavuudesta ja totisuudesta, johon häntä pakotti hänen asemansa puolivillien ihmisten johtajana heidän näkyvissään, saavutti hän taas koko notkeutensa. Hän ryömi tietä sulkevien oksien alitse, tai hyppäsi kumoonkaatuneiden puunrankojen ylitse, tunkeutui läpitse, missä oli melkein mahdotonta päästä edemmäksi, lonkeroitsi ja viiletti käärmeen tavalla läpi toisiinsa kietoutuneiden pensaiden, sukelsi suuriin tiheihin lehdikköihin ja taisteli hurjasti varjoavien köynnös- ja kärhikasvijoukkoja vastaan, jotka kasvit lukuisuutensa vuoksi olivat takkuuntuneet

toisiinsa tiheäksi ryhmäksi.

Täältä tuli hän tasangolle, jossa maa vierti jyrkästi ylöspäin sekä kaikkialla oli korkeain puiden ynnä köynnöskasvien ja pensaiden peittämä. Kiiwetessään vuoren rinnettä ylös oli hänellä runsaasti tukea valittavana; tässä oli tamarindipuu ja tuossa ihan vieressä silkipumpulipuu; milloin riippui mimosan esiinpistävä oksa, milloin joku paksu köynnöskasvi, jotka tarjosivat apuansa koetuksissa päästä eteenpäin eli ylöspäin; nuoret ja hentoiset teakkipuut tahi taipuisa jasmiini mukasivat, kun hän tarttui niihin. Viimeinkin seiso i hän keihäskaislaa, ananaspuuta, kämmekkäisiä ja aloe-pensaita kasvavalla vuorenhuipulla. Tämä on paikka mistä silmä estämättä voi nähdä yhden Afrikan omituisimpia ja kauniimpia osia — kymmeniä neliöpenikulmia kauniita järvimaisemia — suuria aloja vuorensiiniä, joihin pistää viehättäviä, tuuheain banaani puoleksi sulkemia lahtia kymmeniä neliöpenikulmia ruohoista ylänkömaata, missä kylä ja banaanimetsiä on sirotettuna sekaisin. Siltä kukkulalta, jolla Stanley seiso i, voi hän nähdä toisen karjalauman toisen perästä ja joukon pieniä valkoisia ja mustia pilkkuja, jotka eivät voineet olla muuta kuin lammas- ja vuohilaumoja. Hän näki vaaleansiniset tulista nousevien savujen patsaat ja niiden ympärillä laihoja haamuja liikkumassa.

Mikä maa näillä on, näillä villeillä! Ja mikä määrätön järvi sitten! Jos höyrylaiva kyntäisi tätä järveä, eivätkö he silloin tulisi toistensa luo ystävinä! Koko maasta katoaisi villiys, maanasukasten toimellisuus ja työvoima kiihtyisi, orjakaupan kiros lakkaisi ja kaikkiin maihin siinä ympärillä tunkeutuisi jalommat tunteet ja korkeampi ihmisellisyys. Mutta nyt on jokaisen käsi nostettu, toisen toista vastaan — murha asuu heidän sydämissään; villiys leimahtaa esiin heillä nähdessään matkustavaisen; merirosvous on oikeutettu ammatti, kansat useissa valtakunnissa käyvät ihan alastomina ja jokainen heimo, palavana kostonhimosta ja vihasta, pitää itsensä kaukana toisista.

Myöhään illalla astui Stanley maalle toisella saarella. Kun oli pilkkosen pimeä, osuivat he maalle ainoastaan siten että ohjasivat matkansa erästä roihuavaa tulta kohden, joka näkyi rannalla. Valo tuli tulesta, jonka kaksi miestä ja eräs poika olivat sytyttäneet. Nämä olivat kuivaamassa kaloja eräessä luolassa, jonka suu oli järvelle päin. Kalastajat kauhistuivat suuresti, mutta rauhoittuivat siitä ystävällisyydestä, mitä Stanley osoitti heille. Hän valmistautui sitten viettämään yötä peräistuimen alla veneessä, mutta juuri kun hän oli maata panemaisillaan, sai hän kuulla maanasukasten toruvan. Hän arvasi kohta että miehistö oli ruvennut anastamaan kalastajain saalista, jonka vuoksi hän juoksi ulos ja tuli juuri parhaiksi varjellakseen neekeriparkoja melkoisesta vahingosta. Eräs hänen miehistään oli jo ottanut yli puolen tusinaa suuria kaloja, kun Stanley tuli käyden avojaloin hänen taaksensa ja antoi hänelle sivalluksen, joka pani hänen hoipertelemaan syrjään. Pikemmin kuin kaikki suosion tai ystävyden vakuutukset todisti tämä seikka kalastajille, ettei heillä Stanleyn puolelta ollut mitään pelkäämistä, ja wangwanat huomasivat, ettei hän salli mitään vääryyttä tapahtuvan. Kalastajat saivat sitä paitsi kourallisen helmiä palkinnoksi aiotusta ryöstöstä ja sitä varten että wangwanat eivät enää joutuisi kiusaukseen, saivat he kaksinkertaiset ruoka-annokset.

Sillaikaa oli Stanleyn heittänyt Magassa, joka jo ennemmin oli kääntynyt takaisin väkineen, tehden kyllä lupauksen tulla leiriin Kagehyin luona, johon lupaukseen Stanley kuitenkin ei voinut luottaa. Tämä oli kova vastus; sillä kuinka saisi hän nyt matkueen viedyksi tämän suuren järven yli Ugandaan, kun ei hänellä ollut kanoottia? Kuitenkaan ei sillä haavaa ollut muuta tehtävänä kuin jatkaa palausmatkaa leiriin.

Seuraava yö vietettiin erittäin hankalasti eräessä pienessä, läpitunkemattoman pensaikon ympäröimässä lahdessa. Rankkaa sadetta kesti koko yön ja se seikka pakotti jokaisen istumaan paikoillaan, täristen vilusta ja ilman illallisetta, sillä päälleen päätteeksi ei heillä ollut mitään syömistä. Sen surkuteltavampia olentoja on vaikea kuvitella mieleensä, kuin nämä ihmiset, jotka olivat veneessä pilkkopimeän yön. Koko miehistö oli pakkautunut yhteen läjään niin likettäin kuin mahdollista, selkää vasten selkää tai kylki kylässä kiinni. Itse istui Stanley telttakatoksen alla perässä, ainoastaan vaivoin erottaen heidän haamujaan tahi katsellen pensaiden säännöttömyksiä, sill'aikaa kun silloin tällöin salama nopeasti vilahti synkeällä taivaalla ja näytti kaukaisten saarien suurta mustaa ryhmää — sateen sillä välin roiskuessa alas vähentymättömällä kiivaudella.

Kuten tavallisesti tapahtuu, seurasi tätä ikävää yötä kaunis, kirkas aamu. Jokainen pilkku luonnossa näytti olevan herätetty uuteen elämään, vilpastuneena ja hymyilevänä, paitsi sitä pientä maailmaa, joka oli veneessä. He ikävöivät päästäksensä ihmisten luokse, sillä muussa tapauksessa täytyi heidän kuolla nälkään. Kun he olivat purjehtineet kappaleen matkaa pitkin erään saaren. Bumbireh-saaren, rannikkoa, huomasivat he muutamia haamuja, jotka silmiinpistävästi erosivat ruohoisan kukkulan piirteistä, ja pian sen jälkeen kuului tuo hyvintunnettu soinnukas sotahuuto, jota useimmat keski-Afrikan kansat käyttävät, "Heyua-hehu-u-u-u!" kimakkaasti, pitkänveteisesti ja raikuvasti.

Haamuja tuli yhä lisää, ja uusia ääniä tuli lisäksi tuohon taisteluun-vaativaan ja huolestuttavaan kööriin. Nälkäisiä raukkoja kun Stanley ja hänen miehensä olivat, kaikenlaisten vaikeuksien keskellä, nälän kalvaessa heidän sisälmyksiään, monen penikulman erottaessa heitä ystävistään, sekä ilman ainoatakaan palasta ruoaksi kelpaavaa veneessä, oli heidän pakko astua maalle, huolimatta uhkaamasta vaarasta. Kun vene lähestyi rantaa, tulivat maanasukkaat aina vedenrajaan saakka vastaan, ja muutamat ottivat käsiinsä suuria kiviä, muiden sill'aikaa jännittäessä joutsiaan.

Kuitenkin näytti Safenin ystävälliset sanat villeille heissä tekevän hyvän vaikutuksen, sillä kivet heitettiin pois taas, joutset päästettiin jännityksestä, ja ojennetut keihäät saivat olla tukina siinä

rauhallisessa, hitaassa kulussa, jolla maan-asukkaat nyt lähestyivät venettä.

Nämä, joiden luku nyt nousi noin kahteen sataan, neuvottelivat hetkisen, jonka jälkeen muutamat niistä — nyt itse vuorostaan liehakkaasti hymyillen — varovaisesti astuivat veteen niin kauas, kunnes he tapasivat veneen etukeulan. Muutaman sekunnin ajan seisoivat he siinä ja puhuivat ystävällisesti, mutta äkkiä tempasivat he yhdellä nykäyksellä veneen rantaan, jonka jälkeen kaikki muut, tartuttuaan kiinni veneenlaitoihin, vetivät sen noin 60 jalkaa ylös kuivalle, kiviselle rannalle, Stanley ja hänen miestensä istuessa siinä mykkinä hämmästyksestä!

Nyt seurasi kohtaus, jota on turha koettaakaan kuvailla. Kokonainen helvetti — kaikki sen mustat pirut aseilla varustettuina — oli täydessä raivossa Stanley ja hänen miestensä ympärillä. Joukko keihäitä ojennettiin; kolme- tai neljäkymmentä jousta jännitettiin; yhtä monta väkärkistä nuolta näytti jo lentävän ilmassa; paksuja, pahkuraisia nuijia heilutettiin heidän päidensä yli; kaksisataa räähkyvää mustaa haamua tuuppaili ja tungeskeli voidakseen näyttää kiukkuansa tai hankkiakseen tilaisuuden antaa niille vaikka edes vaan yhdenkin lyönnin tai piston.

Niin pian kun ensimmäiset villien raivon purkaukset näkyivät, hyppäsi Stanley ylös ja piti ladattua revolveria kumpasessakin kädessään, valmiina tappamaan tai itse tulemaan tapetuksi. Mutta silminnähtävä toivottomuus voida tehdä noin suurelle joukolle mitään erityistä vahinkoa, pidatti häntä.

Myöskin miehistö vastusti melkein yli-inhimillisellä levolla ja vakavuudella raivoavan joukon ensimmäisen hyökkäyksen. Safeni näytti kämmeniään ja kysyi rauhallisesti ja lempeästi: "Mitä tämä merkitsee, ystävä kullat? Pelkäätekö te tyhjiä käsiä ja hymyileviä ihmisiä. jommoisia me olemme? Me olemme ystäviä, me tulemme ystävinä ostamaan ruokatavaroita, pari kolme banaania, muutamia suullisia viljaa tai bataattia tai maniokkia, ja teidän luvallanne menemme me myös matkoihimme ystävinä".

Tämä ryhti teki hyvän vaikutuksen. Pauhina ja meteli näytti jo asettuvan, kun noin viisikymmentä vastatullutta syytti taasen hillitsemättömän raivon. Uudelleen heilutettiin suuria keihäsjoukkoja veneen ympäri, uudelleen nostettiin pahkuraisia nuijia heidän päidensä yli, uudelleen jännitettiin joutset ja uudelleen olivat he jo näkevinänsä nuolia ilmassa. Eräs sai kohtauksen, niin että hän hoiperteli, eräs toinen sai jysäyksen päähänsä keihäänvarresta ja kolmas kirkaisi, kun nuija sattui hänen selkäänsä.

Nyt hypähti Stanley ylös mennäksensä väliin molemmat revolverit vasemmassa kädessään. Hän kääntyi erään vanhan miehen puoleen, joka näytti koettavan pidättää muita ryhtymästä väkivaltaisuuksiin, näytti hänelle helmiä, kangasta, vaskilankaa ja koetti herättää heissä kunnioitusta hokemalla heidän kuninkaansa nimiä Mtesa ja Antari.

Tämä helmien ja kankaiden paljous herätti nyt villien ahneuden. Tappamisen yritys voisi, näyttivät he alkavan ajatella, tuottaa kuoleman muutamille heistä itsistäkin. "Ne voivat tarttua ampuma-aseihin ja vielä kuollessaankin tehdä niillä kauheaa tuhoa, ja kuka tietää mitä nuo pienet rautakapineet tuon valkoisen miehen kädessä ovat?" näyttivät he sanovan toisilleen. Mitä äsken mainittu vanhus lieneekään ajatellut, vastasi hän kumminkin väelleen teeskennellyllä närkästyksellä, kohotti keppinsä ja ajoi raivosta riehuvat villit edemmä oikealle ja vasemmalle. Muutamat etivät maan-asukkaat yhdistyivät nyt tämän vanhuksen kanssa, joka, kuten Stanley sittemmin sai tietää, oli Shekka, Bumbiree'n hallitsija.

Sittenkun Shekka oli tehnyt tämän voimannäytteen, viittasi hän puolelle tusinalle miehiä ja vetäytyi takaisin joukon taakse. Toinen puoli joukkoa seurasi päällikön ja hänen neuvoskuntansa mukana, mutta toinen jäi jällelle ja uhkasi yhä keihäillä tai nuijilla. Eräs rohkea osasto kulki ympäri veneen perän ja loukkasi Stanleytä hyvin suuresti hävyttömällä ilmeillä; tarttuipa vielä yksi niistä kiinni hänen tukkaansakin. Kuitenkin kosti Stanley sieppaamalla hänen kätensä, ja kun hän sitä äkkiä kiersi taaksepäin, oli hän vähällä vääntää sen pois tiloiltaan, villin ulvoessa tuskasta. Hänen toverinsa heiluttivat keihäitään, mutta Stanley hymyili heille vaan, sillä jokainen itsensäpuolustamisen ajatus oli häneltä likimain kadonnut.

Ratkaiseva silmänräpäys näytti tulleen. Stanley oli kärsinyt muutaman hetken kuolemantuskaa, ajatellessaan kuinka vastenmieliseltä kuolema näytti siinä muodossa kuin se nyt häntä uhkasi. Mitä ajattelisi hänen väkensä, joka murheellisenä odotti kauan poissa olevaa herraansa! Mitä sanoisivat Pocock ja Barker, kun vihdoinkin saisivat tiedon onnettomuudesta Bumbiree-saarella! Ja hänen ystävänsä Amerikassa ja Euroopassa sitten! "Viisi" niistä, ainoastaan yhden silmänräpäyksen tuskat, ja mitä voivat nuo verenjanoiset koirat enää tehdä sen enempää! Se on lohdotus että voi kuolla nopeasti — hengenveto ja sitten hiljaisuus — ainaiseksi ja iankaikkisesti!" Sellaiset olivat Stanley ajatukset tässä kauheassa silmänräpäyksessä.

Eräs sanansaattaja päällikön ja neuvoskunnan luota saapui nyt ja viittasi Safenille.

"Mene ja käytä ymmärrystäsi!" sanoi Stanley hänelle.

"Jos Jumala tahtoo, herra", vastasi hän.

Safeni veti melkein koko lauman perässään, sillä uteliaisuus on suuri Afrikalaisissa. Stanley näki hänen rupeavan asentoon. Hänen kätensä liikkuvat ylös ja alas, ulospäin ja sisäänpäin, sydämellinen rohkeamielisyys oli luonnostaan hänen kasvoillaan; hänen liikkeensä olivat miellyttävät; mies oli puhuja, joka taisteli lempeyden ja oikeuden puolesta.

Safeni palasi loistavin kasvoin.

"Kaikki hyvin, herra; ei mitään vaaraa. He sanovat vaan, että meidän tulee pysähtyä täällä huomiseen."

"Tahtovatko ne myöä ruokavaroja?"

"Kyllä, kun ovat ensin pitäneet neuvottelua."

Safenin puhuessa syöksi kuusi maan-asukasta esiin ja anastivat Stanleyyn airot.

Kova riemuhuuto tervehti tätä valloitusta.

Hetken perästä tuli toinen sanansaattaja pyytämään viittä kangaskappaletta ja viittä nippua kaulahelmiä. Hän sai mitä hän tahtoi. Mutta koska nyt oli lähellä puolenpäivän aika ja villit olivat vakuutetut siitä, ettei Stanley voinut päästä pakoon, vetäytyivät he takaisin lähimpään kylään vahvistamaan itseään ruoalla ja juomalla.

Sittenkun sotilaat olivat menneet tiehensä, tuli muutamia naisia katsomaan muukalaisia. Stanley puhui ystävällisesti niille ja vastalahjaksi antoivat he sen ystävällisen vakuutuksen, että vieraat tulevat tapettaviksi; mutta he sanoivat, että jos Stanley voisi saada Shekan yhtymään "veriveljeyteen" tai syömään hunajata jonkun kanssa heistä, olisivat he pelastetut. Mutta jos he sitä vastaan eivät onnistuisi, ei ollut muuta valittavana kuin pako tai kuolema. Paras olisi sen vuoksi koettaa lahjoilla houkutella Shekkaa yhtymään veriveljeyteen Stanleyyn kanssa.

Noin k:lo 3 j.pp. kuului kova rummunpärinä.

Pitkä rivi maan-asukkaita täydessä sotipuvussa näkyi sillä kukkulalla, missä banaanimetsä ja kylä olivat. Heidän kasvonsa olivat mustiksi ja valkoisiksi maalatut. Melkein kaikilla heistä oli omituiset kilvet. Heidän liikkeistään voi tyhminkin ymmärtää, että he aikoivat ryhtyä hyökkäykseen.

Myöskin Safeni säikähtyi ja sanoi: "ole valmiina, herra. Tämä näyttää kamalalta."

"Älä huolehdi minusta", vastasi Stanley, "minä olen ollut valmis pahinta vastaan-ottamaan kokonaista kolme tuntia. Oletteko te järjestyksessä, teidän kiväärinne ja revolverinne ladattuina ja teidän korvanne auki nyt?"

"Olemme", oli kaikkien uskalias vastaus.

"Älkää olko peloissanne vaan täydellisesti rauhallisia. Nyt, kun ne ovat kokoontuneet, tahdomme me seurata naisten neuvoa. Safeni, mene rohkeasti ja hymyilevänä Shekan luokse tuonne mäelle, tarjoo hänelle nämä kolme helmeä ja kysy häneltä, tahtooko hän sekoittaa vertansa minun vereni kanssa."

Safeni kiiruhti mielellänsä toimittamaan tehtävänsä. Noin kymmenen minuuttia keskusteli hän niiden kanssa, joll'aikaa rummut lakkaamatta pärisivät ja uusia joukkoja täydessä sotavarustuksessa tuli lisäksi Shekan laumaan. Muutamat niistä huvittivat itseään keihäällä näyttämällä taistelutapaansa; toiset heiluttivat nujiaan kuin juopuneet. Heidän liikkeensä olivat villiä, heidän äänensä kovia ja äkäisiä, ja he kiihottivat toisiaan kuumeentapaiseen tappeluvimmaan.

Safeni palasi. Shekka oli hylännyt hänen rauhanpyyntönsä. Maan-asukkaiden luku oli nyt kasvanut yli 300.

Samassa syöksi viisikymmentä rohkeaa soturia raivoisesti kirkuen alas mäeltä. Epäröimättä tulivat he aina veneen sivulle saakka ja valloittivat veneen rummun, sähisten muutamia sanoja. Korkeaääninen suostumus tervehti tätä urostyötä.

Kaksi miestä tuli sen jälkeen ja alkoi ajaa pois muutamia lehmiä, jotka olivat laitumella veneen ja mäellä olevien villien välillä. Safeni kysyi eräältä heistä miksi hän sitä teki.

"Koska me alamme tappelun kohta ja jos te olette miehiä, voitte te alkaa valmistamaan itseänne siihen", vastasi hän pilkallisesti.

"Kas tässä, Safeni", sanoi Stanley, "ota nämä kaksi kaunista kankaankappaletta ja käy hitaasti kappaleen matkaa, mutta käänny takaisin kohta, kun kuulet minun huutavan; ja te, toverini, muistakaa että elämä tai kuolema on kysymyksessä; asettukaa molemmin puolin venettä, tarttukaa huolettomalla näöllä lujasti kiinni siihen; ja kun minä käsken, niin lykätäkää se sadan miehen voimalla rantaa pitkin veteen saakka. Oletteko te kaikki valmiit ja luuletteko te voivanne tehdä sen? Muussa tapauksessa voimme me yhtä hyvin alkaa taistelun siellä missä nyt olemme."

"Kyllä, herra", huusivat he yhdestä suusta.

"Mene, Safeni!"

Stanley odotti kunnes hän oli päässyt 150 jalan päähän ja huusi silloin:

"Tarttukaa kiinni pojat! Elämä on kysymyksessä."

Hänen miehensä kumartuivat ja pingottivat käsivarsijäntäreensä; vene alkoi liikkua ja natiseva, raappiva ääni kuului pohjan alta.

"Safeni, Safeni, käänny takaisin!"

Maan-asukkaat olivat tarkkanäköisiä. He näkivät että vene liikkui, ja silmänräpäyksessä alkoivat

he rientää alas mäkeä kauheasti kirkuen.

Vene oli veden rajassa.

"Lykätäkää se ulos järveen, toverini; älkää välittäkö vedestä" — ja vapaana kaikista esteistä kiikkui vene luonnollisessa elementissään.

Safeni seiso iilmänräpäkysen vedenrajassa kangaskappaleet kädessä. Etumaisin maan-asukasten parvessa oli noin kahdenkymmenen askeleen päässä hänestä. Hän nosti keihäänsä ja tähtäsi.

"Hyppää veteen, mies, päistikkaa!" huusi Stanley.

Juuri kun keihästä oltiin heittämäsillä ja toinen maan-asukas tähtäsi omallaan, laukasi Stanley pyssyysnä ja luoti lävisti molemmat villit. Joutsimiehet seisahtuivat ja jännittivät joutsiaan. Stanley laitto parven järeitä haulia ihmisjoukkoon, jossa se vaikutti mitä kauheimman säikähdysen. Maan-asukkaat vetäytyivät takaisin rannalta, jossa vene juuri hiljan oli ollut.

Sittenkun Stanley oli karkoittanut pois maan-asukkaat, veti hän yhden miehistään ylös veneesen ja käski hänen auttaa muita ylös, ladatessaan itse sillaikaa oivallisia pyssyjään, pitäen tarkasti varalla maan-asukkaita.

Stanleyn miehet tarttuivat nyt pyssyihinsä, mutta hän pyysi heidän antaa niiden olla rauhassa ja sen sijaan repiä irti pohjalaudat veneestä ja käyttää niitä airoina, sillä kaksi virtahepoa lähestyi avatuin kidoin, ja näytti siltä kuin tulisi näiden urhoollisten miesten kohtaloksi hukkaa vedessä, sittenkun he niin töin tuskin olivat päässeet eheinä villien kynsistä maalla. Hän antoi toisen virtahevon lähestyä 30 jalan matkalle, jonka jälkeen hän tähtäsi sen molempien silmien väliin, lävisti sen kallon järeällä luodilla ja antoi myöskin toiselle sellaisen haavan, ettei heidän tarvinnut siltä mitään pelätä.

Kun hölmistyneet ja raivostuneet villit näkivät saaliinsa pakenevan heidän kynsistään, olivat he hetken neuvoteltuaan rientäneet alas kahden kanootin luo, jotka olivat vedettyinä rannalle lahden luoteisessa kulmassa. Toisen toisensa perään ampui Stanley kaksi villiä, jotka koettivat lykätä vesille veneitä, mutta toisia tuli heidän sijaansa ja viimein saivat he kanootit veteen ja alkoivat kiihkeästi ajaa takaa. Kaksi muuta kanoottia näkyi tulevan rannikkoa pitkin saaren itäpuolelta.

Kun siten oli mahdotonta ehtiä paeta, antoi Stanley airojen levätä ja rupesi odottamaan vihollisia. Hänen norsupyssyysnä oli ladattu räjähdysluodeilla. Neljä laukausta tappoi viisi villiä ja upotti kaksi veneistä. Kahdessa muussa olevat takaa-ajajat kääntyivät takaisin auttamaan ystäviään ylös laineista. He eivät uskaltaneet enää ollenkaan ajaa takaa, mutta osa rannalla oljoista oli rientänyt niemelle, ja erään äänen huutaessa: "menkää kuolemaan Nyanzassa", ampuivat he nuoliaan, jotka tapaamatta putosivat veteen muutamien jalkojen päässä veneen takapuolella.

Kello oli 5 iltapuoleen. Heillä oli ainoastaan neljä banaania veneessä, ja heitä oli kaksitoista nälkäistä miestä. Jos he saisivat myötäisen tuulen, voisivat he yhdessä päivässä ja yössä ehtiä takaisin leiriin. Mutta jos he saisivat vastatuulta, voi matka viedä yhden kuukauden. Ja mistä saisivat he sill'aikaa ruokavaroja, jos kävisi samalla tavalla kuin viime päivinä. Raitista vettä oli niin runsaasti, että kaikki maailman sotajoukot yhden vuosisadan olisivat voineet sammuttaa janonsa siitä. Mutta ruokaa? Mihinkä kääntyisivät he sitä saadakseen?

Läpi koko yön tekivät he työtä, rohkaisten toisiaan. Aamun valjetessa ei näkynyt siinnettäkään maasta; kaikki oli ääretöntä alaa harmaata vettä.

Seuraavan yön tullessa olivat he noin penikulman päässä erästä etelässä päin olevasta saaresta ja ponnistivat kaikki voimansa päästäkseen sinne. Mutta myrsky kasvoi luoteessa, jota vastaan heidän voimansa eivät voineet mitään. He olivat väsyneet ja aivan menehtyneet neljänkolmatta tunnin soudosta, jolla ajalla he eivät olleet saaneet mitään syömistä. Vene jätettiin laineiden, rankan sateen ja raivoavan myrskyn haltuun. Ylös alas heittäytyi se valtavilla aalloilla, kieppui ympäri, viskaantui alas pimeihin syvyyksiin ja tuli aivan vaahtoon yltä päältä. He tyhjensivät veden veneestä ja istuivat taasen alas. Keskiyön aikaan tyyntyi myrsky ja nouseva kuu lähetti lumoavan paisteensa järven pinnan ja sen pitkien, kiehuvien aaltojen yli, joiden harjoja vielä koristi valkoinen vahto. Ylös alas nousi ja laski vene. Kuun paiste valaisi kummituksentapaisesti noita kokoon kyyristyneitä, perin väsyneitä ja epätoivoisia olentoja, jotka silloin tällöin päästivät syviä huokauksia, jotka kovin koskivat Stanleyta sydämeen. "Olkaa rohkeat, toverini, älkää ajatelko sitä kirousta, minkä Bumbiree-villit viskasivat peräämme; pahojen ihmisten kiroukset voivat usein vaihtua siunauksiksi", sanoi Stanley rohkaistakseen heitä. Yksi tuhdoista hakattiin haloiksi, tulta tehtiin veneesen ja siitä vähästä määrästä kahvia, minkä Stanley oli saanut englantilaiselta upseerilta oleskellessaan Mtesan luona, tunsivat he kaikki itsensä vähäsen vahvistuneiksi. Ja senjälkeen nukkuivat he kaikki, väsymyksen raukaisemina kuin he olivat; Stanleytä yksinään pitivät ajatukset valveilla.

Aamu koitti. Vaikka hänen miehensä kolmeen vuorokauteen olivat saaneet ainoastaan neljä banaania keskenänsä jaettavaksi ja sen lisäksi juoneet ainoastaan kupin kahvia, tottelivat he kumminkin Stanleyä kaskyä tarttua airoihin vilppaudella, joka sai hänen ihmettelemään.

Hetken ajan päästä, k:lo 2 j.pp. — seitsemänkymmentäkuusi tuntia siitä kun olivat jättäneet viime leirinsä, lähestyivät he erästä lahtea asumattomalla saarella. Kiittäen Jumalaa myöskin tästä armosta, kömpivät he ylös veneestä ja asettuivat sitten makaamaan tulikuumalle hiekalle.

Mutta ruokaa piti hankkia ennen yötä. Safeni lähetettiin tutkimaan saaren sisustaa yhteen suuntaan ja pari muuta toiseen. Itse otti Stanley lintupyssyysnä ja lähti ampumaan lintuja.

Puolessa tunnissa hän oli saanut pari suurta lihavaa sorsaa, lähetetyt palasivat tuoden neljä nippua banaania ja eräänlaisia makeita marjoja, maultaan kirsimarjan tapaisia.

Kuinka iloisia he olivat tänä iltana, kun he, — myrskyn kulettamat, runnellut, nälkäiset olennot, jommoisia he olivat olleet muutamaa tuntia ennen, nyt istuivat nuotiovalkean ympäri tämän tervetulleen illallisen ääressä. Banaania, sorsia, marjoja ja kahvia! Ennenkuin he kävivät levolle tänä iltana — suloisimpana mitä Stanley arveli koskaan nähneensä — virkistivät he vielä itseään piipullisella tupakkaa.

He veistivät itselleen uudet aivot ja matkustivat eteenpäin, sekä tulivat sitten eräisen paikkaan, jossa he aikoivat astua maalle, mutta maan asukkaat ottivat heitä vastaan kivenheitoilla. He jatkoivat sitten kulkuaan eräisen toiseen kylään, jossa heidät tienosoittaja Saramban vuoksi, joka oli syntynyt tässä maassa, otettiin vieraanvaraisesti vastaan ja he saivat täällä helposti ostaa lihaa, bataattia, maitoa, hunajaa, sekä kypsiä että raakoja banaania, munia ja lintuja. He keittivät näitä herkkuja veneessä ja söivät sillä maulla ja ruokahalulla, jonka ainoastaan puoleksi nälkääntyneet ihmiset voivat kuvitella mielessään.

Kun he lähtivät täältä eteenpäin, nousi myrsky, joka hakkasi heitä ajoittain rakeilla, niin suurina kuin pähkinät. Taivas oli pikimusta, ei yhtään tähteä näkynyt, nopeat salamet leimahtelivat ja niitä seurasi kova ukkosenjyrinä, ja riehuvat aallot heittelivät venettä ympäri niinkuin pähkinänkuorta. Taas täytyi heidän jättää veneensä vesiajolle, sillä kaikki ponnistukset pitää suuntaa olivat turhia.

Harmaa, kolkko aamu koitti viimein. Purjeet nostettiin ja vaikka tuuli alussa oli kaikkea muuta kuin myötäinen, kääntyi se pian ja vei heitä iloisesti korkeiden laineiden yli suoraan leiriä kohti.

Tervehdysluotoja kajahteli rannalta heille vastaan, sillä kansa oli tuntenut heidän purjeensa peninkulman päästä, ja heidän tultua lähemmäksi muuttuivat huudot pyssynlaukauksiksi ja lippujen liehumiseksi, ja koko ranta vilisi kokoontuneista iloisista ihmisistä. Olivathan tulijat olleet poissa leiristä seitsemänkuudetta päivää, ja monta väärää huhua heidän perikadostaan oli kuulunut sinne, ja päivä päivältä tullut yhä todenmukaisemmaksi heidän pidentyneen poissaolonsa kautta. Vaan leiriä kohti purjehtivan venheen iloinen näky poisti huolet ja pelon.

Kun venheentakka karahti järven pohjaan, juoksi viisikymmentä miestä veteen, tempasivat Stanleyyn venheestä ja kantoivat hänet olkapäillään leirin ympäri nauraen, taputtaen käsiään, iloisesti hyppien ja hurraata huutaen.

Frank Pocock oli siellä, ja hänen muotonsa loisti ilosta, vaan kun Stanley kysyi Frankilta missä Fredrik Barker oli ja miksi hän ei ollut tervetulijaisia sanomassa, pimeni hänen muotonsa ja hän vastasi: "Sentähden että hän kuoli kaksitoista päivää takaperin, herrani, ja hän lepää tässä" — ja hän osoitti juhmallisesti erästä kivikumpua lähellä järveä.

Monet vaivat ja ponnistukset olivat hyvin uuvuttaneet Stanleyyn voimia ja hän tunsu mitä suurimman levon tarpeen.

Retkikunnan tila ei myöskään ollut kovin hyvä. Monet kunnollisimmista miehistä olivat kuolleet ja joukko muita oli aikonut karata.

Palattuaan leiriin ei Stanley siis saanut kuulla juuri mitään iloisia uutisia.

Stanley saa kanootteja.

Lisäksi alkoi nyt kivuloisuus raivota. Kuume ahdisteli Stanleytä päivä päivältä yhä enemmän. Nauttimalla aamusta iltaan kiniiniä kykeni hän kuitenkin viidentenä päivänä jättämään vuoteensa.

Kuitenkaan ei Magassaa vielä kanoottineen kuulunut.

Päivä päivältä toivottiin hänen tulevan, vaan hänen laivastoaan ei voitu huomata näkörajalla.

Hän oli luultavasti pelännyt laivastonsa joutuvan haaksirikoon suurella järvellä. Maan-asukkaiden kanootit ovat näet täällä tehdyt laudoista, jotka ovat kasvilustoilla yhteenliitetyt; ne uppoavat siis helposti myrskyssä. Sen lisäksi on hyvin vaarallista sade-aikana lähteä järvelle näillä heikoilla aluksilla.

Vihdoin heitti Stanley toivonsa saada nähdä hänet tahi vesitse päästä Ugandaan. Hän päätti sentähden lähteä jalkasin Mwereen, kuningas Nwomaan maan kautta.

Kuningas Nwoma ei kuitenkaan ollut sovussa wangwanoiden kanssa ja hänellä oli aivan liioiteltu käsitys valkoisten miesten ulkonäöstä. Joku noista yksinkertaisista luonnonlapsista oli kertonut hänelle että siellä oli valkoinen mies, "pitkä- ja punatukkainen ja suuri-, puna-silmäinen".

Tämä huhu saattoi Nwomaan lähettämään sanansaattajan Kagehyihin.

"Nwoma lähettää salaams valkoiselle miehelle", sanoi sanansaattaja. "Hän ei tarvitse valkoisen miehen kankaita, helmiä tahi vaskilankaa eikä hän salli valkoisen miehen kulkea maansa läpi. Nwoma ei tahdo nähdä häntä eikä ketään muuta valkoista miestä, jolla on pitkä, olkapäihin ulottuva punainen tukka, valkoinen muoto ja suuret punaiset silmät; Nwoma ei pelkää häntä,

mutta jos valkoinen mies lähestyy hänen maataan, aikoo Nwoma käydä sotaa häntä vastaan."

Stanley piti kuitenkin velvollisuutenaan lähteä eteenpäin Ugandaan, sillä hän oli luvannut sen kunniasanallaan. Ja kuitenkin oli mahdoton kulkea maitse ja, kuten näytti, myöskin meritse!

Silloin sanoi Sungoro: "Lukongeh'lla, Ukereween kuninkaalla, on monen monta kanoottia, ja hänestä voi tulla hyvä ystävä, jos hän mieltyy johonkin".

Uusi kuumeenpuuska keskeytti kaikki Stanleyyn tuumat. Hänen hermorakennuksensa oli hyvin turmeltunut kaikellisista puutteista ja vaivoista. Houreissaan oli hän hierovinaan sopimusta kuninkaan kanssa ja kuumehaaveissaan kuuli hän yhä korvissaan "Lukongeh, Lukongeh" — alituisesti vaan "Lukongeh".

Ollessaan parantumaan päin lähetti Stanley Kamuda-päällikön ja Frank Pocockin Lukongeh'n luo. He veivät mukanaan kymmenen kaunista kangaskappaletta, kymmenen helmirihmaa sekä viisi syltä vaskilankaa, saattaaksensa hänet keskusteluun kanoottien ostamisesta tahi vuokraamisesta.

Frank ja hänen seuralaisensa palasivat viidenkymmenen kanootin sekä kahden päällikön ja Ukereween "pääministerin" johtaman miehistön kanssa. Stanley tuli alakuloiseksi kuullessaan näiden kanoottien aikovan viedä retkikunnan Ukereween eikä suoraan Ugandaan. Hän ilmoitti ei tahtovansa suostua tähän määräykseen ja sanoi päälliköille, että he saisivat saattaa hänet takaisin Ukereween, sillä hän tahtoi itse tavata Lukongeh'n.

Sittenkun Stanley oli varustainnut lahjoilla, kauniilla pitkävillaisilla kankailla, huovilla, tulipunaisilla ja juovikkaila kankailla, sekä erinomaisen hyvillä lasihelmillä ja muilla tavaroilla noin 4,800 markan arvosta, lähti hän matkalle Mfossiin, Lukongeh'n pääkaupunkiin, joka on Ukereween pohjoispuolella.

Kuljettua eräästä salmesta, joka muutamain paikoin oli ainoastaan kuusi jalkaa leveä ja niin täynnä ruohoa ja vesikasvia, että melkein oli mahdoton päästä sen läpi, voitiin mennä eteenpäin sauvomalla kanootteja.

Vihdoin saavuttiin Mfossiin. Stanley ja hänen miehensä pääsivät katon suojaan ja saivat härän ia banaaneja syötäväksi sekä maitoa juotavaksi.

Kello 9 aamulla 31 päivänä astui Stanley Ukereween kuninkaallisen neuvoskunnan eteen, joka oli asettunut niitylle muutamille kallionlohkareille; — olipa sitä sangen lysti katsella: Lukongeh'n iloisa naama keskellä, vähempiarvoiset ympärillä. Kuningas, kuuden- tahi kahdeksankolmatta vuoden vanha, kaunis, vaalea-ihoinen mies, suora katsannoltaan, silmäili tarkkaan noita valkoisia; hänen etevimmät päällikkönsä ja muut hänen kansastaan, miehet, naiset ja lapset, seurasivat hänen esimerkkiään.

Sinä päivänä ei voitu ryhtyä mihinkään keskusteluun. Valkoisten miesten tuli syödä; seuraavana päivänä voisi Stanley, jos kuningas jaksaisi hyvin, ryhtyä toimeen.

Toisena päivänä oli Lukongeh kaikeksi onneksi hyvällä tuulella ja terve. Niin oli myös Stanleykin laita. Hän esitti sentähden mitä suurimmalla herkkätuntoisuudella kuninkaalle, että tämä möisi tahi lainaisi kolmekymmentä kanoottia.

Kuningas oli ensin vastustavinaan, mutta myöntyi heti nähtyään nuo kauniit lahjat. Kun hän näki Stanleyyn näin julkisesti näyttelevän noita komeita kankaita, vapisi hän ja käski hänen heti käärimään ne kokoon. Hän lupasi illalla käydä Stanleyyn luona ja tehdä hänen hyväkseen minkä voi.

Illalla 4 päivänä Kesäkunta hiipi hän Stanleyyn mökkiin, uskollinen ministerinsä ja neljä etevimpää päällikkönsä seurassaan.

Stanley antoi hänelle kaksi kaunista huopaa, yhden skottilaisen saalin, kaksi punaista sänkypeittoa, viisikymmentä helmirihmaa ja kaksi rengasta vaskilankaa, paitsi paljo muuta tavaraa, niinkuin vaskivatia, tina-astioita j.n.e.

Hänen päällikkönsä saivat kukin viisi kangaskappaletta, viisi helmirihmaa ja kaksi syltä vaskilankaa.

Näiden runsaiden lahjojen vaikutuksesta lupasivat he ennen pitkää vastata, mutta sillävälin tulisi Stanleyyn olla maltillinen.

"Syö ja liho", sanoi Lukongeh, mennessään tiehensä, runsaista lahjoista onnellisena.

Seuraten kuninkaansa esimerkkiä, kohtelivat maan-asukkaat Stanleytä ja hänen miehiään kunnioituksella. He tutkivat heitä tarkkaan, varsinkin heidän kasvojensa muotoa; nämä olivat kuitenkin ajan pitkään tottuneet siihen eivätkä olleet tästä ilkeästä kohtelusta milläänkään.

Täällä pitävät alamaiset kuningastaan varustettuna ylenluonnollisella voimalla, ja Lukongeh käyttää jokaista tilaisuutta vahvistaakseen alamaisiaan tässä heidän uskossaan. He luulevat muun muassa, että hän mieltänsä myöten voi saattaa satamaan, tehdä poudan tahi vedentulvan maallensa.

Onnellista kyllä hänelle, että hänen astuttuaan valtaistuimelle sade on ollut sekä säännöllinen että runsas.

Vaan "sateentekijän" maineesen hän ei tyytynyt; kunnianhimossaan tahtoi hän myös saavuttaa

"suuren lääkemiehen" eli noidan nimeä. Hän rukoili sentähden Stanleytä ilmoittamaan muutamia eurooppalaisten suuria salaisuuksia — niinkuin ihmisten muuttamisen leijoniksi ja leopardeiksi, sateen, poudan ja tuulen nostattamisen, j.n.e. Sangen usein afrikkalaiset päälliköt esittivät semmoisia pyyntöjä.

Kun Stanley sanoi, ettei kyennyt sellaista tekemään, kuiskasi Lukongeh päälliköilleen:

"Hän ei tahdo tehdä, mitä häneltä pyydän; pelkää kaiketi, ettei saa kanootteja, mutta saattepa nähdä että hän antaa minulle kaikki, mitä vaan haluan, kun mieheni palaavat Ugandasta".

Täällä tervehditään kuningasta sangen omituisesti:

Kansan lähestyttyä kuningasta, lyövät he käsiään yhteen ja heittäytyvät polvilleen hänen eteensä. Jos tämä kunnianosoitus on hänelle mieleinen, osoittaa hän sen sillä, että hän puhalttaa ja sylkee heidän käsiinsä, jonka jälkeen hänen alamaisensa ovat hierovinaan kasvojansa ja silmiänsä hänen sylellään.

Maan-asukkaat tervehtivät toisiaan taivuttamalla polviaan, taputtamalla käsiään ja huutaen: "Wachee, wachee!" "Wachee sug!" "Mohorro!" "Eg fura?" — joka käännettynä merkitsee: "Huomenta, huomenta!" "Hyväähuumenta!" "Hyvää päivää!" "Kuinka voitte?"

Jos Ukereweessä tahtoo ostaa vaimon, tulee maksaa hänen vanhemmilleen kaksitoista vuotta ja kolme kuukkaa. Erään arapialaisen täytyi maksaa Lukongeh'lle 350 naulaa erilaisia lasihelmiä ja 300 kyynärää hyvää kangasta ennenkuin hän sai yhden hänen nuorista sisaristaan vaimokseen. Jos kosija on niin köyhä, ettei hänellä ole vuohia eikä kuokkia, antaa hän niiden sijaan keihäitä, jousia ja nuolia, mutta hän ei voi hankkia itselleen puolisoa, ennenkuin on tilaisuudessa tarjoamaan tytön vanhemmille kyllin suuret lunnaat.

Varkaavat ja murhaajat mestataan. He voivat kuitenkin päästä kuolemanrangaistuksesta, jos rupeevat niiden orjiksi, joita ovat vahingoittaneet.

Vaskilankakieput ovat täällä kallisarvoiset ja vaimot käyttävät niitä koristuksinaan. He kiertävät vaskilangan moneen kertaan kaulansa ympäri, jonka vuoksi heillä kaukaa katsoen näyttää olevan käherretyt kaulukset. Vaskiset, messinkiset ja rautaiset rannerenkaat sekä samallaiset säärirenkaat ynnä norsunluiset rannerenkaat ovat miesten tavallisia koristuksia.

Surun osoitukseksi kannetaan pään ympärillä pisangi-lehdistä tehtyjä seppeleitä; sitä paitsi käytetään jonkunmoista mustaa poskimaalia, joka on tehty jauhettua hiiltä ja voita sekoittamalla.

Miehet ja naiset käyttävät pukuinaan puoleksi muokattuja härän tahi vuohen nahkoja ja vyöhyitä banaanilehdistä, sekä esiliinoja karkeasta ruoho-kankaasta.

Kesäkuun 6 päivänä illalla tuli Lukongeh pääministerinsä seurassa Stanley'n luo ja sanoi: "Alamaiseni ovat arkoja tullessaan vieraasen maahan. He eivät ole niin paljon matkustelleet kuin wangwanat. Minun täytyy sentähden pettää heidät, sillä muulla tavalla en voi auttaa sinua. Aion antaa sinulle kolme kolmatta kanoottia airoineen. Ne eivät ole paljon arvoisia ja jos et niihin tyydy, niin älä moiti minua siitä. Sanon kansalleni palaavasi Ukereweeseen. Älä sitä kiellä. Älä puhu siitä; jos puhut, niin voit olla varma siitä, että karkaavat luotasi. Jos olet viisas ja varovainen, seuraavat he sinua Usukuma-maahan. Kun olet sinne saapunut, otat kanootit ja aivot, sillä minä lahjoitan ne sinulle. Tässä on nuori veljeni poika ja serkkuni, jotka seuraavat sinua Ugandaan ja aina Ihangiroon saakka ja tekevät puolestasi liiton sen maan asukkaiden kanssa. Tahtoisin, että sinä tultuasi Ugandaan pyytäisit Mtesaa ystäväkseni, niin vaihtaisimme lahjoja. Älä unhota lähettää nuorukaisiani takaisin Ugandasta. Jää hyvästi. Olen sanonut kaikki".

Lukongeh käski Stanley'n myöskin lähettämään itselleen hänen nuoren nepansa ja serkkunsa mukana kaksi sinisistä ja tulipunaisesta flanellista tehtyä pukua, säilöistäjätaudin ja päänkivistyksen lääkkeitä, yhden revolverin ynnä ampumavaroja, yhden vaatepakan, viisikymmentä naulaa erilaisia helmiä, kaksi punaista lakkia, yhden englantilaisen huovan, yhden neljäkymmentä miestä kantavan kanootin, kaksi norsunluu-hammasta, vuohen ja saukon nahkoja sekä rauta- ja vaskilankaa.

Kaiken tämän lupasi Stanley tietysti huolellisesti lähettää hänelle.

Lukongeh ja hänen päällikkönsä olivat Kesäkuun 7 päivänä jo varhain aamulla ulkona sanoaksensa jäähyväisiä. Mutta ainoastaan viisi kanoottia oli valmiina lähtöön!

"Mitä tämä merkitsee, Lukongeh?" kysyi Stanley.

"Lähde huoleti ja muista, veljeni, mitä sinulle sanoin".

"Lukongeh on rehellinen", lisäsi hän arvokkaasti.

Kummallinen mies, ajatteli Stanley, joka huolii totuudesta tässä maassa! Hän on varmaan ensimmäisiä siinä suhteessa. "Saammepa nähdä."

Stanley läksi miehineen matkalle, ja tiellä kasvoi hänen kanoottiensa luku seitsemäksikolmatta.

Onnellisesti nousivat he sitten maalle Kagehy-nimisen kylän luona. Stanley antoi vetää kanootit maalle ja pyysi Lukongeen ministeriä ja molempia nuoria sukulaisia houkuttelemaan kanoottien miehistön, 216 luvultaan, viemään aironsa hänen majaan säilytettäväksi.

Miehistö sai nyt tiedon kuninkaan petoksesta ja sille ilmoitettiin, että neljä kanoottia oli

saatavissa, jos se tahtoi palata Ukereweeseen, ja koska se tarvitsi neljä päivää palausmatkaan, niin annettaisiin ruokavaroja kymmeneksi päiväksi. Tämän kuullessaan hämmästyivät he ja suuttuivat suuresti. He nuhtelivat pääministeriä, vaan hän lykkäsi kaikki nuorukaisten syyksi. He sitoivat silloin Lukongeen nuoret sukulaiset ja olisivat epäilemättä tappaneet heidät, ellei Stanley olisi ryhtynyt varokeinoihin. Saatuansa viittauksen hyökkäsi viisikymmentä wangwanaa esiin ja tähtäämällä pyssyillään vimmastuneeseen joukkoon ajoivat sen pois Kagehyin kylästä.

Kun tyytymättömät olivat karkoitettut, alkoi Stanley keskustella jällelle jääneiden kanssa.

Viisiviidettä miestä otti, sittenkuin heille oli määrättyjä ehtoja asetettu, nuo neljä kanoottia, jotka heille oli tarjottu, ja palasivat Ukereweeseen neuvotellakseen Lukongeen kanssa.

Ystäviensä seuraavana päivänä lähettämällä kuudella kanootilla palasivat myöskin maan-asukkaat Ukereweestä omaan maahansa. Kolmantena päivänä oli heistä tuskin ainoatakaan leirissä. Vaikka Stanley odotti seitsemän päivää Kagehyissä, niin ei tullut mitään sanaa Lukongelta; sentähden laski hän ministerin ynnä hänen viisi palvelijaansa lähtemään.

Sillä aikaa oli Stanley lähettänyt sanan kaikkiin ympärillä oleviin alueisiin, kehottaen niitten asukkaita viljaa tuomaan. Kesäkuun 10 päivänä oli hän jo ostanut 12,000 naulaa sesamia, hirssiä ja maissia sekä 500 naulaa riisiä. Kaikki tämä pantiin säkkeihin.

Koska kanootit kovasti vuosivat, niin opetettiin kunkin venheen miehistöä niitä korjaamaan. Työ toimitettiin siten että laudat uudestaan liitettiin yhteen kasvillistoilla ja senjälkeen tukittiin banaani-lehdillä.

Päivän koittaessa astuivat 150 miestä sekä vaimoa ja lasta kanootteihin, joihin sitäpaitse pantiin sata takkaa kankaita, helmiä ja messinkilankaa, 88 sakkia viljaa ja 30 laatikkoa ampumavaroja. Loput miehistöstä sai veneitten puutteesta odottaa, kunnes ennätettäisiin heitäkin noutaa.

Kanootit joutuvat haaksirikkoon. Villien juhla.

Koska Stanley pitämättä mitä suurinta huolta ei voinut uskoa venehistön johtoa muille, suuntasi hän kello 9 aamulla kanootti-parvensa, jonka etunenässä oli Lady Alice, lastattuna suurimmalla osalla ampumavaroja, läheisimpiä saaria kohden.

Kova vihuri puhalsi luoteesta. Suurella vaivalla soudettiin korkeita aaltoja vasten.

Päivä laski. Synkkä pimeys ympäröitsi laivaa ja kanoottia. Ei voitu nähdä toinen toistaan, kuului ainoastaan airojen säännöllinen loiske veteen, vaan kukaan ei puhunut mitään. Silloin tällöin heilutti Stanley pimeässä palavaa vahakynttilää johdoksi ajattelemattomille ja varomattomille. Täten ja rangaistuksen uhkauksilla niille, jotka poikkeaisivat oikeasta suunnasta, pidettiin kanootit yhdessä.

He olivat näin soutaneet kolme tuntia alituudessa pimeässä. Silloin kuului äkkiä kimakkaasti huudettavan "venhettä". Kun Stanley käänsi laivansa, näki hän tummia, vedessä uiskentelevia esineitä, jotka huomattiin olevan eräästä uponneesta kanootista laivaa lähestyviä ihmisen päitä. Pelästyneet raukat otettiin laivaan; yksi laatikko ampumavaroja ja 400 naulaa viljaa oli kuitenkin uponnut pohjaan.

Tuskin oli Stanley päässyt virstan päähän siitä paikasta, jossa onnettomuus oli tapahtunut, kun uudestaan kuului hätähuutoja synkästä pimeydestä. "Venhe, voi venhe!" huudettiin epätoivon äänellä.

Stanley läksi heti sinnepäin. Hän sytytti vahakynttilän ja sillä kirjan, jota hän iltapäivällä oli lukenut, valaistakseen vedenpintaa venheen ympärillä. Myös tässä näkyi ihmisen päitä ja tavarapakkoja vedessä sekä kaatunut kanootti, jolla oli suuri aukko laidassa. Viisi kivääriä oli uponnut, vaan onneksi ei yhtäkään ihmishenkeä menetetty; lastista meni hukkaan ainoastaan neljä sakkia viljaa.

Stanleyn venhe oli lastissa reunojaan myöten, ja jos tuuli olisi kiihtynyt, olisi sen täytynyt ehdottomasti upota, ellei lastia olisi vähennetty.

Silloin taas matkan päässä kajahti ilmoihiin hätähuudot: "Herra, kanootti uppoaa! Joudu pian tänne! Ah herra, emme osaa uida!"

Stanleyn tuumiessa, miten voisi auttaa heitä, kuului taas uusia huutoja: "Venhe! Tuo venhe tänne! Kiiruhda — venhe, venhe!" Toisaalta kuului: "Ah, me hukumme — vesi ulottuu jo polviimme saakka! Tule, herra, tahi kuolemme! Tuo venhe tänne!"

Oli selvää, että nämä pelkurimaiset ihmisraukat olivat säikähtyneet ja että heidän pelkonsa oli levinnyt kaikkiin muihinkin. Vastaukseksi heidän hätähuutoihinsa ja ainoana pelastuskeinona huusi Stanley ankaralla äänellä heille:

— Te, jotka tahdotte pelastua, seuratkaa minua saareen niin pian kuin voitte; ja te, jotka huudatte tuolla, voitte pysytellä kanooteissanne kiinni, kunnes palaamme.

Soudettiin kaikin voimin.

Kuu nousi ja heitti puolen tunnin ajan valonsa saarien yli, joita kohden kuljettiin. Kuun valo rohkaisi myös wangwanoiden mieliä; mutta vielä kuului takaa surkeat huudot: "Herra, voi herra! Tuo tänne venhe — venhe!"

Saaret näyttivät yhä suuremmilta ja selvemmilta kuun valossa. — Hurraa, poikani, jo saavumme saariin! sanoi Stanley. "Vetäkää voimakkaasti älkääkä peljätkö tummaa vettä — veljenne ovat hukkumaisillaan!"

Stanleyn venhe saavutti pian lähimmän saaren, lasti poistettiin, haaksirikkoon joutuneet laskettiin maalle, ja täten kevennetty venhe lensi takaisin tumman veden pintaa ja kuohu tyrskyili keulassa.

Stanley puhalsi torveen ilmoittaakseen tuloansa. Kolme tahi neljä kanoottia tuli hänen vastaansa; kilvan ne kiitivät saariin päin. Onneksi oli järvi tyyni.

Miehistö ponnisti kaikki voimansa, että olisi luullut heidän sydämensä pakahtuvan; heidän nopeat liikkeensä, heidän rinnoistaan nousevat syvät huokaukset, kiitävä venhe, innokas perämies — kaikki oli ikäänkuin sopusoinnussa tämän kamalan tilan kanssa. Itse tarttui Stanley airoon vapauttaakseen erästä poikaa soudannasta, ja vielä enentääkseen sitä voimaa, joka vei venhettä vedenpinnalla. Oli ikäänkuin olisi itse venheessä ollut henkeä.

Vielä kerran kajahtivat hätähuudot.

— "Ah, venhe, tuo tänne venhe!" kuului yli kullalle hohtavien aaltojen uppoavista kanooteista.

— Kuulkaa, miehet, soutakaa kovemmin, vaikka aivot taittuisivat! Vielä kovemmin. Meidän täytyy pelastaa heidät. Tänä yönä tahi ei koskaan! huusi Stanley.

Enennetyllä voimalla lensi venhe eteenpäin. Jokainen hermo näissä uupuneissa ruumiissa jännitettiin, ja viimeisten voimien ponnistuksella tapasi venhe viiden minuutin kuluttua ensin yhden kanootin, sitte toisen ja vihdoin kolmannen; hukkuvat nostettiin venheeseen, kunnes se oli niin syvässä vedessä, että sen laittaa näkyi ainoastaan tuuman verran.

Kaikki olivat kuitenkin pelastetut — miehet, vaimot ja lapset. Koska jäljelle jääneet kanootit olivat keveistä aineksista tehtyt, pysyivät ne vedenpinnalla lastineen päivineen. Pelastustyössä oli erittäin muuan Stanleyn miehistä, nimeltä Uledi, kunnostanut itsensä. Väsymätön oli hän nostaessaan kanoottiinsa hukkuvia kansalaisiaan ja saattaessaan heitä turvaan.

Stanley menetti tänä kauheana yönä viisi kanoottia, viisi kivääriä, yhden laatikon ampumavaroja ja 1,200 naulaa viljaa.

Seuraavana aamuna jätettiin kolmas osa miehistä ja tavaroista saareen, ja Stanley jatkoi matkaansa muiden kanssa seuraavaan pysäyspaikkaan. Muutamia kanoottia lähetettiin sitten takaisin noutamaan saareen jääneitä.

Erään Komeh-nimisen saaren kuningas tuli seuraavana päivänä Stanleyn luo ja pian iloitsivat kaikki monien suurien, väkevää olutta sisältävien ruukkujen ja monien tapettujen vuohien ääressä. Sitäpaitsi ostettiin kuninkaalta neljä hyvää, melkein uutta kanoottia, jotka olivat kyllin kestäviä turviksi vastaisissa vaaroissa.

Seitsemän tuntia soudettua saapui Stanley Kesäkuun 24 päivänä "Refuge"-saareen ja alkoi heti varustaa vahvaa leiriä sen etelärannalle.

Hän valitsi neljäviidettä miestä sotaväeksi, määräsi Frank Pocockin kapteeniksi ja Manwa Seran luutnantiksi, sekä jätti neljä kanoottia, että sotaväki mielensä mukaan voisi päästä manterella olevien maan-asukasten yhteyteen. Sitte lähti hän 26 päivänä paluumatkalle venheineen, seitsemäntoista kanuutin ja 106 miehen kanssa. Neljän päivän kuluttua saapui Stanley Kagehyihin, vaan koska matka oli ollut erinomaisen vaivaloinen, saapui ainoastaan neljätoista kanoottia lahteen. Pari viikkoa myöhemmin saapui kaksi kaivatusta kanooteista, joita tuuli oli ajellut. Kolmannen miehistö oli karannut ottaen pyssyt mukaansa.

Heinäkuun 6 päivänä jakeli Stanley jäähyväislahjoja Kaduma-päällikölle ja hänen herttaiselle puolisolleen, arabialaiselle Sungorolle, sekä monille muille. Sitte komennettiin kaikki jäljelle jäänyt kansa venheisin, retkikunnan eläimet ja tavarat kannettiin kanootteihin ja kello kymmenen jätti Stanley Kagehyin viimeisen kerran.

Heinäkuun 11 päivänä saapui retkikunta terveenä ja mitään onnettomuuksia kärsimättä "Refuge" saareen, jossa kaikki oli hyvin ja parhaassa järjestyksessä. Nuoren Lukanjaan — Ukereween kuninkaan serkun — vaikutuksesta oli mannermaan asukkaat saatu muuttamaan matkustavaisille nurjan mielialansa ystävällisemmäksi, ja veriveljeys oli oikein solmittu matkustavaisten puolelta, Manwa Seran ja maanasukkaiden puolelta Komeh'n kuninkaan Kijajun välillä.

Sen alituisen huolen tähden väestä ja tavaroista, joka Stanleyllä oli ollut "Refuge" saaren ja Kagehyin välisillä matkoilla, oli hän tullut niin arveluttavan taudin omaksi, ettei viiteen päivään kyennyt majastaan lähtemään.

Kuudentena päivänä jätti hän kuitenkin vuoteensa ja alkoi kuljeksia ympäri saarella, jossa he sinä hirveänä päivänä, jolloin pakenivat Bumbireestä, olivat löytäneet turvapaikan ja lievitystä huolissaan ja jossa nyt puolet retkikunnasta aikoi viipyä noin kuukauden ajan. Sotaväestön nuoremmat jäsenet tunsivat joka kolkan ja sopen saarella ja olivat oikein mieltyneet tilapäiseen kotiinsa. Itärannalla olivat he keksineet noin viisitoista hedelmäpuuta, jotka olivat mitä

herkullisimpia, kypsille karviaismarjoille maistuvia marjoja täynnä. Sotaväki oli syönyt ainoastaan puolet marjoista; Stanley'n palatessa 150 miehisen lisäväestön kanssa oli niitä siis kyllin paljo kaikille jäljellä.

Samana päivänä kävi Komehin kuningas Kijaju Stanleytä tervehtimässä. Hän antoi hänelle kaksi opasta, jotka veisivät Stanley'n Ugandaan.

Samoin tavoin kuin retkikunta oli jättänyt Kagehyin, täytyi sen myöskin lähteä "Refuge" saaresta eli siten, että sotaväki nousi veneisiin ja ne, jotka olivat oleskelleet Kagehyissä, jätettiin "Refuge" saareen siksi aikaa kuin Stanley palajaisi heitä noutamaan.

Yö vietettiin hurjassa tanssissa, joka pidettiin kuuvalossa ja jossa kolme kuningasta oli läsnä. He ottivat osaa aivan lapsen vallattomalla iloisuudella tähän iloiseen leikkiin.

Vanha Kijaju kunnosti itsensä etenkin villien, lystillisien hyppyjensä kautta. Eräs nuori päällikkö, hänen veljensä poika, joka näkyi kadehtivan setänsä tanssitaitoa, ponnisti voimansa hullun tavoin, ja tämä voimakas nuori päällikkö hyppäsi niin korkealle, että kaikki olivat siitä hämmästyksissään. Nuori Lukanjah Ukereweestä ja hänen kuninkaallinen sukulaisensa Mikando näyttivät tänä yönä nuorallatanssijan suurta notkeutta ja tanssivat vallattomasti iloiten; sata sotilasta mannermaalta säestivät tanssia laulullaan sellaisilla keuhkovoimilla, että "Refuge" saaren suuret paadet kajahtelivat villoista äänistä. Wangwanat, joita Frank ja urhoollinen Manwa Sera johtivat, lisäsivät tätä suurta joukkoa 150 miehellä ja 20 naisella, ja kaikki yhtyivät täyttä kurkkua siihen lauluun, jonka vanha Kijaju lauloi sen päivän kunniaksi, jolloin valkoinen päällikkö liittyi veljeyteen Komehin kuninkaan kanssa.

Virvoituksia oli kyllin tanssivia varten; suuret joukot häränlihaa paistettiin komeilla tulilla, ja monilla ruukullisilla olutta ja palmuviiniä, joita päälliköt olivat sinne tuoneet, oli oivallinen menekki janoisten joukossa.

Taistelu maan-asukkaiden kanssa.

Kun Stanley aamulla Heinäkuun 18 päivänä läksi "Refuge"-saaresta, koettivat ne oppaat, joita Kijaju oli hankkinut hänelle, tehdä meren haltijaa suosiolliseksi uhraamalla sille helmiä. He rukoilivat sitä seuraavin sanoin:

— Ole hyvä valkoista miestä kohtaan, o Nianja Nyanza, siitä rukoilen sinua! Anna hänen onnellisena ja terveenä päästä suurten vettesi yli!

Wangwanat olivat nyt täydellisiä merimiehiä. He olivat oppineet soutamaan, perää pitämään ja purjehtimaan, ja kukin mies tunsu tarkalleen paikkansa ja kykynsä.

Heinäkuun 21 päivänä saapui Stanley eteläisimpään noista peljätyistä Bumbiree-saarista, Mahyigaan, joka tarkan tutkimisen jälkeen huomattiin asumattomaksi.

Koska nyt oltiin vaarallisessa seudussa, niin oli tarpeellista hankkia retkikunnalle sopiva leiripaikka, etenkin koska vähäisen osan siitä täytyi jäädä tähän saareen, kunnes muut voitaisiin tuoda "Refuge"-saaresta. Kaikki alkoivat sentähden raivata pensaita ja varvikkoja 600 jalan laveudelta lahden ympäristössä; kahdentoista jalan levyinen tie tehtiin Mahyiga-saaren eteläpuolelta sen pohjoisosaan.

Jälkeen puolenpäivän kun kaikki vielä olivat täydessä työssä, lähestyi varovaisesti kaksi suurta kanoottia täynnä maanasukkaita. Maanasukkaat koettivat parastansa saadakseen varman tiedon retkikunnan kanoottien luvusta, ja selvään voi nähdä että he laskivat saarella olevien miesten lukua, ennenkuin virkkoivat sanaakaan. Vihdoin huusivat ja kanssapuhe alkoi.

Sittenkuin villit olivat suostuneet Stanley'n pyyntöön saada ruokavaroja seuraavana päivänä, soutivat he pois molemmissa kanooteissaan; kaksi tahi kolme näiden miehistöstä nauroi röyhkeästi.

Seuraavana päivänä lähestyi rohkeasti ja vaativin tavoin eräs toinen kanootti, joka sisälsi viisitoista miestä. Kysyttiin heiltä, oliko heillä mitään kaupaksi olevia ruokavaroja mukanaan.

He vastasivat "ei", vaan lisäsivät että muonaa kyllä pian voi saada. Tarkastettuaan leiriä, menivät he tiehensä ja mennessään osoittivat ylenkatsettaan eräin tavoin, joka on yleinen sillä rannikolla. Viskataan näet airoilla vettä selkäpuolelle ilmaan. Tämän tempun ymmärtävät kaikki siellä yhtähyvin, kuin me täällä, jos joku poika näyttää pitköä nenää.

Lukanjah hymyili nähdessään tämän ja sanoi erityisellä äänen painolla:

— Noilla ihmisillä on jotakin mielessä.

Neljäntenäkolmatta päivänä lähetti Stanley paljon ennen auringon nousua, ettei Bumbireen kansa huomaisi mitään, kuusitoista suurinta kanoottia Manwa Seran johdolla takaisin, "Refuge"-saareen tuomaan sieltä loput retkikunnasta, ja kehotti monesti heitä olemaan varovaisia eikä tekemään mitään tuhmuuksia.

Leiri oli nyt aivan järjestyksessä ja näytti niin puhtaalta ja hienolta kuin se kahden päivän työn kautta voi olla. Vahtimajoja oli myöskin tehty saaren korkeimpiin osiin, ja sinne komennettiin viisi

miestä yhden johtajan päällikyydellä. Se varustusväki, joka oli jäänyt Stanley'n luo saarelle, oli viisiviidettä miehinen ottamatta lukuun niitä neljää opasta, jotka hän oli saanut ystäviltään Lukongoolta ja Kijajulta.

Samana päivänä saapui taasen vihollisia kanoottia, ja niiden ollessa alallaan, näytti Stanley niiden miehistöille helmiä ja kangaskappaleita, kupari-rannerenkaita ja kiiltävää messinkilankaa. Näihin ystävyyden vakuutuksiin vastasivat he heittämällä vettä airoillaan.

Kun maanasukkaat taaskin seuraavana päivänä tulivat, puhutteli Stanley heitä kovalla ja uhkaavalla tavalla koettaakseen, olisiko tällä parempi vaikutus kuin ystävyydellä, jota he luultavasti olisivat kohdelleet ainoastaan ylenkatseellisesti ja pilkatun.

Maanasukkaat näyttivät hieman peljestyneen ja lupasivat viivyttelemättä lähettää niin paljon ruokavaroja, banaaneja, maitoa, hunajaa, kananpoikia ja vieläpä härkiäkin, kuin valkoinen mies tarvitsi.

Kuudentenakolmatta päivänä aamulla ilmoittivat vahdit, jotka olivat tähystämässä, näkevänsä joukon kanootteja lähtevän mannermaalta ja lähestyvän suurta Bumbireh-saarta kohden. Stanley kiiruhti kukkulan huipulle ja erotti kiikarillaan kahdeksantoista kanoottia, jotka olivat kovasti lastatut ihmisillä ja joita hän silmillään seurasi siksi kunnes ne olivat kulkeneet erään niemen ympäri. Oli selvää, että jotakin tuumaa oli tulossa, mutta mitä se oli tai minkä muotoista, oli vaikea päättää. Luultava oli että he aikoivat hyökätä saarelle yön-aikaan, varsinkin kun he tiesivät että varjeluväki siellä ei siinä tilaisuudessa sattunut olemaan kovinkaan monimiehin. Saarelaiset eivät, sen oli Stanley saanut tietää, suinkaan olleet yksinkertaisia, vaan nerokkaita ja urhoollisia. Mitä oli sittenkin tehtävä tässä tapauksessa?

Iltaapuoleen miehitti Stanley veneensä ja neljä kanooteista viidelläneljättä miehellä, jätti ainoastaan Safenin neljäntoista miehen kanssa jällele vartioimaan saarta ja leiriä, ja meni tiedusteluretkelle Iroban saarelle, jonka asukkaat myöskin olivat vihollisia. Saaren rannalla näytti suuri hämminki vallitsevan. Stanley laski suoraan rantaan erään kylän vastapäätä ja astui maalle. Viisikolmatta hänen miehistään asetettiin jääkäriketjuun pitkin rantaa antamaan asianmukaista painoa hänen sanoilleen. Hän käski sitten Lukanjaan, joka oli kotoisin Ukereweestä, pyytämään Iroban kuningasta ja hänen korkeimpia miehiään lähestymään; jos ei ne sitä tekisi, ryhdyttäisiin hyökkäykseen.

He lähestyivät sitten, noin viisitoista henkeä mitä heitä lienee ollut.

— "Sanokaa Iroban kuninkaalle", sanoi Stanley, "että hän on käyttäytynyt pahasti, kun hän on lähettänyt nuoret miehensä nauramaan meille. Hänen täytyy itsensä ja kahden päällikkönsä kanssa tulla meidän mukaamme leiriin. Ei mitään pahaa tule tehtäväksi hänelle, mutta hänen täytyy olla minun luonani siksi kuin Shekka Bumbireestä on minun käsissäni, tai rauha solmittu niinkuin minä olen ehdottanut."

Ei ollenkaan tarvittu käyttää väkivaltaa, vaan Iroban kuningas ja kaksi päälliköistä astui vaieten veneeseen. Kun ne olivat istuutuneet, pyysi Stanley kuningasta antamaan nuorille miehilleen käskyn vangita Shekka Bumbireestä ja kaksi hänen päälliköistään, jonka jälkeen hän teki juhlallisen lupauksen, että kun hänellä oli ne vallassaan, laskisi hän irti Iroban kuninkaan ja sen ystävät. Iroban rannalle kokoontuneet alamaiset yhtyivät suurella mieltymyksellä tähän ehdotukseen ja selittivät, että Shekka seuraavana päivänä tulisi olemaan Stanley'n käsissä.

Seuraavana aamuna tuli eräs kanootti Irobasta tuoden ruokavaroja kuninkaalle ja päälliköille, jonka ohessa Stanleylle ilmoitettiin ettei ollut vielä onnistuttu saamaan kiinni Shekkaa. Eräs nuorista miehistä, joka sanottiin olevan kuninkaan poika, tarjoutui rupeamaan panttivangiksi isän puolesta, niin että se itse voi saada koettaa Shekan kiinniottamista. Tämä liikuttava uhraavaisuus teki niin elävän vaikutuksen Stanleyhyn että hän, laitettuaan toimeen veriveljeyden Iroban kuninkaan ja erään wangwanan välillä, antoi edelliselle vapauden.

Iltaapuoleen toi Iroban kuningas lupauksensa mukaan Bumbireen petollisen kuninkaan ja kaksi hänen päälliköistään. Kun he olivat saapuneet rantaan ja wangwanat olivat tunteneet heidät, nostivat nämä korkeaäänisen huudon ja olisivat räähänneet Shekkaa, jollei Stanley olisi kaikin mokomin selittänyt heille, että hänen henkensä ja palveluksensa olivat välttämättömiä heille ja että hyvä kohtelu voisi vakuuttaa heille hänen ystävyytensä ja rauhan Bumbireen kanssa.

Stanley halusi saada Bumbireen kuningasta ja hänen molempia päälliköitään valtaansa sen vuoksi että lempeys ja lujuuuden puute hänen puoleltaan useissa edellisissä tilaisuuksissa oli huomattu vaaralliseksi, villit kun käsittivät sen pelon merkiksi.

Kun Shekka näki olevansa niiden vallassa, joiden päälle hän oikullisella julmuudella oli hyökännyt ja jotka hän oli pakottanut rupeamaan vaarojen alaisiksi tuolla myrskyisellä järvellä, ilman elatusvaroja tai suojaa sadeaikana täällä raivoavia kovia tuulia ja myrskyn puuskia vastaan, tuli hänen käyttöksensä yhtä nöyräksi kun se ennen oli ollut villi. Mutta Stanley sanoi hänelle sävyisällä äänellä ettei hän tahtonut ottaa häntä hengiltä vaan otattaneensa hänen vangiksi sen vuoksi, että hänellä olisi kuninkaan omassa persoonassa panttivanki siinä tapauksessa että vallattomuudet uudistuisivat.

Tämän vakuutuksen jälkeen tuli Shekka herkkäpuheiseksi ja ilmoitti Stanleylle että kuningas Antari yötä päivää hommasi kootakseen Bumbireessä suuren joukon, aikoen karata Stanley'n kimppuun Mahyiga-saarella. Stanley pyysi silloin Shekkaa lähettämään sanan Bumbireesen ja kuningas Antarille sillä ilmoituksella että Stanley ei etsinyt riitaa niiden kanssa, vaan päinvastoin

halusi saada toimeen rauhallisia liittoja wangwanain ja maan-asukasten kanssa.

Kohta iltapuoleen palasi viestin viejä kolmen suuren kanootin kanssa, joita johti Antarin etevimmät vanhimmat. Niiden sallittiin astua maalle, vaikka niitä luvultaan oli enemmän kuin varustusväkeä saarella. Ennenkuin Stanley antoi suostumuksensa siihen, pyysi hän kuitenkin Frankia pitämään 30 miestä aseissa petoksen ja äkkikarkauksen estämiseksi.

Stanley ja maan-asukkaat tervehtivät toisiaan ystävällisesti, vaikka heidän käytöstavassaan oli eräänlainen ylpeä erilläänpysyväisyys.

— "Mitä sanoo kuningas Antari?" kysytti hän tulkilta.

"Antari kysyy: Minkä vuoksi te olette tulleet hänen vesilleen ja leiriintyneet hänen saarelleen?"

"Me olemme tulleet tänne sen vuoksi että meidän pitää tätä kautta matkustaa Ugandaan, ja me olemme pysähtyneet Mahyiga-saarelle odottamaan väkeämme. Minä toivon että Antari vakuuttaa minulle ei hyökkäävänsä meidän päällemme matkallamme Bumbireen ohi eikä hätyyttävänsä sitä osaa meistä, jonka täytyy minun poissaollessani pysähtyä tälle saarelle. Mitä sanotte tästä?" sanoi Stanley.

"Antari sanoo että hän on suuri ja mahtava kuningas. Koko mannermaa, minkä näet, kuuluu hänelle, samoin kuin kaikki nämä saaret ja vedet. Hän ei ole koskaan ennen nähnyt vieraiden matkustavan järveä pitkin; niillä on ollut tapana aina tulla maatietä. Hän sanoo: Sinun täytyy kääntyä takaisin!"

"Sanokaa hänelle että me emme voi kääntyä takaisin", vastasi Stanley. "Tämä vesi kuulun joka muukalaiselle yhtä hyvin kuin tuuli. Myönnettäköön että saari on hänen omaisuutensa, mutta ei ketään asu Mahyigassa ja me emme aijo tehdä mitään pahaa kallioille."

"Antari sanoo että hän tahtoo pitää rauhaa ainoastaan sillä ehdolla että sinä käännyt takaisin. Hän lähettää sinulle nämä kolme banaanikimpua sekä tämän vaimon ja tämän lapsen."

"Me emme pidä orjakauppaa ja kolmesta banaanikimpusta ei meille ole mitään hyötyä. Me tarvitsemme ainoastaan lupaa saada kulkea kaikessa rauhassa tietämme Ugandaan, ja jos Antari tahtoo lähettää meille suuremman määrän banaania, niin me ostamme ne, sillä meillä on monta henkeä ravittavana."

"Siinä tapauksessa, sanoo Antari, hän alkaa sodan teitä vastaan ja tappaa teidät jokaikisen."

"Ah, onko hän sanonut näin?"

"On, Antari on sanonut näin."

Stanley kuiskasi Frankille hakea Shekka, joka oitis tuotiin esille. Hänet nähdessään nousivat he kaikki yhdessä pystyyn uhkaavan näköisinä. Stanley ja hänen miehensä nousivat myöskin ylös ja näyttivät ryhtiä, joka osoitti villoille ettei maksanut vaivaa ryhtyä väkivaltaisuuksiin.

Stanley sanoi päälliköille:

"Istukaa alas ja viekää minun sanani Antarille. Avatkaa korvanne ja tajutkaa. Antari on Mtesan orja; minä olen Mtesan ystävä. Antarin väki ryöstää ja koettaa murhata Mtesan ystävää, mutta hän pääsee pois heidän käsistään ja on matkalla takaisin Mtesan luokse. Toiseksi, Antari ja hänen väkensä kiiruhtaa suuresti ryhtyäkseen sotaan Mtesan — Antarin herran — ystävää vastaan. Hän lähettää monta kanoottia ja sadoittain miehiä Bumbireesen. Hän lähettää myöskin kolme kanoottia antaakseen minulle tiedon siitä että hän aikoo hyökätä minun päälleni ja ehkä — te tiedätte sen parhaite itse — myöskin pelastaakseen Shekkaa, jota minä pidän vallassani oman turvallisuuteni vuoksi. Sano Antarille että valkoinen mies ei ole mikään akka ja että hän ei koskaan tahdo niellä valheellista puhetta. Hän aikoo matkustaa Ugandaan, joko Antari tahtoo sitä sallia tai ei. Menkää nyt ja kertokaa joka sana Antarille, ja huomenna päivällisen aikaan täytyy minun saada hänen vastauksensa, jollei hän tahdo että minä kuletan pois Shekan ja hänen kaksi päällikköään ja jätän ne Mtesalle."

Antamatta heille aikaa tarkempaan miettimiseen, pakotti Stanley väki heitä, ei väkivaltaisesti, mutta jyrkästi lähtemään alas kanootteihinsa. Kun arvoisin johtajista oli ehtinyt rauhoittua, joka ei hänelle onnistunut ennen kuin hän tunsii olevansa turvassa kanootissaan, näytti hän vihdoin huomaavan että Stanley tahallaan oli välttänyt kaikkia väkivaltaisuuksia, ja hän sanoi nyt:

"Valkoinen mies voi olla levollinen. Hänellä on Antarin poika Shekka vallassaan. Antari ei ole hyökkäävä hänen päällensä. Minä olen puhuva hänen kanssaan totuuden mukaisesti, ja kun aurinko on korkeimmillaan huomenna, tulen minä takaisin tuoden rauhan sanoman."

"Se on hyvä. Sano Antarille, ettei hänen pojalleen tapahdu mitään pahaa, vaan että hän päästetään väkensä luo kohta kun me vahingoittumatta olemme päässeet Bumbireen ohitse", vastasi Stanley.

Paljon varovaisuutta tarvittiin näiden päivien keskustelumuksissa, sillä yksikin ainoa väärä tai horjuva askel olisi voinut saattaa koko matkueen perikatoon.

Iroban kuninkaan kautta sai Stanley kumminkin varman tiedon siitä että Antari kokosi suuren luvun kanoottia ja illalla, auringon laskeissa tuli yksinäinen kovasti miehitetty kanootti nopeaa soutaen leiripaikkaa kohden, siinä nousi seisaalleen eräs mies, käsissä kilpi ja keihäs, näyttäen hyvin uhkaavalta, ja sen jälkeen poistui kanootti yhtä nopeasti Bumbireetä kohden.

Oli nyt selvää, että lähtö Ugandaan kohtaisi mitä kiivainta vastustusta, mutta Stanley ei laisinkaan ollut peloissaan asian menestymisestä. Antarin kanoottia oli arviolta noin sata, ja kun jokaiseen asetettaisiin 10 miestä, nousisi hänen sotavoimansa 1,000 mieheen. Otaksuen että 6 joutsimiestä olisi joka kanootissa, tulisi niiden luku olemaan 600, ja niitä vastaan voisi Stanley asettaa 70 kivääreillä varustettua miestä ja noin 350 hyvää keihäänheittäjää.

Se osa matkuetta, joka oli jätetty jälkeen, saapui nyt vihdoinkin, ja eräänä päivänä auringon laskun aikana kuului tulijain monikertaiset ilonhuudot onnellisesta perillepääsöstä, ja pian laskivat he rantaan sekä tulivat sydämellisesti vastaanotetuiksi.

Matkue oli nyt valmis lähtemään matkalle Ugandaan, mutta ensin täytyi kulkutien meritse tulla avatuksi; jokainen kapinallitto, joka mahdollisesti oli tekeillä, oli ilmi saatava ja jokainen petoksenhanke rangaistava; rankaisemisen välttäminen voi muuten helposti muuttua rohkeudeksi, joka tulisi vaaralliseksi matkueen turvallisuudelle. Oli välttämätöntä hyökätä raakalaisten kimppuun, sitä varten ettei ne hyökkäisi matkueen kimppuun. He olivat jo saaneet lisää noin 2,000 miestä mannermaalta.

Kun Stanley ei voinut keksiä mitään keinoa, miten välttäisi taistelua, päätti hän kohdata heitä heidän omalla saarellaan ja yhdellä ainoalla ratkaisevalla taistelulla murtaa heidän kopean, hurjan rohkeutensa.

Seuraavana aamuna jaettiin kaksikymmentä patruunaa joka miehelle, jolla oli kivääri tai musketti; 230 keihäänheittäjää ja viisikymmentä pyssysoturia valittiin hyökkäystä varten ja 18 kanoottia laitettiin kuntoon kulettamaan heitä Bumbireesen.

Bumbiree ja Mahyiga olivat toisistaan lähemmä puolentoista penikulman päässä ja vasta iltapuoleen saapui matkue ensinmainitulle saarelle. Villit olivat nähtävästi odottaneet heitä, sillä kukkulat pitkin rannikkoa olivat ihan täynnä miehiä ja vartioita näkyi olevan asetettuna joka paikassa.

Noin 300 jalan päässä rannasta asettuivat Stanleyn kanootit ankkuriin yhdessä linjassa. Stanley kysytti tulkilla Bumbireeläisiltä tahtoivatko he tehdä rauhaa.

"Nangu, nangu, nangu!" (ei, ei, ei) vastasivat he kovaäänisesti, heiluttaen keihäitään ja kilpiään.

"Eivätkö he tahdo tehdä mitään pelastaakseen Shekkaa?"

"Nangu, nangu! Pidä Shekka; häntä emme me tarvitse. Meillä on toinen mkama (kuningas)."

"Eivätkö he tahdo tehdä mitään pelastaakseen Antarin poikaa?"

"Nangu, nangu. Antarilla on monta poikaa. Me tahdomme ainoastaan tapella. Jollette te olisi tulleet tänne, olisimme me tulleet etsimään teitä."

"Te tulette kyllä katumaan tätä."

"Huh!" mutisivat he epäillen. — "Tulkaa tänne, me olemme valmiit."

Enemmät keskustelemukset olivat aivan turhia; joka mies tähtäsi ja nyt komennettiin laukaisemaan eränsen noin viisikymmentä-henkiseen joukkoon. Siitä oli seurauksena useita kuolleita ja haavoitettuja.

Kun villit näkivät minkä tuhoavan vaikutuksen laukaukset tekivät koossa olevaan parveen, hajosivat he ja syöksivät rantaan, jossa muutamat rohkeimmista menivät veteen aina vyötäryksiin saakka; toiset, varovaisemmat, hakivat suojaa kaislistossa, josta he sinkauttelivat matkuetta vastaan joukon nuolia, jotka eivät kuitenkaan kantaneet perille saakka.

Kun Stanley vihdoin huomasi että heidän rohkeutensa rupesi lannistumaan, veti hän yhteen kanootit ja oli rupeavinaan äkkiä laskemaan rantaan, josta nuo antoivat pettää itseänsä sekä syöksivät satamäärin alas rantaan keihäineen. Äkkiä pysäytettiin kanootit ja niistä paiskasivat keihäänheittäjät keihäsparven, joka täydellisesti mursi heidän rohkeutensa ja pakotti heidät pakenemaan ylös mäkeä kauas taistelupaikalta.

Sitten kun Stanley siten oli kyllin kurittanut vihollista, voi hän olla varma siitä että naisten, lasten ja kaluston kulettaminen salmen läpi taisi käydä laatuun enemmättä vaaratta. Elokuun 5 p. varhain aamulla alkoi matka rumpujen päristessä, ja johtajan, Hamadin torven raikkaiden sävelien kaikuessa, kolmellakymmenellä seitsemällä kanootilla ja venheellä, joissa oli 685 henkeä, ohjaten Bumbireetä kohden.

Noin k:lo 9 e.pp. saapui Stanley Bumbireesen ja päästyä lahteen huomattiin sadoittain villejä mäellä; mutta he olivat nyt ihan rauhallisia.

Taas Mtesan luona. Mtesan sota. Mustan keisarin kääntyminen kristin-uskoon.

Elokuun 12 p. kulettiin Aleksandra-Niilin suusta ja ohjattiin Dumoa kohden Ugandassa, johon matkue tuli illalla, eikä matkalla mitään merkittävää tapahtunut.

Dumossa kulki huhu että Mtesalla, Ugandan keisarilla, oli mielessä suuremmissa sotavarustuksia aijottua retkeä varten viholliskansaa, wawumalaisia vastaan.

Stanley, joka näki että sota estäisi hänen matkaansa, päätti käydä keisarin puheilla. Mtesa oli saanut kuulla että Stanley oli tulossa, ja lähetti monta sanansaattajaa tervetuliaisten kanssa hänen luokseen. Lopuksi hän lähetti kävelykeppinsä merkiksi että se todellakin oli Mtesa, joka lähetti uudistettuja tervetuliaisia.

Kun Stanley seuraavana päivänä saapui Ripon-putousten luo, tuli vieläkin kaksi sanansaattajaa ihan hengästyksissään tuoden keisarillisesta leiristä uudistaen tervetuliaiset ja näyttäen hänelle vastapäisellä rannalla Mtesan ja hänen päällikkönsä, jotka olivat kauniita katsella valkoisissa puvuissaan ja punaisissa lakeissaan. Heitä ympäröi suuri saatto uteliaita, jotka halusivat katsella kuinka Stanley kulkisi salmen poikki. Viisi suurta kanoottia oli valmiina lauttauspaikassa ja kuninkaallisen henkivartiaväen sotamiehet olivat käsketyt saattamaan häntä summattoman kansajoukon läpi toisella rannalla.

Lady Alice Ripon-putouksessa.

Seuraavana päivänä k:lo 8 aamulla — Mtesan tavallisena vastaanotto-aikana — ilmoittivat rummunlyönnit että vastaanotto oli alkanut, ja puoli tuntia myöhemmin tulivat hovipojat viemään Stanleyä Mtesan eteen. Heidän annettua viittaus avasivat vartiat leveän tien portille saakka, joka kohta avattiin selkosen selälleen. Sittenkuin he olivat käyneet ensimmäisen pihan poikki ja portista sille pihalle, jossa vastaan-otto tapahtui, esiintyi mitä omituisin näytelmä. Keilanmuotoon rakennettu maja seiso keskipehalla ja leveässä ovenaukossa istui mykkä olento; molemmin puolin seisoivat lipunkantajat ja perinnöllinen henkivartiosto, sekä vastapäätä sisäänkäytävää laajassa piirissä seisoivat keisarikunnan päälliköt ja ylimykset; perällä näkyi Mtesan naishenkivartiosto, pitäen kivääriä olkapäällä, kaksinkertaisessa rivissä; sivulla olivat soittajat ja rummunlyöjät ja siellä täällä avonaisessa piirissä yksivaltiaan edessä seisoivat joukko hovimiehiä.

Kun Stanley lähestyi, nousi Mtesa seisaalleen, astui esiin niin kauas kuin leopardinnahka ulottui, jolla hänen jalkansa hänen istuessaan lepäsivät, ja tervehti häntä sydämellisesti. Mtesa sai nyt tietää, että Stanley oli tullut saadakseen ne oppaat, mitkä keisari oli hänelle luvannut osoittamaan tietä Muta Nzigeen järvelle saakka ja Stanley pyysi nyt että hän viipymättä hankkisi ne. Kun hän jo oli kadottanut paljo aikaa kanoottien puutteessa.

Mtesa vastasi olevansa nyt aikeissa alkaa sota kapinallisia wawumalaisia vastaan, jotka ynseästi kieltäytyivät maksamasta veroa, hävittivät hänen rannikoitaan, veivät pois hänen alamaisiaan ja möivät niitä sitte muutamasta banaanikimpusta. Hän lisäsi ettei ollut tavallista Ugandassa antaa muukalaisten jatkaa matkaansa, kun keisari oli sodan hommissa, mutta kun sota pian loppuisi, lähettäisi hän, jos Stanley tahtoi odottaa, päällikön sotajoukon kanssa viemään häntä lyhintä tietä järvelle.

Kun hän uudestaan vakuutti, että sota ei tulisi kestäämään kauan, päätti Stanley pysähtyä ja käyttää viivytystä maan ja sen kansan tutkimiseen.

Elokuun 27 p. lähti Mtesa matkaan ja ohjasi marssinsa Nakarangaan, niemelle, jonka wawumalaiset olivat valinneet itselleen linnoitukseksi ja varastopaikaksi. Hän oli koonnut 150,000 miehen suuruisen armeijan. Paitsi tätä melkoista voimaa oli sotajoukossa vielä 50,000 naista ja lähes yhtä monta lasta ja orjia kumpaakin sukupuolta, joiden kanssa Mtesan leiriväki nousi noin 250,000 henkeen.

Ensin tuli 30,000 miehen suuruinen joukko, mauttomimmalla tavalla maalattuna värimullalla ja savella. Sitten tuli toinen osasto liehuvin lipuin ja helisevin soitoin ja ruumiit maalattuina mustan, valkoisen ja värimullan näköisiksi. Senjälkeen tuli noin 2,000 miehen suuruinen joukko valittuja soturia, varustettuina keihäillä ja kilvillä, kaikki notkeita ja kepeäjalkaisia miehiä, jotka esiinmarssissaan päästivät kaikuvia sotahuutoja ja heiluttivat keihäitään. Niiden jälessä seurasi nopeassa marssissa musketeilla varustettu keisarin henkivartiosto, noin kaksisataa rintamassa ja sata kummallakin puolen tietä. Se ympäröitsi siten Mtesan ja hänen katekironsa, eli ensimmäisen ministerinsä, ja kaksisataa miestä muodosti jälkijoukon, joka rummunlyöjineen, huiluniekkoineen ja liehuvine lippuineen muodosti erittäin komean ja sotaisen näyn.

Mtesa tuli käyden jalkasin, paljain päin, vaatettuna siniraitaisesta kankaasta tehtyyn pukuun,

vyötärysten ympäri vyö englantilaista tekoa, ja kasvot punaisiksi maalattuina. Katekiro, joka kulki hänen edellensä, kantoi yllensä tummanharmaata kaschmir-nuttua, eksyttääkseen mahdollisesti väijyksissä pensastossa olevaa salamurhaajaa.

Sittenkuin Mtesan henkivartiosto oli kulkenut ohitse, seurasi päällikkö päällikön jälkeen, osasto osaston jälkeen.

Noin kaksi tuntia sen jälkeen kuin pääjoukko oli alkanut marssinsa, tulivat nuoret prinssit ja Mtesan naiset, niiden edellä tuhannen keihäsmiestä ja perässä yhtä suuri luku. Naisia oli noin 5,000, vaikka vaan 500 voi sanoa olevan keisarin vaimoja; muut kuuluivat palvelusväkeen.

Illalla oli sotajoukko mukavasti majoitettu noin 30,000 kaarevaan majaan, joiden yli siellä ja täällä kohosi muutamia, jotka koreutensa ja keilamaisen muotonsa kautta huomattiin päällikköjen satunnaisiksi asunnoiksi.

Kaikesta tästä kiireestä huolimatta ei kuitenkaan valkoista muukalaista, "Stamleetä", unohdettu. Mukavia majoja rakennettiin ja osoitettiin Mtesan erityisestä käskystä hänelle ja hänen venemiehistöilleen lähellä sitä suurta leveätä tietä, jonka katekiro perusti ja joka vei keisarillisesta pääkortteerista Nakaranga-niemelle.

Sill'aikaa kun molemmat sotajoukot olivat toimettomina vastattain, oli Mtesalla tilaisuutta nauttia Stanleyltä opetusta eurooppalaisessa tiedossa. Stanley selitti hänelle luonnon salaisuuksia ja Luojan ihmeellisiä töitä, taivaan, ilman ja maan ihmeitä. He keskustelivat kivennäisistä ja metalleista, niiden monipuolisesta käyttämisestä, jonka eurooppalainen keksintökyky on mahdolliseksi tehnyt ja siitä lukemattomasta esineiden paljoudesta, joiksi niitä valmistetaan ja joiden vuoksi eurooppalaiset ovat niin mainioita. Peljätty yksivaltias istui avoimin silmin ja raukeamattomilla tarkkaavaisuudella; hänen päällikkönsä, kunnioittaen hänen osoittamaansa huomiota, olivat osoittavanaan yhtä suurta huomiota kuin hän itse, vaikka muutamat vanhimmista aivan varmaan pitivät kaikkea tuota hyvin ikävänä. Sitten siirtyi Stanley uskontoon, ja kun hän tuli maininneeksi enkeleistä, tahtoi Mtesa kuulla enemmän niistä. Stanley otti silloin raamattunsa ja käänsi hänelle mitä Hesekiel ja Johannes sanovat enkeleistä. Musta keisari loi halukkaita, utelaita silmäyksiä raamattuun ja kun Stanley huomasi tämän, vei hän hänen luokseen nuorukaisen Dallingtonin, joka, kuten ennen on mainittu, oli oppilas yliopisto-lähetyksessä Sansibarissa, ja joka taisi kääntää raamatun hänelle hänen omalla kielellään.

Niinä joutohetkinä, joita sotatapaukset soivat, voi nähdä keisarin, hovin, Dallingtonin ja Stanley'n kääntämässä kappaleita pyhästä raamatusta. Monet lukivat tätä käännöstä, mutta Mtesa itse oli utterin ja väsymättömin heistä kaikista.

Kun Stanleyllä oli yllinkyllin kirjoituspaperia mukanaan, teki hän Mtesalle suuren kirjan, johon käännöksen komeasti kopioitsi eräs kirjuri. Kun se oli valmis, oli Mtesalla lyhennys protestanttisesta raamatusta kielellään, käsittävä kaikki merkillisemmät tapaukset maailman luomisesta Kristuksen ristiinnaulitsemiseen asti. Luukkaan evankeliumi käännettiin kokonaan, koska se sisältää täydellisimmän kertomuksen Vapahtajan elämästä.

Kun tämä raamatun lyhennys oli valmiiksi kirjoitettu, kutsui Mtesa kokoon kaikki päällikkönsä ja henkivartiostonsa johtajat, ja kun kaikki olivat kokoontuneet, alkoi hän kertoa heille olleensa, silloin kun nousi isänsä jälkeen valta-istuimelle, pakana ja vuodattaneensa huviksensa verta, kun hän ei ymmärtänyt paremmin ja ainoastaan seurasi isänsä esimerkkiä; mutta kun eräs arapilainen kauppias, joka samalla oli pappi, opetti hänelle Islamin oppia, lakkasi hän seuraamasta isänsä esimerkkiä, jonka vuoksi teloitukset tulivat harvinaisemmiksi eikä kukaan siitä päivästä alkain voinut sanoa nähneensä Mtesaa juovuksissa. Mutta paljon oli, jota hän ei ymmärtänyt. Hän ei tainnut käsittää paljoa Islamin opissa, koska hänen tunteensa vastusti sitä, eikä Ugandassa löytynyt ketään, joka olisi voinut ohjata häntä. Mutta koska hän sydämensä pohjasta halusi tulla hyväksi, toivoi hän että Jumala ei ottaisi huomionsa hänen tyhmyksiään ja että Hän antaisi hänelle anteeksi sekä lähettäisi Ugandaan miehiä, jotka tiesivät mikä oikein oli. "Nyt on", sanoi hän, "Jumalan kiitos, eräs valkoinen mies, Stamlee, tullut Ugandaan, tuoden mukanaan erään kirjan, joka on vanhempi kuin Muhametin koraani, ja Stamlee sanoo, että Muhametti oli valehtelija ja että paljo hänen kirjassaan on tästä otettua; tämä nuorukainen on lukenut minulle kaikki mitä Stamlee on hänelle lukenut kirjastaan, ja minä huomaan että se on paljo parempi kuin Muhametin kirja. Sitä paitsi se on ensimmäinen ja vanhin kirjoista. Profeetta Mooses kirjoitti osan siitä hyvin kauan sitte, paljo ennen kuin kukaan oli kuullut puhuttavan Muhametistä, ja kirja oli jo päätetty aikoja ennen kuin Muhametti syntyi. Nyt kehotan minä teitä, päällikköni ja sotilaani, sanomaan minulle mitä minä teen. Uskonko minä Isaan (Jesukseen) ja Masaan (Moosekseen) vai Muhamettiin?"

Eräs heistä vastasi:

"Valitkaamme se, mikä paras on."

Katekiro vastasi:

"Me emme tiedä, mikä on paras. Arapialaiset sanovat että heidän kirjansa on paras — kuinka me voimme sitten tietää, kuka heistä puhuu totta?"

Keisarillinen hovimarsalkka sanoi:

"Kun Mtesa rupesi Muhametin uskoon, opetti hän minua ja minä rupesin Muhametin uskoon myöskin; jos minun herrani sanoo että hän, saatuansa enemmän tietoja, on opettanut minua väärin, voi hän nyt opettaa minulle sitä, mikä on oikein. Minä odotan saadakseni kuulla hänen

sanansa."

Mtesa nauroi ja sanoi:

"Sinä puhut hyvin. Kun minä kehotin sinua rupeamaan Muhametin uskoon, minä tein sitä sen vuoksi että luulin sen olevan oikean. Sanotaan: valitkaamme se, mikä on paras! Aivan niin, minä haluan sitä, mikä paras on ja minä tahdon omistaa totuuden kirjan; mutta katekiro kysyy: kuinka me sitten tiedämme, mikä on tosi? ja minä tahdon vastata hänelle. Kuulkaa mitä minä sanon: Arapialaiset ja valkoiset miehet käyttäytyvät aivan niinkuin heidän kirjansa opettavat heille, vai eikö niin? Arapialaiset tulevat tänne noutamaan norsunlunta ja orjia, ja me olemme nähneet ett'eivät he aina puhu totuuden kieltä, että he ostavat saman värisiä ihmisiä kuin he itse ovat ja kohtelevat niitä pahoin, sitovat ne kahleisiin ja ruoskivat niitä. Kun valkoisille miehille tarjotaan orjia, kieltäytyvät he ottamasta niitä vastaan ja sanovat: Tekisimmekö me metsiämme orjiksi? Ei, me olemme kaikki Jumalan lapsia. Minä en ole vielä koskaan kuullut valkoisen miehen valehtelevan. Speke tuli meidän luoksemme, käyttäytyi hyvästi ja matkusti takaisin kotimaahansa veljensä Grantin kanssa. He eivät ostaneet ollenkaan orjia, ja sen ajan, jonka he olivat Ugandassa, olivat he hyvin hyviä. Stamlee tuli tänne ja hän ei huolinut laisinkaan orjista. Mikä arapialainen olisi, kuten nämä valkoiset miehet, kieltäytynyt ottamasta vastaan orjia? Vaikka me pidämme orjakauppaa, ei ole yhtään syytä, jonka vuoksi se ei voisi olla väärin, ja kun minä ajattelen kuinka arapialaiset ja nämä valkoiset miehet käyttäytyvät, he kun ovat oppineita, sanon minä, että valkoiset miehet ovat arapialaisia paljoo etevämmät, ja sen vuoksi luulen minä myös, että heidän kirjansa on parempi kuin Muhametin, ja kaikesta, mitä Stamlee on lukenut minulle siitä kirjasta, en minä huomaa mitään, mihin minä en voisi uskoa. Kirja alkaa maailman luomisesta, sanoo meille miten ja kuinka monena päivänä tämä luotiin; siinä on luettavana mitä Jumala itse, Mooses, profeetta Salomo ja Jesus, Marian poika, ovat puhuneet. Minä olen mieltymyksellä kuunnellut sitä, ja nyt minä kysyn teiltä: otammeko me tämän kirjan vai koraanin johdoksemme?"

Tähän kysymykseen vastasivat kaikki, epäilemättä vaikutettuina Mtesan julkisesti esiintyneestä kristillisyyden harrastuksesta: "Me tahdomme ottaa valkoisen miehen kirjan", ja kun keisari kuuli heidän vastauksensa, loisti hänen kasvonsa mielihyvystä ja ilosta.

Siten luopui Mtesa Islamin opista ja kääntyi kristin-uskoon. Hän ilmoitti aikomuksenaan olla koskaan poikkeamatta uudesta uskonnostaan, rakentaa kirkon ja tehdä kaikki, mitä hänen vallassaan oli, edistääkseen kristillisen ajatustavan leviämistä kansaan, jonka ohessa hän tahtoi parhaan kykynsä mukaan seurata niitä pyhiä määräyksiä, mitä raamattu sisälsi.

"Stamlee", sanoi Mtesa Stanleyille, kun he lähes kaksi kuukautta sen jälkeen erosivat, "sanokaa valkoisille miehille, kun te kirjoitatte heille, että minä olen sen miehen kaltainen, joka on istunut pimeässä tai ollut sokeana syntynyt, mutta että minä en nyt halua mitään enemmän, kuin että saisin opetusta miten minun on katsottava, ja että minä tahdon pysyä kristittynä koko elämäni."

Sodan loppu. Leiri palaa.

Syyskuun 14 p. päätti Ugandan keisari hyökätä wawumalaisten päälle, jotka joka päivä tulivat yhä rohkeammiksi ja monilukuisemmiksi. Aamulla lähti neljäkymmentä kanoottia rannasta ja ohjasivat ne kulkunsa Nakaranga-nientä kohden, jossa ne muodostavat tappelulinjan.

Mtesaa seurasi noin kolme neljännestä hänen sotajoukostaan, kun hän meni alas niemelle katselemaan taistelua. Paitsi suuria sotarumpuja, joiden luku nousi viiteenkymmeneen tai sen paikoille, sekä sataa huiluniekkaa ja suurta joukkoa miehiä, jotka tärisyttivät piikivillä täytettyjä kurpitsia, oli hänellä mukana keisarilliset airuet ja noidat, jotka pitivät pahaa meteliä ja pauhinaa, juhlistaakseen tulevaa voittoa.

Suuri maja oli rakennettu vuoren-rinteelle, josta oli vapaa näköala koko salmelle. Kun keisari rupesi istumaan, tuli mies- ja naispappia, luvultaan toista sataa, esittääkseen Mtesalle kunnioitustaan toinen toisensa perästä juhlallisella tavalla, ja jokaiselle suvaitsi Mtesa nostaa keisarillista etusormeaan.

Ylimmäinen pappi oli hyvin haaveellisesti puettu. On tapana ennen tappelun alkua hallitsijan eteen tuoda kaikki Ugandan voimalliset lääke- tai noitumisaineet (pahojen henkien lepyttämiseksi sillä tavalla), niin että hän saa koskettaa tai sormellaan viitata niihin. Näinä lääkeaineina on kuolleita sisiliskoja, puunpalasia, kuolleiden ihmisten nahkaa ja kynsiä, eläinten kynsiä tai kápäliä ja linnunnokkia, sekä ruoho- ja lehtikimppuja, jotka ovat huolellisesti käärityt muodoltaan omituisiin, monivärisillä helmillä koristettuihin astioihin.

Tappelun aikana laulavat nämä mies- ja naispuoliset velhot loihtulaulujaan ja pitävät ylhäällä loihtimis-aineitaan vihollisten edessä, sill'aikaa kun ne, jotka kantavat piikivillä täytettyjä kurpitsia, nostavat hirvittävän kiljunnan. Mtesa ja hänen sotajoukkonsa astuivat esiin täydessä sotavarustuksessa, ja etevimmillä hänen miehistään oli viittoina komeita leopardinnahkoja. Muutamat päälliköt olivat erittäin komeasti puettut. Lumivalkoiset kamelikurjensulat koristivat heidän päitään ja jalopeuran- ja leopardinnahat riippuivat heidän olkapäiltään, vyötäisillä oli heillä lumivalkoisia, pitkäkarvaisia apinan- ja vuohennahkoja; heidän keihäänsäkin olivat koristetut höyhenillä ja valkoisilla apinannahoilla.

Viisi päivää kesti tappelu, eikä mitään ratkaisua tullut, vaikka Mtesalla oli muutamia pieniä kanuunia, jotka matkaansaattoivat hirveätä hävitystä vihollisen kanooteille.

Mtesa oli vakoojiensa kautta sattunut saamaan vangiksi erään vihollisen etevimmistä päälliköistä, ja hänen ylhäisimmät vieraansa oli kutsuttu katsomaan, kuinka hän kostaisi tuolle päällikölle.

Kun Stanley saapui paikalle, oli jo suuri joukko risukimppuja kasattu rovioksi. Tällä kostamistavalla luuli Mtesa voivansa vaikuttaa asianmukaista kauhistusta wawumalaisissa.

Mtesa oli iloisimmalla tuulella; hänelle oli mahdotonta salata sitä vahingon-iloa, mitä hän tunsii ajatellessaan sitä kauheata kosta, jonka hän toimittaisi siitä, kun vihollinen oli vähää ennen murhannut erään hänen rauhan-sanansaattajistaan.

"Nyt, Stamlee, saat sinä", sanoi hän, "kun päällikkö riippuu roviolla" — tämä päällikkö oli noin kuudenkymmenen ikäinen mies — "nähdä kuinka Uwuma-päällikkö kuolee. Hän poltetaan kuoliaaksi. Ja hänen miehensä tulevat vapisemaan, kun he saavat kuulla, miten hän on kuollut!"

"Voi, Mtesa", vastasi Stanley, "oletko sinä unohtanut sanat siinä hyvässä kirjassa, josta minä olen lukenut niin usein sinulle? Jos sinun veljesi tekee sinulle vahinkoa, on sinun annettava hänelle anteeksi. Rakastakaa vihollisianne! Tehkää hyvää niille, jotka teitä vihaavat."

"Mutta minä olen tekevä sen, Stamlee. Minä tahdon polttaa hänen tuhaksi. Minä tahdon polttaa joka ainoan sielun, joka tulee minun valtaani. Minä tahdon nähdä verta — verta — kaikkien niiden verta, jotka asuvat Uwumassa!"

"Ei, Mtesa! Ei enää verta. On jo aika sodan päättyä."

"Mitä!" huudahti Mtesa. tullen raivoon. "Minä olen hävittävä joka ainoan hengen Uwumassa, kaatava joka ainoan puun ja polttava joka miehen, joka naisen ja joka lapsen koko saarella. Isäni haudan nimessä, minä teen sen!"

"Ei, Mtesa, sinun on poistettava nämä pakanalliset ajatukset. Ainoastaan pakana voi toivoa näkevänsä verta ja puhua verenvuodatuksista, niinkuin sinä teet. Se on pakananuorukainen Mtesa, joka nyt puhuu. Se ei ole mies Mtesa, jonka minä opin tuntemaan ja jonka minä tein ystäväkseni. Se ei ole 'Mtesa hyvä', jota sanoit kansasikin rakastavan. Se ei ole Mtesa kristitty, se on villi. Minä olen kyllästynyt sinuun, minä tunnen sinun nyt", sanoi Stanley.

"Stamlee, Stamlee! Odota vähäsen ja sinä saat nähdä. Mitä te vitkastelette?" sanoi hän pikaisesti, kääntyen pyöveleihin, jotka vartosivat hänen käskyään.

Silmänräpäyksessä sidottiin vanha miesparka; mutta Stanley nousi ylös tulisenä ja sanoi Mtesalle, että hänen esi-isänsä henget katsoivat alas häneen ja häpesivät hänen ruokotonta julmuuttansa.

Mtesan kasvoissa voitiin äsken lukea eläimellisen himon raivo ja verenjanoinen murhanhimo; mutta kun hän kuuli sanottavan että hänen esi-isänsä katsoivat alas häneen henkien valtakunnasta, rupesi kyyneliä herumaan hänen silmistänsä, ja kun vihdoinkin suuria pisaroita juoksi alas hänen poskiaan myöten, nyyhkytti hän aivan kuin lapsi, sill'aikaa kun päälliköt ja pyövelit, jotka olivat ihan hiljaa, näyttivät hyvin hämilleen joutuneilta. Kaksi päälliköistä juoksi nyt esiin, ja sitten kun he olivat purkaneet päähineensä kääreistä, kuivasivat he niillä Mtesan kasvot, jolloin yksipäisyys väistyi ja hän mutisi:

"Eikö Stamlee puhunut henkien maailmasta, ja eikö hän sanonut, että minun isäni oli vihoissaan minulle? Oi, hän puhui vaan liiaksi totta! Oi, isä, anna minulle anteeksi, anna anteeksi!" Sen jälkeen jätti hän neuvoskunnan.

Tuntia myöhemmin kävi eräs hovipoika kutsumassa Stanleytä Mtesan luokse, joka nyt sanoi:

"Stamleen ei pidä sanoa että Mtesa on paha enää sillä hän on antanut anteeksi Uwuma-päällikölle, eikä tee hänelle mitään pahaa. Tahtooko Stamlee nyt sanoa, että Mtesa on hyvä? Ja eikö hän luule että Mtesan isä on iloinen nyt!"

"Mtesa on varsin hyvä", sanoi Stanley ja puristi lämpimästi hänen kättänsä. "Ole maltillinen ja kaikki on onnistuva hyvästi. Minä haluan lopettaa tämän sodan ilman pitempiä vaivaloisuuksia sinun puolestasi. Minä tahdon laittaa rakennuksen, joka on pelottava sinun vihollisiasi ja saattava heidät haluamaan rauhaa, mutta sinun täytyy antaa minulle koko joukon väkeä avuksi, ja kolmen päivän sisällä on kaikki oleva valmiina. Sill'aikaa pitää sinun tiedoksi julistaa itselläsi olevan jotakin niin kauhistuttavaa hankkeissa, että se kerrassaan saattaa sodan päättymään."

Stanley valitsi kolme vahvatekoisinta kanoottia ja asetutti ne rannalle vierettäin neljän jalan päähän toisistaan. Nämä kolme kanoottia muutti hän lautaksi, panemalla pitkiä nuoria poikittain ja sitomalla ne lujasti kiinni tuhtoihin. Sitten kiinnitettiin seipäitä pystysuoraan asemaan ulkopuolisten kanoottien tuhtoihin ja tuuman vahvuisia keppiä palmikoitiin niihin, niin että tuo laitos kokonaisuudessaan, kun se oli valmis, näytti 70 jalan pituiselta ja 27 jalan levyiseltä nelikulmaiselta aitaukselta, jonka läpi vihollisen keihäät eivät voineet tunkeutua.

Seuraavana päivänä iltapuoleen oli veden päällä liikkuva linna valmis. Yli 1,000 miestä oli auttamassa sen vesille-lykkämisessä ja pian nähtiinkin se kelluvan veden pinnalla. Kun miehistö ja laivaväki, 214 miestä, olivat siellä, oli kaikille selvä, että se kynti aaltoja keveästi ja varmasti, ja kaikuvat suostumushuudot sotajoukosta palkitsivat keksijää.

Useampia sinisiä, valkoisia ja punaisia kankaankappaleita asetettiin liehumaan tässä merkillisessä aluksessa, joka, sulettuna joka puolelta, kun sitä soudettiin eteenpäin, näytti

liikkuvan itsestään salaperäisellä tavalla ja hiljaisten, läpituontemattomien muuriensa sisällä salaavan jotakin kauheata, saattaakseen tietämättömät villit pelkäämään ja hirmustumaan.

Kello kahdeksan aamulla Lokakuun 13 p. kokoontui sotajoukko ja salmen yli huudettiin nyt vihollisille että kauhea esine lähestyi, joka saattaisi heidät kaikki perikatoon, joll'eivät he kohta tekisi rauhaa ja tunnustaisi Mtesan ylivaltaa. Vanha Uwuma-päällikkö, joka asetettiin niin että hänen kaikki voivat nähdä, käskettiin kehottamaan vihollisia suostumaan niihin ehtoihin, mitä Mtesa tarjosi, nimittäin anteeksianto kaikille, jos he alistuivat.

Tämän ilmoituksen jälkeen, joka tehtiin asianmukaisella vakavuudella ja suurella juhllisuudella, näyttäytyi salaperäinen alus, sill'aikaa kun rummuista kuului jyrisevä lyönti ja koko joukko antoi torvilla kuulua korvia huumaavan merkkisoiton.

Aivan täydessä kunnossa vastustamaan keihäsmiesten hurjempiakin hyökkäyksiä, luisti varustus nyt tasaisesti eteenpäin ja lähestyi nientä, ohjaten kulkunsa suoraan vihollisia kohdin, siksi kun se oli tullut 150 jalan päähän.

"Puhukaa", kuului nyt kova ääni keskellä hiljaisuutta varustuksen sisästä. "Mitä te tahdotte tehdä? Tahdotteko te tehdä rauhaa ja alistua Mtesan alle, vai sytytämmekö me saaren palamaan? Kiiruhtakaa vastaustanne."

Kauhistuneet wawumalaiset pitivät lyhyen neuvottelun. Varustus oli ääretön laajuudeltaan ja aivan erilainen kuin mitä he olivat ennen nähneet liikkuvan heidän kulkuvesillään. Ei yhtään ihmistä näkynyt, mutta kumminkin kuului ääni aivan selkeästi. Tuon sisällä täytyi olla jonkun pirullisen vehkeen, jotakin samallaista kuin ne pahat henget, joita heidän mielikuvituksensa alakuloisuuden ja mielipahan aikana avukseen huusi. Tuo liikkui sellaisella varmuudella ja rohkeudella, että se oli varsin kauhistava.

Se etäisyys, joka oli jätetty noiden kolmen kanootin välille, joista uiva linnoitus oli kokoonpantu, oli nimittäin kyllyiksi suuri että sen kaikkien nähtävistä kätkeyty miehistö voi liikuttaa airojaan aivan vapaasti, eikä myöskään airoja voitu nähdä ulkoapäin.

"Puhu". toisti mahtava ääni; "me emme voi odottaa kauempaa".

Silloin vastasi kohta eräs mies, nähtävästi päällikkö:

"Olkoon niin, saakoon Mtesa tahtonsa täytetyksi. Me kokoamme veron tänään ja tuomme Mtesan luo. Palaja, oi henki, sota on päättynyt!"

Näiden sanojen lausuttua alkoi salaperäinen alus kääntyä takaisin lahteen, jossa se oli kokoonpantu, ja ne neljännesmiljoonaa villiä, jotka olivat katselleet tätä harvinaista näytäntöä, nostivat huudon, joka kaikui voimakkaasti ilmojen kautta.

Kolme tuntia sittemmin tuli vihollisen puolelta kanootti, kulettaen viittäkymmentä miestä, joista muutamat olivat päälliköitä. He toivat mukanaan useampia norsunhampaita ja kaksi nuorta tyttöä, kahden etevimmän Uwumapäällikön tyttäret. Nämä olivat verona. Norsunluu jätettiin lihovimestarin valtaan ja nuoret tytöt vietiin Mtesan haaremiin, jonka sisälle ei yksikään mies uskalla astua. Vanha Uwuma-päällikkö laskettiin palaamaan heimonsa luo, ja siten päättyi tämä pitkälinen sota. Ilohuudot molemmilta puolilta ilmoittivat kaikkien tyytyväisyyden.

Oli aikomus lähteä paluumatkalle kahden päivän päästä kello kolme aamulla. Mutta Stanley oli tuskin ehtinyt pukeutua, kun hänen väkensä syöksi sisään ja huusi, että suuri leiri paloi sadassa eri paikassa. Hän hyökkäsi ulos majastaan ja hämmästy, nähdessään että liekit levisivät turvemajoissa niin nopeasti, että jos eivät he silmänräpäyksestä lähtisi pois, palasivat he poroksi niiden kanssa. Hän tarttui kiireessään pistooleihinsa ja käski wangwanain heittää tavarat olalleen ja seurata häntä, jos henkeänsä halusivat varjella.

Vaikka suuri tie Mtesan leiristä Nakaranga niemelle oli sadan jalan levyistä, oli kuitenkin mahdotonta nyt päästä esiin riehuvien liekkien läpi. Ainoastaan yksi tie oli valitettavana, ja se kulki ylös Nakaranga-vuoren rinnettä. Noin 60,000 henkeä oli ottanut turvansa sinne ja olivat pakkaantuneet tiheäksi ryhmäksi; niin suuri oli vaara ja vaikeus päästä pakoon tuosta kauheasta tulimerestä siellä alhaalla.

Tämä oli suuremoinen, mutta kauhistava näytelmä. Kuinka suuri joukko sairaita, jotka olivat kykenemättömät liikkumaan, kuinka paljo säikähtyneitä naisia ja pieniä lapsia lieneekään palanut ja kuinka moni pakenijain jalkoihin sortunut! Joka haaralle levenevät liekit, jotka halukkaasti tarttuivat kuiviin, taulantapaisiin majoihin ja joita sitä paitsi kiihotti vilkas tuuli järveltä päin, estivät melkein hengityksen, ja useampia kertoja tuns Stanley olevansa tukehtumisillaan.

Ugandan maa ja kansa.

Jos tahtoo nähdä afrikalaisen miehuuden ja kauneuden täysimmässä kehityksessään, on käytävä päiväntasaajan seuduilla, niillä seuduilla, joissa Stanley nyt oleskeli, joiden asukkaat elävät pisangipuun viileässä varjossa ja sen tuotteliana luonnon helmassa, joka on näiden maanpaikkojen tunnusmerkinä. Eurooppalainen matkustaja katelee ihmetyksellä banaaninlehtien tavatonta pituutta, niiden ihmeellistä vihannuutta ja loistoa, mahdottoman suuria runkoja, suuria ja lukuisia hedelmiä, lihavaa maan-alaa ja sen tyhjentyäntä hedelmällisyyttä,

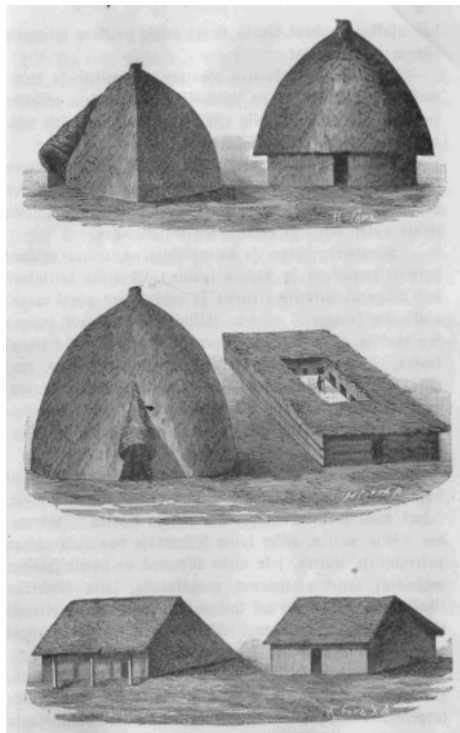
alinomaa kevääntapaista vehreyttä ja huikaisevaa auringonpaistetta; mutta hän huomaa samalla että ihmiset hyvin sopivat yhteen tämän luonnon kanssa ja että he lajissaan ovat yhtä täydellisiä kuin kypsat banaanit, jotka riippuvat heidän päidensä päällä.

Jo näiden ihmisten kasvojenpiirteetkin näyttävät sanovan: "me elämme maassa, jossa on runsaasti viiniä, maitoa, voita ja hunajaa, hedelmällisiä niittyjä ja laaksoja". Maan-alan voima, joka ei tunne ollenkaan lepoa, näyttää valuneen heidänkin suoniinsa. Rauhattomat, vilkkaat ja kiiltävät silmät näyttävät saaneen itseensä auringonsäteitä. Pronssinväriset, sametinhienoiset, rasvalla voidellut vartalo, kohoavat suonet, selvästi huomattavat jäntereet kyljissä ja käsivarsissa, kaikki ilmoittaa sitä kiivasta ja tulista luontoa, joka heillä on.

Ugandan talonpoika on iholtaan tumman ruskea, puhdas, siisti ja vaatimaton. Hänen yllään on aina tuhanvärinen kuorikutomuksista tehty puku, joka sidotaan olkapään yli ja joka ulottuu aina jalkoihin saakka. Hänen asuntoaan ympäröi puutarha, jaettu useampiin palstoihin, joiden välillä pienet polut luikertelevat. Täällä kasvaa rehottaa suuria bataattia, jamsia, viheriäisiä herneitä ja suuria papuja. Muutamat kasvit ryömivät pitkin maata, toiset taas känkeilevät ylös tukia myöten, niinkuin peltoa pavut, virna ja tomaatit. Puutarhan ulkoreunoilla näkee kuuman ilman-alan kasvia, kahvipensaita ja tupakantaimia. Molemmiin puolin on pieniä maanpalstoja, joissa kasvaa hirssiä, seesamia ja sokuriruokoa. Asuinhuoneuksen ja pihan takapuolella on laajoja aloja istutettuja banaani- ja pisangipuita sekä viljakenttiä, joista omistaja pääasiallisesti elää. Hän valmistaa oman maansa tuotteista sekä viininsä että väkevän oluensa. Siellä täällä näkee banaanirunkojen välillä varjokkaita viikunapuita, joiden kuoresta hän tekee vaatteensa. Istutusmaiden taakse on jätetty jotensakin iso ala, joka on laitumena sekä hänen että naapurien vuohille ja nautaeläimille.

Taloa ympäröi korkea, vahva ruoko-aitaus. Pihalla tavataan ensin pieni nelikulmainen maja, pyhitetty perheen suojelushengelle. Tälle tuodaan uhreina etanankuoria, pieniä savipalloja ja katajan palasia.

Sivukäytävän kautta tullaan sitten sisäpihalle. Mikä täällä ensin pistää silmiin on suuri, keilanmuotoinen, kauniisti rakennettu kota. Katto, joka on jotenkin suuri, pistäytyy esiin ruokoliisteineen kummallakin puolen.

Majojen muotoja Keski-Afrikassa.

Kota on hyvin suuri ja kodikas. Kohta sisään-astuessa tuntuu se vähäsen pimeältä, mutta silmä tottuu pian hämäärään. Kaikkien ensiksi herättää huomion se seivästen paljous, jolla kodan sisusta on täytetty katon kannattamista varten. Kaikki tämä vaikuttaa sen että luulee olevansa pimeässä loukossa tiheän metsän keskellä. Seipäiden tarkoituksena on myöskin johdattaa omistajaa ruokahuoneeseen, mutta yöllinen murtovaras tai sisälle-astuva muukalainen eksyisi varmaan niiden paljouden vuoksi. Seiväsrivit muodostavat nimittäin erityisiä käytäviä, joita myöten kodan asukkaat voivat löytää tiensä mihin paikkaan tai minkä esineen luo haluavat.

Kota on jaettu kahteen osastoon, etumaiseen ja taemaiseen. Väliseinänä on pystyssä olevia ruokoja, vähäsen raollaan keskipalkalla, niin että isäntä, tulematta itse nähdyksi, voi nähdä kaikki sisääntulijat.

Taemmaisessa huoneessa on seiniä pitkin asetettuna joukko sänkyjä isännän ja hänen perheensä tarpeeksi. Oven päällä kodan sisäpuolella näkee erityisiä taikakapineita, joille isäntä uskoo talon ja omaisuuden varjelemisen.

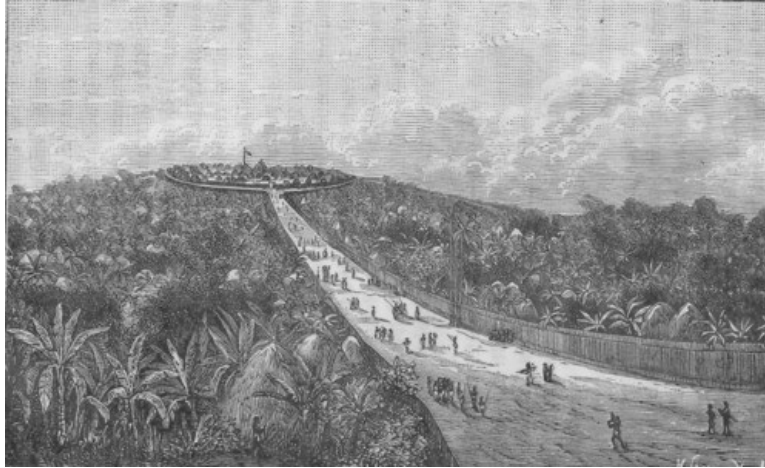
Muutamia huone- ja talouskaluja on, mutta ne ovat harvat luvultaan ja huonoa laatua. Edellisiin

luettakoon kaksi kirveellä-veistettyä tuolia ja eräänlainen pöytä maanasukkaiden lautapeliä varten; jälkimäisiin noin puoli tusinaa saviruukkuja ja muutamia pajunoksista ja ruohoista tehtyä kopsaa. Vähäsen niinikangasta, pari keihästä, kilpi, tynnyri, yksi tai kaksi sirppiä, pari puutarha-kuokkaa, muutamia pahkurasauvoja ja piipunvarsia sekä kaukalo banaaniviinin valmistamista varten, siinä on muu osa talon irtaimistosta.

Isännän oman kodan takana on kaksi pienempää yksinkertaisemman näköistä kotaa ja niitä ympäröi myöskin pihat. Nämä ovat perheen naispuolisia jäseniä varten. Jos menee sisälle näihin, näkee toisia sotkemassa banaania mehun pusertamista varten, joka mehu käyneenä on hyvin suloisen makuista; toiset erottelevat ruohokasvia, joita käytetään lihakeittoihin, lääkkeiksi tai taikomisiin, toiset taas asettavat tupakanlehtiä kuivamaan, sillä aikaa kun vanhat imevät pitkiä piippuja ja muille kertovat tapauksia elämästään.

Suurin osa kansasta nauttii runsasta, hyvää ja vaihtelevaista ravintoa ja asuu niin mukavasti kuin heidän tarpeensa vaativat; he ovat melkein kaikki naimisissa ja turvattuina vihollista vastaan, niin suuresti kuin voi olla mahtavan hallitsijan alamaisena, kun hallitsijalla on käytettävinsä lukemattomia mahdolloman suuria joukkoja asekuntoisia ja sotaisia miehiä. Kuitenkin on yksi seikka, joka puuttuu talonpojan onnesta — hänellä ei ole mitään turvaa hallitsijaansa vastaan.

Luokaamme nyt silmäys Ugandan keisarin asuntoon.

Ugandan keisarin asunto.

Näkee kukkulan suurine keilanmuotoisine kotineen, joiden katot pilkottavat korkean ruokoaidan yli pisanki- ja banaani-puiden runsaiden lehdistöjen välistä. Kukkulan rinteillä näkyy tasaisia, leveitä pensailia-aidattuja teitä, joita ruokoaidat rajoittavat; näiden takana näkee joukon harmaita kotia, joita polttava aurinko valaisee ja varjoiset lehdot ympäröivät. Tiet ovat täynnä kirjavapukuisia maan-asukkaita. Valkeat vaatteet loistavat siellä ja täällä auringon paisteessa ja eroavat jyrkästi punaisista ja ruskeista. Kansaa menee ylös keisarilliseen palatsiin kukkulan huipulla, mutta kun ei kukaan vielä pääse sisään, kokoontuvat he ympäri portteja, tekevät toisilleen "hyvän-päivän" ja lörpöttelevät keskenään.

Äkkiä lakkaa hälinä ja kuuluu vaskirummun pitkävetäinen, kumiseva ääni, joka on sen merkki että keisari nyt istun valta-istuimellaan. Portit avataan ja joukko sotapäälliköitä, sotamiehiä, talonpoikia ja muukalaisia syöksee yhdessä mylläkässä kahdeksan tai kymmenen pihan yli vastaanotto-saliin.

Perällä tässä huoneessa, johon tulee valo leveästä ovesta, näkyy mies, puettuna valkoiseen pukuun ja korko-ompeluilla kaunistettuun, tulipunaiseen nuttuun. Hän istuu valta-istuimella ja häntä vartioi molemmin puolin kaksi keihäillä varustettua sotamiestä ja kaksi pyssysoturria. Päälliköt ja korkea-arvoiset henkilöt, jotka äskettäin riensivät sisään porteista, kumartavat syvään hänen edessään, muutamit suutelevat, muhamettilaisten tavan mukaan, hänen oikean kätensä kämmentä ja rystyitä, toiset seuraavat maan alkuperäistä tapaa ja heittäytyvät alas tomuun; he ojentavat kätensä keisaria kohden, notkistaessaan polvensa ja huutaessaan tervehdyksen, jonka jälkeen kaikki, arvonsa mukaan, menevät paikoilleen. Kaksi pitkää riviä istuvia miehiä muodostuu siten pitkin ruokopeittoisia seiniä salissa. Kaikki kääntävät kasvonsa huoneen keskiosaan päin, joka on jätetty tyhjäksi muukalaisia, rukoilijoita ja semmoisia henkilöitä varten, jotka tulevat saapuville asioimis- tai oikeudenkäynti-hommissa.

Keisari näyttää nuorelta mieheltä, viidenkolmatta ja viidenneljättä vuoden vaiheilla olevalta. Hänen kasvonsa ovat hienot, lempeät ja aivan rypyttömät; parta on ajettu ja päätä peittää fez, punainen turkkilainen lakki. Paljaat jalat lepäävät leopardin nahalla, jonka toisessa päässä näkee kiillotetun, valkoisen norsunhampaan ja likellä sitä yhden karmosiinipunaiset turkkilaiset tohvelit. Oikean käden pitkät sormet pitävät arabialaista käyrää sapelia kultakahvasta; vasen lepää ojennettuna polvella.

Melkein kaikki korkeimmat palvelushenkilöt hovissa osaavat kirjoittaa arapialaista kirjoitusta. Keisari ja useat päälliköistä osaavat sekä lukea että kirjoittaa arapian kieltä erittäin helposti ja he käyttävät usein tätä taitoansa, kun he lähettävät sanoja toisilleen tai vieraille, jotka asuvat kaukana. Paperin sijasta käyttävät he hyvin hienoja, ohuita pumpulipuun lastuja. Mtesalla on kymmenittäin sellaisia, joihin hän on kirjoittanut "viisaudenkirjansa", kuten hän kutsuu muistoja keskusteluistaan eurooppalaisten matkustajain kanssa. Jonakin päivänä arvelee ehkä joku utelijas

matkustaja maksavan vaivan toimittaa käännös näistä keisarin muistiinpanoista.

Maan-asukkaitten näkö on erinomaisesti tarkka. Usein näkevät he paljaalla silmällä paremminkin kuin sotakiikarilla. Niiden kuulo on myöskin erittäin herkkä.

On todella ihmeellistä kuinka monella hyödyllisellä tavalla kekseliäs villi näissä seuduissa osaa käyttää yhtä ainoata kasvia. Otamme esim. banaanipuun. Ensi katsannossa ja oppimattoman eurooppalaisen silmissä ei se näytä kelpaavan muuhun kuin kantamaan hedelmää, sillä runkoa ei voi käyttää polttopuiksi ja lehdet kuihtuvat pian eikä niissä ole mitään voimaa. Hedelmä, raakana tai kypsänä, on kansan etevin ruoka. Edellisessä tapauksessa kuorivat he ensin banaaninsa. Käärivät ne huolellisesti muutamiin banaanilehtiin, niin että kääre saa paketin muodon, kaatavat vähäsen vettä pataan ja keittävät kaikki höyryksi. Tämä tapa keittää kypsymättömiä banaania tekee ne jauhoisiksi ulkomuodoltaan ja antaa niille erittäin hyvän ja suloisen maun.

Banaanista saavat maan-asukkaat perin makeata viiniä, joka, sekoitettuna vähällä määrällä hirssiä, myös muodostaa jonkunlaisia olutta. Banaaninlehtiä käytetään huoneiden kattamiseen, aitauksiin ja sänkyvaatteiksi. Niitä käytetään myös suojelemaan maitoa, vettä ja maitoastioita tomusta ja liasta, liinoina pöydillä, joille pannaan ruokaa, kääreinä ruokatavarain, niinkuin kypsien banaanien, voin, lihan, munain ja kalojen y.m. ympärillä, jota paitsi niitä joka päivä käytetään pusseiksi, kun keitetään puuroa.

Se viileä, täydellinen varjo, minkä banaanipuun antaa, on hyvin tunnettu. Runkoja käytetään välistä aidoiksi, niistä laitetaan usein myös teloja, kun siirretään raskaita möhkäleitä, tai kun maisin kuletetaan veneitä paikasta toiseen sotaliikkeiden niin vaatiessa. Sydäimestä tehdään pesusieniä. Usein hieroo laiskuri mieluummin puun sydäimestä itselleen tuoreen pesusienen puhdistamistaan varten, kuin menee pesemään itseään joessa, järven, lammessa tai lähteessä, tai viitsii nähdä sitä vaivaa että tuo astialla vettä saapuville.

Rungon syitä käytetään köysiksi ja ovat ne sopivia melkein kaikkiin tarkoituksiin, mihin niitä tarvitaan. Köyhimmät talonpojat tekevät myöskin rungosta jykeitä, mutta tarkoituksenmukaisia kiipiä, ja kalastajat laittavat siitä järvellä oloaan varten suuria aurinkohattuja. Monia muita sen käyttämisiä voisi luetella, mutta ylläoleva riittää näyttämään, että banaanipuun, sen oivallista varjoa lukuunottamatta, myöskin varustaa talonpojan: leivällä, perunoilla, viinillä, oluella, lääkkeellä, huoneella ja aidalla, sänkyvaatteilla, kankailla, paidoilla, pöytäliinoilla, käärepaperilla, rihmalla, nuoralla, köydellä, sienillä, kylvyllä, kilvillä, aurinkohatuilla, ja vieläpä veneilläkin. Yhdellä banaanipuulla on talonpoika onnellinen, lihava ja hyvinvoipa; ilman sitä on hän nälkäinen, tyytymätön ja kurja raukka, joka joka hetki odottaa itselleen kuolemaa.

Vastoinkäyminen.

Kun Stanley muistutti keisaria hänen lupauksestaan antaa hänelle oppaita ja seuralaisia Muta Nzigeen eli Albert Nyanza-järvelle asti, antoi Mtesa hänen itse valita joitakuuta päälliköistä ja sanoa sen miesluvun, jonka piti olla matkueelle avullisena Muta Nzigeen ja Viktoria-järven välillä olevan maan tutkimisessa. Hän valitsi Sambuzin, nuoren noin kolmenkymmenen vuoden ikäisen miehen, joka sodassa wawumalaisia vastaan monta kertaa oli näyttänyt uljauttaan ja persoonallista rohkeuttaan.

Lähdön edellinen ilta vietettiin keskustelussa keisarin kanssa, joka näytti olevan hyvin pahoillaan siitä että se hetki oli tullut, jolloinka heidän välttämättömästi täytyi sanoa toisilleen hyvästi. Puhelun pääaineena oli se kristillinen kirkko, jota hiljan oli alettu rakentaa ja jossa jumalanpalvelusta tuli pitämään Dallington, niinkuin hän oli saanut oppia yliopistolähetyksessä Sansibarissa.

Onnellisena siitä että kaikki oli käynyt hyvin, vaikka olikin pitänyt niiden harmillisten, välttämättömien syiden tähden viipyä, lähti Stanley matkaan 40 suurella veneellä ja samana päivänä lähti Sambuzi maata myöten viemään tuhatta miestä yhtymispaikalle Katongavirran rannalla.

Neljä päivää matkustettuaan pitkin rannikkoa saapui Stanley Dumoon, jonne hän oli jättänyt matkueen oltuaan poissa kolme kuukautta ja viisi päivää. Kaikki oli täällä hyvässä kunnossa.

Seitsemäntenä päivänä sinne palaamisen jälkeen alettiin marssia yhtymispaikkaan Katonga-joen rannalla, jossa matkue tapasi kenraali Sambuzin ja hänen tuhat miestänsä. Stanley laittoi leirinsä noin puolen penikulman päähän kenraalista ja otti haltuunsa kokonaisen kylän, jossa oli runsaasti ruokavaroja.

Täältä tehtiin matkaa eteenpäin, ensin kauniiden, hymyilevien seutujen läpi, sitten autioimman maiseman, joka aina mitä lännemmäksi tultiin, sai sitä vuorisemmän luonteen. Maisema muuttui vähitellen korkeaksi vuorimaisemaksi — paljaita ja monihuippuisia vuorenharjuja näkyi, sekä yksinäisiä, kallioisia mäkiä, joita erotti aallonmuotoiset maantienoot. Joka päivä nähtiin kaksi tai kolme tavattoman korkeata vuorta, joiden rinnalla kaikki muut vajosivat ihan mitättömiksi; ne olivat suureksi hyödyksi, kun Stanley niiden johdolla helpommin voi määrätä marssin eikä niin helposti erehtynyt tiestä.

Tammikuun 2 p. kulki matkue erään joen poikki ja tuli viholliseen maahan Unyoro, ja leiriintyi muutamiin kyliin.

Viisipäiväisen marssin kuluessa vihollisessa maassa ei yhtään maan-asukasta ollut vielä näkynyt, jonka vuoksi Stanley pelkäsi salahyökkäystä. Lopuksi huomattiin muutamia miehiä, jotka selittivät, että matkue pelkäämättä voi kulkea eteenpäin, vaikka sanoivat epäilevänsä, pääsisikö se enää takaisin, joll'ei se hankkisi siipiä ja lentäisi lintuparvena. Stanley äkkäsi myöskin sattumalta muutamia maan-asukasten piilopaikkoja korkeassa ruohossa ketojen takana. Jonkun matkan päässä kylästä nähtiin joukko syviä kuoppia, joihin oli pienet, ympyriäiset sisäänkäytävät. Lähemmin tutkittaessa huomattiin, että nämä erityisten käytävien kanssa olivat isompien luolien yhteydessä, jotka muodostavat yhtä monta huoneusta. Näitä maanalaisia asumuksia löytyy hyvin lukuisasti eteläisessä Unyorossa.

Vielä muutaman päivän marssittuaan tuli matkue omituisen villiin ja kauniisen maahan, Afrikan Sveitsiin.

Vuorenhuippuja, kallion-ulkonemia, keilanmuotoisia ja holvimaisia mäkiä kohosi joka suunnalla, ja jääkylmät virrat luikertelivat esiin halenneiden ja alasvierreiden kallioiden välissä tai kovasti kohisten laskivat eteenpäin luonnon tekemien kivisiltain alitse.

Kohta päivällisen jälkeen saapui pääjoukko erään vuoriharjun huipulle, joka oli 5,600 jalkaa korkealla merenpinnasta, ja josta kaukaa alhaalta näki ketoja, puutarhoja ja kyliä kuningas Ruigin väkirikkaasta maasta. Etujoukon äkkinäinen esiintyminen säikähtyneiden maan-asukasten luo, sen liehuva lippu ja kova rummunpärinä olivat silmänräpäyksessä saattaneet kauniin, hymyilevän maiseman kansattomaksi ja jättäneet vapaan avoimen tien päävoimalle.

Alaslaskeutuminen tapahtui niin odottamattomasti, että asukkaat olivat aivan tietämättömiä siitä, ketä matkuelaiset olivat ja mistä maasta ne tulivat. Noin kymmenen henkilöä otettiin kiinni ja päästettiin irti, sittenkuin he olivat saaneet lahjaksi kankaita ja helmiä; heidän piti sitten päälliköilleen kertoa, että Sambuzi oli tuonut mukanaan valkoisen miehen, joka halusi nähdä järveä ja pyysi lupaa saada oleskella muutaman päivän maassa tulematta häirityksi; että valkoisella miehellä oli aikomuksena maksaa kaikki, mitä muukalaiset nauttivat; ett'ei hän tahtonut valloittaa yhtään kylää eikä vahingoittaa kenenkään omaisuutta, vaan tehdä leirinsä matkojen päähän kylistä; hän pyysi niitä maan-asukkaita, joilla oli jotain ruokatavaroita myytävänä, tulemaan sinne; he saivat maksun kankaissa, helmissä, kuparissa tai messingissä. Hän pyysi heitä olemaan vakuutettuja siitä, että niin kauan kun he itse eivät antaisi mitään aihetta taisteluun, rauha pidettäisiin eikä ketään hätyytettäisi.

Seuraavana päivänä saatiin vastaukseksi, että maan-asukkaat eivät olleet tottuneet muukalaisiin, eivät pitäneet siitä että niitä tuli maahan, että Stanley'n sanat kyllä olivat hyviä, mutta että he kuitenkin olivat vakuutettuja siitä, että hänen aikeensa olivat pahoja; hänen täytyi sen vuoksi olla valmiina heidän kanssansa taistelemaan seuraavana päivänä.

Tämän vastauksen toi noin 300 maan-asukasta, ja sittenkun he olivat toimittaneet asiansa, vetäntyivät he takaisin.

Tämä sodanjulistus peljästytti Ugandalais-päälliköitä; alemmat päälliköt ja Mtesan henkivartiat tulivat varsinkin rauhattomiksi, ja myrskyinen kokous pidettiin, jossa he käyttivät kaiken kaunopuhelijaisuutensa saadakseen Stanley'n kääntymään takaisin, johon mielipiteesen myöskin Sambuzi yhtyi.

Stanley koetti kaikkia keinoja saadaksensa heitä pysähtymään, mutta kun tämä näytti mahdottomalta, päätti hän mukaantua pakkoon ja kääntyä takaisin, sillä Sambuzi oli taipumaton.

Muutamia päiviä myöhemmin, kun matkue levähti, lähetti Stanley kirjeen Mtesalle, jossa hän ilmoitti hänelle Sambuzin ei laisinkaan tehneen sitä, mitä hän oli luvannut ja että hän sitä paitsi oli varastanut kolme säkkiä helmiä.

Kun Mtesa sai kirjeen, hämmästyi hän, tuli häpeään ja raivoon. Kirjeentuojan täytyi kovalla äänellä kertoa kaikki, mitä oli tapahtunut Sambuzin ja Stanley'n välillä. Mtesa ja hänen päällikkönsä kuuntelivat tarkkaavaisesti ja kertomusta keskeytti keisari usein kiivailla huudahduksilla ja uhkaavilla sanoilla.

Sen jälkeen lausui Mtesa:

"Te näette nyt, kuinka minun kansani saattaa minut häpeään. Tämä on kolmas kerta kun he ovat saaneet minun rikkomaan lupaukseni valkoisille miehille. Mutta Sunaan, minun isäni haudan nimessä (voimakas vala Ugandassa) minä olen opettava Sambuzille ja teille kaikille, ett'ette te saa rankaisematta pitää pilkkananne kabakia! Stamlee tuli tälle järvelle yhtä paljo minun etuni vuoksi kuin omansakin, mutta te näette nyt, kuinka minun aikomukseni saattaa mitättömiksi tuommoinen alhainen orja kuin Sambuzi, joka uskaltaa esiintyä mahtavampana kuin minä itse vieraani edessä. Koska minä tohdin olla niin epäkohtelias vieraalleni, kuin tämä mies on ollut Stamleelle? Sinä", sanoi hän kiukkuisena henkivartiostonsa päällikölle, "ota mukaasi sotaväkeä, valloita Sambuzin jaa ja tuo hänet vangittuna minun luokseni. Sinä, Dallington", sanoi hän sitten lähetysoppilaalle, joka oli jätetty hänen hoiviinsa, "rupea kirjoittamaan kirjettä Stamleelle. Pyydä häntä tulemaan Katongaan vielä kerran, jolloin me 60,000:lla, ei, 100,000:lla miehellä viemme hänet Muta Nzigeeseen ja viivymme siellä siksi, kunnes hän on saanut työnsä päättymään. Sano hänelle, että jos nämäkin väistyvät, saa hän itse, millä tavalla tahtoo, rangaista jokaista päällikköä, joka kääntyy takaisin Ugandaan."

Kauan ja tynnosti mietittyään katsoi Stanley kumminkin, ettei ollut viisasta tuhlata aikaa tällä tavalla; sitä paitsi olisi niin järjestämätön joukko vaikea pitää kurissa ja tuottaisi epäilemättä

onnettomuutta matkueelle, joka nyt myöskin oli liian kaukana Muta Nzigeestä. Hän kirjoitti tästä päätöksestään Mtesalle ja lopetti kirjeen monilla kiitoksilla hänen ystävällisyydestään ja sydämellisillä jäähyväisillä.

Vastaisen varaksi päätti Stanley, näiden vastoinkäymisten varoittamana, olla enää riippumatta jonkun muun miehen juonista, voimasta tai suosiosta.

Helmikuun 25 p. saapui matkue arapialaiseen kylään Kasurroon Karagweessä.

Kuningas Rumanika. Neekerien kylpypaikka.

Kasurron on tehnyt tärkeäksi kaksi tai kolme täällä asuvaa rikasta arapialaista kauppamiestä. Kylä on syvennyksessä eli laaksossa, joka on runsaasti 1,200 jalkaa alempana kuin ympärillä olevien vuorien huiput, ja erään joen lähteillä, joka juoksee itään ja sittemmin pohjoiseen Aleksandra-Niiliin. Stanley päätti käydä kylän kuninkaan, vanhan Rumanikan puheilla.

Kuningas oli jo saanut tiedon aijotusta luonakäynnistä, ja kolmantena päivänä siitä kun oli sinne saapunut, meni Stanley arapialaisten Hamed Ibrahimin ja Sayid hen Saysin kanssa Rumanikan, Karagween kuninkaan ja Mtesan alikuninkaan luoksi.

Viheriällä rinteellä oli Rumanikan kylä, vahvan, pyöreän aitauksen ympäröimänä.

Ei viipynyt kauan ennenkuin Stanley näki olevansa satojen ihmisten piirittämänä, useimmat nuorukaisia ja kaikki, jotka eivät vielä olleet täysikasvuisia, ihan alastomina.

"Ketä on nämä?" kysyi hän Hamedilta.

"Muutamat nuorimmista ovat Rumanikan poikia", vastasi hän.

Rumanikan pojilla, joita oli elätetty maidolla, näytti olevan merkillisen hyvä terveys. Heidän öljymäinen, musta ihonsa kiilsi, niinkuin jos rasvasolusto sen alla olisi sulamaisillaan kuumuudessa, ja heidän pyöreät ruumiinsa olivat kankeat kuin rumpunahka. Heillä oli suuret, kirkkaat silmät, jotka sädehtivät elämänilosta.

Pian vietiin Stanley siihen majaan, jossa Rumanika odotti, ja hän otti vieraansa vastaan sangen hyväntahtoisella ja isällisellä hymyllä.

Ei ollut ihmeellistä että käskeväinen, vallanhimoinen ja vilkasluontoinen Mtesa kunnioitti ja rakasti tätä lempeämielistä pakanaa. He eivät tosin olleet koskaan nähneet toisiaan, mutta Mtesan palvelijat olivat kuvailleet häntä, ja kun he olivat koko mestaria matkimisessa, oli Rumanikan lempeä, sointuisa ääni tullut hänen korviinsa yhtä uskollisesti, kuin ne ystävälliset tervehdykset, joita he olivat tuoneet häneltä.

Kuningas, joka istui puettuna punaiseen viittaan, näytti tavallisen kokoiselta mieheltä, mutta kun hän nousi ylös, huomasi Stanley hänellä olevan 6 jalkaa 6 tuumaa pitkän jättiläisruumiin, ja kun he kulkivat vieretysten, ei Stanley ulottunut korkeammalle kuin hänen olkapäihinsä saakka.

Hän kuunteli vilkkaalla tarkkaavaisuudella joka kysymystä, mitä Stanley teki hänelle. Kun Stanley puhui, käski kuningas ystäviensä olemaan vaiti ja nojautui eteenpäin jännittäen huomiotansa. Jos kysymyksenä oli saada tietää jotakin paikkakunnan maantieteestä, hän lähetti kohta noutamaan jonkun, joka erittäin tunsikin kysymyksessä olevan seudun ja pani hänen tekemään tarkan selon siitä.

Hän selitti olevansa erittäin mielistynyt siihen, että Stanley aikoi matkustaa hänen maansa läpi. Se oli hänen mielestään maa, jota valkoisten miesten pitäisi tuntea. Siinä oli joukko järviä ja jokia ja vuoria ja lämpimiä lähteitä ja paljo muuta hyvää, josta ei mikään muu maa voinut kerskailla. Hän lopetti kehottamalla Stanleytä kuletuttamaan veneen eräasen järvistä ja purjehtimaan sen ympäri.

Maaliskuun 6 p. oli Frank vedättänyt veneen maallenusupaikasta Kazingan luona Windemere-järvelle, ja seuraavana päivänä saattoi Rumanika Stanleytä juhlallisesti järven rantaan. Puoli tusinaa kiilloitetusta vaskesta tehtyjä raskaita renkaita koristi hänen sääriään, ranteilla oli hänellä samasta metallista tehdyt renkaat ja olkapäiden yli riippui tulipunainen villaviitta. Hän kulki pitkillä askeleilla, nojaten seitsemän jalan pituiseen sauvaansa. Rummunpäristäjät ja huilunpuhaltajat pitivät villiä soitantoa ja kirjavassa parvessa seurasi paitsi hänen poikiaan ja sukulaisiaan viisikymmentä keihäänkantajaa ja lukuisa joukko muuta kansaa.

Neljä miehitettyä kanoottia oli valmiina siellä kilpaa soutamaan veneen kanssa. Stanley ja kuningas asettuivat kilpasoutua katsomaan Kazingan rantatöyräälle.

Kilpasoutu veneen ja kanoottien kesken Windemere-järvellä Karagweessa 1,200 rauhallista mustaa maan-asukasta katsojina! Se oli aivan uusi taulu. Rumanika sädehti riemusta katsellessaan odotettua huvia. Hänen poikansa, jotka istuivat hänen ympärillään katseet kiinnitettyinä isän kasvoihin, näyttivät yhtä ihastuneilta. Utelijaat maan-asukkaat ilmoittivat myöskin mielihyväänsä.

Kilpasoutu päättyi pian. Erotus ei näkynyt olevan suuri, mutta kilpailu herätti sanomatonta huvia. Seisoen pitkine airoineen ja maanmiestensä huutojen kiihottamina koettivat kanootinsoutajat

kaikin voimin päästä ensiksi perille, kun wangwanat puolestaan rannalta yllyttivät veneen miehistöä kovimpiin ponnistuksiin.

Seuraavana päivänä aloitettiin Windemereren ympäripurjehtiminen. Järven suurin pituus on sateisella vuodenajalla noin yksi ja yksi kolmasosa penikulmaa ja sen suurin leveys kolme virstaa. Se on pisin etelään ja pohjoiseen, ruohoisten, 1,200 à 1,500 jalan korkuisten vuorten ympäröimänä.

Päätettyään ympäripurjehtimisen meni Stanley jalkasin muutamien oppaiden kanssa katsomaan lämpimiä lähteitä, joita oli läheistössä. Tie kulki pohjoiseen päin pitkin erästä korkeata vuorenharjua, ja sen jälkeen pitkin kiertelevää viheriäistä laaksoa. Täällä nähtiin seitsemän sarvikuonoa, joista kolme oli valkoista ja toiset neljä tumman ruskeata.

Erään joen rannalla nähtiin tumman ruskea, kaksisarvinen virtahepo. Stanley hiipi jättiläisen luotulematta huomatuksi ja lähetti hänelle luodin juuri korvan taakse, niin että eläin pyllähti kuolleena maahan.

Elukasta saatu liha oli tervetullutta ruoaksi. Stanley leiriytyi täällä, huolimatta niistä viileistä vuorituulista, jotka jo illan suussa tulivat hyvin tuimiksi. Maan-asukkaat kokosivat kumminkin polttopuuta yltäkyllyin ja huomattessaan tuota huvittavaa ja tärkeätä tointa, lihan paistamista, roihuvien liekkien ääressä, eivät he näyttäneet tuulesta paljo välittävän. Paikka oli hyvin tiheäpuinen ja jyhlä.

Suuria babiaania ja pitkähäntäisiä apinoita kirkui ja rääkätti puissa, joiden oksat ratisivat ja heiluivat, kun nämä eläimet ajoivat toisiaan takaa puusta toiseen.

Kun Stanley muutamia päiviä marssittuaan tuli lähteille, oli näiden luona joukko sairaita eri paikkakunnista, sillä, kuten oli luultavaa, ne ovat joka paikassa Karagweessa ja ympärillä olevilla seuduilla suuressa maineessa terveellisyydestään.

Maan-asukkaat kehuivat näiden lähteiden vettä suuresti. Ihotautia vastaan se — tai ehkä pikemmin tarkempi puhtaanapito — on näyttänyt hyvin tehokkaalta. Oli erittäin omituinen näköala, kun katseli tätä kylpypaikkaa keski-Afrikassa kylpyvieraineen, joita ei mikään ylellisyys vaatetuksessa vaivannut. Niinä harvoina päivinä, jotka Stanley viipyi täällä, tuli ja meni maan-asukkaita suurissa laumoissa ja pieni laakso tarjosi vilkkaan taulun pulikoitsevine, meluavine ja laulavine kylpyvieraineen.

Palattuaan Rumanikan luokse koetti Stanley hankkia itselleen enemmän tietoja seudusta, jossa hankkimisessa kuningas oli hyvin avulias. Hyvä suhde heidän välillään tuli yhä ystävällisemmäksi, ja vihdoinkin Rumanika näytti Stanleylle aarteistonsa.

Tämä oli ympyriäinen maja, ulkomuodoltaan näyttävä holvatulta tornilta, ja oljilla peitetty. Se oli noin 30 jalkaa läpimitaten.

Aseita ja muita kaluja messingistä, vaskesta ja raudasta oli täällä, kaikki hyvässä järjestyksessä, ja näkyi selvään ettei Rumanika pidellyt huolimattomasti aarteitaan.

Siellä oli kuusitoista köntikästä messinkistä ankankuvaa, varustettuja vaskirenkailla, kymmenen huonosti tehtyä messinkihirveä, kymmenen vaskista päätöntä lehmää. Sitä paitsi mainion hyvästi tehtyjä rautaisia sotakirveitä, kaksiteräisiä heittokeihäitä, useita erittäin teräviä säiliä, 8 tuumaa leveitä ja 18 tuumaa pitkiä, sekä mainion hyviä keihäitä. Siellä löytyi myöskin aimo veitsiä, oikein piilujen näköisiä, terät kiilloitettuina. Muutamia vaatekappaleita, mustia ja punaisia, raitaisia ja muun näköisiä, valmistettuja ruohosta, oli myöskin täällä. Ne olivat merkittäviä hienoudestaan, ja niitä voi todella verrata pumpulikankaisiin. Kuninkaallinen istuin oli mestarikappale maan sorvaustaiteesta: se oli nimittäin koverrettu yhdestä ainoasta pumpulipuun palasta. Paitsi näitä näytteitä maan taiteesta, oli siellä puisia juoma-astioita, pikaria, talrikkia ja maitovatia, kaikki siistiä ja kauniita. Tulisijana oli aivan pyöreä, hyvin aistikkaasti rakennettu liesi rakennuksen keskellä. Lattialla seinien vieressä oli kasattuna arapialaisilta ystäviltä saatuja lahjoja, niinkuin esim. raskaita vaskitarjottimia ja muutamia tinaisia kansia. Erään eurooppalaisen lahjoittamaa rihlapysyvä ei saa unohtaa, sillä se oli kunniasijalla ja Rumanukalla oli usein tapana katsella sitä erityiseksi huvikseen, koska se muistutti häntä hänen valkoisista ystävistään.

Suuret rummut, joita, luvultaan 52 kappaletta, oli asetettuna rakennuksen ulkopuolelle, panivat jo ulkonäöllään aavistamaan sitä kauheata ääntä, millä uutta kuuta tervehditään tai sodanmerkkiä lyödään.

Viivyttään yhden kuukauden Kasurrossa, jonka ajan Stanley yksinomaan oli käyttänyt tutkimusmatkoihin läntisessä Karagweessa, jatkoi retkikunta Maaliskuun 26 p. matkaansa, mutta tuli Huhtikuun 7 p. maan-asukasten vihollisuuden vuoksi estetyksi tunkeutumasta edemmäksi siihen suuntaan, johon hän ensin oli aikonut.

Tammikuun 17 p:stä 1875 Huhtikuun 7 p:ään 1876 oli Stanley ollut toimesta etsiä Niilin eteläisimpiä lähdehaaroja, aina niistä soisista tasangoista ja viljellyistä seuduista alkaen, joista ne alkavat, siihen suureen järveen saakka, jonka nimi on Viktoria-järvi. Hän oli kulkenut pitkin koko tätä laajaa järveä, tunkeutunut joka lahteen, joka poukamaan, joka soppeen, tehnyt tuttavuutta melkein joka villin ihmislunnon lajin kanssa — lempeän ja rauhallisen, julman ja luokseen laskemattoman, vierasvaraisen ja tyylyn, jalon sekä konnamaisen; hän oli nähnyt villien sodankäyntiä ja katsonut, kuinka he olivat pesseet käsiään toistensa veressä hirmuisella voitonriemulla ja hillitsemättömällä iloisuudella; viisi kertaa oli heidän sodan ja murhan halunsa saattanut hänelle kärsimyksiä, ja hän oli kadottanut monta miestä heidän pahuutensa ja

villiytensä vuoksi; hän oli matkustanut satoja penikulmia edestakaisin pitkin Viktoria-järven pohjaista rannikkoa, ja lopuksi hän oli lukuisan joukon kanssa tunkeutunut niiden suurten maiden läpi, jotka ovat Muta Nzigeen ja Viktoria-järven välillä sekä myös saanut tilaisuuden nähdä yhden lahden tuosta ensinmainitusta järvestä. Voimatta löytää turvallisia leiripaikkoja järvenrannoilla, hän oli lakannut pitemmistä tutkimuksista tälle suunnalle ja vetäytynyt etelään Aleksandra-Niilin varrelle. Tämä on suurin niistä joista, jotka juoksevat Viktoria-järveen ja johon juoksee kaikki pienemmät purot lännestä ja lounaasta. Suurella kärsivällisyydellä hän oli tutkinut puolen sen juoksusta, siksi kun hän voimatta varojen puutteesta tyydyttää Aleksandra-Nyanzan seuduilla asuvien roistomaisten heimojen saaliinhimoisuutta ja tahtomatta vasten maan-asukkaiden tahtoa tunkeutua eteenpäin, hänen oli täytynyt Huhtikuun 7 p. jättää ne seudut, joissa Niilin lähteet ovat, ja kääntää katseensa Tanganikaa kohden.

Onko Viktoria-Nyanza yksi järvi vai kuuluuko siihen viisi järveä, kuten Livingstone ja muut olivat ilmoittaneet? Tämä kysymys oli nyt luotettavasti ratkaistu ja suurin sisäjärvi Afrikan mannermaalla oli nyt koko äärettömässä laajuudessaan voitettu tieteelle ja vastaisen sivistyksen mahdollisuudelle.

Retkeä jatketaan. Stanley rupeaa veriveljeyteen. Ruma kansa.

Nyt jatkettiin sitten matkaa Tanganika-järveä kohden. Silloin tapahtui että vanha "Bull", viimeinen niistä koirista, joita Stanley oli tuonut Englannista, vaipui vanhuuden rasituksesta ja retkikunnan kulkemasta 250 penikulman matkasta. Dogg-koiran itsepäisyydellä ja kestäväisyydellä seurasi se edelleenkin pyssyinkantajain joukkoa, jonka perässä se ahtaalla tiellä oli tottunut käymään. Vaikka se tavasta kompastui ja päästi vinkuvia ääniä, koetti se kaikin voimin pysyä mukana, mutta vihdoin heittäytyi se tielle ja näytti valittavan sen ruumiin heikkoutta, joka oli voittanut siltä tahdon, jonka jälkeen se hetken päästä heitti henkensä — katse viimeiseen saakka ojennettuna siihen suuntaan, jonne se niin innokkaasti oli retkikunnan kanssa koettanut matkaa jatkaa.

Koira parka! Kuinka monta palvelusta se oli tehnyt Stanleyille! Kuka iloitsi enemmän kuin se kuullessaan laukauksien pamahtelevan synkän metsän läpi! Kuka riemuitsi enemmän kuin se edistyksistä, ilmoittaen iloansa kaikuvalla haukunnalla! Kuinka monta metsätaivalta, vuorenkukkulaa ja keltaisenruskeaa tasankoa se oli kulkenut! Millä inolla se tunkeutui pensastoihin ja rämeikköihin, suohon ja virtaan! Yön pimeydessä karkoitti sen kovaääninen haukunta monta vaanivaa roistoa ja hiipivää petoa nukkuvasta leiristä. Sen viisas katsanto ja rohkea ryhti pani villit ihmettelemään, kun se rohkeudellaan sai heidät pakenemaan ja todellisella urhoollisuudella oli se apuna taisteluissa.

Eräänä päivänä kun Stanley saapui muutamaan kylään, tuli äkkiä sanansaattaja ilmoittamaan että pelätty sodankävijä Mirambo oli tulossa ja hänen mukanaan summaton joukko rosvoja.

Voi kuvitella mieleensä sitä hämmästyttä, levottomuutta ja kauhistusta, minkä tämä tieto herätti kylän väestössä ja niitä monia neuvotteluja ja keskusteluja, mitä nyt tapahtui. Vallia luotiin ja ampumatöryritä paalustoiheen jyrkeistä hirsistä laitettiin kuntoon ampujia varten. Naiset kiiruhtivat etsimään taikalukujaan, miehet kysyivät neuvoa suojeluspöytänsä, jokainen soturi tutki ja latasi pyssyjään sill'aikaa, kun kylän kuningas riensi edestakaisin vaatteet liehuen ympärillään.

Kuningas sanoi Stanleyille:

"Sinähän pysähdyt taistelemaan Mirambo vastaan, etkös teekin niin?"

"Ei, sitä en tee, ystäväiseni; minä en ole riidassa Mirambon kanssa ja me emme voi auttaa jok'ainoata heimoa sotimaan naapureinsa kanssa. Jos Mirambo hyökkää kylän päälle silloin, kun minä olen täällä, eikä tahdo lähteä täältä pois, kun minä hänen käsken niin tekemään, niin me taistelemme, mutta me emme voi tänne jäädä häntä odottamaan", vastasi Stanley.

Kuningas parka oli hyvin alakuloinen, kun Stanley jätti hänet seuraavana aamuna.

11 p saapui retkikuuta eräasen Unyamwezin suurimmista kylistä tai kaupungeista; sen nimi oli Seromba. Se oli lähemmä puoli penikulmaa ympärimitaten ja siinä näytti olevan toista tuhatta suurta ja pientä majaa sekä asukkaita noin 5,000.

Seromban kuningas, jonka nimi oli Nilaga, oli naimisliiton kautta sukua Mirambon kanssa, ja pian rauhoitti hän kaikki levottomat miehet sillä ilmoituksella että se kuuluisa mies, joka nyt lähestyi Serombaa, ihan äskettäin oli tehnyt rauhan arapialaisten kanssa ja ettei tarvittu pelätä mitään vaaraa hänen käynnistään, koska tarkoituksena oli hänellä vaan käydä ystävällisesti tervehtimässä nuorta sukulaistaan.

Samana iltana kuului pyssynlaukauksia, jotka ilmoittivat, että tuo peljätty mies ei enää ollut kaukana.

Hämärässä antoivat rummut merkin vaikenemiseen, kohta sen jälkeen kuului kellojen soitto ja viimein huutajien äänet.

"Kuulkaa, te Seromban miehet. Mirambo, Nilagan veli tulee tänä aamuna. Olkaa sen vuoksi valmiit, sillä hänen nuoret miehensä ovat nälkäisiä. Lähettäkää kaivamaan bataattia huomenna. Mirambo tulee! Kaivakaa bataattia, bataattia, bataattia!"

Aamulla k:lo 10 aikaan ilmoitti sadottain kovia pyssynlaukauksia Mirambon tulon, ja nyt seurasivat kaikki Stanleyyn miehet Seromban asujamia kylän ulkopuolelle katselemaan kuuluisaa päällikköä. Hetken perästä ilmoittivat sotarummut ja tuhansien ihmetteleväin maan-asukasten huudot että hän oli tullut kylään.

Pian palasi eräs Stanleyyn miehistä ja sanoi:

"Me olemme nähneet Mirambon. Hän on saapunut. Me olemme katselleet hänen miehiään, niitä on paljo ja kaikki ovat varustetut pyssyillä. Noin sadalla heistä on turkinpunaiset vaatteet ja valkoiset paidat niinkuin meidän wangwanoillamme. Mirambo ei ole ollenkaan vanha mies."

Toinen sanantuoja puhui:

"Mirambo on komea mies, hyvin vaetetettu, ihan arapialaisen näköinen. Hänellä on turbaani eli punainen lakki ja arapialaisen verkatakki; hänellä on myöskin sapeli. Hän käyttää tohvelia ja hänen liinavaatteensa ovat hyvin valkoiset. Minä luulen hänellä olevan tuhat viisisataa miestä mukanaan ja he ovat kaikki varustettuja musketeilla ja kaksipiippuisilla pyssyillä. Mirambo on todellakin suuri mies!"

Nyt tuli Manwa Sera Stanleyyn majaan, mukana nuoria miehiä, puettuina erittäin kauniisiin punaisesta ja sinisestä kankaasta tehtyihin vaatteisiin, lumivalkeisiin paitoihin ja suuret turbaanit käärittynä pään ympäri. He olivat korkea-arvoisia kapteenia Mirambon henkivartioväessä.

"Mirambo lähettää salaam'ia (terveisiä) valkoisille miehille", sanoi ylhäisin heistä. "Hän toivoo että valkoinen mies on ystävällinen häntä kohtaan; ja että hän ei ole samoissa ennakkoluuloissa kuin arapialaiset, sillä nämä luulevat että Mirambo on paha mies. Jos on valkoiselle miehelle mieluista, haluaa Mirambo että valkoinen mies lähettäisi rauhan sanoman hänelle."

"Sano Mirambolle", Stanley vastasi, "että minä ikävöin saadakseni nähdä häntä ja olen tuleva iloiseksi kun saan tarjota kättä niin suurelle miehelle ja koska minä olen tehnyt ystävyysliiton Mtesan, Rumanikan ja kaikkein kuningasten kanssa pitkin tietä Ugogosta Unyamweziin, olisi minulla iloista tehdä liitto myöskin Mirambon kanssa. Sanokaa hänelle että minä toivon hänen tulevan minun luokseni niin pian kuin mahdollista."

Sittenkun Mirambo seuraavana päivänä oli lähettänyt sanansaattajan ilmoittamaan hänen tuloaan, sai Stanley nähdä hänen tulevan kahdenkymmenen ylhäisimmän miehensä seurassa.

Stanley pudisti lämpimästi hänen kättänsä, jolloin Mirambo hymyili ja sanoi:

"Valkoinen mies pudistaa kättä niinkuin todellinen ystävä."

Hänen olentonsa miellytti Stanleytä täydellisesti, sillä hän oli ulkonäöltään siisti mies eikä ollenkaan vastannut sitä käsitystä, minkä Stanley oli saanut huhun mukaan tuosta kauheasta rosvosta, joka jakeli kuolettavia iskujaan maan-asukkaille, päälliköille ja arapialaisille.

Mirambo jätti Stanleyyn hyvän aikaa puheltuaan, ja illalla kävi Stanley, kymmenen etevimmän wangwanan kanssa, vastavierailulla. Hän tapasi Mirambon kellonmuotoisessa teltissä, joka oli kaksikymmentä jalkaa korkea ja kaksikymmentä viisi jalkaa läpimitaten. Kaikki hänen päällikkönsä ympäröivät häntä.

Manwa Seraa kehoitettiin vahvistamaan ystävyyttä toimittamalla veljeytys-juhlamenot Mirambon ja Stanleyyn välillä. Sittenkun he olivat laskeutuneet olkimatolle vastatuksin, leikkasi hän molempien oikeaan sääreen haavan, muutti verta toisesta toiseen, sill'aikaa lausuen:

"Jos jompikumpi teistä rikkoo sen veljeysliiton, jonka te nyt olette keskenänne solminneet, saa jalopeura niellä hänen, käärme ruiskuttaa myrkkyyään hänen päällensä, hänen ystävänsä jättäkööt hänen, hänen pyssynsä räjähtäköön rikki hänen kädessään ja haavoittakoon häntä ja kaikkea paha tapahtukoon hänelle kuolemaan saakka."

Stanleyyn uusi veli antoi hänelle viisitoista kangasmyttyä jaettavaksi hänen päällikköjensä kesken, mutta tahtoi itse ainoastaan ottaa vastaan kolme. Koska Stanley ei tahtonut olla Mirambo huonompi anteliaisuudessa lahjoitti hän hänelle revolverin ja 200 patronaa ynnä muutamia Englannista tuotuja pikkukaluja. Haluten olla vieläkin anteliaampi käski Mirambo viisi nuorta miestä menemään edeltä päin ja valitsemaan kolme lypsylehmää vasikoineen ja kolme nuorta sonnia, jotka olivat ajettavat eränsen kylään odottamaan siellä Stanleytä. Hän antoi Stanleylle myöskin kolme opasta viemään häntä ryöstöhimoisten watutain maan rajaa pitkin.

Aamulla 23 p. seurasi hän Stanleytä kappaleen matkaa ulkopuolelle Serambo, jossa he erosivat ystävällisimmän tuntein toisistaan.

Kauniin ratsastusaasin, jonka Stanley osti, kutsui hän Miramboksi, koska wangwanat, jotka myöskin olivat ihastuneet Mirambon miellyttävästä käytöksestä, tahtoivat niin.

Vielä ei ole mikään matkailija tehnyt tuttavuutta villimmän kansaheimon kanssa keski-Afrikassa kuin watutain.

Tappaa yhden heistä missä hyvänsä tapaa, pitää arapialainen ansiollisena tekona, paljo välttämättömämpänä kuin kyykäärmeen tappamisen. Näitä mustia rosvoja vastaan tarvitsee se

matkustaja, joka kulkee heidän työssijainsa sivuitse, kaiken taitavuutensa, kylmäverisyytensä ja viisautensa. Uudistalollisen heidän läheisyydessään täytyy talonsa ympäröidä läpipääsemättömillä aitauksilla ja pitää vahtia yötä päivää; hänen lapsillaan ja naisilla täytyy olla suojelusvahti, polttopuuta on miesväestön hankittava suuremmissa määrin kerrallaan ja maata voi viljellä ainoastaan keihäs kädessä, niin alituisen pelon on tämä villi ja hurja rosvoheimo voinut vaikuttaa.

Sittenkuin Stanley uudelta veljeltään Mirambolta oli saanut lypsylehmät, vasikat ja sonnimullikat, lähti retkikunta Toukokuun 4 p. matkalle etelälounaiseen suuntaan ihan watutain maan rajaa pitkin.

Liikuttavia muistomerkkiä watutain julmuudesta ja hävittäivistä hyökkäyksistä näkyi siellä täällä ja muinoin väkirikas maa näytti olevan tulemaisillaan alkuperäiseen muotoonsa, tyhjäksi erämaaksi.

Päivällisaikaan Toukokuun 27 p. näkyi Tanganikan kirkkaat laineet ja iltapuoleen saapui matkue Ujijin kylään.

Ujijin kylä.

Se uljas, Englannissa rakennettu vene, joka oli tehnyt tuttavuutta kaikkien poukamain ja lahtien kanssa Viktoria-järvellä, jonka voimakkaat miehet olivat kantaneet tasankojen ja Unyoron rotkoteiden kautta, jonka etukeula oli tunkeutunut Aleksandra-Niilin papyrus-kaislistoon, joka iloisesti oli keinunut Karagween tummilla järvillä, joka oli kulkenut pitkin tulvillaan olevia tasankoja ja krokotiileistä viliseviä virtoja, ui nyt vihdoin Tanganikan tummansinisessä vedessä.

Sen oli nyt seurattava niitä vuoriryhmiä, jotka sulkevat järven, keksiäkseen sitä aukkoa, joka laskee tai jonka luullaan laskevan ulos sitä ylenmääräistä jokivettä, joka jo hämäristä, ammoisista ajoista saakka kaikilta puolin on laskenut Tanganikaan.

Sillä oli myöskin seuralainen, jykeä, hidas mutta luotettava toveri, kanootti, koverrettu mahdolloman suuresta puusta.

Purjeet levitettiin veneessä ja kanootissa ja keula käännettiin pitkin rantaa eteläänpäin.

20 p. näkivät he hyvin suuren kylän. Kun he täysin purjein lähestyivät sen rantoja, kummastelivat he suuresti sitä hiljaisuutta, joka vallitsi kaikkialla.

Oppaat sanoivat ainoastaan viisi viikkoa sitten olleensa täällä ja tehneensä kauppaa päällikön kanssa, eikä voivansa ymmärtää että, vaikka kaksi venettä täysin purjein ehdottomasti täytyi herättää maan-asukasten huomiota, väkeä ei näytettyntyt rannalla.

Stanley päätti uskaltaa astua maalle, keksiäkseen syytä tähän. Kuoleman hiljaisuus vallitsi kaikkialla. Pitkin rantaa ja kaislistoa, joka reunusti kylään vievää polkua, oli paitsi pallia, keppiä, vastoja, kalebassia j.m.s., sinne tänne viskeltyjä kokonaisia ja, kuten selvästi näkyi, ainoastaan vähä käytettyjä saviastioita.

Kun he olivat ehtineet sen mäen päälle, jolla kylä oli, kohtasi heitä näky, joka melkein pani veren jähmettymään heidän suonissaan, — vanhan miehen ruumis syvä keihäänhaava selässä ja lähellä kuivanut verilätäkkö. Hän oli luultavasti ollut kuolleena viisi tai kuusi päivää ja oli jo mätänemisen tilassa.

Muutamia askeleita edempänä nähtiin vielä miehen ruumis, jonka pää oli katkaistu, ja 10 jalkaa siitä neljä ruumista, yksi nainen ja kolme miestä, yksi niistä silvottu.

Aitaukset kylän ympäri olivat alas murretut tai poltetut. Noin viisikymmentä majaa oli vielä polttamatonta, mutta kaikki muut olivat porona. Muutamia harvoja kärventyneitä pisankirunkoja oli jällellä todistuksena palon raivokkaisuudesta. Mutta huolimatta mustuneista raunioista ja poltetuista hiilistä, joita oli hajallaan kaikkialla maassa, voi selvästi nähdä että pako oli ollut äkkinäinen ja pakollinen. Muutamista hirsistä nousi vielä savua, poltetut kyökinliedet olivat vielä lämpöisiä, kuolleet vielä mätänemättömiä. Sysimusta kissa syöksähti ulos erästä jällellä olevasta huoneesta ja tämä odottamaton elämän ilmaus keskellä tätä koston ja kuoleman paikkaa melkein pelotti.

Vihollishyökkäyksen siten hävittäjä kylä oli ollut linnoitettu. Leveä hauta — toisin paikoin 10 jalan syvyinen — ja vahva paalusto multavallien kanssa ympäröitsi kylää. Aivan lähellä oleva järvi varusti heitä vedellä, seutu yltympäri oli avonainen ja ampujain linnunpesän näköinen torni valliisi laajaa alaa. Sen mukaan mitä voi päättää yli kolmestakymmenestä vaalenneesta, päällikön oman talon eteen asetetusta kuolleen pääkallosta, ei hän liioin näyttänyt tottuneen vihollisiaan vastaan käyttämään mitään armeliaisuutta. Se on tuo vanha tavallinen historia Afrikassa.

31 p. saapui Stanley taas Ujijin kylään, oltuaan pois viisikymmentä yksi päivää, jona aikana hän, kohtaamatta mitään onnettomuutta tai tautia, oli purjehtinut 122 penikulmaa. Koko Tanganikajärven ranta nousee noin 140 penikulmaan, ja Stanley tutki ja kartoitti tuon rannan sekä huomasi että järvellä vastoin luuloa ei ole mitään uloslaskua.

Taivas oli pilvetön ja sininen ja uinaileva järvi heijasti takaisin sen hienon värin, sillä ei henkäystäkkään kuulunut liikuttamaan työntä vedenkalvoa. Kun he tulivat Ujiji-lahteen, oli heillä molemmin puolin palmuista alituisesti viheriä viikunalehto ja edessä juova korkeata kaislistoa pitkin mehuisessa vihannassa uljailevia rantoja, joilla banaanien ja pisankien väliin sijoitetut, keilanmuotoiset majat seisoivat liki toisiaan.

Vilkastuttava näköala satamassa antoi eloa kaikille käsivarsille. Hilpeää merimieslaulua alettiin laulamaan ja sen ääni, joka kuului aina rannalle saakka, ilmoitti että ylpeä ja iloinen venemäki lähestyi kotia.

Pitkäsarvista karjaa ajettiin veteen juomaan; rajusti kirkuvia aaseja hyppeli siellä täällä; vuohia, lampaita ja koiria vilisi kaikkialla kylän torilla, ja rantaa lähestyessä huomattiin tuttuja kasvoja.

Viidentenäkölmatta päivänä jatkoi retkikunta matkaansa; sen miehistö oli kuitenkin melkoisesti vähentynyt, sillä muutamia oli kuollut rotkoon, toisia karannut.

Tie vei erään seudun kautta, joka oli verrattoman ihana. Väestö oli hyvänsuopaa ja retkikunnalla oli pian yltäkyllin palmuvoita ruoanvalmistusta varten, sokeriruokoja, kauniita vuohia, ruokittuja kananpoikia, bataatteja, papuja, herneitä, pähkinöitä ja maniokijuuria, hirssiä ja muuta viljaa jauhoiksi, kypsiä banaaneja jälkiruoaksi, pisankia ja palmuviiniä virkistäväksi juomaksi ja runsaasti kylmää, kirkasta lähdevettä janonsa sammuttamiseksi.

Täällä olevat kylät ovat muodostuneet monista mataloista, huippupäisistä heinämajojista, jotka ovat rakennetut riveihin erään ympyräisen paikan ympärille. Tämän keskeen jätetään kolme tai neljä viikunapuuta kasvamaan siinä kaksinkertaisessa tarkoituksessa, että ne hyödyttäisivät kansaa varjollansa ja päällikköä kankaalla, jota niiden kuorista valmistetaan. Majojen ovet ovat hyvin matalat. Tällä ruohomökkien ympäröimällä paikalla näkyy selvästi maan keltainen väri ja tämä piha on niin kovin kovaksi tallattu, etteivät minkäänlaiset kasvit voi siinä menestyä.

Kun Stanley näyttäytyi tällä yhteisellä kävelypaikalla, houkutteli hänen läsnäolonsa jokaisen asujamen ruohomajastaan, ja lopuksi seisoivat hän siinä suuren väkijoukon keskellä, jonka kylän alastomat miehet ja naiset, pienet ja suuret lapset olivat muodostaneet hänen ympärilleen. Siinä oli yli sata inhimillistä olentoa, jotka kaikki olivat mitä kovaonnisinta ja tomppelimaista laatua.

Stanley kääntyi erään vanhan miehen puoleen ja sanoi, maan tavan mukaan tervehdittyään:

"Veljeni, istahda viereeni tälle matolle ja olkaamme ystävällisiä ja toverillisia"; ja hän pisti hänen käteensä kaksikymmentä pientä raakkaa, jotka ovat maan käypänä rahana. Olisipa sarvikuonon nahasta voinut paljoa somemman käden tehdä kuin mitä tällä ukolla oli. Hänen muotonsa oli ruman, joitakin eriskummallisesta, mustanruskeasta kankaasta kömpelömäisesti ja huonosti tehdyn naamion näköinen. Huulista voi selvään nähdä, kuinka paksulla nahalla luonto hänet oli varustanut, ja sen uppiniskaisuuden tähden, jolla huulet kieltäytyivät tapaamasta toisiaan, jäi suun muoto jotenkin epävarmaksi, vaikka se tosin oli mahdollisimman suuri, ja täysilukuisilla, hyvässä kunnossa olevilla hampailla varustettu. Nenä oli aivan litteä. Iholle silatun värimullan alta näkyi kummallisia pistelmiä, ympyröitä, neliöitä ja ristiä.

Afrikalainen hiuspukemus.

Maan-asukkaat kantoivat vyöllään joukon kummallisia kapineita, apinannahkaisia tupsuja, gorillan luiden palaisia, pukinsarvia, simpukoita, ja kaulassaan — hiiren pääkalloja ja kyykäärmeen nahkaa.

He kiistelivät vilkkaasti valkoisen miehen muodosta, ihmettelivät mistä Stanley tuli, minne hän aikoi mennä ja mitä hänellä täällä oli tekemistä. Ja tuskin oli joku kysynyt, kun jo toinen vastasi, joka luuli asian tuntevansa. Vastauksien perästä huudettiin pitkään "Waa-aa-aa-aantuu!" (Ihmisiä!)

"Ehaa-aa, ja nämä ovat ihmisiä!"

Kuolonhiljaisuus valliisi jonkun aikaa, jolloin kaikkien naisten alaleuka vaipui alaspäin, sitte he taas huusivat: "Waa-aa-aa-aantuu!" ja miettivät sitä kummallista asianhaaraa, että tässä ihmeellisessä maailmassa oli ihmisiä, joiden "koko ruumis oli valkoinen".

Heidän ammottavat suunsa saattoivat Stanleyn tilaisuuteen näkemään, kuinka terveet ja heleänpunaiset heidän kielensä, kitalakensa ja ikenensä olivat ja, etenkin, kuinka ihmeellisen tasaisia ja kiiltävän valkoisia kaikki hampaat olivat.

Heti kun on Tanganikan ympärillä olevien kukkuloiden yli kulkenut, huomaa maiseman tulevan yhä komeammaksi ja suurenmoisemmaksi. Vähitellen levittää luonto matkalla länteenpäin silmämme eteen harvinaisen ihanuutensa, rikkautensa ja kaiken kasvullisuutensa muhkeuden, sirottelee anteliaalla kädellä mainioita hedelmiä runsaissa ryhmissä, ja pitkin virtojen rantoja näyttölee hän villisti, vaan tuhlaavan runsaasti aarteitansa. Mitä komein kasvullisuus verhoaa jokaista kalliota, ja puiden latvoista riippuu kukkivien köynnöskasvien muodostamat tiheät verkot.

Vihdoin näkyi erään matalan vuorenselän harjulta Luama-nimisen lisävirran lasku majesteettilliseen Lualaba- eli Livingstone-virtaan. Edellinen näytti suustaan 1,200 jalan levyiseltä; jälkimäinen oli noin 4,200 jalkaa leveä. Komea harmahtava virta, joka hitaasti luikerteli etelästä itäänpäin.

Kaikki tervehtivät sitä ilohuudolla ja Stanley käski siinä pysähtymään, näkyalaa ihailukseen. Salainen hurmaus valtasi hänen sydämensä, kun hän katseli tätä ylevää virtaa. Tuntui ikäänkuin se salaisuus, jonka luonto kaikkien edellisten vuosisatojen kuluessa oli pitänyt ihmisiltä salassa, olisi nyt odottanut ilmaisemistaan. Kuusineljättä peninkulmaa oli Stanley seurannut erästä Livingstone-virran lähdejokea, sen laskuun saakka tähän virtaan, ja nyt oli se komea virta itse hänen edessään. Hän piti velvollisuutenaan seurata sitä mereen saakka.

Eteenpäin merta kohti.

Mikä on se virta, jota seudun asukkaat sanovat Laulaboksi ja maantiede sen löytäjän mukaan Livingstone-virraksi? Onko se Niili, tahi Niger tahi Kongo?

Stanleyllä oli tämä arvoitus ratkaistavana; siitä riippui mustan maan-osan maantieteen tunteminen; sen ratkaisemisen vallassa oli näiden maiden ja näiden villien kansanheimojen tulevaisuus. Jos tämä virta laski mereen ja joko koko tahi suurimmalla osalla juoksustaan oli haaksikulle sopiva, niin olisi sen kautta leveä tie kaupalle ja sivistykselle raivattu Afrikan sydämeen. Mutta oli mahdollista että virta oli koskia ja putouksia täynnä, ehkä se juoksi suurten onkaloiden kautta aivan luoksepääsemättömissä seuduissa? Siinä tapauksessa oli Stanley turhaan tehnyt matkansa, ja kaikki vaivat, kaikki vaarat ja altistumiset olisivat olleet melkein turhat.

Siitä kohdasta, millä Stanley nyt oli, oli Livingstonen ja myöhemmin parin muun kuuluisan tutkijan täytynyt kääntyä takaisin. Maan-asukkaat tiesivät näet kertoa, että se tuntematon maa, jonka läpi virta juoksi, oli täynnä julmia, ihmissyöpiä kansanheimoja, joiden maan kautta oli mahdoton kulkea, ja etenkin oli eräs raivoluonteinen kääpiökansa heidän suurimman pelkonsa esineenä. Oli sentähden näille tutkijoille ollut mahdotonta saada matkakumppaneita ja heidän täytyi sentähden kääntyä takaisin.

Täällä virran rannalla asui Nyangween kylässä arapialainen siirtokunta, joka teki kauppaa maan-asukkaiden kanssa. He tulivat Stanleytä vastaan, ja heidän joukossaan oli myöskin eräs rikas arapialainen, Tippu-Tib nimeltä, joka oli palvellut oppaana eräällä löytöretkeilijällä, joka muutamia vuosia ennen Stanleytä oli käynyt näillä seuduilla. Hän oli pitkäkasvuinen, mustapartainen, iholtaan neekerin-karvainen mies, ikänsä kukoistuksessa, komea ryhdiltään ja vilkas liikkeissään, oikein voiman ja pontevuuden esikuva, muodoltaan, josta suun valkoiset hampaat loistivat, oli hän kaunis ja viisaan näköinen. Hänellä oli mukanaan kokonainen palveluskunta nuoria arapialaisia, jotka pitivät häntä päällikkönään, sekä parikymmentä wangwanaa, jotka olivat seuranneet häntä tuhansia peninkulmia läpi Afrikan.

Sivistyneen arapialaisen ryhdillä ja melkein hovimiehen tavoin tervehti Tippu-Tib Stanleytä, ja hänen orjiensa kannettua esiin mattoja ja patjoja, rupesi hän istumaan Stanleytä vastapäätä, ihastushuminan kohistessa katsojien kesken hänen käytöksestään. Hänen ulkomuotonsa oli komea ja hänen vaatteensa lumivalkoiset, hänen punainen lakkinsa aivan uusi; kallisarvoinen vyö ympäröi hänen vyötäisiään.

Myöskin Stanleyille kerrottiin kaikki kauhistavat kertomukset näistä ihmisryöpyistä. Vaan hän ei peljästynt; koetti vaan saada Tippu-Tibiä seuraamaan itseään ja retkikuntaansa.

Tippu-Tib neuvotteli ystäviensä ja sukulaistensa kanssa ja sanoi sitte, etteivät he tahtoneet antaa hänen panna elämänsä vaaraan niin turmiollisella matkalla. Vaan koska hän ei tahtonut että Stanley tulisi estetyksi jatkamasta matkaansa, oli hän päättänyt seurata häntä kuudenkymmenen leirinmatkan päähän, neljän tunnin marsseissa kunkin leirin välillä.

Kuitenkaan ei Stanley vielä ollut puhunut miestensä kanssa koko matkasta. Ensiksi tuli kysyä Frankin mielipidettä.

Kello 6 iltapuolella kannettiin Stanleyyn majaan kaksi maljaa, täynnä palmuöljyä ja varustetut pumpulisydämällä, jotka sytytettiin. Nyt oli hänen iltapäivän-levähdyksensä aika, piippujen ja kahvin aika, jota Frank aina kutsuttiin viettämään Stanleyyn kanssa.

Kun hän tuli sisään, kiehui kahvipannu ja pieni Mabruki seisoi valmiina tarjoamaan tätä lemuavaa juomaa. Tupakkakukkaro, joka oli Afrikan parasta tupakkaa täynnä, oli esillä. Mabruki kaasi kahvia kuppeihin ja meni sen tehtyään tiehensä.

"Frank, poikani", sanoi Stanley, "istu tuolille. Minulla tulee olemaan pitkä ja vakainen keskustelu kanssasi. Elämä ja kuolema — sekä sinun ja minun että kaikkien retkikunnan jäsenten elämä — riippuvat siitä päätöksestä, minkä tänä iltana teen."

Sitten muistutti Stanley häntä hänen kotona-olevista ystävistään, sekä myöskin niistä vaaroista, jotka häntä uhkasivat; siitä surusta, minkä hänen kuolemansa tuottaisi ja siitä kunniaista, joka palkitsisi hänen menestystään tulevaisuudessa yrityksissä; helppoudesta palata Sansibariin ja niistä vaarallisista vastuksista, jotka heitä matkalla kohtasivat, jos läksisivät eteenpäin.

Oli mahdottoman vaikeaa saada kuljetusneuvoja. Ei voitu hankkia kanootteja Nyangweessä. "Vaan voisimmehan", sanoi Stanley, "ostaa kaikki ne kirveet, jotka näemme matkallamme tästä Nyangweehen, ja jos kuljemme maata myöten Lualaban tämänpuolisella rannalla, voisimme ehtiä, ennenkuin Tippu-Tibin kaupunkia menettää arvonsa, jonkun heimokunnan luo, joka suostuisi myömään kanoottinsa. Meillä on varoja pitkäksi aikaa, ja aion ostaa vielä enemmän Nyangweestä. Jos maan-asukkaat eivät tahdo myydä kanoottejansa, niin voimme itse tehdä kanootteja, kuuhan vaan on kirveitä tarpeeksi, että kaikki voivat ryhtyä työhön. Ja nyt, Frank, tahdon tietää mielipiteesi siitä, mitä olisi tehtävä."

Frankin vastaus ei kauvan viipynyt.

"Minä sanon: lähtekäämme eteenpäin."

"Ajattele tarkoin asiaa, rakas ystäväni; älä hätäile. Elämä ja kuolema riippuu päätöksestämme."

"Kulkekaamme virran juoksua myöten, sir!"

"Niin, jos oikein asiaa ajattelemme, Frank, on tämä suuri virta kuitenkin se, jonka Livingstone ensiksi näki ja jonka äyräiltä hänen murtunein sydämin täytyi palata takaisin ja jättää se salaperäisyytensä peittoon, jalo päämaali. Ajatteleppa, kuinka me, ostettuamme kanootteja, päivä päivältä purjehdimme pitkin virtaa, joko Niiliin tahi johonkin suureen kaukana pohjoisessa olevaan järveen, tahi Kongoon ja Atlantin mereen! Ajatteleppa kuinka suuren hyvän työn teemme Afrikalle tämän matkamme kautta! Höyryaluksia Kongon suusta Bemba-järveen saakka ja kaikille niille suurille virroille, jotka siihen laskevat!"

"Kuulkaa, sir, antakaa onnen ratkaista tämä asia; kaksi onnistunutta kertaa kolmesta ratkaisee koko jutun."

"Olkoon menneeksi; tässä on rahaa."

"Myntti Lualaballe; kotka paluumatkalle."

Frank nousi seisomaan loistavin silmin. Hän heitti rahan korkealle ilmaan. Se putosi.

"Kumpiko oli?" kysyi Stanley.

"Kotka!" vastasi Frank tyytymättömän näköisenä.

"Heitä uudestaan!"

Hän heitti uudestaan ja kotka tuli — kuusi kertaa peräkkäin tuli kotka.

Sitte rupesivat he "kortta vetämään" — lyhyt korsi etelälle, pitkä korsi Lualaba-virrälle — ja taaskin veti Frank aina lyhyemmän korren ja jätti pitemmän Stanleyyn käteen.

"Ei siitä ole mihinkään, Frank. Tulemme koettamaan kohtaloamme huolimatta rahasta ja oljenkorsista. Sinun avullasi, rakas poikani, tulen seuraamaan joen juoksua", sanoi Stanley silloin.

"Luottakaa minuun, herra Stanley. Tulen olemaan tukenanne. Rakkaan, vanhan isäni viimeiset sanat olivat: 'Pysy herrasi mukana'. Ja tuossa on käteni, sir; ette tule koskaan saamaan tilaisuutta epäillä rehellisyyttäni."

"No hyvä — aion siis jatkaa, kuten olen alkanutkin. Tulen tekemään sopimuskirjan Tippu-Tibin kanssa, sillä kun wangwanat näkevät, että hän seuraa meitä, niin hekin ehkä suostuvat tulemaan mukaan. Meidän tulee myöskin Nyangweessä hankkia enemmän väkeä. Ja sitä parempi, jos maan-

asukkaat antavat meidän rauhallisesti kulkea heidän maansa läpi. Jos taas ei — sanoo velvollisuutemme meille: 'eteenpäin'".

Seuraavana iltana kutsuttiin wangwanoiden päälliköt kokoon ja ilmoitettiin, että Tippu-Tib aikoi 140 kiväärin ja seitsemänkymmenen keihäsmiehen kanssa seurata retkikuntaa ja jos ei muita kauppiaita tavattaisi ja maan asukkaat rupeaisivat vihollisiksi, niin retkikunta palajaisi sijoitettuaan kuusikymmentä leiriä hänen kanssaan takaisin Nyangweehen.

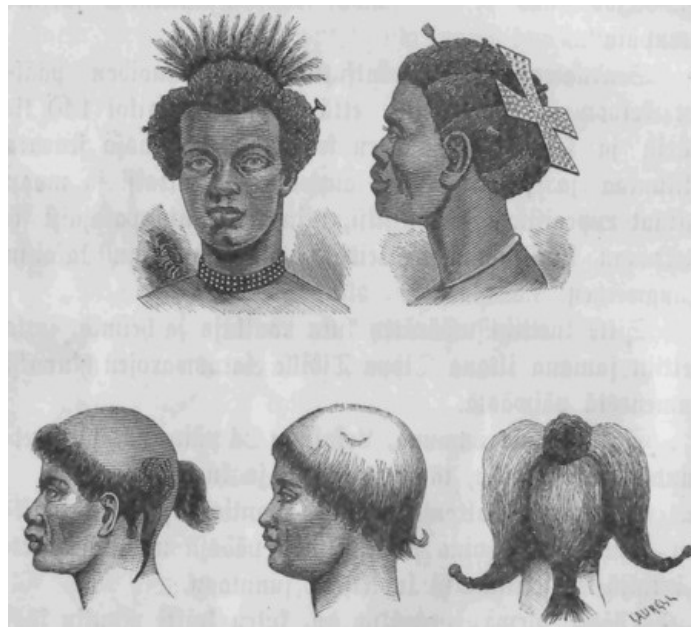
Sitte luettiin määrätty luku raakkuja ja helmiä, jotka jätettiin samana iltana Tippu-Tibille elatusvarojen hinnaksi kymmenestä päivästä.

Seuraavana aamuna, Lokakuun 24 päivänä, jätti retkikunta leiripaikkansa, täynnä toivoa ja luottamusta.

Kauniin ja aaltomaisen, vaan autioksi jääneen maiseman kautta, jossa aina peninkulman päässä näkyi hävitettyjä kyliä, kuljettiin nyt luoteiseen suuntaan.

Täällä oleva nurmikko on, kuten kaikki muukin kasvullisuus näin hedelmällisessä maassa, mahdotonta ja tiheämpää kuin parhaalla vainiolla. Ruohon varret ovat ympärykseltään tuuman vahvuiset ja noin kahdeksan jalan korkuiset.

Marraskuun 6 päivänä tuli retkikunta eräasen pimeään ja synkkään metsään. Puiden tuuheat ja tiheet oksat poistivat melkein kaiken päivänvalon. Ei voitu tietää oliko kaunis vai ruma, sumuinen ja pimeä ilma, sillä kuljettiin alituisesti himmeässä, juhlallisessa hämärässä. Tie muuttui vähitellen hyvin savensekaiseksi maaksi, ja joka askeleelta räiskähti vettä ilmaan. Kuumasta maasta näkyi höyryjä kohoavan ilmaan, ja kokoontuivat siellä harmaaksi pilveksi matkustavaisten päiden yläpuolelle. Varhain aamulla olivat nämä sumupilvet olleet niin tiheitä, että tuskin voitiin tuntea puut niiden lehdistä päättäen.

Afrikalainen hiuspukemus.

Seuraavien päivien vaivoista oli Stanley kirjoittanut muistikirjaansa seuraavat muistiinpanot:

"Olemme kärsineet hirmuisesti tänään näissä metsissä. Ryömien, kömpien ja kontaten olemme tunkeneet märkien pensaikkojen läpi. Välistä oli niin pimeä metsässä, etten nähnyt lukea, mitä kirjaani olin kirjoittanut. Kello 3.30 i.p. saavuimme eräasen leiripaikkaan, aivan uupuneina siitä työstä, joka meillä oli ollut kulkiessamme yhteenkasvaneiden pensaiden läpi ja raskaan ilman melkein tukehduttamina. Oi, jos saisi hengittää puuskauksenkaan vuori-ilmaa! — —"

"Vieläkin päivän vaivat metsässä ja pensaikoissa. Retkikuntamme ei ole enää sama taaja ja luja joukko, josta ennen niin ylpeilin. Kukin kulkee metsissä eteenpäin parhaan kykynsä mukaan; polku, joka vie savimaan yli, on niin liukas, että meidän täytyy jännittää viimeiset voimamme, päästäksemme eteenpäin. Jalkojen täytyy oikein lujasti polkea, päiden kuljettaa kuormat; käsi kääntää syrjään tiellä olevat pensaat ja kyynänpää pienemmät puut. Monet suuremmista puista olivat maahan sortuneet juuri niillä kohdilla, joilla kuljimme. Ne muodostivat vuoria haaroista ja oksista, niin että meidän täytyi tunkeutua eteenpäin sivulla olevien pensaiden läpi ja siten usein tehdä suuria mutkia."

Metsä vilisi eläimistä. Milloin nähtiin kymmenen jalan pituinen käärme, milloin taas myrkyllisiä viheriäisiä kyykäärmeitä, tusinoittain kiikkui puissa valkoniskaisia apinoita, kiljuvia babiaaneja juoksi puiden välissä, ja ihmisennäköinen simpansi oli rakentanut pesänsä korkealle puiden oksien väliin.

Polkua myöten mateli noin kuuden tuuman pituisia mustia ja ruskeita tuhatjalkaisia; kuoriaisia oli lukemattoman paljon ja armeijoittain kulki maassa mustanruskeita muurahaisia.

Kasvikunnan todellisia ihmeitä olivat ne hirmuiset pensaikot, jotka näillä tienoin täyttivät kaikki paikat ja rehottivat pylväsmäisten puiden varjossa. Siinä oli sanajalkoja, keihäsruohoa, kaislikkoa

ja kämmenkasveja sekaisin villien viinirypäleiden, paksujen köynnöskasvien, erilajisten palmujen, viljelemättömien taatelipalmujen, öljypalmujen, rottingin ja satojen muiden kasvien kanssa, jotka kaikki riitelivät kustakin tuumanlevyisestä maanpalasta ja pyrkivät kasvamaan niin komeina ja tiheinä, että sellaista ainoastaan tällainen hyötöhuoneen ilman-ala on kykenevä synnyttämään. Limainen kosteus, epäterveellinen, höyrysekainen ilma ja ikuisesti yhteenkiertyneet oksat, korkeat, ylöspäin pyrkivät rungot, jotka kasvoivat esiin viidakoista ja rämeistä, joiden läpi täytyi raivata tie itselleen ja välistä villien eläinten tavoin kontata käsin jaloin, kaikki tämä teki kulun miltei tuskalliseksi.

Seuraavassa levähdyspaikassa tuli Tippu-Tib ja arapialaiset Stanley'n majaan. Pitkän esipuheen pidettyään, jossa Tippu-Tib kertoi matkan vaivoista ja vastuksista, lopetti hän puheensa sanomalla, että hän oli tullut pyytämään suostumuskirjeen purkamista. Hän sanoi:

"En ole koskaan ennen ollut tässä metsässä, eikä minulla ollut vähintäkään aavistusta siitä, että tällainen metsä olisi maailmassa olemassa; ilma tukehduttaa väkeni, se on kärsimätön. Te tulette syypääksi oman kansanne kuolemaan, jos lähдете eteenpäin. He nurisevat päivä päivältä yhä enemmän. Ei tässä maassa voi matkustaa; ainoastaan kurjat pakanat, apinat ja villipedot sen tehkööt. Minä en voi lähteä edemmäksi."

Pitkän houkuttelemisen jälkeen myöntyi hän vihdoinkin seuraamaan parikymmentä marssia eteenpäin.

Seitsemäntenätoista päivänä saapui retkikunta taasen virran luo, ja koska ei ketään ihmistä asunut lähempänä kuin kahden virstan päässä toisesta rannasta, niin sijoitutti Stanley leirinsä tähän paikkaan.

Ylevänä vaelsi suuren, leveän ja syvän Lualaba-Livingstonen ruskea vesi katsojan ohi. Toisella rannalla levisi toinen synkkä metsä, aivan sen näköinen, jossa he äskettäin olivat kärsineet niin paljon vastuksia.

Alaspäin juoksi se tietämättömiin — nokimustaan salaperäisyyteen; peninkulma peninkulmalta virtaa se tuntemattomien maaseutujen kautta, joissa asuu tusinoittain eri kansaheimoja. Näistä on tuskin kukaan muiden maanosien asukas voinut mitään aavistaakaan.

Haen tietä merelle, sanoi Stanley itsekseen, kun hän ajatuksiin vaipuneena seiso ja katseli virtaa. Olemme tunkeneet hirmuisen metsän läpi ja miehuullisesti työskennelleet hämärässä. Väkeni on nulomielinen. Haen tietä. Ah — tuossahan on leveä vesi-ura, joka valonsäteiden tavoin tunkee tuntemattomuuden läpi ja luultavasti vie jollekin järvelle! Täällä on kaikkialla metsiä, jotka kyllä riittävät kanoottilaivaston rakentamiseen. Miksi sitte emme rakenna sellaisia?

Sitte käski hän rummunlyöjän kutsumaan väen katselmukseen. Se totteli, vaan hitaasti se tuli. Frank ja päälliköt saapuivat ensiksi. Arapialaiset ja heidän miehensä tulivat myöskin, joten Stanley'n ympärillä pian oli tiheä joukko uteliaita muotoja. Hän kääntyi heidän puoleensa ja sanoi:

"Ystävät, kuulkaa sanojani! Etsimme tietä. Etsimme keinoa voidaksemme päästä eteenpäin. Haen tietä, jota myöten pääsisin merelle. Olen löytänyt sen."

"Ah! ah!" huudahtivat kaikki mutisten ja heittivät kysyviä silmäyksiä toisiinsa.

"Niin! Olen löytänyt sen. Katselkaa tätä valtavaa virtaa! Alusta on se juossut aivan niin, kuin sen näette tänäänkin juoksevan. Se on kulkenut hiljaisuudessa ja pimeässä. Minne? Suolamereen, jonne kaikki virrat juoksevat! Lähellä tätä suolamerta, jolla suuret alukset purjehtivat edestakaisin, asuvat minun ja teidän ystäväinne. Eikö niin?"

Huudettiin "Niin! niin!"

"Kuitenkaan, mieheni — vaikka tämä virta on niin suuri, niin leveä ja syvä, ei ole kukaan ihminen vielä purjehtinut sitä matkaa, joka vie tästä paikasta suolamerelle, missä valkoiset ystävämmme asuvat. Minkätähden? Sentähden että sallima oli antanut sen meidän tehtäväksemme."

"Ah, ei! ei, ei!" huusi kansa pudistaen päätänsä.

"Niin", jatkoi Stanley korottaen äänensä, "minä sanon teille, ystäväni, että aikojen alusta tähän päivään saakka on ollut sallittu, että me sen tekisimme. Se on meidän työmmme, eikä kenenkään muun. Se on salliman ääni! Ainoa Jumala on määrännyt, että virta tulee tänä vuonna koko pituudessaan tunnetuksi! Meidän ei enää tarvitse ponnistaa ja kärsiä, ei peljätä kauheassa pimeässä; me purjehdimme virtaa myöten, emmekä poikkeaa siitä muille teille. Tänään työnnän venheeni virran vesille enkä jätä sitä, ennenkuin olen lopettanut työni. Sen vannon."

"Ja kuulkaa nyt, te wangwanat. Te, jotka olette seuranneet minua matkallani erämaiden läpi ja purjehtineet kanssani suurien järvien ympäri. Te, jotka olette seuranneet minua lasten tavoin, seuranneet isäanne aina tänne asumattomaan maahan saakka — tahdotteko todella jättää minut tänne? Täytyykö minun valkoisen veljeni kanssa yksinämme lähteä matkalle? Tahdotteko palata takaisin ja sanoa valkoisille ystävilteni, että jätitte minut tänne, tähän villiin seutuun, ja heititte minut tänne kuoleman omaksi? Taikka tahdotteko Te, joita kohtaan minä olen ollut niin hyvä ja joita minä rakastan aivan kuin omia lapsiani, tahdotteko Te sitoa minut ja viedä minut väkivallalla takaisin? Puhukaa, arapialaiset! Missä ovat nuoret leijonamieliset mieheni? Puhukaa wangwanat, ja näyttäkää minulle ne, jotka uskaltavat seurata minua?"

Uledi, majoitusmestari, juoksi Stanleytä kohden, heittäytyi maahan hänen eteensä ja sanoi syleillen hänen polviensa:

"Katso minuun, herra! Minä olen yksi niistä. Minä tahdon seurata teitä kuolemaan saakka!"

"Ja minä", huusi Kasheeshe.

"Ja minä", sanoi pieni Mabruki ja astui esiin.

"Ja minä, ja minä, ja minä!" huusi laivanmiehistö.

"Hyvä! Tiesin, että minulla on ystäviä. Te, jotka tahdotte ottaa osaa tuleviin seikkailuihini, asettukaa toiselle puolelleni, että voin laskea lukunne."

Heitä oli kahdeksanneljättä luvultaan! Yhdeksänkymmentä viisi seisoi paikoillaan virkkamatta sanaakaan.

"Minulla on kyllin monta miestä. Niin, ainoastaan teidän kanssanne, ystäväni, pääsen merelle. Vaan meillä on aikaa kyllin. Emme vielä ole rakentaneet kanoottejamme. Emme vielä ole eronneet arapialaisista. Tulemme vielä kulkemaan pitkät matkat Tippu-Tibin kanssa. Ehkäpä vielä tapaamme ystävällisiä ihmisiä, joilta saamme ostaa kanootteja. Ja olen varma siitä, että ne yhdeksänkymmentäviisi miestä, jotka nyt pelkäävät jatkaa matkaa kanssamme, eivät eron hetkellä jätä veljiänsä, herraansa ja valkoista veljeänsä, vaan purjehtivat heidän kanssaan virtaa alas. Kuitenkin kiitän teitä, enkä tule unhottamaan nimiänne."

Väkijoukko hälväsi, ja kukin meni askareihinsa.

Virtaa alas. Taistelu varustetussa leirissä.

Vähän ajan kuluttua näkyi pieni kanootti, jossa istui kaksi miestä, lähestyvän vastaiselta rannalta. Stanley käski yhden tulkeista pyytämään heiltä kanootteja, että päästäisiin toiselle rannalle.

"Ndugu, oo, ndugu" ("veli, oi, veli"), tervehti tulkki heitä, "me olemme ystäviä, jotka tahdomme purjehtia virran yli. Tuokaa tänne kanoottinne ja viekää meidät toiselle rannalle, niin saatte paljo helmiä ja raakkuja."

"Ei kymmenestä tuhannestakaan, veli. Me emme ensinkään tahdo teitä tälle puolelle. Virta on syvä, palatkaa takaisin, te olette huonoja, huonoja, huonoja! Virta on syvä ja siipiä teillä ei ole. Palatkaa takaisin."

Tämän sanottuaan alkoivat he laulaa mitä hurjinta ja salaperäisintä laulua. Virran yli kajahteli "Ooh-hu, ooh-hu-hu-hu!" Vastaukseksi kuuluivat sadat äänet laulavan samanlaista laulua, joka myöskin loppui sanoilla "Ooh-hu-hu-hu!" Se oli villien sotahuuto.

Kuitenkin sai Stanley heidät ystävikseen ja luvan tulla virran yli. Yön alkaessa istui retkikunnan miehistö tyytyväisenä villien kylissä iloisesti loimuavien nuotioiden ääressä.

Seuraavana päivänä ei näkynyt yhtään villiä. Kylät olivat autioina. Stanley käski lähtemään liikkeelle.

Virtaa alas kulki venhe, jossa istui kolmeneljättä henkeä. Frankin, Tippu-Tibin ja maaosaston piti kulkea pitkin virran rantaa, kunnes saapuivat johonkin kylään, mistä retkikunta saisi ostaa ruokavaroja. Matkalla virtaa myöten kuljettiin monen kylän ohi, vaan kun Stanley koetti keskustella asukasten kanssa, vastasivat he ainoastaan pistämällä päitänsä esiin pensaista ja huutaen: "Ooh-hu-hu! Ooh-hu-hu-hu! Ooh-hu-hu!"

Kylissä näkyi paljo pääkalloja, jotka olivat järjestetyt kummituksentapaisiin riveihin pitkin katuja — monen juhla-aterian jäännöksiä.

Metsien ja pensaikkojen läpi marssimisen, vähän ruokamäärän, väsymyksen ja alituisten kärsimisten täytyi vihdoin synnyttää tauteja. Maaosastossa rupesi rokko ja punatauti raivoamaan. Monen miehen jalat haavoittuivat orjantappuroista, kunnes kauheita mätähaavoja syntyi, joka teki heille mahdottomaksi jalkaisin jatkaa matkaansa. Kahden päivän matkan jälkeen löydettiin kuusi autiota kanoottia, jotka, vaikka olivatkin huonoja, pantiin kuntoon ja korjattiin, niin että ne yhteensidottuina muodostivat vesillä kulkevan sairashuoneen.

Kun retkikunta muutamia päiviä myöhemmin oli jälleen liittynyt yhteen, ja taistellut ankaran taistelun villien kanssa eräessä paikassa, missä virta muodosti koskia, tulivat Tippu-Tib ja arapialaiset Stanleyn luo keskustelemaan. He tahtoivat tietää, eikö hän nyt tahtoisi hyljätä tuumaansa jatkaa matkaa virtaa myöten — koska kaikki näytti niin synkältä, koska heidän oli taisteleminen koskien, ihmisiä syövien maan-asukasten ja raivoavan rokon kanssa ja miehistökin oli niin alakuloinen.

"Mitä muita toiveita", kysyivät he, "on meillä edessämme, kuin pelko ja kauhistus, välttämätön onnettomuus ja perikato? Parempi olisi ajoissa kääntyä takaisin."

Stanley käski heitä rauhoittumaan huomiseksi. He palailivat leiriinsä, joka oli noin virstan päässä koskista.

Wangwanat tarkastettiin sittemmin. He nostivat venheen vedestä hartioilleen ja kantoivat sitä varovaisesti noin tunnin matkan koskien alapuolelle, jossa he laskivat sen taasen lahden tyynille vesille. Sanansaattaja lähetettiin sitten käskemään Safenia laskemaan neljä kanoottiansa

koskesta. Tunnin kuluttua olivat nämä onnellisesti saapuneet.

Sitte läksi retkikunta taas liikkeelle ja tuli seuraavana päivänä eräsen markkinapaikkaan.

Nämä Livingstone-virran rannoilla olevat markkinapaikat, jotka ovat noin puolen tahi koko peninkulman päässä toisistansa, ovat virran kummallakin rannalla asuvien maan-asukasten kokouspaikkoja ja pidetään yhteisenä maana, jota ei kukaan päällikkö voi anastaa eikä kukaan yksityinen vaatia itselleen. Monet näistä ovat suuria, ruohottuneita, korkeiden ja tuuheiden puiden varjoamia tasankoja. Niiden reunalla on synkkä, tumma, silminnähtävästi niin tiheä metsä, että sen läpi on mahdoton tunkea; siellä täällä näkyy jättiläispuu, joka on eronnut ystävällisestä liitostaan toisten kumppaniensa kanssa ja nyt kohottaa huippunsa naapurejansa korkeammalle. Sen oksia rakastelee valkokaulainen kotka ja kirkuva iibis. Siellä täällä näkyy viuhkapalmun höyhenmäiset ja hienot lehdet. Edustalla juoksee leveä, musta virta.

Markkinapäivinä ovat nämä ruohon peittämät paikat aamuin tungokseen asti täynnä kansaa. Synkistä metsistä, etäisistä siirtopaikoista ja yksinäisiltä saarilta tulivat maan-asukkaat kokoon kantaen vasuissaan maniokkia, tuoden palmun rihmoista ja kaisloista tehtyjä mattoja, palmuviinillä täytettyjä astioita, papuja ja maissia, hirssiä ja sokeriruokoa, savenvalajan tavaroita, kuparista, raudasta ja puusta tehtyjä taideteoksia, punaista kampsesch-puuta, kaaliksia, banaaneja ja pisangeja, tupakkaa, piippuja ja rannerenkaita, kalanverkkoja, vasuja, kaloja ja paljo muita tavaroita, joita tarve ja kaunoasti oli opettanut heitä valmistamaan. Kaikkiällä näkyy liikettä ja vilkasta kauppaa aina myöhään iltaan saakka, jolloin paikka taasen tulee tyhjäksi ja autioksi, pimeyden ja varjon kodoksi, missä haukka ja kotka, iibis, harmaa papukaija ja apina rauhassa voivat lentää, kirkua ja ulvoa.

Joulukuun 4 päivänä pysähdyttiin, koska ankara sademyrsky nousi riehumaan ja sitä paitsi tarvittiin hankkia ruokavaroja; tämä kuitenkin onnistui ainoastaan osaksi.

Seuraavana päivänä tultiin eräsen erinomaisen pitkään kylään, tahi pikemmin pitkään jonoon kyliä, jotka olivat 150 ja 300 jalan päässä toisistaan. Siellä oli leveä, yksitoikkoinen katu, joka oli kolmenkymmenen jalan levyinen ja kolmen virstan pituinen. Kylän takana oli banaani- ja palmulehtoja, joista asukkaat saivat hedelmiä, viiniä ja öljyä.

Tämän omituisen kaupungin nimi oli Ikondu. Majat olivat erittäin somista kaisloista rakennetut ja kaksinkertaisten häkkien näköiset. Ne olivat 7 jalan pituisia, 5 jalan levyisiä ja 6 jalan korkuisia, päärakennukset aivan erillään, vaan katon kautta yhdessä, niin että kumpaisenkin häkin keskimäiset huoneet olivat yhteydessä toistensa kanssa; nämä olivat perheen kokoushuoneita, missä ystäviä vastaanotettiin ja heidän kanssaan keskusteltiin ja missä perheellisiä toimia hoidettiin.

Nämä kaislahäkit ovat yhtä mukavat ja kuivat kuin laivankajutat; sen tuli Stanley huomaamaan niiden sateenpuuskien aikana, jotka vähä väliin syöksivät alas.

Aina kahden naapurikylän välissä olivat kuolleiden kuningasten hautauspaikat eli hautaholvit, joita peitti lehtikatto.

Ikondun kaupunki oli aivan autio, vaan ruokavaroja oli yltäkyllin; viiniruukut olivat palmuihin kiinni sidotut, banaaneja riippui tertuissa ja puutarhoissa kasvoi suuria, kauniita melooneja, reheviä maniok-istutuksia; siellä näkyi myös leveitä maapähkinä-viljelyksiä, ja suuria aloja, joilla tuuli sokeriruohoja heilutteli.

Retkikunta oli kuitenkin hyvin alakuloinen. Minne oli niin suuri asukasmäärä karannut? Sillä varmaan oli heitä ollut yli pari tuhatta.

Heitä teki alakuloiseksi myöskin muut syyt. Rokko raivosi, moni joutui punataudin uhriksi, yli viidenkymmenen iho oli rohtumissa, noin parillakymmenellä oli mätähaavoja, ja monet valittivat rintaansa; yksi tahi kaksi lavantaudin kohtausta oli myöskin. Lyhyesti sanoen oli tässä onnettomassa retkikunnassa työtä tusinalla lääkärejä. Joka päivä heitettiin kaksi tahi kolme ruumista Livingstone-joen syvyyteen. Frank ja Stanley tekivät, minkä suinkin voivat, kurjuutta lieventääkseen, vaan kun tämä pitkä karavaani astui leiriin, täytyi Stanleyn usein kääntää kasvonsa toisaannepäin, etteivät kynelet tirahtelisi hänen katsellessaan näitä kurjia taudinuhreja, jotka hoipertelivat ja kompuroivat kaduilla.

Ikondussa oli vanha käytäntöön kykenemätön kanootti, jonka vuosia takaperin jonkun suuren tulvan aikana virta oli maalle viskannut. Sillä oli mahdottomia reikiä pohjassa ja oli sekä keulasta että perästä rappiolla; kuitenkin oli se kyllin suuri kantamaan kuusikymmentä sairasta. Jos se sidottaisiin nuoralla venheesen, niin voisi sen helposti ottaa peräänsä. Stanley kutsutti sentähden kirvesmiehensä kirveineen ja piiluinen; he veistelivät yötä päivää hirsistä ohuita lautoja, rakennusmiehet liittivät laudat paikoilleen ja naulasivat ne kiinni puusuutteilla, sekä tilkitsivät ja tukkivat kanootin banaanipuun rouhitulla ytimellä ja puiden kuorista tehdyllä kankaalla. Sitte kutsuttiin wangwanat kokoon työntämään sitä kummitusta virtaan. Se vuoti tosin melkoisesti, vaan muutamat sairaista jaksoivat toki sen verran ammentaa vettä pois, että venhe pysyi veden päällä.

Iltahämärässä seuraavana päivänä löydettiin muuan päällikkö pensaikosta lähellä kylää. Hänellä oli kädessä pieni jousi ja pienenpuoleinen viini, ja koska nämä näyttivät epäluulonalaisilta, otettiin hän kiinni ja vietiin Stanleyn luo. Hän oli mitä omituisin sotilas, ainoastaan 4 jalkaa ja 6 1/2 tuumaa pitkä. Päänsä oli iso, muotonsa varustettu hyvin harvalla poskiparralla ja ihonsa vaalean ruskeahko. Hän oli hyvin heikko ja vääräsäärinen. Stanleyn opas selitti, että hän kuului

johonkin niistä kääpiöheimoista, jotka asuivat näillä seuduilla ja joista muutamat sukukunnat olivat vielä päästä lyhyemmät ja pitkä-, tuuheapartaiset. Hänen pienet ruokonuolensa olivat voidellut jollakin mustalla aineella, joka haisi espanjankärpäselle. Kaikki näkyivät tarkkaan karttavan, nuolia tutkiessaan, koskettaa niiden kärkiä, sillä ne olivat myrkytetyt.

Joulukuun 8 päivänä jatkettiin matkaa virtaa myöten Unya-Nsingeeseen, eräisen suurempaan kahden virstan pituiseen kaupunkiin.

Kauan ei siellä ehditty olla, kuin sotatorvet kuuluivat kajahtelevan vastaiselta rannalta, ja noin kello 4 tienoilla nähtiin kahdeksan suurta kanoottia, jotka pysyttelivät saarissa keskellä virtaa; kuusi muuta venhettä kulki länsirantaa myöten virtaa ylös. Lähestyessään leiriä järjestyivät ne taisteluriviin lähellä erästä pientä heinittynyttä saarta, noin kaksitoista sataa jalkaa maalta, ja huusivat että muukalaiset tulisivat tapaamaan heitä keskellä virtaa. Stanley käski tulkkien sanomaan heille, että hänellä oli ainoastaan yksi venhe ja viisi kanoottia, jotka olivat täynnä sairaita, ja koska hän ei ollut tänne tullut taistelemaan, niin hän ei myöskään rupeaisi hieromaan riitaa heidän kanssaan.

Pilkkanaurulla vastasivat villit tähän ilmoitukseen, ja hetken kuluttua kiitivät nuo neljätoista kanoottia maata kohden, venheiden miehistön rajusti kiljuessa. Stanley asetti väkensä pitkin rantaa ja odotti. Kun villit olivat tulleet 90 jalan päähän rannasta, alkoi toinen puoli heistä ampua myrkyllisiä nuoliaan, toinen puoli taasen yhä souti rantaan päin. Juuri kuin maan-asukkaat olivat maalle nousemassa, annettiin käsky noin kolmellekymmenelle ampujalle laukaisemaan pyssynsä. Villit vetäytyivät takaisin. Kun Stanley oli käskenyt rannalle asetetun väkensä yhä ampumaan, valitsi hän osan venhemiehistöstään, ja läksi keskelle virtaa. Villit näkyivät ihastuvan tästä, sillä he tulivat Stanleytä vastaan hurjasti huutaen; tämä kesti kuitenkin ainoastaan vähän aikaa, sillä nyt oltiin ainoastaan noin 150 jalan päässä villoista, ja pyssyt tekivät tuhoja. Minuutin kuluttua oli taistelu loppunut, ja villit viholliset soutivat virtaa alas. Stanley taasen palasi leiriinsä, iloisena siitä että koko juttu oli niin pian päättynyt. Kolme hänen miehistään oli haavoittunut nuolista, vaan ajoissa haavalle pantu syövytysaine ehkäisi myrkytysvaikutukset, ettei mitään muuta niistä seurannut, kuin kipeät ajettumat.

9 ja 10 päivinä pysähdyttiin odottamaan Frankin johdolla tulevaa maa-osastoa.

Hän oli eksynyt ja vasten tahtoaan täytynyt taistella. Neljä hänen miehistään oli pahasti haavoittunut ja yksi kaatunut. Kolme oli sitäpaitsi kuollut rokkoon matkalla Ikondusta. Stanley lähetti sitte kääpiön kotiinsa, ja antoi hänelle kourallisen raakkuja ja neljä helmi-kaularihmaa. Hän ei pystynyt ymmärtämään, miksi he eivät häntä syöneet, ja vaikka hänen kättänsä pudistettiin, vaikka hänelle hymyiltiin ja hänen olkapäätänsä taputettiin, niin ei hän kuitenkaan tuntenut itseään aivan varmaksi, ennenkuin oli näkyvistä kadonnut ja vielä kerran päässyt kotimetsiinsä. Tippu-Tib päätti jatkaa matkaa maitse. Taaskin sairastui neljä henkilöä rokkoon, ja ennenkuin lähdettiin Unya Nsingeestä, heitettiin kahdeksan ruumista Livingstone-virtaan.

Eräänä päivänä, kun soudettiin pitkin rantaa, kirkasi muuan sairashuone-kanoottien vahdeista. Kun Stanley kääntyi häneen päin, huomasi hän nuolen miehen rinnassa, ja seuraavassa silmänräpäyksessä näkyi joukko maan-asukkaita viidakossa, ja nuoli toisensa perästä lensi aivan läheltä Stanleyyn päätä. Äärimmäisellä voimain ponnistuksella noustiin pian maalle lähellä erästä autiota markkinapaikkaa. Stanley lähetti kymmenen vakoojaa, joiden tuli väijyä viidakossa, ja tarkasti kaikki terveet, joita oli luvultaan noin kolmekymmentä. Sitte käski hän risuista ja oksista tekemään aitauksen, ja kiirehti työtä minkä voi.

Yhtäkkiä kajahti viidakosta Stanleyyn erään toisen miehen tuskan parkuminen, jota heti seurasi kovat paukaukset väijyjien kivääreistä. Oitis tämän jälkeen kuului pirullinen toivotus sotatorvista ja villiä kiljumisia; nuolet lensivät ristiin rastiin ilmassa. Kaksikymmentä miestä lähetettiin silmänräpäyksessä metsään auttamaan vakoojia; toiset kaikin voimin kokivat suojella leiriä mainitulla risuaitauksella, johon oli tehty suojassa olevia ampuma-aukkoja pyssymiehiä varten.

Tunnin työn jälkeen pidettiin leiri kyllin vahvana, ja merkillä käskettiin joukkoa palaamaan. Vakoojat tulivat sitte juosten ja huusivat matkalla:

"Olkaa valmiit, olkaa valmiit! He tulevat!"

Noin 15 jalan leveydeltä oli leirin ympärillä oleva maa raivattu. Kun vakoojat, jotka olivat pitäneet vihollisia etäämmällä, olivat taantuneet, oli tämä paikka pian täynnä satoja villejä, jotka tunkivat kaikilta paitsi virran puolelta, varmasti vakuutettuina siitä, että Stanleyyn miehet olivat pelosta paenneet.

Näin lyhyen matkan päästä, kuin tässä, tuli taistelu kauheaksi. Aina vähän ajan päästä syöksivät villit varustuksille, voimakkaasti heittäen nuolen toisensa jälkeen leiriin, vaan joka kerta karkoitettiin he takaisin. Joskus olivat kiväärien suut melkein heidän rinnassaan kiinni. Kiljumiset, huudot, rämähtävät pyssynlaukaukset, rähisevät sotatorvet, taistelevien parkunat ja uhkaukset, sairaiden vaimojen ja lasten valitukset ja voivottamiset, kaikki tämä kuului korvissa kuin kamala soitto.

Kaksi tuntia kesti tämä ankara taistelu. Usein olivat wangwanat karkaamaisillaan ja kiiruhtivat kanooteillaan, vaan majoitusmestari Uledi ja Frank ajoivat heidät pyssynperillä ja piipuilla takaisin. Hämärässä poistui vihollinen aukealta paikalta, vaan yhä kesti vielä heidän norsunluisista torvistaan lähtevä kauhea toivotus, johon synkän metsän kaiku vastaeli; silloin tällöin tuli humisten joku myrkyllinen nuoli, joka onnettomuutta ennustavalla huminalla vapisten iski maahan, tahi putosi virtaan vahingoittamatta ketäkään.

Unesta ei puhuttakaan asiain näin ollessa; ja kuitenkin oli Stanley'n leirissä monta heikkoa, epätoivoista sielua, joita ei edes sen pelko, että heidät syötäisiin, jos villit voittaisivat, voinut saattaa käsittämään puolustusta tarpeelliseksi. Kun Stanley huomasi tämän, käski hän heittämään kattiloittain kylmää vettä heidän päälleen, niinpian kun he vähääkään näyttivät olevan nukkumiseen taipuvaisia.

Noin kello 11 illalla näkyi muuan musta olento nelinkontin ryömivän viidakosta ja lähestyvän leiriä. Stanley hiipi hiljaa siihen paikkaan, missä tarkka Uledi oli vahdissa, ja kuiskasi hänelle, että hän ottaisi pari miestä mukaansa ja kokisi vangita tuon mustan olennon. Uledi suostui kernaasti ja ryömi ulos erään pienen aitauksessa olevan läven kautta.

Pian näkyi Uledi heittäytyvän maassa ryömivän villin päälle ja vangitsevan hänen. Tuhoa tuottava ratina heidän takanaan olevissa pensaissa osoitti kuitenkin, että viekkaat viholliset olivat varuillaan. Villit syöksivät esiin pelastaakseen toveriaan. Uledi tempasi keihään vankinsa kädestä ja vetäytyi ystävineen ja vankineen takaisin leiriin; sillä välin kajahteli pyssynlaukausten kaiku metsissä ja herätti leirissä olevat uniset miehet keskiyön taisteluun, joka oli yhtä ankara kuin lyhyt.

"Pfiit, pfiit" kuului vielä kerran satamalla sinkoilevista nuolista, jotka tunkivat aitauksen läpi, tekivät tien itselleen lehdikön kautta tahi viistivät puunrunkoja ja oksia, johon leirissä olevat, ryömien maassa paaluston syvän varjon suojassa, vastasivat haulilla ja luodeilla, jotka hyppelivät sinne tänne viidakossa.

Aamu valkeni ja valaisi tämän omituisen näyttämön. Kokit rupesivat rannalla olevien korkeiden kallioiden juurelle tekemään nuotiota keittääkseen jotakin ruuaksi.

Sittenkun Stanley mitä ankarimmin oli käsenyt Frankia olemaan varuillaan hänen poissaollessaan, varustettiin venhe, jossa hän soudatti itseään oikeanpuolista rantaa kohti. Hän oli hyvin ihmeissään nähdessään ainoastaan puolen virstan päässä leiristä suuren kaupungin, joka kuten yläpuolella olevatkin, oli muodostunut säännölliseen jonoon pitkin korkeahkoa rantaa rakennetuissa kylissä; banaani- ja palmupuiden suuri luku osoitti runsasväkisen alueen rikkautta.

Oli tarpeellista valloittaa kauimpana etelässä oleva kylä. Stanley'n palattua leiriin, komennettiin heti kaikki miehet paikoilleen; sitte kuljettiin sukkelaan se puolen virstan matka, joka erotti heitä ensimmäisen kylän maallousemispaikasta.

Matkalla vilisi vihollisten nuolia heidän päittänsä ympärillä, vaan he eivät joutaneet pysähtymään eikä vastaamaan.

Kylä oli autio, ja kaatamalla muutamia puita, joilla tie suljettiin molemmista päistä, tuli kylä pian puolustuskelpoiseksi.

Villit olivat kuitenkin taas rohkaisseet mielensä ja ponnistivat viimeiset voimansa karkoittaakseen viholliset, vaan kylän kumpaisessakin päässä ampuivat pyssymiehet lakkaamatta. Stanley käski myöskin kolmen tarkkampungun kapuamaan rannalla oleviin korkeisiin puihin, ja sieltä salaa tarkastamaan suuria, heinittyneitä tasankoja ja kylän toisia puolla, etteivät viholliset vaan sytyttäisi sitä tuleen.

Taistelu kesti päivällisiin asti, jolloin Stanley viidenkolmatta miehen kanssa teki hyökkäyksen ja siksi päivää karkoitti viholliset kaupungin läheistöstä. Uledi sai erään päällikön vangituksi tarttumalla hänen jalkaansa ja vei hänet kylään, jossa hän vangittiin, erittäin tervetulleena saaliina. Hänen kauttaan näet mahdollisesti voisi saada näitä uppiskaisia ihmisiä kuritetuiksi.

Iltapuolella näkyi suuri kanoottilaivasto kulkevan rantaa pitkin virtaa ylös; siinä oli niin paljon villejä, että heidän lukunsa nousi noin viiteen tahi kahdeksaan sataan henkeen. Kun he olivat tulleet virstan matkan päähän kylän yläpuolelle, ohjasivat he kulkunsa virtaa myöten kylään päin puhaltaen torviinsa ja hirveästi rummuttaen. Samassa silmänräpäyksessä vastasivat — ikäänkuin jos tämä olisi ollut merkki maalla oleville — sotatorvet metsästä, ja nuolisade lensi metsästä.

Tässä silmänräpäyksessä tiesi joka mies, että hänen joko täytyi taistella elämänsä edestä tahi antautua sen kohtalon alaiseksi, joka hänellä vastaisessa tapauksessa oli odottamassa — tulla päätönnä virtaan viskatuksi.

Oli puolen tunnin kuluessa taisteltu epätoivon voimilla. Epävarmaa on kuitenkin, miten lopulta olisi käynyt, jollei Tippu-Tibin johtama etujoukko ja maaosasto olisi tullut juuri ratkaisevassa silmänräpäyksessä ja peljästytännyt metsän villejä, jotka puhaltaen torviinsa ilmoittivat kanooteissa oleville tovereilleen tämän apujoukon tulon; monet näistä kanooteista olivat juuri silloin maalle nousemaisillaan. Kun joessa olevat maan-asukkaat kuulivat nämä merkit, vetäytyivät he takaisin, mutta soutuessaan pois ilmoittivat he aikomuksensa olevan estää kaikkea pakoa sekä ylös että alas jokea, ja näyttivät ääretöntä ylenkatsettaan heittämällä ylös vettä airoilla.

Kun kaikki olivat saapuneet, kutsui Stanley yhteen neljäkymmentä leirinpuolustajaa ja sanoi heille, että jos vihollinen oli vienyt kanoottinsa vastapäätä sijaitsevan saaren taakse, oli luultavaa että villit alkaisivat uudestaan taistelun, että sen vuoksi oli välttämätöntä koettaa estää tätä, mikäli mahdollista oli, tekemällä yöllisen retken ja huomaamatta katkaisemalla touvit vihollisen kanooteista, niin että nämä joutuisivat vesiajolle, jolloin villit näkisivät olevansa pakotettuja jättämään hyökkäyshommat.

Frank Pocock sai käskyn valita miehistöstä itselleen apulaiset ja miehittää ne neljä pientä

kanoottia, jotka voivat kantaa noin kaksikymmentä miestä. Hänen piti sitten mennä pikku saaren eteläpuolelle ja panna kanoottinsa riviin poikki kanavan suun, saaren ja oikeanpuolisen rannan välillä, sill'aikaa kun Stanley veneellä menisi saaren pohjaispuolelle ja, seuraten kanavaa alaspäin, etsisi vihollisen kanoottia, katkaisisi köydet ja panisi ne vesiajolle, jonka jälkeen Frank, niiden liikkua alaspäin, koettaisi ottaa niitä kiinni.

Oli sateinen, pimeä ja myrskyinen yö, mutta kello 10 illalla, syvimmän unen aikana, lähtivät he matkaan käärityin airoin, Frank hänelle määrättyyn paikkaan ja Stanley ylös virtaa, pitkin vasempaa rantaa, kunnes he, ehdittyään melkein saaren pohjoispään kohdalle, nopeasti suuntasivat joen yli oikeanpuoliselle rannalle. Lakaten soutamasta, he tutkivat tarkkaan rantaa ja huomasivat pian tulen. He soutivat hiljaa sinnepäin ja keksivät kahdeksan suurta kanoottia, jotka rottingista tehdyllä lyhyellä köydellä olivat sidotut syvälle saveen hakattuun paaluun. Uledi, Hamadi ja Stanley olivat pian katkaisseet köyden, jonka jälkeen he antoivat joka venheelle survauksen, niin että ne toisensa perästä kuljivat kauas virtaan. He odottivat hetkisen ja seurasivat sitten niitä veneellä. Neljä muuta kanoottia irroitettiin myöskin vesiajolle kappaleen matkaa alempana. Kun he tulivat sisälle pienen saaren ja rannan välillä olevaan kanavaan, näkivät he lukuisista tulista, että suurin osa vihollisia oli majoittunut siellä ja että heidän kanoottinsa mahtoivat olla kiinnitettyinä eri leirien alapuolelle. He kuuluivat selvään äänien sohinaa. He liukuivat kumminkin eteenpäin korkeain rantain varjossa ja puiden juhllaisen pimeyden peitossa kenenkään näkemättä heitä. Kanootti kanootin perästä, kullakin aivot ja äyskärit sisässä, survaistiin kovaan virtaan, joka vei ne alas jokea, missä he tiesivät Frankin olevan valmiina virkkuine ja tarkkanäköisine seuralaisineen. Tällä tavalla pantiin vesiajolle kuusineljättä kanoottia, joista muutamat olivat hyvin suuria, ja koska he eivät voineet keksiä useampia, seurasivat he myös hiljaa alas virtaa kunnes tulivat Frankin kanoottien luokse.

Kaikki kanootit otettiin kiinni ja vietiin leiriin.

Seuraavana päivänä tehtiin sitten rauha ja veljeys villien kanssa, jotka huomasivat että valkoinen mies oli heitä etevämpi sotimistaidossa.

Iltapuoleen ilmoitti Tippu-Tib aikomuksensa olevan palata väkensä kanssa Nyangweesen toista tietä kuin he olivat tulleet, ja niin varmalla äänellä että Stanley ei yrittänytkaan kehottaa häntä muuttamaan päätöstään. Sairaiden kurja tila, korkea jokapäiväinen kuolemantapausten luku, alinomaiset hyökkäykset ja viimeinen kauhea taistelu olivat niin suuresti masentaneet Tippu-Tibin väkeä, ettei sitä millään rahamäärällä olisi voitu saada edes silmänräpäystäkään ajattelemaan matkan jatkamista.

Ilmoitettiin sittemmin, että koska Stanleyyn velvollisuus pakotti häntä panemaan kaikkensa päästäksensä suurta virtaa alaspäin ja koska päälliköt ja etevimmät miehet retkikunnassa olivat päättäneet seurata mukana, mihin vaan hän veisi heitä, lähtisi hän viidentenä päivänä matkalle ja muodostaisi uuden, erityisen leirin, jonka jälkeen he kuudentena päivänä astuisivat veneisin ja alkaisivat matkan jokea alas päästäksensä valtameren tai kuollakseen.

Manwa Sera lausui muutamilla sydämellisillä sanoilla arapialaisille, että mustat miehet tekisivät mitä arapialaiset eivät uskaltaneet. Uledi, majoitusmestari, sanoi Stanleyille venepoikain puolesta, että he pitivät häntä isänään ja että vaikka kaikki muut kieltäytyisivät tulemasta mukaan, Frank ja Stanley voisivat astua veneeseen, jonka jälkeen hän ja hänen ystävänsä uskaltaisivat lähteä tuolle pitkälle matkalle, vieläpä jo sinä päivänä!

Joulupäivä vietettiin erittäin iloisesti ja hupaisesti. Aamulla tarkasti Stanley kaikki miehensä ja osoitti heille heidän kanoottinsa.

Kilpasoutu eri kanoottien välillä pantiin sitte toimeen ja ne miehistöt, jotka olivat kunnostaneet itsensä, saivat kankaita palkinnoksi. Ilta vietettiin kilpajuoksulla, johon palkinnon vuoksi myöskin arapialaiset osaaottivat, suureksi huviksi kansalle. Loistokohta oli kilpailu mainion Tippu-Tibin ja Francis Pocockin välillä. Arapialainen valmistautui tavattomalla päättäväisyydellä kilpailemaan palkinnosta, jona oli runsaasti koristettu isonlainen hopeapikari ja malja. Vaikka Frank pani kaikkensa, teki jäntevän arapialaisen jäntäreet kamminkin sen, että hän jäi jälkeeseen. Sen jälkeen kilpailivat retkikunnan pikku pojat Tippu-Tibin väen pikku poikain kanssa ja lopuksi tuotiin kymmenen nuorta naista kilpailemaan palkinnosta. Heidän esiintymisensä kilpajuoksuradalla herätti meluisaa iloa satojen katselijain joukossa, joita oli kokoontunut saapuville tähän tavattomaan tilaisuuteen. Muutamat olivat erittäin kankeita liikunnoissaan, toiset sitävastoin olivat hyvin miellyttäviä ja notkeita ja juoksivat suurella nopeudella.

Nämä harvinaiset juhllaisuudet päätettiin tanssilla, jota toimitti sata villiä, kantaen kaikkia niitä höyhenkoristuksia, jotka osoittavat sodan kunniaa ja vaaraa. Sitä säestettiin rumpujen soitolla ja soinnukkailla puhalluksilla norsunluu-torvesta.

Mutamia päiviä sen jälkeen meni Stanleyyn väki, miehet, naiset ja lapset veneisin; heitä oli kaikkiaan 149 henkeä. Ratsastusaasit vietiin myöskin veneisin, jonka jälkeen retkikunta matkusti erälle saarelle lähellä oikeanpuolista rantaa kappaleen matkaa ylöspäin virtaa.

Illalla kun kaikki, paitsi virkut vartijat, joiden huolena oli vene ja kanootit, nukkuivat, oli Frankilla ja Stanleyllä vakava keskustelu.

Frankilla oli sisimmässä sielussaan yhtä rohkeat toiveet kuin Stanleyllä lopullisesta onnistumisesta, mutta sen vuoksi että tuo suuri joki alinomaan juoksi pohjoiseen ja siis eteni merestä, näyttäytyi jonkun tapainen levottomuus hänen muistutuksissaan.

"Ennenkuin me lopullisesti lähdemme matkaan, herra", sanoi hän, "tahdon minä kysyä teiltä luuletteko te oikein todella, että me onnistumme. Minä kysyn näin sen vuoksi, kun huomaan että meillä on paljon vastahakoisuuksia."

"Luulenko? luulen, minä luulen että me kaikki kerran pääsemme ihmisten ilmoille. Tosi kyllä on että meidän toiveemme ovat niin synkkiä kuin tämä yö. Me olemme täällä 1,650 jalan korkeudella merenpinnasta. Mitä johtopäätöksiä me tästä voimme tehdä? Joko niin että tämä joki juoksee pitkän matkan pohjoispuolella päiväntasaajaa, tekee suuren mutkan ja laskee Kongoon — siinä tapauksessa ei ole luultavaa että joessa on paljon koskia, — tai myös niin, että me ennen pitkää huomaamme joen päiväntasaajan likellä kääntyvän Kongoa kohden ja sen jälkeen syöksyvän jotakin syvää rotko-uraa myöten tahi suurina koskina; tai myöskin on se joko Niger tai Niili. Minä luulen kuitenkin että tämä on Kongo, ja jos niin on, on tiellämme arvattavasti paljon koskia. Toivokaamme kuitenkin että ne ovat kaikki yhdessä jaksossa, aivan lähellä toisiaan. Missä tapauksessa hyvänsä. olkoon tämä Kongo, Niger tai Niili, olen minä valmis, muuten ei minulla olisi sellaista lohdutusta. Vaikka minä rakastan elämää yhtä suuresti kuin te tai mikä muu ihminen hyvänsä, olen minä kuitenkin paneva tämän yrityksen menestykselle elämäni, kaikkeni alttiiksi. Uhratakseni sitä ainoastaan hätätilassa, olen minä miettinyt joukon keinoja, miten taistella villiä ihmisiä, villiä luontoa ja tuntemattomia vaaroja vastaan. Me kyllä antaudumme kauheaan vaaraan, mutta te tunnette sananlaskun: joka ei mitään uskalla ei mitään voitakaan."

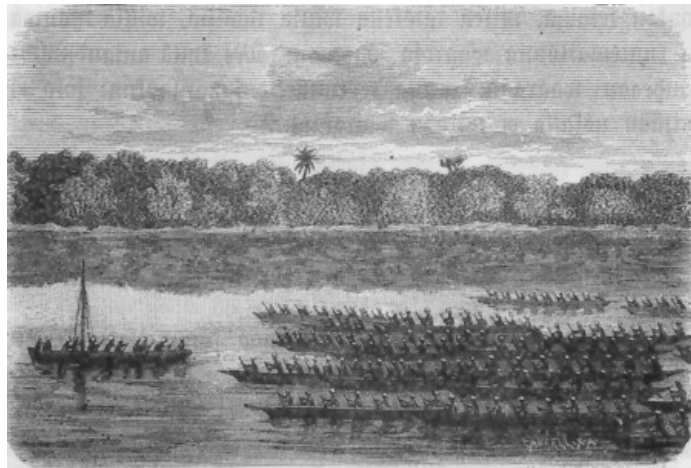
Eteenpäin tuntemattomia seikkailuja kohti.

Joulukuun 29 p. koitti. Harmaa sumu oli laskeutunut niin tiheäksi virran yli, ettei edes voitu nähdä palmupuuta kasvavia rannikoita. Väestö oli yhtä synkeän näköistä kuin ilma. Aamutuuli karkoitti vähitellen tuon raskaan, ikävän sumun, aurinko pääsi taas näkyviin ja kappale kappaleelta esiintyivät kauniit, metsäiset rannat vitkaan ja juhlallisesti. Viimein vihdoinkin näkyi harmaa joki ja kello 9 aamupuoleen loisti sen pinta kirkkaana kuin peili.

"Veneisin, ystäväiseni! Lähtekäämme kohta matkaan! Ja tulkoon matkamme onnelliseksi", komensi Stanley.

Rumpu ja vaskitorvi ilmoittivat kuuntelevalle Tippu-Tibille että retkikunta lähti liikkeelle.

Väkevä, tumma virta vei heitä alaspäin ja pian saivat he kuulla kaikuvan jäähyväislaulun sointuvat säveleet. Kuinka se soi kauniilta, kun he tulivat lähemmäksi! Säveleet näyttivät tunkeutuvan tiheään pensastojen ja synkän metsän läpitse, ja joki näytti lempeästi vievän säveleet pois menijäin luokse. Yhä korkeammiksi tulivat säveleet, täynnä valittavaa nuottia. Pidättäen hengitystään kuuntelivat kaikki ihanaa laulua, joka hellästi puhui erosta, irronneista ystävyysiteistä, pitkistä, ehkä ikuisista jäähyväisistä. Se oli Tippu-Tibin väki, joka seisoen pitkin rantaa kirjavissa puvuissaan lauloi pois meneville viimeistä lauluaan; he tulivat niin likelle että voi nähdä heidät, ja liehuttivat niille käsillään. Tumma joki vei retkikuntaa yhä tasaisesti eteenpäin, heikommiksi ja heikommiksi tulivat äänet ja viimein hiljenivät kokonaan.

Eteenpäin tuntemattomia seikkailuja kohti.

Mutta kun Stanley nosti silmänsä, näki hän tuntemattoman tien kimaltavan portin avoimena ja virran ulottuvan sen kautta, peninkulman toisensa jälkeen, koko salaperäisessä viehätöksessään. Hän nousi ylös ja katseli väkeä. Kuinka vähä oli heitä tunkemaan näiden pimeän ja sadun seutujen läpi! Melkein kaikki nyyhkyttivät. He istuivat alla päin, kumarassa, niinkuin näytti, surusta ja pahoilla mielin.

"Sansibarin pojat!" huusi hän. "Nostakaa päanne pystöön ja näyttäkää olevanne tyynimielisiä. Mitäpä meillä olisi peljättävää? Koko maailma hymyilee meille. Me olemme täällä kuten yhden perheen jäseniä, yhdistettyinä sydämen kaikilla siteillä ja kaikki siinä mielessä että palata kotiimme. Katsokaa tätä virtaa; se on tie Sansibariin. Oletteko koskaan nähneet niin leveätä tietä? Oletteko koskaan kulkeneet sellaista väylää? Tarttukaa väkevästi airoihin, ja kiiruhtakaamme eteenpäin."

Stanley kiiruhti nyt soutamista. Uledi, majoitusmestari, teki joitakuita ripeitä koetuksia laulaaksensa erästä laulua ja saadaksensa muita yhtymään iloiseen kööriin, mutta hänen äänensä painui pian niin surkean käheäksi, että hänen hullunkuriset äänensä saivat hänen nuoret ystävänsä nauramaan keskellä alakuloisuuttaan.

Estääksensä niin paljon kuin mahdollista taistelua maan-asukkaiden kanssa suuntasi Stanley veneistönsä pitkin keskivirtaa. Mutta maan-asukkaat näyttivät monissa paikoin väkirikkeillä rannoilla vihamielisiltä. Heillä oli päät koristettuina heiluvilla sulkasilla ja he olivat kaikki varustettuja leveillä mustilla puukilvillä ja pitkillä keihäillä.

Tulkit saivat käskyn huutaa sanaa "Sennenneh" (rauha!) ja sanoa oltavan ystäviä.

Mutta villit eivät tahtoneet vastata tervehdykseen, vaan käskivät heitä rohkealla, äreällä äänellä palaamaan takaisin.

"Mutta emmehän me tee kellenkään pahaa ystävät. Se on virta, joka vie meitä eteenpäin, ja eihän virta voi pysähtyä eikä kääntyä takaisin."

"Se on meidän virtamme."

"Noh, hyvä. Sanokaa sitten virralenne että se vie meidät takaisin, niin me menemme."

"Jollette palaa takaisin, niin täytyy teidän tapella meidän kanssamme."

"Ei, älkää ajatelko sitä; mehän olemme ystäviäanne."

"Me emme tahdo teitä ystäviksemme; me syömme teidät suuhumme!"

Kylissä kuului kauheaa rummunlyöntiä ja sotatorven puhallusta, ja eräästä kylästä souti taas parvi maan-asukkaita heitä vastaan hurjasti uhkaillen, ja teräväkeulaisia kanoottia soudettiin eteenpäin niin nopeasti, että ne näyttivät hyppäävän veden yli niinkuin lentokalat. Villit eivät odottaneet puhuttelemista, vaan heittivät keihäänsä niin pian kun olivat tulleet lähelle, huutaen: "Lihaa! lihaa! Ah! Ah! Nyt me saamme kylläksemme lihaa! Bo-bo-bo-bo, Bo-bo-bo-bo bo-o-o!"

Pieni lihava lurjus eräässä veneessä lähestyi keihäänkantaman päähän Stanleyä; hän heilutti keihästään pontevasti ja irvisteli tarkoin opitulla ijettäväsyydellä kasvopiiroteissaan. Viimein vihdoin veti hän kätensä takaisin, nojasi taaksepäin aina yhä samalla irvistyksellä kasvoissaan ja hui! Keihäs lensi Stanleyyn selän yli ja putosi vinkuen veden pintaan veneen takana. Stanley nosti pyssynsä ja se villi ei irvistellyt koskaan enää.

Joen puhdistaminen villoista oli vaan viiden minuutin työ. Poimittiin talteen useampia kilpiä, ja Stanley antoi käskyn että tästälähin ne kaikki olivat huolellisesti talletettavat, sillä niistä voi olla oivallinen turva kanoottia vastaan.

Siten kävi matka eteenpäin alituisten vaarain kautta.

Uusi vuosi, 1877, alkoi suloisella matkalla kolmena ensimmäisenä tuntina auringon nousun jälkeen asumattoman seudun ohitse; Stanleyyn jokapäiväisten surujen vaivaama sielu sai sillä aikaa lepoa ihmetellen katselemalla luonnon syvää unta. Metsä hengitti joka paikassa kauneutta ja juhlallista rauhaa, suloista, uneksivaa lepoa, joka synnytti tunteikkaan, vienosti alakuloisen mielialan. Oli turhaa koettaakaan silmäellä paksun metsäseinän läpitse, joka seisoi mustana ja estäen läpitunkemasta itse auringonvaloakin, joka näytti melkein polttavan itse joen — mutta mikäpäs voi estää mielikuvitusta? Hän iloitsi näistä rauhallisista hetkistä, jolloin hän unohtaen pimeät ja pahat päivät, mitä he olivat saaneet kokea, taasen sai täysin nauttia villin erämaan juhlallista hiljaisuutta.

Mutta kohta kello yhdeksän jälkeen huomattiin että retkikunta lähestyi uudistaloja, joita oli sekä saarella että rannoilla, ja taas herättivät jymeät sotarummut metsän kaiun, joka kuului pitkin virtaa.

Palmupeatteisten rantojen varjosta pistäytyi äkkiä esiin suuria kanoottia, villit venemiehistöt alkoivat laulaa sotalaulujaan ja silloin tällöin nostivat he uhkailevoin näköisinä keihäänsä ja kilpensä korkealle ja laskivat ne taas jymisevillä iskuilla. Lyhyt taistelu, ja matkaa jatkettiin sitten edelleen.

Välistä vastasivat kuitenkin villit ystävällistä Sennenneh sanaa, jota tulkit huusivat heille tunteellisella määkyvällä äänellä, ja kaikkien iloksi kerrottiin myöskin sanaa enemmän kuin tuhannesta suusta. "Sennenneh! Sennenneh! Sennenneh!" kaikui silloin huomattavassa kilpailussa, kun kukin koetti huutaa kovempaa kuin toiset.

Puolituntia kulkivat he kerran alas jokea tällä tavalla ja vaihtoivat villoin kanssa, jotka olivat omissa kanooteissaan, ystävällisiä silmäyksiä ja tunteellisia sennenneh-huutoja. He huomasivatkin että oli jonkunlainen taikavoima sennenneh-sanon pitkäveteisessä ja lempeässä lausumisessa. Ne ystävälliset villit, joiden kanssa he vaihtoivat näitä yksinkertaisia määkyviä kohteliaisuuksia, opettivat heidät käytöksellään huomaamaan, että oli todellinen taikatempu rauhan saamiseksi pidentää joka sana äänellä, joka vapisi alakuloisesta valituksesta.

He tulivat vihdoin erääseen runsaasti ja ihanasti viheriöitsevään banaanilehtoon, joka takana olevaa tummaa aarniometsää vastaan näytti vielä suloisemmalta ja miellyttävämmältä. Tämän lehdon kohdalla rannassa nähtiin sadoittain miehiä ja vaimoja seisomassa ja istumassa, uteliaasti katsellen lähestyvää veneistöä.

Eräs veneensoutajista huusi "Sennenneh" onnellisella vaikutuksella. Tuskin oli viimeinen ääni lakannut kaikumasta, ennenkun "Sennenneh" kuului joka suusta rannalla olijain joukossa, pitkäveteisenä, kaikuvana, siksi kun molempien rantojen kaiut toistivat heidän huutonsa ynnä sen kertomattoman ja hauskan nuotin.

Ääni oli maan-asukkailla lempeä, miesten ryhti ja naisten läsnäolo osoitti rauhallista mielialaa, ja sen vuoksi annettiin käsky laskea ankkuriin.

He viittasivat eräässä kanootissa olevia villedä tulemaan lähemmäksi, mutta nämä vastasivat nytkäyttämällä olkapäitään eivätkä tahtoneet ottaa päällensä edesvastausta seurustelun alkamisesta muukalaisten kanssa. Stanley kääntyi sitten heidän toveriensa puoleen rannalla, sillä välimatka oli tuskin 100 jalkaa. He rupesivat kovaäänisesti nauramaan, kuitenkin ilman pilkkaa tai ylenkatsetta. Stanley ja hänen miehensä ojensivat ulos kätensä heitä vastaan kämmenet käännettyinä ylöspäin ja pää kallellaan, ja pyysivät heitä katsomaan heitä ystäviksi, jotka olivat hyvin kaukana kotoaan ja olivat joutuneet harhateille, mutta koettivat löytää takaisin oikeaa tietä seuraamalla virran mukana.

Vaikutus tästä oli erinomainen. Koko parvi näytti lankeavan hellyyden haaveisiin. He tuhlailivat osanoton-näytöksiään ja äkkipikaa syntyi ystävällisten ilmoitusten vaihto.

Stanley piti ylhäällä erivärisiä pitkiä helminauhoja ja näytti heille sinisiä, punaisia, valkoisia, keltaisia ja mustia.

"Oi, voi!" huokaili moni heistä ihailien ja päitä kallistettiin päitä vastaan ihastellen ja ylistellen.

"Kas niin, ystäväiseni, tulkaa tänne ja puhelkaamme. Tulkaa yhdellä ainoalla kanootilla. Tämän saa se, joka uskaltaa tulla lähimmäksi meitä", sanoi tulkki.

He näyttivät epäröivän hetkisen, muutamat poistuivat mutta palasivat pian taas tuoden meluunia, kananpoikia, banaania ja kasvaksia y.m., jotka kaikki vietiin alas eräsen pieneen kanoottiin. Kaksi naista astui siihen ja souti rohkeasti paikalle, Stanleyyn väen ja rannalla olevien villien ollessa juhlallisen hiljaisina.

"Poika", sanoi Stanley Mabrukille, pyssynkantajalleen, "kun kanootti asettuu veneemme viereen, niin tartu lujasti siihen kiinni äläkä päästä sitä eroamaan". Kanootti molempien mustien kaunotariden kanssa tuli yhä lähemmäksi, ja sitä kohteliaammaksi tuli Stanley, sitä edemmä ojenti hän kätensä ynnä nuo viehättävät loistavat helmet.

Vihdoin saapui kanootti paikalle ja asettui Stanleyyn veneen viereen. Mabruki tarttui kohta kiinni siihen aivan tuumaamatta. Stanley jakoi heille helmi-nauhat. "Kas tuossa! tuossa on sinulle — ja tässä sinulle", sanoi hän ja jakoi helmet perässä olevan naisen ja hänen toverinsa välillä.

He taputtivat ihastuneina käsiänsä ja näyttivät lahjojansa niille, jotka seisovivat rannalla; vilkkaat käten taputukset sieltä olivat todistuksena myöskin heidän kiitollisuudestaan.

Naiset lahjoittivat Stanleylle palmuviiniä, kananpoikia, banaania ja maniokkia, joita he olivat mukanaan tuoneet ja joita veneiden väestö otti niin vilkkailla kättentaputuksilla vastaan, että rannalla olevat maan-asukkaat purskahtivat raikkaaseen nauruun. Mabruki määrättiin päästämään kanootti irti, koska naiset itse pitivät kanoottiansa kyllä lähellä, ja rauha vahvistettiin. Pian tulivat suuret kanootit lähemmäksi ja asettuivat veneen viereen, niin että molemmin puolin ilmestyi ikäänkuin tiheä muuri omituisia ihmiskasvoja.

"Sanokaa meille, ystävät", uteli Stanley, "mistä se tulee että te olette niin ystävällisiä, kun ne, jotka asuvat tuolla ylempänä, ovat niin pahoja."

Eräs päällikkö vastasi:

"Sen vuoksi, että nuo ihmiset ovat huonoa kansaa; he syövät ihmisiä, mutta sitä emme tee me. He alkavat usein sodan meidän kanssamme, ja jos joku tulee vangituksi, niin syövät he hänet suuhunsa. He hyökkäsivät teidän päällenne, ja teidän taistellessanne heitä vastaan tulivat meidän kalastajamme kotiin ja kertoivat että te tulitte, mutta he sanoivat myöskin kuulleensa teidän sanovan että te tulitte ystävinä sekä ettette halunneet taistelua. Tänään lähetimme me ylös virtaa erään naisen ja pojan, kanootissa joukko ruokatavaroita. Jos te olisitte olleet ilkeätä väkeä, olisitte te ottaneet sen kanootin. Me olimme pensaiden takana tuossa saarella ja tähystimme teitä; mutta te sanoitte 'sennenneh' heille ja ohjasitte saaren ja meidän kyliemme välillä olevaan kanavaan. Jos te olisitte ottaneet kanootin, olisivat meidän rumpumme hälyyttäneet sotaan, ja te olisitte tulleet pakotetuiksi taistelemaan meidän kanssamme. Me olemme jättäneet keihäämme erälle tuolla olevista saarista. Katsokaa, meillä ei ole mitään."

Se olikin totta, niinkuin Stanley hämmästykseseen ja kummukseen jo oli nähnyt. Hänen kysymyksiinsä vastasivat he, että joki alempana muodosti suuria koskia ja että oli mahdotonta laskea alas koskista, koska virta pauhasi kukkulaa vastaan, syöksyi sen yli ja ryöppysi alaspäin, lakkaamatta alaspäin kauhistuttavalla jyminalä ja pauhulla, niin että veneet ja väestö olisivat varmaan surman omat. Olisi paljo, paljo parempi, arvelivat he, kääntyä takaisin. Sittenkun Stanley oli saanut nämä tiedot ystävällisiltä villedä, nostettiin kivialankkurit ja matkaa jatkettiin verkalleen virtaa alas. Joka kylän edessä, jonka sivutse kuljettiin, nähtiin joukoittain miehiä ja naisia istuvan rannoilla ja vilkkaasti vastaavan heidän rauhalliseen tervehdykseensä.

Mutta tätä ei kestänyt kauvan. Pian tultiin taas verenhimoisten heimojen alueille. Villiä, laitettuna täyteen sotamaalaukseen, toinen puoli ruumista värjättyinä valkoiseksi, toinen puoli

punaiseksi leveillä mustilla juovilla, syöksyi esiin pensastoista heittäen keihäitään venettä ja kanootteja vastaan, ja monta kertaa oltiin pakotettuina taistelemaan tulisia taisteluita kanooteissaan takaa-ajavia villejä vastaan.

Äkkiä, kun retkikunta kulki muutamien valtaviiden kallioiden ohitse eräässä virran polvessa, kuului kaukaa ukkosentapainen jyminä. Se oli jymää pauhu erästä koskesta, jonka joki täällä muodostaa.

Mutta kovempana kuin kosken pauhina kuului villien meteli molemmin puolin jokea. Stanley oli nyt lähestymässä välttämätöntä pakkoa panna se päätös toimeen, jonka hän oli tehnyt ennenkuin oli lähtenyt vaaralliselle retkelleen, nimittäin: voittaa tai kuolla. Mitä oli tehtävänä? Olisiko heidän käännyttävä rantaan ja kohdattava noita raivoisia ihmisiä, joiden kauhea ulvonta esti kosken juhllista jyminää kuulemasta, vai olisiko heidän uskallettava alas koskea huolimatta sen vaaroista!

Kuitenkin oli jokin päätös tehtävä. Stanley antoi ohjata oikeanpuolista rantaa kohden, jossa villejä vilisi metsissä ja joessa. Laskettiin ankkuri ja alettiin taistelu, mutta 15 minuutin kuluttua huomasivat he, etteivät he voineet saada ajetuksi villejä pois. Taas nostettiin ankkuri ja Stanley antoi ohjata takaisin ylös virtaa ja sitten virran poikki. Manwa Sera lähetettiin nyt neljän kanootin kanssa vähä edemmäksi ylös virtaa, tuodakseen miehensä metsien läpi ja hyökätäkseen villien päälle takaapäin. Kun Stanley hetken päästä kuuli pyssynlaukauksen metsässä, astui hän kohta maalle, keihäs- ja nuolisateessa. Taistelua jatkettiin sitten puulta puulle aina auringonlaskuun saakka, jolloin vihollinen vihdoin saatiin ajetuksi pakoon.

Stanley-n koskia alas. Vaaroja ja taisteluita.

Sittenkun seuraavanakin päivänä oli taisteltu ja villit karkoitettu, lähetti Stanley Frankin 50-miehisen osaston kanssa kirveillä hakkaamaan polkua selväksi, sekä 15-miehisen musketeilla varustetun vartiajoukon asetettavaksi metsiin pitkin ajottua tietä, ja sittenkun kaikki oli valmiina, vedettiin vene ja kanootit maata pitkin ruoko-, palmu-, viiniköynnös- ja loiskasvu-pensastojen läpitse, ja kaksipäiväisen uutteran työn jälkeen purjehtivat he taas rauhallisilla vesillä.

Seuraavassa koskessa oli kova onnettomuus tapahtumaisillaan, kun eräs kanootti meni kumoon juuri eräässä paikassa, jossa virta oli erittäin kova. Kaksi niistä kolmesta miehestä, jotka olivat kanootissa, pelastivat kuitenkin pian Manwa Sera ja Uledi, jotka omalla kanootillaan riensivät apuun oman henkensä uhalla, mutta kolmas, Zaidi parka, piti itseään kiinni kanootissa, joka kuitenkin pian rupesi kulkemaan putousta kohdin, ja hänen kuolemansa näytti jo välttämättömältä. Suuressa koskessa kohoaa yksinäinen, terävä kallio; tätä vastaan kulkeentui kanootti, hajosi aaltojen painosta kahdeksi kappaleeksi, joista toinen hautaantui kuohuun ja toisen pää nousi vedenpinnan yli. Tähän päähän kiipesi puoleksi hukkunut mies ja ryömi siitä ylös kallion harjalle, joka ei ollut sen korkeammalla kuin että vesi ulottui hänen jalkoihinsa saakka. Kun hän katsoi koskea ylöspäin, erotti häntä maasta vasemmalla 150 jalan levyinen ala väkevää virtaa; oikealla lähes 150 jalkaa kuohuvia ruskeita aaltoja, ja kohta hänen takanaan syöksyi vesi suoraan alas kuusi kai kahdeksan jalkaa 30 jalan levyisestä aukosta sen kallionnyppyn, jolla hän istui, ja erään 80 jalan pituisen kalliosaaren välillä.

Tuskin juuri voi kuvitella mieleensä vaarallisempaa asemaa kuin se, missä tämä miesparka oli.

Sittenkun ensimmäinen hämmästys oli ohitse, alettiin ryhtyä toimenpiteisiin hänen pelastamiseksi. Muutamia miehiä lähetettiin kokoamaan rottinkia, josta punottiin köysi, millä koetettiin päästää pieni kanootti hänen luokseen, mutta samassa silmänräpäyksessä kun hän näytti tarttuvan siihen kiinni, tempasi sen pois koskea kohdin virtaava vesi, joka oli niin väkevää, että köysi katkesi kuin purjelangan pää, ja kanootti kulki nuolena hänen ohitse, ohjaantui pyörteeseen, sattui jotain kiveä vastaan, halkesi ja meni viimein pieniksi palasiksi. Sen jälkeen koetettiin heittää hänelle lujiin köynnöskasveihin sidottuja seipäitä, mutta virta oli niin epätasainen ja riehuva, ettei tämä onnistunut; hän ei itse uskaltanut kättäkään liikuttaa, vaan istui hiljaa ja katsoi turhia yrityksiä hänen pelastamiseksi.

Vihdoin otatti Stanley uuden kanootin ja kiinnitti sen etukeulaan kolmesta tuuman vahvuisesta rottingista tehdyn köyden, jossa rottingit olivat palmikoidut ja kiedotut yhteen telttinuorilla. Samanlainen köysi kiinnitettiin laitaan ja kolmas perään, kukin köysistä 180 jalan pituinen. Lyhyempi 90 jalan pituinen kiinnitettiin kanootin perään, ja oli sillä tarkoituksena että se, joka menisi mukaan, heittäisi sen Zaidille.

Zaidin pelastus.

Kahta vapaaehtoista tarvittiin. Ei kukaan tahtonut astua esiin. Stanley lupasi palkintoja. Ei sittenkään ilmoittautunut kukaan. Mutta kun Stanley rupesi nuhtelemaan ja kysymään heiltä miltä heistä tuntuisi olla semmoisessa tilassa, yhdenkään ainoan ystävän tarjoamatta apuaan heidän pelastamiseksi astui Uledi, majoitusmestari, esiin ja sanoi: "Kyllä, herra, minä menen. Mambu kwa mungu — minun kohtaloni on Jumalan käsissä." Eräs venepojista lausui nyt: "Kun Uledi menee, niin menen minäkin".

Nuo kaksi vapaaehtoista saivat nyt käskyn soutaa virran poikki, niin että perää voivat ohjata ne, jotka seisoivat maalla.

Keula- ja laitaköydet pidettiin löyhällä siksi kunnes kanootti oli tullut 60 jalan päähän ryöppyisästä koskesta. Uledi koetti nyt heittää peräköyden Zaidille, mutta hurjasti pyörteilevä virta käänsi kanootin kohta sivuun, niin että köysi jäi ikäänkuin riippumaan vasemman haaran ruskeiden aaltojen jyrkän laskun yli, ja niistä pyörteistä täytyi sen aina vetää takaisin kanoottiin. Viisi kertaa uudistettiin koetus; mutta vihdoin kuudennella kerralla laskivat he, kehotettuina köysien kestäväisyydestä, kanootin alemma, niin että se oli vaan 30 jalan päässä Zaidista, ja Uledi nosti nyt peräköyden ja heitti sen hänelle, niin että se koski hänen käsivarteensa. Hän oli tuskin ehtinyt tarttua siihen, ennenkuin hän vierähti vaahtoavaan syvyyteen. Kolmeenkymmeneen sekuntiin ei häntä näkynyt, ja luultiin häntä jo menneeksi, kun hänen päänsä äkkiä sukelsi ylös pauhaavista aalloista. Silmänräpäyksessä annettiin käsky: "vetäkää rantaan", mutta ensi nytkäyksessä katkesivat keula- ja laitaköydet, ja kanootti alkoi liukua vasemmanpuolista virranhaaraa kohden. Peräköysi katkesi tämän jälkeen, ja kauhistuen asian päättymisestä, seisoivat kaikki ja katsoivat kuinka tuo irtanainen kanootti meni varmaa perikatoansa kohden. Mutta äkkiä pysähtyi se. Zaidi piti mainingissa kiinni köydestään ja teki saman palveluksen kuin ankkuri, ja kanootti ajaantui kalliosaarta vastaan. Uledi ja hänen toverinsa juoksivat nyt kanootista ylös saarelle, kumartuivat eteenpäin ja auttivat Zaidin ylös koskesta, jonka jälkeen heidän onnistui epätoivon ponnistuksilla vetää kanootti ylös saarelle.

Mutta vaikka kaikki hurrasivat ja iloitsivat tästä onnistuneesta koetuksesta, oli tämä muutos heidän tilassaan aivan kuin lykkäys kuolemantuomiossa. Heidän ja mannermaan välillä oli 150 jalkaa hurjia laineita ja vastustamaton vedenpaljous, oikealle heistä oli 900 jalkaa leveä koski, ja alapuolella pitkän pitkä matka pienempiä vedenputoksia, raivoisia koskia ja suuria pyörteitä, huoneen korkuisia aaltoja kauhean joen keskikohdalla ja tuolla alapuolella julmat ihmisryöpyt.

Kahdenkymmenen turhan koetuksen jälkeen onnistui kuitenkin heittää saarelle pieneen kiveen kiinnitetty nuora. Nuoran toiseen päähän kiinnitettiin sitten telttiköysi, joka oli hätäntyneiden hallussa. Tämä vedettiin rantaan ja sidottiin kiinni paksuun rottinkiköyteen, jonka he vetivät luokseen ja kiinnittivät eräasen kallioon, niin että viimeinkin, niinkuin näytti, saatiin siltaside virran yli. Mutta koska jo alkoi hämärtää, täytyi lykätä pelastushommat huomispäivään.

Seuraavana päivänä laitettiin vielä yksi uusi köysi yli, sekä sitäpaitsi hoikkia köysiä kiinnitettäväksi vyötärysten ympäri jokaiselle. Nyt huusi Stanley heille ja kehotti Uledia ensimmäisenä lähtemään matkaan, sillä aikaa kun kymmenen miestä tarttui kiinni siihen köyteen, jonka toinen pää oli kiinnitetty hänen vyötärönsä ympäri. Uledi nosti kätensä taivasta kohden, ja syöksihe raivoisaan virtaan, tarttuen kiinni siltaköyteen. Hän vajosi syvyyteen, mutta pian näkyi hän taas ja veti itseään käsillään vuorotellen eteenpäin, sillä aikaa kun aallot vyöryivät hänen yllensä, niin että hän välistä katosi kokonaan ja viimeiseltä näytti kuin jos hän tuskin voisi hengittää; mutta äärettömällä ponnistuksella heitti hän ruumiinsa tempomalla laineiden päälle ja laittoi siten itsensä aaltojen läpi kunnes hän tuli niin lähelle rantaa että tusina odottavia käsiä ojennettuina pelasti puoleksi läikähtyneen miehen. Zaidi seurasi kohta perästä, ja tuli myöskin onnellisesti maalle, jossa häntä sydämellisesti tervehdittiin kaksinkertaisesti pelastuttuaan hengenvaarasta. Nuorin tuli viimeksi, ja pidättäen hengitystään katselivat kaikki ripeän pojan taistelua tässä kuoleman hurjassa syleilyssä. Hän oli ehtinyt noin puolitiehen, kun aaltojen paino tuli niin väkeväksi että hän menetti kädestään toisen köyden, jolloin rannalla olevilta miehiltä pääsi kauhistushuuto, peläten että hän kokonaan heittäytyisi irti epätoivossaan. Stanley huusi nyt hänelle tuimalla äänellä: "Pidä kiinni, hupsu, ja näytä olevasi mies!" ja kolmella oiva tempauksella tuli hän niin lähelle että pelastajat voivat tarttua häneen kiinni. Kaikki halailivat ja ylistivät häntä.

Yöksi 19 p. vastaan ruvettiin uusien vaivojen ja taisteluiden jälkeen yökortteeriin oikealla

rannalla, eräällä markkinapaikalla. Seutu oli viehättävä, puut isot, metsä ennen auringonlaskua autio ja toivottiin oltavan jo poissa ennenkun aurinko seuraavana aamuna nousisi niin korkealle, että villit ehtivät kokoontua markkinapaikalle.

Mutta hetken perästä tuli eräs Stanleyyn miehistä murheellisen näköisenä ja kertoi että he olivat vangitut verkkoon.

"Verkkoon!" huudahti Stanley. "Mitä sinä sillä tarkoitat?"

"Asia on niin, herra; he ovat jännittäneet korkean verkon leirin ympäri, lujista köysistä tehdyn verkon".

Stanley kutsui luokseen Manwa Seran ja antoi hänelle käskyn soutaa ylös jokea puolen peninkulman verran ja, tunkeuduttuaan leirin takana olevaan metsään, asettua väijyksiin lähelle jotakin toripaikalle vievistä poluista. Tunnin odotettua, sitä varten että lähetetyillä olisi tarpeeksi aikaa ehtiä paikoilleen, annettiin merkki raikuvalla torventoitotuksella ja neljä kilvillä varustettua miestä lähetettiin leikkaamaan irti verkkoa, sill'aikaa kun kymmenen pyssymiestä ja kolmekymmentä keihäänheittäjää oli valmiina ryhtymään tarpeen vaatiessa tappeluun. Kun verkkoa leikattiin rikki, tuli neljä tai viisi keihästä vinkuen metsiköstä. Stanleyyn miehet ampuivat umpimähkään, hyökkäsivät esiin ja näkivät useita haamuja pikaisesti pakenevan leirin läheltä. Pian kuultiin muutamain Stanleyyn miesten päästävän kovia huutoja ja nähtiin hyppävän eteenpäin veren virratessa heidän jaloistaan, sill'aikaa kun he huusivat:

"Älkää menkö polulle! Lähtekää pois tieltä!"

Kun tarkemmin katsottiin polkua, huomattiin että maan-asukkaat olivat leikanneet ruokojen päät hyvin teräviksi, niin että Stanleyyn miehet olivat niistä saaneet jalkoihinsa aina luihin saakka meneviä haavoja.

Sittenkun viholliset olivat karkoitettut, saapui matkue viimein monien taistelujen ja vaarojen jälkeen seitsemännen ja viimeisen kosken luo tässä jaksossa.

Huomattiin pian että seutu tämän kosken ympärillä oli yhtä väkirikas kuin mikään muukaan paikka täällä koskien varrella. Suurien sotarumpujen hälinä kutsui pian jokaisen yksinäisen tai viipyvän kalastajan joelta ja jokaisen metsästäjän rannikkometsistä taisteluun. Stanley asetutti leirin tiheään metsään. Ampujia asetettiin puoliympyrään esipuolen eteen, sill'aikaa kun kaikki muut tarttuivat kirveesen ja rakensivat korkean ja tiheän muurin havuista ja pajuista. Tuskin oli tämä tehty, ennenkun villit hyökkäsivät päättäväisyydellä ja rohkeudella, joka olisi tuottanut tuhoa, jos se olisi ollut arvaamaton. He koettivat yhä uudestaan tunkea piiloutuneiden pyssymiesten linjan läpi, mutta heidän ei onnistunut edes tulla leirin näkyviinkään. Heidän sotatorvensa, ja heillä näytti olevan tavattoman suuri luku niitä, kaikui metsässä valittavalla äänellä ja suuret rummut niissä lukuisissa kylissä, joiden läpi virta juoksi, vastasivat niille lähetettyihin merkkeihin.

Kun retkikunta seuraavana päivänä laski virtaa alaspäin, hyökättiin sen kimppuun edestä ja takaa, ja melkein koko iltapäivä käytettiin suurimmassa kiireessä tehdyn huononpäiväisen leirin suojelemiseksi, sille aikaa kun ne, jotka eivät taisteluun ottaneet osaa, olivat suojassa korkean maakan ja kanoottien takana. Illan tultua vetäytyivät villit takaisin.

Aamulla Tammik. 28 p. ryhdyttiin jälleen työhön suuremmalla innolla ja kello 10 aamupuoleen oli retkikunta päässyt viimeisen Stanleyyn-kosken sivuitse ja ehtinyt kovien ponnistusten päähän, joita oli kestänyt kaksikolmatta päivää, ja sinä aikana oli sen kimppuun päivillä ja öillä hyökänneet rajut ihmissyöjät ja hurjat villit, jotka olivat valinneet koskissa olevat saaret asuinpaikoikseen.

Uusia taisteluja.

Retkikunta laski taas alaspäin komeata virtaa, jonka leveät, harmaanruskeat laineet ihastuttivat kaikkia. Nuo kauheat tapaukset, joita he olivat kokeneet, eivät olleet tehneet heitä laisinkaan alakuloisiksi. Venepojat ilahuttivat itseään laulamalla vilkkaimpia laulujaan, ja jokainen retkikunnan jäsen yhtyi innostuksella niihin. Miehet, naiset ja lapset tunsivat kaksinkertaista voimaa pitää tätä raikasta, rohkeaa mieltä, joka auttoi heitä tunkeumaan ihmissyöjäin asuman maan läpi Stanleyyn-koskien rannoilla.

Joki alkoi vähitellen levetä; 900 jalan levyisestä leveni se 1,200 jalkaan. Saaria näkyi aina enemmän, ja ne loistivat tuuheista, korkeain runkojen kannattamista latvoista.

Mutta suurin vaara seurasi kuitenkin yhä heidän kintereillään: villien raivoisa vihollisuus. Useampina päivinä tapahtuneiden lakkaamattomien taistelujen jälkeen tehtiin retkikuntaa vastaan eräänä päivänä hyökkäys, joka oli aivan saattamisillaan sen perikatoon.

Kauhean suuria kanoottia käsittävä veneistö ohjasi alas heitä kohdin, suuruudessa ja luvussa monikertainen kaikesta mitä he siihen saakka olivat nähneet! Ja edessäpäin muutamain saarien vieressä näkyi myöskin paljo kanoottia täynnä viljeljiä. Stanley lasketti veneistönsä ankkuriin ja valmistautui puolustukseen. Miehet, naiset ja lapset, jotka eivät voineet ottaa osaa taisteluun, asettivat kilpiä pitkin veneiden laitoja ja keuloja, ja näiden takana pidettiin kiväärit ja musketit

ojennettuina.

Vihollisen sotavoima tuli ohjaten. Etunenässä nähtiin jättiläiskanootti, jossa oli kaksi riviä seisovia soutajia, neljäkymmentä kummallakin sivulla, jotka kumarsivat ja keikistivät tahdissa, tempoissaan kovaäänisesti, hurjasti laulaen alustaan esiin. Keulassa näkyi kymmenen komeata, nuorta sotilasta punaisia ja harmaita papukaijan sulkia päässä, perässä seisoivat kahdeksan miestä, jotka ohjasivat mahtavaa alusta pitkällä airoilla, joiden kädensijat olivat koristetut norsunluulla; kymmenen miestä, jotka näyttivät olevan päällikköjä, tanssi edes takaisin keulasta perään. Kanoottin keulalaidassa liehui paksu pensas palmun pitkiä, valkoisia lustoja. Rumpujen kauhea hälinä, norsunluutorvien lakkaamattomat toivotukset ja kirkuva laulu kahdestatuhannesta ihmiskulkusta ei ollenkaan vaikuttanut rauhoittavasti Stanley'n miehiin.

Kysymyksessä oli seisoa tai kaatua.

Kun etummainen kanootti nopeasti lähestyi ja muut olivat liittyneet sen molemmille puolille, aaltojen kuohuessa vaahdoksi ja vesipisarain kastellessa teräviä keuloja, kääntyi Stanley ympäri luodaksensa vielä silmäyksen väkensä yli.

"Pojat, olkaa nyt lujia", sanoi hän rohkaisten, "odottakaa siksi kun te näette ensimmäisen keihään ja tähdätkää sitte tarkkaan. Älkää ampuko kaikki yhdellä kertaa. Tähdätkää aina siksi kunnes olette varmoja miehestänne. Älkää ajatelko pakenemista, sillä ainoastaan teidän kiväärinne voivat pelastaa teidät."

Frank oli oikealla siivellä valitun miehistön kanssa, mustien puukilpien hyvän suojan takana, Manwa Sera oikealla siivellä ja hänen kanoottinsa laidoista säkenöitsivät kiväärin joutenkin koeteltujen miesten käsissä.

Jättiläiskanootti ohjasi suoraan Stanley'n venettä kohti, ikäänkuin sillä olisi aikomuksena ollut soutaa tämä upoksiin; mutta 150 jalan päässä käänsi se sivuun, ja kun se oli tullut melkein vastapäätä, panivat etukeulassa olevat soturit keihäänsä vinkumaan ilman kautta, ja siihen vastattiin vilkkaalla räiskyvällä kiväärintulella. Viisi minuuttia jatkettiin ampumista, tämän ajan kuluttua vetäytyi vihollinen vähäsen takaisin.

Stanley nostatti ankkurin ja rupesi heitä takaa-ajamaan ylös virtaa oikeaa rantaa pitkin, siksi kun keksittiin heidän kylänsä erään niemen takana. Silloin ohjasi hän suoraan rantaan, ja jatkoi kaduilla taistelua niiden kanssa, jotka olivat astuneet maalle, kunnes he karkoitettiin ylös metsiin.

Etevimässä kylässä oli eräänlainen norsunluusta tehty temppeli, jolla oli leveä, pyöreä katto, kolmenkymmenen kolmen norsunhampaan kannattamana; tämä laitos oli neljän jalan korkuisen kampesh-puun mehulla maalatun epäjumalan päällä. Epäjumalalla oli mustat silmät, parta ja hiukset. Kuvio oli jotenkin köntikäs, mutta sen varmaan voi arvata miehen kuvaksi. Wangwanat tahtoivat saada omikseen nämä norsunhampaat ja saivatkin luvan ottaa ne mukaansa kanootteihin. Sitäpaitsi koottiin sata muuta norsunluu-kappaletta joita oli kiilain, pitkien sotatorvien ja jyvien jauhamista varten tehtyjen survimien muodossa, norsunluusia rannerenkaita ja kuulia, sekä samoin norsunluusia vasaroita, joilla hakattiin viikunankuorta vaatteeksi.

Tämä viimeinen niistä kahdeksastakolmatta vimmatusta taistelusta, joita Stanleyllä ja hänen väellensä oli kestettävänä näissä aarniometsissä, sai heidät kohtelevaan epäluuloon kaikkia, mitkä ihmisiltä näyttivät, ja herätti heissä tunteen, jota voi verrata siihen, mitä innokkaasti ajettu hirvi tuntee kun se, monta kertaa väsyttettyään koirat ja käytettyään pikku koukkujaan niiden välttämiseksi, läähöttäen ja väsyneenä kuulee vainoojainsa kauhean, pöyristyttävän vinkunan takanaan ja vapisee pelosta. Niin olivat myös hekin urhoollisesti taistelleet villiä laumoja vastaan, murtautuneet monien kymmenien heidän laivastojensa läpi, yötä päivää kestäneet heidän yhä uudistuneita hyökkäyksiään ja käyttäneet kaikki keinot itsensä puolustamiseksi, mutta vielä kaikui heidän korvissaan nämä villit ulvonnat tämän kauhean joen joka polvessa, vielä kiiruhtivat käärmeentapaiset kanootit lakkaamatta esiin hyökkäystä varten ja aina yhä kuului rumpujen, torvien ja sotahuutojen huumentava hälinä. Ja vielä olivat he ainoastaan mannermaan keskimmaisessä osassa. Kuolema oli myöskin valinnut joukosta yhden ja toisen. Koko retkikunnassa ei ollut kolmekymmentä, jotka eivät olisi olleet enemmän tai vähemmän haavoitettuja. Näytti mahdottomalta jatkaa tätä kauheata elämää. Jonakin päivänä täytyisi heidän laskeutua alas niinkuin karitsain ja ojentaa esiin kaulansa ihmisteurastajille.

Mutta heidän matkallaan oli myöskin valoisat ja suloiset hetkensä, silloin nimittäin kun he liukuivat eteenpäin ahtaista virroista, viehättävään saarten välitse, joita palmut ja ryytipensaat peittivät; niiden tuoksut ja kevätmäiset värit saivat heidät unohtamaan ne vaarat, joissa he olivat. Heidän edessään polveili toisten saarien rannat, joilla samoin ikuinen kevät ja viheriäisyys vallitsi. Siellä tapasi pumpulipuita, palmuja, villiä taatelipuita, korkeita, käärmeentapaisia rottinkipuita kauniine, riippuvine höyhenen-tapaisine lehtineen, korkearunkoisia gummipuita ja voipuita. Pitkin rantoja, varsinkin pienessä, rauhallisissa lahdissa, rehoittaa runsaasti eräs ruohonlaji, jonka pitkät, vaaleanvihäriät lehdet kahisevat kun tuulenhenkäys puhaltaa ylös virtaa. Niiden pienten salmien rauhallisessa, haaleassa vedessä, jotka oikullisesti polveilevat matalampien saarien välillä, rehoittaa ihmeellinen paljous vesikasvia, joissa on valkoiset tai lavendelinväriset kukat. Molemmiin puolin näitä pikku salmia kasvoi, tiheässä kuin aitaus, aina viheriöiviä sanajalkoja aavistamattomassa kehityksessä.

Jos tarkasti päivänpaisteista rantaan, niin voi olla varma siitä että krokodiili lojui ja makasi siellä syöksähtäkseen sitten jokeen kovalla molskahduksella; tai myöskin sai nähdä jonkun epäluuloisen ja vaanivan virtahevon kujeita ja kuulla sen karjumista, jonka voimaa kaksinkerroin lisäsi kaiku, joka vierä rannalta toiselle näissä autioissa seuduissa.

Rannoilla vilisi marabu-haikaroita, balearin-kurkia, punaisia flamingoita, hanhia, parvittain villiä ankoja, kakkuria, jäävarpusia, hopeahaikaroita, mustia ja valkoisia ibislintuja ja rantasipiä.

Eräällä saarella nähtiin norsu, jolla oli komeat torahampaat, eräällä toisella melkoisesti pitkällä saarella nähtiin koko lauma punaisia puhvelia, jotka ovat pienempiä ja yleensä aivan erilaisia kuin ne mustat puhvelit, joita on maanosan itätienoilla.

Korkeammat ja metsäisemmät saaret olivat täynnä apinoita. Kun kahisi pensaissa, näki usein jonkunlaisen suuren, partaisen apinan, joka seisoj pystyssä.

Mutta tätä luonnon moninaisuuden ja rikkauten nauttimista häiritsivät alinomaiset vaarat ja verenhimoisten villien hyökkäykset. Ihminen oli ainoa kauhea ja inhottava olento tässä lämpöisen ilman-alan paratiisillisessä loistossa ja komeudessa, ja alinomainen pelko ja kuolemanvaara teki mahdolliseksi täydellisesti voida iloita luonnon kauneudesta.

Kun tultiin lähemmä joen suuta alkoivat villit näyttää ampuma-aseita ja nyt tuli vaara monta kertaa suuremmaksi. Niinpä oli Stanleyllä kerran eräässä villien hyökkäyksessä äkkiä kolme kanoottia ihan edessään ja hän näki yhdeksän kiiltävää kiväärinpiippua ojennettuina itseään kohden. Kun hänellä oli paikkansa veneen etukeulassa voidakseen johtaa retkikunnan matkaa alas virtaa, tuli hän pian tähtäyspilkuksi vielä useammille, kun nopeasti esiin rientävät kanootit puoliympyrässä lähestyivät. Mutta kuten useammissa muissakin tilaisuuksissa pelastui hän nyt siten että itse hänen näkönsä herätti vihollisissa kummastusta. Jos hän olisi ollut musta, olisi hän aikoja sitten ollut tapettu, mutta nyt, kuten usein ennenkin, oli uteliaisuus väkevämpi kuin viha ja verenhimo, niin että keskellä taistelua raukesi käsi jousta virittämästä tai keihästä heittämästä. Myös nytkin kun villien pyssynhanat olivat vedetyt ja sormet olivat koskettamaisillaan surmaa tuottavaan liipaisimeen, vajosi vihollinen katselemaan tuota hiljaista ja liikkumatonta haamua, joka lienee tuntunut heille yhtä kummalliselta kuin joku niistä kuvitelluista olennoista, joita esisiltä perityt sadut olivat heille kuvailleet — "valkoista!"

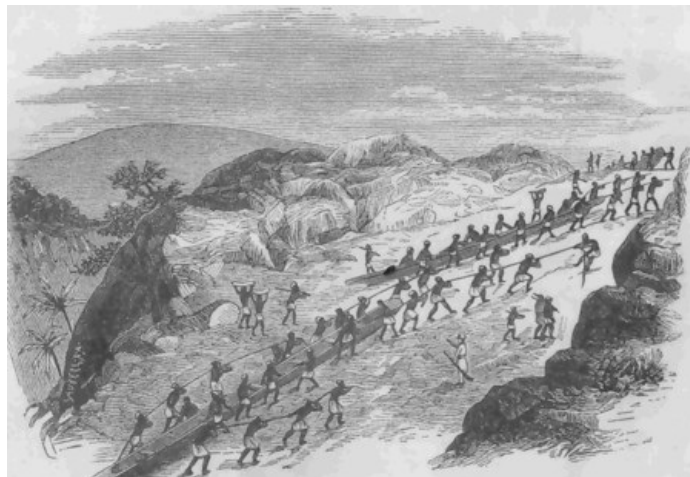
Pieninkin liikahdus olisi luonnollisesti saattanut hänelle silmänräpäyksessä kuoleman. Ei ollut lainkaan hauskaa istua ja tuntea olevansa tähtäyspilkkuna niin monelle kiväärinluodille, mutta se oli viisainta mitä voi tehdä. Kun hän siten oli ison maanasukas-joukon uteliaisuuden esineenä, oli Frank herättänyt samallaista kummastusta villijoukossa, joka väijyi heitä toiselta sivulta ja retkikunnan aasit saivat myös kunnian tulla töllistellyiksi. Lopulta alkoi taistelu raivoamaan, mutta oikea silmänräpäys oli mennyt; villit tulivat voitetuiksi ja ajettiin pakoon.

Pahinta oli että asiain niin ollen oli mahdotonta ostaa mitään ruokavaroja. Kuinka niitä voi saada kun heidän ääneensä kohta vastattiin kuolettavilla luodeilla. Usein katsoivat he senvuoksi nälkäkuolemaa silmiin.

Kova onnettomuus. Uledin rikoksellisuus.

Mutta mitä edemmäs he pääsivät keski-Afrikan aarniometsistä ja lähestyivät rannikkoa, sitä vähemmiksi tulivat vihollisuudet ja lakkasivat viimein kokonaan, niin etteivät maan-asukkaat enää estäneet heidän matkaansa. Vaihtokauppa oli laimentanut näiden kansojen luonnollista julmuutta, niin etteivät he enää kohdelleet muukalaisia villipetojen raivolla. Sen sijaan tulivat vaarat joella suuremmiksi.

Ei ollut enää heillä kuljettavana tuo komea, salaperäisen kaunis joki, jonka rauhallista, tasaista pintaa he olivat kulkeneet lähemmä sataviisikymmentä penikulmaa. Sen sijaan oli heillä nyt kauhea virta, joka syöksi pitkin jyrkkää uraa ja jota patosivat laavasärkät, esiin pistävät kallioharjut ja rivittäin kauhean suuret paadet, niin että virta sai kierrellä ja polveilla syvien onkaloiden kautta, laskeakseen sitten alhaisempia maita pitkin pitkässä koskijaksossa.

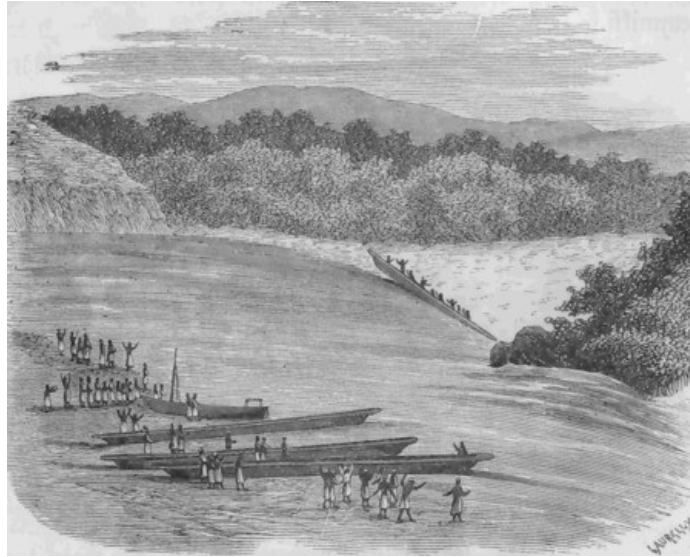

Kanootteja kuljetetaan maata myöten.

Joskus täytyi heidän kuljettaa venheensä rantaa myöten, kun koski oli kovin ankara. Vaan putouksien yläpuolella kuljettava matka tuli usein sangen vaaralliseksi, sillä venheet laskettiin

niin lähelle putousta kuin mahdollista, sillä oli pakko tehdä sangen rasittava maalla-kuljetus mitä lyhyimmäksi.

Eräänä päivänä sijoituttiin leiriin tällaisen putouksen yläpuolelle, eräisen lahdelmaan, joka oli kauas virtaan pistävän kallioniemekkeen takana. Stanley, jonka venhe kulki etupäässä, sekä kolme kanoottia olivat jo saapuneet lahdelman rantaan, kun nähtiin kanootti erään niemen alapuolella nuolen nopeudella kiitävän putousta kohti pitkin näennäisesti tyynen veden pintaa. Inhimillinen voima ei tässä kohden auttanut mitään. Kanootti saapui pian lähelle saarta, joka erotti putoukset toisistaan ja hävisi vasemmanpuoliseen koskeen. Ensiksi se näkyi pyörähtelevän kolmesti, neljästi ympäri ja sitte kahdeksan miehen miehistöineen katoavan syvyyteen, josta se pian taasen nousi, perä aivan pystysuoraan koholla.

Tapaturma koskessa.

Kohta tämän kauhean tapaturman jälkeen kiiti toinen kanootti, jossa oli kaksi miestä, niemen ohi, tyynen, vaan nopeakulkuisen virran väkisin viemänä näennäiseen, niin, melkeinpä varmaan perikatoon. Perämiehen onnistui kuitenkin omituisen sattuman kautta johtaa kanootti putouksia alas, sitte ohjasi hän sen taitavasti vasenta rantaan kohti virstan alemmaksi, missä hän ja hänen kumppaninsa koettivat hypätä maalle ja pelastuivat.

Ei ehditty varoittaa jäljestäpäin tulevia, ennenkun kolmas kanootti näkyi. Se oli pieni ja kevyt ja ainoastaan yksi mies istui siinä. Kanootti kulki nopeasti ohi, ja mies huusi, huomattomasti auttamattomasti joutuvansa putouksiin: "La il Allah, il Allah!" — "On ainoastaan yksi Jumala. — Olen hukassa! Herra!" Hän näkyi sitte jonkun silmänräpäyksen ja katosi. Kohta sen jälkeen näkyi hän taaskin kanootissaan nousevan pimeään putouksen pinnalle, syöksevän kosken pengerrykseltä pengerrykselle, painuvan alas, pyörivän ympäri, joutuvan suurten, korkeiden aaltojen valtaan, jotka viskelivät kanoottia oikealle ja vasemmalle. Kaikesta tästä huolimatta ei kanootti vajonnut, vaan aallot huuhtoivat sen vihdoin saaren matalimman puolen taakse; sitte pimeni tämä kauhea päivä. Yhdeksän miestä hukkui tänä ainoana iltapuolena!

Sittenkun retkikunta oli kulkenut ohi koskien, palasi äkkiarvaamatta hukkuneeksi luultu mies. Hänen oli täytynyt olla sangen kummallisissa seikkailuissa. Hänen oli vesi syössyt putouksesta ja lähimmistä koskista alas sekä pyöritelty niin usein ympäri, että hänen päänsä vihdoin oli tullut sekavaksi. "Pidin kuitenkin lujasti kiinni kanootistani", kertoi hän, "ja raivosa virta vei minua alas, alas ja alituisesti alas, paikasta paikkaan. Välistä olin aivan lähellä jotakin kiveä ja välistä melkein keskellä virtaa, kunnes noin tuntia ennen pimeän tuloa näin olevani lähellä erästä kalliota; hyppäsin sille, tartuin kanoottiini ja vedin sen rantaan. Silloin tarttui joku käsivarsiini ja kaksi miestä sitoivat ne yhteen sekä veivät minut vuoren huipulle ja sitte noin tunnin matkan ylänkömaata myöten, kunnes saavuimme eräsen kylään. Aamulla kerrottiin koko kylässä, että oli vangittu eräs johonkin vieraasen heimoon kuuluva kaunis orja, ja paljo ihmisiä tuli minua katselemaan, niiden joukossa eräs, joka oli nähnyt retkikuntamme ja heti tunsu minut. Tämä mies soimasi heti niitä kahta miestä siitä, että he olivat varastaneet valkoisen miehen väkeä, ja hän kertoi teidät niin elävästi, herra, ja sanoi teillä olevan suuret tulisilmät, pitkän tukan ja pyssyn, joka laukesi kaiken päivää, että kansa säikähti ja käski niiden kahden miehen viemään minut takaisin siihen paikkaan, josta minun olivat löytäneet."

Eräänä päivänä tultiin leveälle putoukselle, pitkän koskijonon yläpuolelle. Kapea, vuorinen pieni saari suurine kallioineen saattoi hiljennetyt virran sinkoamaan vetensä aalloissa sivulta keskikohtaa kohden, jossa oikeanpuoliselta rannalta lähteneet aallot tulivat vastaan; nämä yhteen törmäävät laineet muodostivat kuohuvesistään pitkän haudan.

Vahvat ruokoköydet sidottiin venheen keulaan ja perään, ja kolme miestä komennettiin kutakin niitä varten; viisi miestä auttoi Stanleytä venheessä. Kuukauden kokemus tällaisessa työssä oli tehnyt heidät taitaviksi ja rohkeiksi. Mutta kosket olivat kovemmat, virta melkoisesti supistunut ja esteet tavallista suuremmat.

Stanley oli juuri rohjennut venheessään lähestyä ylinnä olevaa koskea, kun perässä olevaa varppiköyttä huolimattomasti hellittämällä virran pyörre tempasi venheen muutamien miesten

käsistä. Heidän velvollisuutenaan oli huolellisesti ja varovaisesti viedä venhe putouksesta alas sille kapealle kaistaleelle, missä oli laskuvettä kallioniemekkeen alapuolella. Kauas kohisevan, kuohuvan ja aaltoilevan virran keskikohtaan päin syöksi venhe, vetäen mukanaan raivoavaan virtaan erään miehen, jonka Stanleyn kuitenkin onnistui vetää venheeseen.

"Airoille, pojat! Rohkeutta! Uledi, perää pitämään!" — siinä kaikki käskyt, mitkä Stanley ehti sanoa; sitte jakeli hän, seisoen venheen kokassa, kädenviittauksilla käskyjä Uledille. Heidän näin kulkiessaan kauhealla vauhdilla pitkin aaltojen harjoja oli ihmisääni näet liian heikko vimmastuneen virran kovempaa kohinaa voittamaan. Airoja voi käyttää ainoastaan perämelan apuna, sillä venhe lensi pelottavalla nopeudella rivissä olevien paasien ohi, jotka supistivat raivosan virran juovaa. Kanootti oli ikäänkuin mustanruskeiden aaltojen leikkikaluna, se pyöri ympäri kuin hyrrä ja lensi sivulle, se syöksi alas nopeisin pyörteisillä ja taasen hyppäsi kuohuaville aaltojen harjoille!

Kahden peninkulman matkan jälkeen saavuttiin sen lahdelman ulkopuolelle, jonne oltiin toivottu tehdä pysäyspaikka, vaan valtava virta vastusti heidän yrityksiään tunkea sen pohjaan. Äkinäinen maanalaisen järjestyksen tapainen kumiseva ääni saattoi heidän heittämään silmäyksensä alapuolella olevaan virtaan. He näkivät veden siellä kohoavan ilmaan, niinkuin jos tulivuori olisi puhkeamaisillaan. Tämän vesivuoren huipulle ajoi virta heidät, ja kun Stanley silloin arvasi, mitä olisi tapahtuva, huusi hän: "Soutakaa, pojat, elämäne on kysymyksessä!" Muutamat epätoivoiset airojen liikkeet veivät heidät vesivuoren matalammalle puolelle, ja ennenkuin vesi oli laskeutunut ja ehtinyt alkaa tavallisen tuhoatuottavan pyörimisensä, syöksivät he erään pienemmän putouksen yli ja lensivät alas lahdelmaan, johon putous syöksi alimpana olevien kuohujen alapuolella.

Yhden tahi pari kertaa lensi venhe sivulle ja pyöri ympäri. Kun sittemmin saatiin silmänräpäykseksi rauhaa, tartuttiin uudestaan airoihin ja tultiin pian laskuvesille, soudettiin virtaa ylös ja saavutettiin hietaiselle rannalle. Sittenkun oltiin noustu maalle, lähetti Stanley Uledin kosken yläpuolella olevaa epätoivoista väkeä vastaan. Sitä olivat näet, säikähdyttäneet venemiehet, joiden huolimattomuus oli ollut syynä tähän uhkasattumaan, ja maan-asukkaat, jotka kertoivat nähneensä venheen uppoavan virranpyörteisillä. Noin tunnin kuluttua näkyi harhaileva joukko alakuloisia ihmisiä lähestyvän, ja rakkaus elämään ja inhimillisiin olentoihin heräsi uudestaan täyteen voimaansa Stanleyn sydämessä, kun hänen uskolliset seuralaisensa yksi toisensa jälkeen juoksivat esiin ja tunteittensa vallassa, joka näkyi heidän liikkeistään, kasvoistaan ja äänestään, toivottivat häntä tervetulleeksi taasen elämään.

Eräänä iltapäivänä kerrottiin Stanleyle, että eräs lasihelmillä täytetty säkki oli purettu kuljettaissa tavaroita viime leiristä ja suuri joukko helmiä varastettu.

Helmivarkaus ajalla, jolloin kukin helmi oli kalliimpi kuin jos se olisi ollut kullasta tahi timantista tehty, jolloin niin monen ihmisen elämä riippui suurimmasta säästäväisyydestä, jolloin Stanley oli päättänyt olla nauttimatta yksin liharuokaakin, siten väkeänsä hyödyttääkseen.

"Kuka on varas", kysyi Stanley. "Sanokaa minulle hänen nimensä, että saan hänet rangaistuksen alaiseksi."

Varmaan ei voitu sanoa varkaan nimeä, vaan luultiin Uledia syylliseksi.

Uledi kutsuttiin tutkittavaksi. Kysyttiin, oliko hänellä lasihelmiä, jotka eivät olleet hänen omiansa. Hän vastasi: "ei". Stanley käski silloin aukaisemaan hänen säkkinsä, ja siitä löydettiin yli viisi naulaa kauniita helmiä, jotka olisivat riittäneet maksuksi noin kahden päivän ravinnosta koko retkikunnalle!

Auringon laskun aikaan kutsuttiin väki kokoon. Stanley selitti vakavasti heille, kuinka joku aika takaperin varmaan oltiin huomattu varojen äkkiä vähentyvän, niitä leiripaikasta toiseen, kallioiden yli ja korprien läpi kuljetettaissa, ja kuinka retkikuntaa voisi uhata nälänhätäkin, ennen kuin merenrannalle saavuttaisiin. Sellaista onnettomuutta estääkseen, joka olisi täydellisen köyhyyden varmana seurauksena, oli heidän velvollisuutensa pitää huolta niiden rankaisemisesta, jotka koettaisivat tuottaa retkikunnalle niin kauheita kärsimisiä. Nyt oli huomattu erään miehen huostassa olevan suuri joukko lasihelmiä, jotka hän oli varastanut yleisestä varastosta — tämä mies oli Uledi. Kuinka oli hän rangaistava?

Kauan mietittyään lausui Manwa Sera, että asia oli sängen herkkää laatua, koska Uledi oli syyllinen. Jos rikoksellinen olisi ollut joku sellainen, joka ei koskaan vielä olisi kunnostanut itseään urhoollisena miehenä, vaan aina osoittanut olevansa pelkuri ja raukka, silloin olisi hän äänestänyt, että rikoksellinen hukutettaisiin, sitomalla suuri kivi hänen kaulaansa ja heittämällä hänet virtaan, vaan koska Uledi oli syyppää, esitteli Manwa Sera, että Uledi rangaistaisiin aika selkäsäunalla muille varoitukseksi. Muut johtajat olivat Manwa Seran mielipidettä, ja kolme neljännestä kansasta huusi: "selkäsäunaa". Stanley kääntyi sitte venhemiehistön puoleen ja sanoi:

"No, pojat, te jotka tunnette Uledin niin hyvin ja olette seuranneet häntä lasten tavoin sadoissa seikkailuissa, mitä teidän mielestänne hänelle on tehtävä?"

Muuan varmimmista ja luotettavimmista miehistä vastasi:

"Todella, herra, tämä on tukala kysymys. Uledi on kuin vanhin veljemme, ja äänestää hänen rangaistustaan olisi sama kuin pyytää teitä rankaisemaan meitä itseämme. Vaan kansan vanhimmat ovat vaatineet häntä ruoskittavaksi, ja heihin verraten olen minä liian vähäpätöinen. Vaan, herra, älä häntä kovasti rankaise, meidän tähtemme."

"Ja sinä, Shumari, joka olet Uledin veli, miten tulee minun rangaista tätä rosvoa, joka tahtoo tehdä meidät kaikki, sinut ja minut köyhiksi?"

"Ah, rakas herra, teidän sananne ovat raskaat kuin lyjy. Armahtakaa häntä! Tosi on, että Uledi on varastanut, ja siinä on hän tehnyt hyvin väärin. Hän varastaa usein, ja minä olen monesti häntä siitä torunut, sillä minä en ole koskaan varastanut. Ei kukaan ihminen voi syyttää minua siitä, että olisin ottanut jotakin, joka ei minulle kuulu, ja minä olen ainoastaan poika ja Uledi on minun vanhempi veljeni. Vaan koska päälliköt vaativat häntä ruoskittavaksi, niin ole armollinen, herra, ja anna minun osalleni puolet rangaistuksesta, sillä kun tiedän sen tapahtuvan Uledin tähden, niin en tunne kipuakaan".

Silloin astui pieni Mabruki esiin ja sanoi:

"Herra, annatteko orjallenne vapauden puhua?"

"Kyllä, sano vaan Mabruki, mitä sinulla on sanottavaa".

Nuori Mabruki astui lähemmäksi, lankesi polvilleen, syleili Stanley'n jalkoja ja sanoi:

"Valkoinen päällikkömme on viisas. Kaikki mitä tapahtuu, kirjoittaa hän kirjaan. Kultakin päivältä on hänellä aina jotakin kirjoittamista. Me mustat miehet, me emme tiedä mitään, muista mitään. Minkä eilen näimme, unhotamme tänään. Vaan valkoinen päällikkömme ei unhotakaan mitään.

"Jos hän tarkastaa kirjojansa, niin hän ehkä löytää siellä jotakin Uledista — miten Uledi käyttäytyi Tanganika-järvellä; kuinka hän pelasti Zaidin koskesta; kuinka hän virrasta on pelastanut monta miestä, kuinka hän kanootteja rakennettaissa teki työtä kuin kolme miestä; kuinka hän aina on ollut ensimmäinen käskyjäsi tottelemaan; kuinka hän on ollut ikäänkuin venhepoikien isänä ja paljo muuta. Uledin katsannon alla, herra, ovat pojat rivakkaita ja nöyriä; ilman häntä he eivät kelpaa mihinkään. Uledi on Shumarin veli. Vaikka Uledi on huono, on Shumari kuitenkin hyvä. Shumari sanoo että jos Uledi päällikköjen tahdon mukaan tulee rangaistavaksi, niin hän tahtoo puolen rangaistusta osalleen; anna silloin toinen puoli pienelle Mabrukille ja päästä Uledi vapaaksi. Mabruki on puhunut."

"Se on hyvä", sanoi Stanley. "Uledi on tuomittu kansan päätöksen mukaan, vaan koska Shumari ja Mabruki ovat luvanneet antautua rangaistuksen alaiseksi, niin päästetään Uledi vapaaksi — Shumarille ja Mabrukille annetaan anteeksi."

Kun Uledi oli päässyt vapaaksi, astui hän esiin ja sanoi:

"Herra, ei Uledi varastanut. Perkele tunkeutui hänen sydämeensä. Uledista tulee hyvä mies tästälähin, ja jos hänen herransa tähän asti on ollut häneen tyytyväinen, niin tulee hän vastaisuudessa olemaan vielä tyytyväisempi."

Vaikka ne villit heimot, joiden kanssa retkikunnalla vielä oli tekemistä, olivat rauhaisat mielialaltaan, niin ne kuitenkin aivan vähästä voivat suuttua ja vihoissaan laukaista kovasti ladatut kiväärinsä joko muukalaisia tahi toisiaan vastaan. He olisivat heti kostaneet, jos pieninkin kapine olisi tullut heiltä varastetuksi, tahi jos joku olisi riitaantunut vähänkin jonkun heidän heimolaisensa kanssa. Heitä vihollisuuksiin ärsyttämään ei tarvittu muuta kuin että he näkivät jonkun kirjoittavan paperille, kuvaavan jotakin maisemaa, tekevän muistiinpanoja tahi yleisesti toimivan jotakin uutta ja outoa.

Stanley istui eräänä päivänä leirissään, jonka hän oli sijoittanut eränsen ystävälliseen, Mowanimiseen kylään, ja kirjoitti muistikirjaansa muutamain esineitten nimiä, siten laventaakseen jo ennestään laajaa villien kielen sanakirjaansa. Vaan hän oli ehtinyt työskennellä ainoastaan muutamia minuutteja, kun huomasi omituisen liikkeen kansan keskessä, joka oli kokoontunut hänen ympärilleen, ja pian juoksivat kaikki tiehensä. Hetken kuluttua kajahtelivat sotahuudot seudussa. Pitkä jono sotilaita, jotka olivat pyssyillä varustetut, näkyi parin tunnin kuluttua laskeutuvan kukkuloilta ja lähestyvän leiriä. Niitä näytti olevan noin viisi- tahi kuusisataa. Stanley oli kuitenkin saanut monen heistä ystäväkseen ja luuli varmaan voivansa poistaa julkiset vihollisuudet.

Sittekun he olivat ehtineet kokoontua noin kolmensadan jalan päähän leirin edustalle, menivät Safeni ja Stanley heitä vastaan puolen matkaa ja istuutuivat. Noin kuusi miestä lähestyi heitä ja selitys alkoi.

"Mikä hätänä, ystäväni?" kysyi Stanley. "Miksi tulette sellaisissa joukoissa kivääreillä varustettuina, kuin aikoisitte alkaa sotaa? Sotaa? Sotaa ystäviemme kanssa! Mitä joutavia! Olette kai suuresti erehtyneet."

"Herra", vastasi muuan heistä, "kansamme on nähnyt teidän eilen tekevän merkkejä eräälle tarataralle (paperille). Siinä teitte hyvin väärin. Maamme jäisi autioksi, vuochemme kuolisivat, banaanimme mätäneisivät. Mitä olemme tehneet teille, koska tahdotte tappaa meidät? Olemme myyneet ruokavaroja teille ja kantaneet joka päivä viiniä leiriinne. Väkenne on saanut kuljeksia vapaasti missä ovat tahtoneet. Olemme kokoontuneet taisteluun teitä vastaan, jollette suostu polttamaan tara-taraanne tässä silmäimme edessä. Jos poltatte sen, niin menemme tiehemme ja olemme ystäviä kuten ennenkin."

Stanley pyysi heitä odottamaan ja jätti Safenin heidän käsiinsä paluunsa pantiksi. Muistikirjassa oli paljo arvokkaita muistiinpanoja: vesiputousten, salmien ja kylien karttoja, merkillisten paikkojen kuvia, kertomuksia kansanheimoista, asioita kylliksi täyttämään kahden kirjan lehdet

kaikki yleisölle arvollisia asioita. Hän ei voinut uhrata sitä tyydyttääkseen villijoukon lapsellista oikkua. Kaivellessaan kirstuaan, jossa hän säilytti kirjojansa, löysi hän erään käytetyn ja kuluneen Shakespearen tekemän kirjan, joka oli päiväkirjan kokoinen; kannet olivat myöskin samallaiset, ja jos kukaan villeistä ei vaan muistaisi päiväkirjan muotoa kovin tarkoin, niin tämä äsken löydetty kirja aivan hyvin kävisi sen asemesta. Hän otti sen mukaansa ja näytti sen villeille.

"Tämänkö tara-taran tahdotte poltettavaksi, ystäväni?"

"Niin, niin, se se on."

"No, ottakaa se ja polttakaa, tahi tehkää sillä mitä tahdotte."

"Hm. Ei, ei, ei. Emme tahdo koskettaa sitä. Se on noiduttu. Teidän tulee itse polttaa se."

"Minunko! Olkoon menneeksi. Tahdon tehdä kaikki tyydyttääkseni Mowassa asuvia hyviä ystäviäni."

Mentiin lähimmän valkean luo, ja Stanley jätti viattoman Shakespearen liekkien uhriksi ja pani juhlallisen totisena enemmän puita tuleen.

"Ah-h-h!" — huokailivat pettyneet villit, ikäänkuin heidän rintansa olisi keventynyt. "Muukalainen on hyvä — sangen hyvä. Hän rakastaa Mowassa asuvia ystäviään. Nyt vihollisuutemme on loppunut, Mowan kansa ei ole huonoa."

Sitte huusivat he jotakin hurraahuudon tapaista ja marssivat pois.

Matkustavainen on näillä seuduin, missä kansa on niin äärettömän taikauskoista, aina vaarassa joutua heidän raivonsa esineeksi. Jos joku päällikkö kaatuisi maahan hermohalvauksesta, leirissä ollessaan, tahi jos hän on asettunut huolimattomaan asentoon jollakin kalliolla ja putoaa maahan kuoliaana, jos joku tauti, niinkuin kolera tahi lavantauti, rupeaa raivoamaan jossakin kylässä, tahi jos pyssyn varomattomasta käyttämisestä joku onnettomuus on syynä jonkin kuolemaan, tahi jos joku hekumallinen päällikkö kuolee halvaukseen, niin voi varmaan tietää, että onnettomuuden syynä pidetään jotakin ilkeää vaikutusta matkustajan puolelta.

Frank hukkuu.

Frank oli matkan loppupuolella ollut sairas paiseista, jotka yhä enemmän laajenivat ja tuottivat hänelle suurta kipua. Hän hoiti niitä tosin huolellisesti, vaan oli kykenemätön käymään ja pitämään väkeä silmillä; harvoin hän kuitenkaan oli toimetonna. Oli helmipussia tehtävä, teltoja paikattava ja repeytyneitä vaatteita paikattava; työskennellessään hän usein lauloi jotakuta laulua tahi virttä. Luonteeltaan oli hän iloinen ja raikas kuin peippo ja piti paljon laulusta. Hänen suloinen äänensä synnytti säveliä, jotka ilahduttivat Stanleyyn sydäntä ja hetkeksi haihduttivat hänen huolensa. Frankin kasvot ilahduttivat häntä, kun hän oli alakuloinen, ja Stanley kuunteli mielellään niitä lohdutuksen sanoja, joita hän heidän omalla kielellään lausui rehellisen ja lämpimän sydämensä pohjasta. Neljäneljättä kuukautta — niinkauan oli matka jo kestänyt — olivat he eläneet yhdessä, ja aina oli hän ollut Stanleyyn voimallisena tukena ja palvellut häntä uskollisesti. He rakentelivat monta tuulentupaa yhdessä ja kuvailivat toivossaan monta loistavaa tulevaisuuden aatetta.

Frank ei kuitenkaan koskaan nähnyt näiden toteutuvan.

Kesäkuun 3 päivänä jätti Stanley seitsemän päivän pysähdyksen jälkeen Mowan matkustaakseen Zinga-nimiseen kylään, jonne hän aikoi sijoittaa uuden leiripaikan kylän suuren vesiputouksen yläpuolelle. Muun retkikunnan piti kulkea maitse; kanootteja aiottiin johtaa virtaa alas niin varovaisesti, kuin asianhaarat vaativat.

Kun Stanley venheineen jätti Mowa-lahden, ryömi Frank, joka oli kipeänä ajoksista jaloissa, käsissä ja polvissa, eräälle kalliolle, sieltä katsellakseen kanoottien lähtöä ja sama tunne saattoi Manwa Seran ja maan-asukkaatkin tulemaan sinne. Seuraten kalliosta rantaa souti Stanley lahdesta ulos. Hänen edessään oli virta kaikkine kauhuineen. Kolme neljännes-peninkulmaa alempana vasemmalla puolella syöksi virta alaspäin, muodostaen ruskeista aalloista pitkiä jonoja. Kapeimmalla kohdalla laski se päävetensä alaspäin, vaan heitti ainakin kuudennen osan siitä oikealle. Tämä oikeanpuolinen vesijoukko virtaili Mowa-kallioiden teräviä paasia ja kärkiä vastaan; sitte heittäytyi se venhettä kohden. Täytyi nousta kalliolle ja tarttua varppeihin. Vaan kalliolla ei monessakaan paikassa voinut seisoa, ja pitkien ja uutteroiden ponnistusten jälkeen päästä näiden terävien soppien ohi, täytyi vihdoinkin lakata yrittämästä toteuttaa tätä tuumaa ja koettaa airojen avulla kulkea virrassa eteenpäin. Vaikka kova virta syöksi Mowa-kallioita vastaan ja huuhteli niitä, niin joki kuitenkin luisui mahdollomien aaltojen läheisyyteen, jotka tulivat putouksesta, ja vaikka soutajat ponnistivat kaikki voimansa, pitääkseen venhettä kallioiden ja virran vasemmalle ryöppyävän juoksun välillä, niin huomattiin pian selvään, että se nähtävästi lähenei jälkimäistä. Raju ajatus lensi Stanleyyn aivoihin, että nimittäin olisi parempi seurata virtaa alaspäin, kuin raskaalla ja vuotavalla venheellä pyrkiä vastavirtaan. Tätä tarkoitusta varten käski hän soutamaan venhettä lähemmäksi syöksyvää päävirtaa, vaan huomasi ajoissa sen hulluudeksi, sillä jono pyörteitä liikkui alituisesti sillä juovalla, missä molemmat virrat vastaiseen suuntaan kulkivat toistensa ohitse. Alaspäin kulkeva virta kohosi harjun tavoin; sen keskellä pyöri taajaan laineita, jotka heittivät suuren vesijoukon sivuille. Tämä tapasi toisen samallaisen, jonka

vastavirta heitti, ja kova taistelu syntyi. Kuohulaineet muodostivat ammottavia pyörteitä, joissa vesi kierteli suurella voimalla, kunnes syvyydet olivat täynnä, jolloin vesi kohosi korkeiden kukkuloiden tavoin. Tällainen näytelmä alkoi Stanleyyn silmään edessä. Eräs pyörre oli muutamaksi silmänräpäykseksi lakannut liikkumasta, ja sen sijaan kohosi nyt vuori, jonka mahdoton vesijoukko ja kauhea kohina saattoi jokaisen haluamaan päästä kauaksi tästä paikasta. Kun Stanley pelkäsi ettei voitaisi päästä pakoon, heitti hän saappaat, nutun ja vyön päältäään ja viittaamalla käskettyään Uledia laskemaan tuulen puoleen, huusi hän venheen miehistölle, että se ponnistaisi viimeiset voimansa tahi valmistuisi kuolemaan.

Venhe kulki kuitenkin kohoilevan ja roiskivan veden mukana ja tuli siten vesivuoren alapuolelle, jonka äkillisessä laskeutumisessa suurin vaara oli tarjolla; se seisahtui kuitenkin ja pysähtyi tuhoatuottavan kuilun luo, joka oli syntynyt vuoren sijaan ja kauheasti ammotti venheen peräpuolella. Soudettiin epätoivon voimilla ja soutajat pitivät onnellisesti venheen kohdallaan, kunnes uusi mullistus syntyi, jonka loputtua se vihdoin pelastui.

Juuri kun Uledi yhdeksän miehen kanssa oli lähtemäisillään Mowasta uudella ja vankalla kanootilla tutkiakseen virtaa, ryömi Frank eräasen paikkaan lähellä jokea ja pyysi heitä pysähtymään ja ottamaan hänet mukaansa. Manwa Sera, joka johti kanootteja, nousi seisoalleen ja koetti saada häntä jäämään sinne, sillä virta oli vaarallinen; hän huusi heitä kuitenkin palaamaan, kärsimättömänä niinkuin sairas ainakin ja pakotti miehistön nostamaan hänet kanoottiin. Tämä, joka oli kevyt ja hyvin miehitetty, kulki helposti vastavirran läpi ja kiiti puolen tunnin kuluttua yli pienten koskien virtaa alas. Kun putousten kumina alkoi kuulua, tuli Uledi varovaiseksi, eikä tahtonut lähestyä, ennen kuin oli nähnyt ne; sitävarten kulki hän Frankin luvalla keskellä virtaa olevaa kalliojonoa pitkin, kunnes tultiin eräasen pieneen aivan putouksen yläpuolella olevaan lahdelmaan, jossa kanootti laskettiin rantaan. Uledi kapusi pian ylös ja jatkoi matkaansa kallioille saakka, jotka pistivät esiin putouksesta. Tässä voi hän yhdellä silmäyksellä nähdä vaaran kaikessa laajuudessaan. Muutaman minuutin kuluttua palasi hän Frankin luo, joka vielä istui kanootin pohjalla, kääntyi hänen puoleensa ja sanoi:

"Isäntä hyvä, on mahdotonta kulkea putousten yli; ei mikään kanootti tahi venhe voi tehdä sitä, hukkaan joutumatta".

"Mitä vielä", sanoi Frank ylenkatseellisesti, "näinhän minä, kun kuljimme alaspäin, jonon tyyntä vettä vasemmalla puolella; sinne pääsisimme helposti kulkemalla virran poikki".

"Mutta, herra, tämä putous ei ole suoraan virrassa, vaan vinossa; matalampi vasemmanpuolinen osa on paljo kauempana kuin oikeanpuolinen, jonka raivoaminen alkaa tässä aivan lähellä. Puhun teille totta", jatkoi Uledi, kun Frank epäillen pudisteli päätänsä, "isäntä hyvä, olen tarkkaan katsellut putousta kokonaisuudessaan, enkä näe mitään mahdollisuutta, kuinka täältä voimme päästä siitä alas; varman kuoleman saisimme jos koettaisimme."

"No mitä sitten teemme?" sanoi Frank.

"Meidän tulee ilmoittaa isännälle", vastasi Uledi. "Siksi aikaa voi sitoa kanootin tänne, kunnes hän ehtii saapua."

"Ja mitä minusta on tuleva?" kysyi Frank.

"Vähän ajan perästä olemme täällä takaisin ja tuomme mukamme riippu-maton, ja te ehditte aivan hyvin leiriin ennen yötä."

"Mitä, kuljettaisitteko minua kuin muuta epattoa", vastasi hän, "että kaikki maan-asukkaat pääsisivät minua töllisteleemään? Ei ensinkään! Täytyykö minun kaikessa tapauksessa odottaa täällä koko päivän ilman ruokaa, vai miten?"

"Emme viivy kauan, herra; neljänneksessä ehdin leiriin, ja puolen tunnin kuluttua olen täällä takaisin tuoden mukani ruokaa ja riippu-maton."

"Niin, sepä on kaunista", sanoi Frank, jonka mieli pahettui siitä että häntä aiottiin kantaa. Hän luuli näet siten joutuvansa kaikkien pilkan alaiseksi. "Minä puolestani en luule tätä putousta niin vaaralliseksi, kuin te sanotte. Wangwanat ovat aina pelkureja vesillä; pienin veden väre on aina heidän silmissään kasvanut korkean laineen kokoiseksi. Jos minulla vaan olisi neljä valkoista miestä mukani, niin näyttäisin pian teille, voiko putouksesta kulkea vai eikö."

"Isäntä hyvä", sanoi majoitusmestari vakavasti, hiukan närkästyneenä Frankin sanoista, "ei valkoiset eikä mustat miehet voi kulkea tätä virtaa alas hukkumatta, ja minun mielestäni ette sano oikein, kun moitteitte meitä pelkureiksi. Mitä minuun itseeni tulee, niin luulin teidän tunnevan minut paremmin. Katsokaa! Levitän käteni ja kaikki sormeni eivät riitä osoittamaan niitten lukua, jotka tällä virralla olen pelastanut. Kuinka sitte voitte, isäntäni, sanoa minua pelkuriksi."

"No, jos sinä et pelkää, niin ainakin muut sen tekevät", jatkoi Frank.

"En minä eivätkä he ole arkoja. Me pidämme mahdottomana kulkea kanootilla putouksista. Tarvitsen ainoastaan viitata miehille, niin he seuraavat minua kuolemaan saakka — ja kuolema on sama kuin tästä putouksesta laskeminen. Olemme valmiit tottelemaan käskyjämme, vaan teidän tulee luvata meille, että jos jotakin tapahtuu ja isäntämme kysyy meiltä: 'Miksi sen teitte?' te vastaatte kaikesta."

"Ei, minä en tahdo käskää teitä. En tahdo ensinkään sekaantua koko juttuun. Sinä olet tämän kanootin päällikkö. Jos tahdot lähteä — niin lähden ja silloin sanon minä että te olette miehiä,

jotka eivät pelkää vettä. Jollei, niin jääkää tänne, ja silloin tiedän että olette pelkureita. Asia näyttää minusta aivan helpolta, sen voin teille vakuuttaa. En voi käsittää, mitä siinä tapahtuisi."

Siten kiihottaen väkeä näyttämään rohkeuttansa, kiiruhti Frank parka uppiniskaisesti kohtaloansa kohden.

Uledi kääntyi sitte miehistön puoleen ja sanoi:

"Pojat, isäntämme sanoo meidän pelkäävän kuolemaa. Tiedän kuoleman olevan vesiputouksessa, vaan tulkaa, näyttäkäämme hänelle, että mustat miehet pelkäävät kuolemaa yhtä vähän kuin valkoiset. Mitä sanotte?"

"Ihminen voi kuolla ainoastaan yhden kerran." — "Kuka voi taistella kohtaloansa vastaan?" — "Kohtalomme on Jumalan kädessä!" — näin hänelle eri haaroilta vastattiin.

"Hyvä! Paikoillenne", sanoi Uledi.

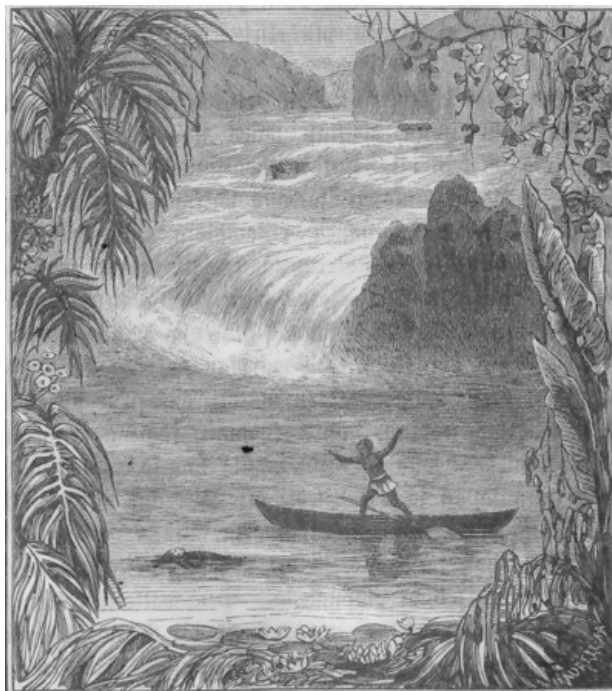
"Te olette miehiä!" huudahti Frank, ihastuneena ajatellessaan kohta leiriin pääsevänsä.

"Bismillah! (Jumalan nimessä), työntäkää venhe kallioista ja soutakaa!" komensi venheen perämies.

"Bismillah!" kertoi miehistö ja souti sitte pois ystävällisestä lahdesta.

Muutamien silmänräpäysten kuluttua olivat he ulkona virrassa, ja seuraten Frankin neuvoa ohjasi Uledi venheen vasenta rantaa kohti. Vaan pian selveni kaikille, että sinne oli mahdoton päästä. Vesi tuntui kuin rasvaiselta ja liukkaalta. Petollisesti ja väkisin vei se heitä pitkinpäin putouksia kohti. Kun Uledi huomasi tämän, käänsi hän keulan ja suuntasi kulun rohkeasti virran keskikohtaan. Kauheiden vesijoukkojen jyminä kasvoi kasvamistaan, ja Frank nousi seisolleen voidakseen nähdä niiden päitten yli, jotka istuivat hänen edessänsä. Nyt vasta näkyi hän käsittävän heidän tilansa suuren vaaran. Mutta liian myöhään! He olivat saapuneet putoukseen ja syöksivät alas päistikkaa aaltojen ja kuohun sekaan. Vihaiset vesijoukot kohosivat ja ryntäsivät heidän venheesensä, pyörittivät sitä kuin hyrrää, ja sitte mentiin kuohuvien, tanssivien ja hyppivien aaltojen selillä alapuolella oleviin ammottaviin virran kuiluihin. Voi! silloin oli tuskan, katumuksen ja kauhistuksen hetki!

"Pitäkää kanoottista kiinni, miehieni, tarttukaa kukin nuoraan", sanoi hän, riisuen päältä villapaitansa. Ennenkuin hän oli ehtinyt tämän tehdä, vajosi kanootti syvyyteen, ja pyörteinen, hyppelevä vesi peitti kaikki. Kun kuilu oli täysi, kohosi suuri vesijoukko, ja kanootti näkyi taaskin kirkkaassa päiväpaisteessa monine läähättävine miehineen, jotka pitivät siitä lujasti kiinni. Kun he olivat tulleet kappaleen eteenpäin, niin että olivat päässet vähän matkan päähän onnettomuuden paikasta, ja vähän tointuneet, huomasivat he, että ainoastaan kahdeksan heistä oli elossa. Ei yhtäkään valkeaa muotoa ollut heidän joukossaan. Vaan yhtäkkiä alkoi vesi taasen raivoisasti liikkua — uusi vesijoukko kohosi ja keskellä sitä näkyi "isännän" tunnoton ruumis. He kuulivat hänen äkkiä päästävän valitushuudon. Uledi, joka unhotti, kuinka hän äsken oli päässyt pyörteisestä kuilusta, ojensi kätensä ja heittäytyi pelotonna Frankin jälkeen, vaan uusi pyörre painoi heidän kumpaisenkin, ja aallot peittivät heidät, ennen kuin Uledi saavutti sen, jota hän aikoi pelastaa. Toisen kerran sukelsi rohkea majoitusmestari esiin aalloista, väsyneenä ja uupuneena — vaan Frank Pocockia ei enää näkynyt.

Frankin kuolema.

Stanley oli kulkenut kappaleen matkaa pitkin virran rantaa ja istautunut eräälle lähellä leiriä olevalle kalliolle odottamaan Uledin tuloa. Hän näki pitkän mustan esineen lentävän edestakaisin kosken pyörteisissä. Se oli kumoon kaatunut kanootti, ja hän näki joukon miehiä pitelevän siitä

kiinni. Hän lähetti väkeä rannalle sinnepäin, minne kanootti tuli, ja haaksirikkoiset pelastuivat. Uledi ja hänen miehensä toivat surusanoman Frankin kuolemasta.

"Ah, Uledi, jos vaan olisit pelastanut hänet! Olisin tehnyt sinut rikkaaksi mieheksi!" valitti Stanley suruissaan.

Kun Stanley katseli tyhjää telttää, ja alakuloisia, epätoivoisia palvelijoita, valtasi hänet sanomattoman surun tunne, joka melkein oli hänet tukehduuttamaisillaan. Huolien painama mielensä muisteli ikävällä hukkuneen ystävän verrattomia ominaisuuksia, hänen erinomaista lempeyttään, hänen kärsivällisyyttään, ahkeruuttaan, hilpeyttä ja hellää ystävyttään; Stanleyn ajatus viivähti kauan hänen hupaisessa seurassaan, hänen kunnollisuutensa, hänen hurskautensa ja hänen onnistumisesta varman uskonsa muistossa. Kukin uusi avu, jonka Stanley muisti, enensi vaan surua hänen kadottamisestaan, täytti sydämen säällillä ja surulla siitä että miehen, jolla oli niin monta hyvää ominaisuutta ja joka niin kauan ja uskollisesti oli palvellut, oli niin äkkiä täytyntä erota elämästä, saamatta mitään palkkaa.

Kuu kohosi taivaalle, ja oli vihdoinkin korkealla vuorenrotkon eteläisen seinän yläpuolella. Sen valkoinen kummitusvalo levisi yli paikan, missä kuolo oli Stanleylet vienyt hänen uskollisen ystävänsä ja toverinsa. Suurien putousten yläpuolella istui hän tuntimääriä eräällä suurella paadella ja katseli ylöspäin virtaa pitkin, välistä turhaan toivoen, että Frank jonkun sattuman kautta olisi pelastunut kauheasta virranpyörteestä. Seuraavassa silmänräpäyksessä näki hän taas sen hirveän tapauksen, jonka vilkas ja kivuloinen mielikuvituksensa kuvaili niin todenmukaisilla väreillä, että hän puoleksi luuli uudestaan näkevänsä sen kauhean näytelmän, vaikka hän tunsikin itsensä voimattomaksi ystävänsä auttamaan.

Kuinka kamalalta kuului jyminä noista monista koskista täällä yön hiljaisuudessa ja rauhaisuudessa! Milloin se kuului uhkaavalta, pelottavalta jyskeeltä, milloin syvältä, surulliselta, äärettömältä valitukselta.

Kahdeksan päivää myöhemmin saapui muuan päällikkö leiriin ja ilmoitti että eräs kalastaja, pyytäessään silliä eräällä lahdelmassa, oli nähnyt jotakin kiiltävän veden pinnalla, ja kun hän oli kulkenut kanootillaan sinnepäin, oli hän kauhistukseksseen huomannut sen olevan valkoisen miehen muodon!

Liikuttavaa oli nähdä kuinka maan-asukkaat ottivat osaa Stanleyn suruun. Ndala, Zingan kuningas, tuli leiriin vaimojensa seurassa. Hän ajoi kaikki muut paitsi korkeimmat päälliköt pois leiristä, etteivät he uteliailla puheillaan häiritsisi surua.

"Sano meille", sanoi hän sitte Stanleyle, "minne on valkoinen veljesi mennyt?"

"Kotiin", vastasi Stanley.

"Etkö enää koskaan näe häntä?"

"Kyllä toivottavasti."

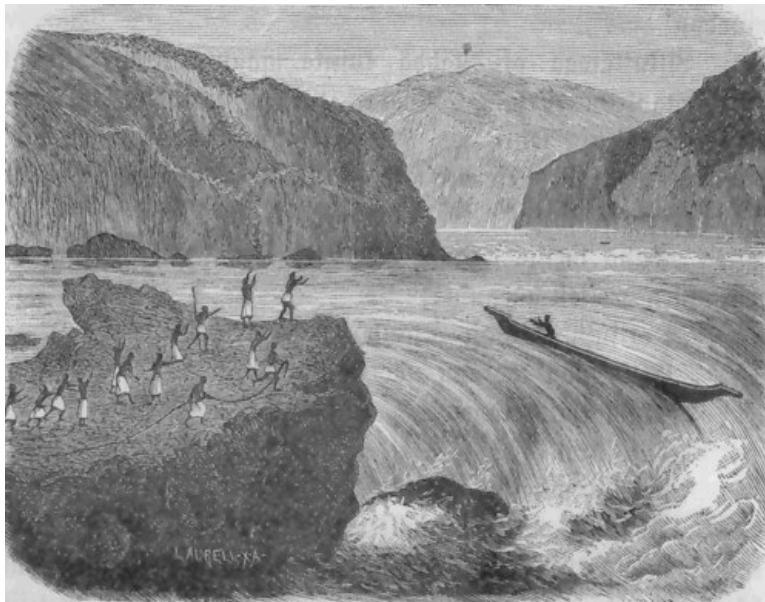
"Missä?"

"Tuolla ylhäällä, toivon."

"Ah, me olemme kuulleet että valkoiset ihmiset ovat tulleet tuolta ylhäältä. Jos tapaat hänet taas, niin sano hänelle, että Ndala on pahoillaan siitä, että hän otettiin sinulta pois. Olemme kuulleet Mowasta, että hän oli hyvä, ystävällinen mies, ja koko Zinga on häntä sureva. Juo palmuviiniämme, herra, ja unhot tappiosi. Zinga-viini lohduttaa sinua, niin ettei suru enää pääse painamaan." Kuningas saneli tämän liikutuksesta ja surusta vapisevalla äänellä. Leirin ulkopuolella olevat suuret joukot puhelivat matalalla äänellä, ja naiset seisivat sormet huulillaan ja katselivat Stanleytä lempein, surullisin silmin.

Salakapina. Pelastus hengenvaarasta.

Kaikki olivat kauhistuksissaan hirveästä tapaturmasta ja ajattelivat pelolla virtaa. Osa väestä teki salakapinan ja kieltäytyi tekemästä työtä. He sanoivat ennen antavansa villien hakata heidät kappaleiksi, kuin lähtisivät eteenpäin, sillä kuolema kuitenkin lopuksi tulisi. Maanasukkaat olivat myöskin tartuttaneet heihin taikauskoansa ja pelottaneet heitä kertomuksillaan putouksissa olevista hengistä. Jos Stanley olisi uhrannut kilin kumpaisillekin putouksille, selittivät he, niin onnettomuutta ei koskaan olisi tapahtunut.

Vaarallinen matka.

Vähän ajan kuluttua tuli uusi vaikea vastoinkäyminen. Kun kanootteja kuljetettiin vuorisen niemen yli erään putouksen kohdalla, katkesi köysi erästä venheestä ja se syöksi kallionseinämää myöten veteen, vetäen mukanaan ensimmäisen salvumiehen. Uledi heittäytyi hänen perässään virtaan, koska miehet huomauttivat ettei pudonnut tainnut uida, ja hän huusi hänelle saavuttuaan kanootin luo, että hän hyppäisi virtaan, niin hän tulisi pelastamaan hänet. "Voi, veljeni", vastasi onneton mies, "minä en osaa uida." — "Hyppää pian alas mies, ennen kuin on liian myöhäistä! Lähestyt putousta!" — "Pelkään". — "Hyvästi sitte veljeni; sinua ei enää mikään voi pelastaa!" sanoi Uledi ja ui rantaa kohti, jonka hän saavutti ainoastaan 50 jalan päässä putouksesta. Silmänräpäyksessä kiiti kanootti, jossa salvumies oli, putouksesta alas ja suuret aallot viskelivät sitä sinne tänne, kunnes vihdoin eräs pyörre nieli sen. Sitte se taaskin näkyi ja seiso pystyssä aaltojen keskellä; mies oli vielä silloin siinä. Taaskin kiiti se alaspäin ja pyörähti ympäri, sekä katosi samassa; muutamien silmänräpäysten kuluttua näkyi se taasen, mies samoin. Kolmannen kerran syöksi se syvyyteen, ja kun se sitte taas näkyi, oli salvumies jo kadonnut.

Wangwanat pitivät tämän tapaturman uutena todistuksena siitä tuomiosta, joka retkikunnalle oli langetettu. He luulivat kurjuuden yön jo lähestyvän.

Vihdoin saatiin sanomattomalla vaivalla venheistö siirrettyksi putousten alapuolelle. Oli mennyt kolmekymmentä päivää ja neljä ihmishenkeä, ennenkuin oli päästy puoli peninkulmaa eteenpäin.

Laskeuduttiin venheisiin jyrkkää rantaa myöten rottingista tehtyjen tikapuiden avulla. Sitte taas lähdettiin matkalle. Varovaisesti kuljettiin eteenpäin — kymmenen miestä varpeissa venheen sekä kokossa että perässä — ja askel askeleelta; suurimmalla varovaisuudella lähestyttiin uusia putouksia; pieniä vuorisia saaria näkyi vasemmalla; kalliot kohosivat mahdottomina; niiden rinteet olivat metsäiset. Virta kohisi kovasti, valkoisenruskeat aallot uhkailivat, ja suuret paadet riippuivat jyrkkinä niiden yläpuolella. Kun venhe lähestyi erästä suurta kalliota, huomasi Stanley, että vedellä oli ura sen ja rannan välissä. Juuri kun kaikkien silmäykset olivat käännetty kapean virranuoman puoleen, toivossa että sen avulla voitaisiin voittaa kaikki vaikeudet, katkesi perässä oleva varppi, ja melkein samassa silmänräpäyksessä nousi virta rauhattomasti ja katkaisi keulassa olevan köyden. Taaskin kiiti venhe keskelle virtaa, raivoisien aaltojen harjoille; kalliot, vuoret ja vieremät lensivät ohi sanomattomalla nopeudella. Paitsi Stanleytä oli venheessä kuusi miestä, ja Uledi piti perää tynenä, kylmänä ja täynnä luottamusta. Moni kuului kuiskaavan: "Mikä on tapahtuva, se tapahtuu", — "ei voi välttää välttämätöntä". Kovaa pelkoa, joka ennen oli heidät vallannut, ei enää ollut. Hermot ja sielu olivat huumautuneet niistä onnettomuuksista, joita he olivat nähneet. Pyörivä vastavirta heitti venhettä pari kertaa ympäri; sitte se syöksyi niinkuin lainehtivaan, kiehuvaan ja kihisevään kattilaan. Sitte kulki se erään jyrkän, terävän kallion ohitse, joka näytti linnanjäännökseltä, ja lensi virtaa alas jymisevien vesijoukkojen, laineiden vaahdon ja paljaiden harmaiden kallioiden keskellä. Vihdoin tultiin tynnemille vesille. Taaskin pelastetut!

Maalle noustuaan meni Stanley kauhistuneen, rannalle jääneen joukon luo, joka tuskin uskoi silmiään, kun näki hänen lähestyvän. Hän oli heidän mielestään kuin kuolleista noussut. "Niin, Jumalan avulla saavumme me merelle", sanoivat he. "Nyt näemme Jumalan käden. Vaan älkää enää luottako petolliseen virtaan, herra. Me tahdomme sen tehdä. Paljoa enemmän voimme me kuolla, kuin te. Älkää menkö virran vesille, ennenkuin olemme putousten alapuolella."

Neljän päivän kuluttua siitä kuin Stanley töin tuskin oli päässyt kuoleman kourista, saatiin kärsivällisyydellä, suurella varovaisuudella ja vaivaloisella työllä kanootit peljätyn putouksen alapuolelle.

Epätoivo ja hätä.

Koska retkikunnan varat olivat melkein lopussa ja villit vaativat korkeita hintoja ruokatavaroistaan, niin voitiin ainoastaan utteran, alituisen ja kiireisen matkan kautta merelle pelastua nälänhädän kauhuista.

Vihdoin taisi Stanley eräänä päivänä ilmoittaa kansalle sen iloisen uutisen, että meri jo oli aivan lähellä. Wangwanat, joiden voimat olivat uupuneet oikean ruoan puutteesta, tulivat kovin liikutetuiksi. Safeni hurmastui niin ilosta, että hän käyttäytyi oikein rajusti. Hän juoksi esiin, syleili Stanley'n jalkoja ja sanoi: "Oi, herra! Olemme saapuneet merelle! Olemme kotona! Olemme kotona! Meitä ei enää kiusaa tyhjä maha eikä inhottavat villit! Minä juoksen koko matkan merelle sanomaan teidän veljillenne, että te tulette!" Hän otti papukaijansa, pani sen olkapäällensä ja ryntäsi metsiin. Safeni parka oli tullut hulluksi ilosta. Stanley lähetti heti kolme miestä noutamaan häntä takaisin, vaan he palasivat neljä tuntia turhaan haettuaan, ja Safenia, joka ennen oli ollut niin viisas, ei sen koommin näkynyt.

Virran juoksua seurattiin kuitenkin yhä eteenkinpäin. Melkein mielettöminä nälästä, varastivat Stanley'n miehet ruoka-aineita maan-asukkailta.

"Miksi sen teitte?" kysyi Stanley.

"Se ei ollut meidän autettavissamme", sanoivat he. "Herra, me kuolemme nälkään".

Muutamien päivien matkan jälkeen kuului taas koskien kohina.

Ne olivat ne kosket, jotka Livingstone-virta muodostaa laskeutuessaan Kongo-virtaan.

Koska matkan tarkoitus oli saavutettu ja näiden molempien virtojen yhteys todistettu, niin ei Stanley katsonut enää tarvitsevansa seurata sen kulkua ja matkustaa viimeisten putousten kautta. Hän ilmoitti sentähden pelottomalle, vaan uupuneelle väellensä, että virta jätettäisiin sikseen ja maatietä myöten lähdeettäisiin Embommaan, Kongon varrella olevaan eurooppalaiseen siirtopaikkaan. Heidän ihastuksensa pääsi ilmoihiin korkeaäänisten ja sydämellisten kiitoshuutojen kautta Allahille! Nelinkertaiset ruokarahat jaettiin myöskin, vaan koska maa oli niin erinomaisen köyhä ja sen asukkaat hävyttömiä ja ahnaita, niin kärsivällisillä ja nälkäisillä wangwana-paroilla oli ainoastaan vähän hyötyä Stanley'n anteliaisuudesta.

Auringon laskun aikaan vedettiin "Lady Alice" maalle monimutkaisen matkan jälkeen Afrikan läpi ja kuljetettiin korkeimmille putouksen pohjoispuolella oleville kallionhuipuille, jonne se Kesäkuun 31 päivänä vuonna 1877 jäi oman onnensa nojaan, kuljettuaan yli 1,000 Suomen peninkulmaa halki Afrikan, lahoamaan tomuksi ja tuhaksi!

Uupunut, heikko, kivuloinen joukko oli retkikunta kulkiessaan luisuvien ketojen yli ja pyrkiessään ylänkömaata ylöspäin. Lähes neljäkymmentä miestä, jotka olivat punataudissa, mätähaavoissa ja kerpuukissa, oli sairastellut, ja jälkimäinen tauti sai yhä useampia uhria. Tästä huolimatta vastasi väki rohkeasti ja iloisesti Stanley'n kehottaviin huutoihin. Muutamat eivät kuitenkaan uskoneet, että viiden tahi kuuden päivän kuluttua nähtäisiin eurooppalaisia. He halveksivat herkkäuskoisten nimeä, vaan myönsivät samalla, että "isäntä" teki siinä aivan oikein, kun hän täten koetti rohkeuttaa väkeänsä lupaamalla matkan pian loppuvan.

Ratsuaasi, joka oli ollut mukana kaikissa vastuksissa aina Sansibarista saakka, riensi puolitiehen ylänkömaalla eteenpäin, vaan myöskin oli väsynyt siitä kuihtumisesta, minkä laiha ruoho läntisissä seuduissa oli vaikuttanut sen ruumissa ja se ei enää jaksanut pitkittää matkaa. He voivat ainoastaan taputtaa sitä kaulalle ja sanoa: "Hyvästi, vanha ystävä, hyvästi, vanha sankari! Tämä on paha maailma sinulle ja meille. Meidän täytyy erota ijäksi". Eläinraukka näytti ymmärtävän että ajottiin jättää se, sillä se huusi heidän jälkeensä — kivuloista, heikkoa huutoa, joka osoitti sen ääretöntä heikkoutta. Kun he viimeisen kerran kääntyivät katsomaan sitä, makasi se polulla ja katsoi ylös mäkiä hörössä korvin, ikäänkuin ihmetellen miksi se oli yksin jätetty ja ajattelivatko sen ystävät ja seuralaiset vesi- vai maamatkaa kulkea eteenpäin.

Sittenkun Stanley oli antanut eräälle päällikölle toimeksi syöttää sitä maniokilehdillä ja hyvällä ahoruoholla, lähti hän johtamaan karavaania ylänkömaan tasankoja pitkin.

Ylös- ja alasmäkeä pitkin tätä kolkkoa ja autiota maata laahusteli nälkäinen matkue parka. Jaksoittain yli-ikäistä, vaaleaa ruohoa, korkeita harmaita kallioita, jotka siellä täällä kohosivat juhlallisina ja synkkinä, harva ryhmä puita silloin tällöin kukkuloissa tai laaksopaikoissa — sellaisia olivat ne näköalat, jotka jokaisella korkealla vuorenharjulla tai kohonevalla kallionhuipulla kohtasivat heidän nälkäisiä silmiään.

Kun vielä neljä päivänmarssia oli jäljellä, lähetti Stanley seuraavan kirjeen Embommaan.

"Kelle hyvänsä, joka puhuu englannin kieltä Embommassa.

Paras herra!

Minä olen saapunut tähän paikkaan Sansibarista 115 hengen kanssa. Me olemme uhkaavan nälänhädän tilassa. Me emme voi ostaa mitään maan-asukkailta, sillä he nauravat vaan meidän kankaillemme, meidän metallilangallemme ja helmillemme. Ei ole mitään ruokatavaroita maassa saatavana ostaa muulloin kuin markkinapäivinä ja ihmiset, jotka ovat nälkään kuolemmaisillaan, eivät voi odottaa näitä markkinoita. Minä

olen sen vuoksi uskaltanut lähettää kolme nuorista miehistäni, Sansibarin asukkaita, ynnä erään pojan nimeltä Robert Ferduzi, kuuluva englantilaiseen lähetykseen Sansibarissa, tämän kirjeen kanssa pyytämään että te auttaisitte meitä. Minä en tunne teitä, mutta olen kuullut että Embommassa asuu eräs englantilainen, ja koska te olette kristitty ja gentlemani, pyydän minä teitä ottamaan huomioon pyyntöämme. Poika Robert taitaa paremmin kuvata teille meidän surkuteltavan tilamme kuin minä voin tässä kirjeessä. Me olemme suurimmassa hädässä, mutta jos teidän apunne tulee aikanaan, voin minä saapua Embommaan neljän päivän sisällä. Minä tarvitsen kolmesataa kankaankappaletta, kukin neljän saron pituista, sellaista tavaraa, jota te pidätte kaupaksi ja joka on paljo parempaa kuin se mitä meillä on, mutta kaikkien parasta olisi saada kymmenen tai viisitoista miehenkantamusta riisiä tai viljaa, jolla kohta voisi täyttää väestön kalvat vatsat, koska kankaillakin ruoan ostaminen veisi aikaa ja väki, joka näkee nälkää, ei voi odottaa. Avun täytyy saapua kahden päivän sisällä, jos ei, olen minä oleva kuolevien keskellä. Luonnollisesti minä vastaan niistä kulungeista, mitä teillä on tämän asian vuoksi. Apua tarvitaan vaan oikein pian ja minä pyydän että te panette kaikkenne, voidaksenne lähettää sitä kohta. Jos teillä on semmoisia pieniä ylellisyystavaroita kuin teetä, kahvia, sokuria ja korppuja, jota yksi mies helposti voi kaukaa, minä pyydän että te minua itseäni varten lähettäisitte vähäsen niitä ja panisitte tämän hyvyden siihen suuren kiitollisuudenvelkaan, jossa minä tulen olemaan teille, jos apua minun väestölleni ehtii saapumaan ajoissa. Siksi olen minä

Teidän harras ystävänne
H. M. Stanley,
Afrikan tutkimista varten lähetetyn
englantilais-amerikalaisen rekkikunnan päällikkö.

P. S. Te ette ehkä tunne nimeäni; minä lisään sen vuoksi että minä olen se henkilö, joka löysin Livingstonen v. 1871. — H. M. S."

Stanley kirjoitti myöskin kirjeen ranskaksi ja toisen espanjankielellä, koska hän oli kuullut että Embommassa oli yksi englantilainen, yksi ranskalainen ja kolme espanjalaista.

Uledi, Kasheeshee ja kaksi muuta lähetettiin oppaan seurassa viemään kirjeitä perille.

Sill'aikaa jaettiin pakka kangasta ja säkki helmiä, ja nuorimmat ja väkevimmät miehet lähetettiin kaikille suunnille, hankkimaan ruokavaroja. Myöhään illalla he palasivat, väsyneinä ja alakuloisina, leiriin. Kaikista koetuksistaan huolimatta heille ei ollut onnistunut saada muuta kuin joitakuuta tukkuja kurjia maapähkinöitä ja bataattia — ainoastaan niin paljo että niistä tuli kolme pientä kutakin henkeä kohti, vaikka he olivat maksaneet kaksikymmenkertaisesti niiden arvon. Se vähä, mitä he olivat saaneet, oli kumminkin pelastusta kuolemasta ja aamulla 5 p. oli väestö taipuvainen laahaamaan väsyneitä jäseniään odotettua apua kohden.

Pelastus.

Kun retkikunta, väsymyksen ja nälän ahdistamana, seuraavana päivänä oli koolla leirissä, kuului äkkiä eräs poika kovalla äänellä huutavan:

"Voi, minä näen Uledin ja Kasheesheen tulevan alas mäkeä ja ihmisjoukon heidän mukanaan!"

"Mitä! — Mitä! — Mitä!" kuului innokkaasti monesta suusta, ja tummia haamuja näkyi juoksevan ylös vaaleasta ruohostosta ja varjosta, ja monta silmää suunnattiin valkoista mäenrinnettä kohden.

"Aivan oikein, niin on! Niin on! Niin, me saamme ruokaa! ruokaa! ruokaa vihdoinkin! Voi, sitä Uledia! Hän on todella jalopeura. Me olemme pelastetut, kiitetty olkoon Jumala!"

Ennenkuin monta minuuttia oli kulunut, näkyivät Uledi ja Kasheeshee tunkeutuvan ruohon läpi ja lähestyvän pitkillä askeleilla, pitäen kirjettä korkealla ilmassa ilmoittaakseen että olivat onnistuneet. Ja nuo ripeät, oivat miehet olivat pian esillä ja jättivät kirjoituksen Stanleylle, jonka jälkeen hän kaikkien kokoontuneiden läsnä ollessa ääneensä käänsi seuraavaa:

"H. M. Stanley.

Paras herra!

Teidän tervetullut kirjeenne tuli tänne eilen k:lo 7 j.pp. Niinpian kun olimme saaneet tietää sen sisällyksen laitoimme kohta niin että niitä tavaroita, joita te olitte pyytäneet, taisimme lähettää teille niin paljo kuin meidän varastomme tällä kertaa salli, ynnä samalla vähäsen muita tavaroita, joidenka arvelimme olevan sopivia teidän tilaanne. Kuten näette, lähetämme teille viisikymmentä kangaskappaletta ja muutamia säkkiä, jotka sisältävät erityisiä tarpeita teitä itseänne varten; muutamia säkkiä riisiä, bataattia, muutamia tukkuja kaloja, mytyn tupakkaa ja rommiastian. Kantajat ovat kaikki maksetut, niin ettei teidän tarvitse vaivata itseänne heidän suhteensa. Tämä on kaikki mitä me tarvitsemme antaa teille tiedoksi tässä asiassa.

Me olemme erittäin pahoilla mielin kuullessamme että te olette saapuneet niin

valitettavassa tilassa, mutta me lähetämme teille hellimmät onnentoivotuksemme ja toivomme että te pian saapuisitte Bomaan (paikkaa me kutsumme Bomaksi vaikka sen nimenä kartoilla on Embomma). Vielä kerran lausuen toivomuksemme siitä että te pian saapuisitte tänne terveinä, piirrämme nimemme

Teidän vilpittömät ystävämme
Hatton & Cookson.
A. da Matta Uerga. J. W. Harrison."

Uledi ja Kasheeshee esittivät sitten kertomuksensa. Oppaat olivat seuranneet heitä puolitiehen, kun he pelästyivät muutamain maan-asukasten uhkauksista ja jättivät heidät. Nuo neljä wangwanaa jatkoi kuitenkin matkaa itseksensä, ja sitten he olivat kulkeneet erästä tietä usean tunnin ajan, pimeään tuloon saakka. Seuraavana päivänä, 5:ntenä, he saivat maan-asukkailta tietää, että Boma oli alempana virran varrella, ja kun nuo pelkäämättömät miehet eivät voineet saada oppaita, he päättivät seurata Kongoa pitkin sen rantoja. Noin tuntia jälkeen auringonlaskun he saapuivat Bomaan, kulettuaan väsyttävän matkan useiden mäkien yli. He kysyivät eräiltä maan-asukkailta "ingressen" (englantilaisen) taloa ja heidät osoitettiin herrojen Hatton & Cooksonin kauppapaikkaan, jota eräs portugalilainen nimeltä A. da Matta Uerga hoiti yhdessä erään Liverpoolista kotoisin olevan hra John W. Harrisonin kanssa. Eräs pieni silmälasikas valkoinen mies oli avannut kirjeen.

Hrojen Hatton & Cooksonin kauppapaikasta lähetetyt kantajat olivat sillaikaa lähentyneet. Useat wangwanoista kiiruhtivat toimekkaasti esiin, auttamaan väsyneitä ja hikikarpaloissa olevia miehiä ja tempasivat tavattomalla voimalla elatustavarat — joina oli riisiä, kalaa ja tupakkanippu, alas maahan, paitsi rommiastiaa, jota he kutsuivat pombeeksi ja pitelivät hyvin varovaisesti. Sill'aikaa kun ruokakuntain johtajat repivät auki säkit ja jakoivat ruokavarat yhtäsuuriin osiin, eräs venepoika rupesi laulamaan riemulaulua, tehden siihen värsyjä, joissa hän ylisti "toisen meren" rannalla olevia valkoisia miehiä. Musta runoniekka lauloi paljo suurista koskista, ihmissyöjistä, pakanoista ja näljännäkemisestä, laajoista erämaista, suurista järvistä ja ahneista villoista, ja lopetti selittämällä että matka nyt oli päättynyt, että he jo tunsivat tuulahduksiakin läntisestä valtamerestä, ja että hänen herransa veljet olivat pelastaneet heidät "näljän helvetistä". Joka värsyn lopussa yhtyivät muiden äänet kovasti ja raikkaasti kööriin:

"Laulakaa nyt ystäväiset, päättynyt on matkamme;
Laulakaamme, päästyämme suuren meren lähelle".

"Kylläksi jo sitä — tänne nyt!" huusi Manwa Sera, jonka kuultuaan läsnäolijat olivat melkein tukehduuttaa hänet, niin he tungeksivat likelle. Jokaiseen esiliinaan, maljaan ja astiaan, mikä ojennettiin esiin, johtajat kaatoivat täysin mitoin riisiä ja suuren joukon bataattia ja kalaa. Nuoremmat miehet ja naiset hoipertelivat vettä noutamaan ja toiset hajosivat lähiseuduille kokoamaan polttopuuta, niin että koko leirissä vallitsi paljasta elämää sen tuskallisen epätoivon sijasta, joka vielä puoli tuntia sitten siellä oli vallinnut. Useat eivät voineet odottaa kunnes ruoka olisi keitetty, vaan söivät riisin ja kalan raakana. Kun kaikki ruokavarat olivat jaetut, pieni tilkka rommia kaadettu jokaisen kuppiin sekä koko leiri oli yleisen riemun vallassa ja tummat haamut joukoissa vilkkaasti keskustelivat siitä kangastavasta ravitsemisesta, jota vieraanvaraiset tulet parhaillaan valmistivat, meni Stanley telttiinsä Uledin, Kasheesheen ja teltti-poikien mukana.

Loistavin silmin ojensi Kasheeshee Stanleylle muutamia salaperäisiä pulloja, sillaikaa väijyvin silmin katsellen hänen kasvoihinsa, kun hän katsoi etikettejä. Viekas veijari huomasi kyllä minkä ilon Stanley sai niistä. Pale alea! Sherryä! Portviiniä! Samppanjaa! Nisuleipää koko viikon varaksi! Kaksi ruukullista voita! Paketti teetä! Kahvia! Valkoista kekosokuria! Sardiineja ja lohta! Rusinaputinkia! Viinimarja-, kirsimarja- ja vattuhilloa!

Se pitkä sota, jota he olivat käyneet näljänhätää ja kalvavia huolia vastaan, oli nyt lopussa ja väellä oli elatusvaroja yltäkylin! Oli ainoastaan tunti siitä kun he elivät aamulla syömiensä harvain maanpäähkinäin ja viheriäisten banaaniin muistosta, mutta nyt he olivat yhtäkkiä muutettuina lähelle sivistyneen maailman ylellisyyttä. Ei koskaan ollut nälkäinen Afrika tuntunut Stanleyestä niin kurjalta ja halveksuttavalta kuin nyt, jolloin komea Eurooppa astui hänen silmiensä eteen sekä näytti äärettömiä elämän ja varain aarteitaan.

Kun kaikki olivat ravittuina, avattiin kangasmytyt ja pian oli kansa vaatettuna valkoiseen ja värilliseen pumpulikankaaseen. Köyhyyden alastomuus, laihat kylkiluut ja terävinä esiin pistävät luunsolmut verhottiin siten, mutta kuukausia oli kuluva ennenkuin sisäänpainuneet, ontot posket ja kuihtuneet kasvot tulisivat saamaan takaisin sen pirteän pronssinväriä, josta hyvinvoipa afrikalainen tunnetaan.

Stanleyn mielentilan tämän vaiherikkaan päivän iltana voi helposti kuvitella mieleensä seuraavasta kirjeestä:

"Herrat A. da Matta Uerga ja J. W. Harrison, Embommassa Kongo-joen varrella.

Herrani!

Minä olen vastaan-ottanut teidän tervetulleen kirjeenne ja, mikä oli kaikkien parasta ja vielä tervetulleempaa, apunne. Minä olen tällä kertaa kykenemätön lausumaan kuinka kiitolliseksi minä tunnen itseni. Me olemme kaikki ylenmääräisesti iloisia ja liikutuksen vallassa kun katselemme tätä ruokavarastoa, joka hyväilee meidän nälkäisiä silmiämme, nähdessämme riisin, kalan, rommin ja minulle nisuleipää, voita, sardiineja, hilloa,

persikoita, viinirypäleitä ja olutta (te jumalat! ajatelkaa — kolme pulloa olutta, paitsi teetä ja sokuria) — että emme voi muuta kuin heittäytyä näiden niin pikaisesti saatujen varojen kimppuun ja nauttia niistä — ja minä pyydän että te panette näljän syiksi meidän harvasanaisuutemme ja näennäisen kiittämättömyytemme. Jos me emme voikaan kiittää teitä riittävästi sanoilla, niin olkaa vakuutettuja siitä että me tunnemme mitä kokonaisilla kirjoilla ei voisi kertoa.

Lähimpinä neljänäkolmatta tuntina olemme me liika innokkaasti ruoan kimpussa, voidaksemme ajatella juuri erittäin paljo muusta, mutta minä voin mainita että kansa, suu täynnä riisiä ja kalaa, iloisena huutaa: 'Varma on että meidän herramme on löynnyt meren ja veljensä, mutta me emme uskoneet häntä, ennenkuin hän näytti meille riisiä ja pombeeta (rommia). Me emme uskoneet että tuolla suurella virralla olisi mitään loppua, mutta, Jumala olkoon kiitetty ijankaikkisesti, me olemme näkevät valkoisia miehiä huomenna ja meidän taistelumme ja huolestamme ovat ohitse'.

Herrani, vaikka me olemme vieraita toisillemme, minä tunnen että meistä tulee ikuisia ystäviä ja minun elämäni tehtävänä tulee olemaan aina muistaa kiitollisuudentunteitani, kun minä ensiksi sain näkyviini teidän apunne ja minun uskollinen, kestäväinen väkiparkani huudahti: 'Herra, me olemme pelastetut, ruokaa tulee!' Vanhat ja nuoret nousivat ylös ja, vaikka väsyneitä ja laihuneitakin olivat, alkoivat iloisesti laulamaan suuren suolameren (Atlantin valtameren) rannalla olevien valkoisten miesten kunniaksi, jotka olivat kuunnelleet heidän rukouksiaan. Minun täytyi rientää telttiini salaamaan niitä kyyneliä, jotka, huolimatta minun yrityksistäni olla tyynenä, tahtoivat puhjeta minun silmistäni.

Herrani, seuratkoon Jumalan siunaus teidän askeleitanne, mihinkä hyvänsä menettekin! Tämä on minun sydämellisin rukoukseni.

Teidän vilpittömän ystävänä
Henry M. Stanley.
Englantilais-amerikalaisen retkikunnan päällikkö."

Merelle.

Elokuun 9 p. 1877, 999:ntenä päivänä siitä kun retkikunta oli lähtenyt Sansibarista, kun he vähitellen olivat astuneet alas pitkin viertäviä vuoria, he näkivät säännöttömän jonon riippumattoja lähestyvän ja huikaisevan valkoisia juovia, ikäänkuin hienosta liinavaatteesta.

Hämmästyksen sohina kävi koko joukon läpi.

Jatkettiin marssia vähä pitemmältä, jonka jälkeen seisahduttiin, ja ennen pitkää oltiin kasvot kasvoja vastaan neljän valkoisen — ah, todellakin valkoisen miehen kanssa.

Kun Stanley näki heidän kasvonsa, hän punastui huomattavasti niiden valkoisuudesta. Voi noita pakanallisia afrikalaisia ihmissyöjiä kansaparkoja Livingstone-joen varrella! Heidän hämmästyksensä ja uteliaisuutensa koko salaisuus selveni nyt äkkiä. Mikä pidätti ihmissyöjiä helisevän joutsen ja myrkytetyn tikarin? Mikäs mun kuin Stanley ja Frankin salaperäinen kalpeus! Samalla tavalla vaikutti Stanleyssä Embomman kauppamiesten vaaleiden kasvojen näkö lähes vastentahtoisen pöyristyksen. Vaaleassa ihossa oli, sittenkuin hän niin kauan oli katsellut mustia ja tumman pronssivärisiä kasvoja, jotakin käsittämättömästi aaveentapaista. Hän ei voinut vapautua siitä ajatuksesta että varmaan olivat sairaita; vaikka he kuitenkin olivat öljymarjan karvaisia, päivettyneitä, tummia.

He olivat tuoneet mukanaan riippumaton ja kahdeksan vahvaa, väkevää kantajaa. He tahtoivat välttämättömästi nostaa Stanley ylös riippumattoon. Hän kieltäysi. He sanoivat että niin oli tapana. Hän myöntyi sitten vihdoinkin, vaikka se näytti hänestä hyvin veltolta.

Maa alkoi sitten noin vähitellen viettää alaspäin ja pian kulkivat he laakson läpi, joka ennen pitkää laajeni virtaa vastaan. Oi, tuo vihattava, murhaava virta, nyt niin leveä, ylpeä ja majesteettillisesti tyyni, juuri kuin se ei olisi äskettäin ryöstänyt Stanley ystävää ja niin monta uskollista sielua, juuri kuin he eivät olisi ikään nähneet sen rajusti raivoavan ja vaahtoavan. Mutta aivan maalleastumis-paikan vieressä oli höyrylaiva. Matkueen väki tungeskeli esiin ihailemaan ja silmät selällään töllistelemään tuota merkillistä "suurta rautakanoottia", jonka kulkemaan saattoi tuli. He eivät voineet uskoa että voi olla vielä jotakin ihmeellisempää kuin Lady Alice.

Sivistyneen maailman lämmin, hehkuva elämä, se vieraanvaraisuus, kohteliaisuus ja sydämellisyys, jota Boman kauppiat osoittivat Stanleyille ja hänen väelleen, olivat kuin paratiisin kaste, suloista, miellyttävää ja virkistävää.

11 p. astui retkikunta päivällisaikana laivaan vietettyään pienen loppujuhlan, jossa sai kuulla paljo lauluja, sydämellisiä eläköön-huutoja, jossa esitettiin lukemattomia maljoja ja herttaisia, ystävällisiä kädenpuristuksia. Tuntia ennen auringonlaskua pysähtyi "suuri rautakanootti" noin viiden peninkulman matkan jälkeen oikeanpuolisella rannalla erään toisen Hatton & Cooksonin kauppapaikan sillan luona Metsäisellä niemellä. Kaksi tai kolme muuta portugalilaista makasiinia on aivan läheisössä ja muodostaa miellyttävän erotuksen synkkää mustaa mangrove-metsäistä

perä-alaa vastaan.

Erittäin suloisen illan vietettyä vieraanvaraisen englantilaisen isännän luona lähtivät he höyrylaivassa jatkamaan taas matkaansa.

Mahtava virta Boman alapuolella muistutti Stanleyille näköaloista Ikondun yläpuolella; veden väri, lukuisat saaret ja ääretön leveys muistuttivat hänen mieleensä niitä päiviä, jolloin he olivat etsineet Livingstone-joen juoksevaa erämaata, välttääkseen alinomaisia taisteluja ihmispetojen kanssa keskellä sisä-Afrikaa. Jokea katsellessaan hänen silmänsä täytyivät kyyneleillä siitä ajatuksesta, että hän ei voinut kutsua takaisin kadotettuja ystäviään ja pyytää heitä yhtymään siihen hurmaavaan iloon, joka nyt vallitsi kaikkien niiden sydämissä, jotka olivat kestäneet kilvoituksen ja olivat vielä elossa.

Muutamia tunteja myöhemmin laskivat he leveään sataman kautta valtameren, sivistyksen siniselle alueelle!

Kun Stanley kääntyi takaisin luodakseen viimeisen jäähyväissilmäyksen mahtavaan virtaan, jonka ruskeilla vesillä he olivat kokeneet ja kärsineet niin paljon, hän näki tämän väristen ja nöyrytettyinä lähestyvän valtameren rantaa, valtameren, jonka ääretöntä alaa ja rajatonta laajuutta vastaan joki, niin kauhealta kuin sen voima ja peljättävältä kuin sen raivo oli näyttäytynytkin, kuitenkin oli ainoastaan vesipisara. Ja hän tunsi sydämensä olevan täynnä riemua, kun hän näki ajatuksissaan uuden ajan sivistyksen valon ja aarteiden kanssa lähestyvän neekerien maan-osaa, jonka läpi sen mahtavin virta, jota hän nyt oli seurannut sen lähteestä mereen saakka, kulki niinkuin leveä avonainen tie.

Taas Sansibariin.

Sittenkuin he höyryveneellä muutaman tunnin olivat kulkeneet pohjoiseen päin Kongon suusta, he laskivat kauniisen Kabinda-lahteen, jonka eteläisellä rannalla samanniminen kaupunki Nyoyon maassa sijaitsee. Retkikunta otettiin mitä sydämellisimmästi vastaan ja Stanley itse sai asua eräässä puutarhain ympäröimässä majassa, josta näki ihanaa merta, ja väestö majoitettiin suureen majaan vastapäätä, toisella puolen lahtea.

Kun hän seuraavana aamuna meni tervehtimään väkeänsä, huomasi hän että eräs wangwanoista oli kuollut auringon nousun aikana ja kun hän tutki muiden sairaiden tilaa, kävi selväksi ettei hän vielä saisi mitään lepoa ja että hänen, pelastaakseen heidän henkeään, tulisi olla uutteran ja virkun. Väkiraukalla ei ollut enää mitään vaaroja, jotka olisivat voineet heitä herättää heidän uneliaasta haluttomuudestaan, joka heille oli yhtä tuhoatuottavaa, kuin yöllinen uni sille joka matkustaa lumenpeittämällä erämaalla. Majoitettuna kaikki yhdessä hauskaan parakkimaiseen rakennukseen kaikkine mahdollisine mukavuuksineen ja varustettuina ruoalla, vaatteilla, polttopuulla ja monilla ylellisyystavaroilla, ei heille jäänyt mitään tehtävää ja seuraus tästä oli että pikainen muutos kaikesta työstä ja kaikesta toimeliaisuudesta raukaisi heitä ja saattoi heidät tuikean unen tilaan, josta oli vaikea saada heitä hereille.

"Haluaisitteko päästä takaisin Sansibariin, pojat?" Stanley kysyi.

"Voi, se on kaukana. Älä puhu siitä, herra. Me emme koskaan enää näe sitä", he vastasivat.

"Mutta te kuolette, jos te jatkatte tällä tavoin. Herätkää — näyttäkää olevanne miehiä."

"Voiko ihminen taistella Jumalaa vastaan? Kukapa kuolemaa pelkäisi? Anna meidän kuolla rauhassa ja mennä lepoon ijäksi", he vastasivat.

Ihmisparat heittäytyivät toimeettomuuden ja täydellisen haluttomuuden huumaavaan vaikutukseen henkensä kaupalla! Neljä heistä kuoli Loandassa tähän kummalliseen tautiin, vielä kolme englantilaisella "Industry" nimisellä sotalaivalla ja eräs naisista veti viimeisen henkäyksensä Sansibariin tulon jälkeen seuraavana päivänä. Mutta viimeisillä, surullisilla hetkillään heillä oli lohdotus, jonka sisälsivät ne sanat, joita he alinomaan hokivat itsekseen:

"Me olemme vieneet herramme suurelle merelle, ja hän on nähnyt valkoisia veljiään, La il Allah, il Allah! — Ei ole mitään muuta jumalaa kuin Jumala!" he sanoivat — ja kuolivat.

Päiväkirjaansa kirjoittaa Stanley niistä tunteista, mitä hänellä oli näinä päivinä, seuraavaa:

"Minä kirjoitan näistä päivistä surun masentamana, tukkeumuksella kurkussa ja kyyneleisin silmin, sillä minun mieleeni johtuu aina yhä vainajien arvo ja hyveet. Tuhannessa onnettomuudenkohtauksessa, seikkailussa ja katkerassa kamppailussa he olivat näyttäneet lannistumattoman rohkeutensa ja voimansa; he olivat eläneet ja kestäneet koetuksensa sankarien tavalla. Minä muistan sen innostuksen, jolla he vastasivat minun kehotuksiini; minä muistan heidän rohkean käytöksensä synkimpinä päivinä; minä muistan sen sparttalaisen pelottomuuden ja lannistumattoman rohkeuden, millä he kestivät kärsimyksensä onnettomuuden päivinä. Minä olen kuulevinani vielä heidän äänensä tottelevaisesti vastaavan minulle ja heidän puhelevan keskenään välttämättömyydestä pysyä 'isännän' sivulla. Heidän venelaulunsa, joka sisälsi seuraavan tapaisia värsyjä:

'Tääll' on valkea muukalainen yksinänsä keskellämme,

Vierahassa maassa ollen, häntä kaikki rakastamme,
Arapilainen uskollinen häntä aina tottelee,
Souda veli, vedä lujaa, että meri lähenee!

kaikuu huolimatta kaikista niistä äänistä, jotka nyt ympäröivät minua, aina minun kuuntelevissa korvissani."

Kahdeksan päivää oleskeltuaan Kabindassa pääsi retkikunta portugalilaiseen "Tamega" nimiseen kanuunavenheeseen, jonka oli määrä mennä San Paolo de Loandaan. Portugalilaiset upseerit panivat siellä toimeen loistavan juhlan.

Hallituksen sairashuone Loandassa oli avoinna sairaille muukalaisille, ja tottunut sairaanhoitajatar hankittiin heitä hoitamaan.

Verrattomalla anteliaisuudella jaettiin suuri summa rahaa kansalle, niin että se voisi tyydyttää tarpeensa ja ostaa mitä halusi markkinoilta.

Portugalilainen kenraalikuvernööri tarjoutui kanuuna-venheellä kuletuttamaan Stanleyn Lissaboniin, mutta hän katsoi seuralaistensa tilan semmoiseksi, ettei hän voinut jättää heitä. Hän päätti sen vuoksi seurata heitä Hyväntoivon niemelle Industry-laivalla, jonka sen päällikkö jätti hänen käytettäväkseen.

Sitä sydämellisyyttä ja kohteliaisuutta, jota osoitettiin Loandassa, seurasi yhtä ystävällinen kohtelu Industry-laivalla. Sen upseerit, laivalääkäri ja majoitusmestari auttivat Stanleytä kaikin voimin koettaen huojentaa sairaiden kärsimyksiä ja herättääkseen alakuloisissa toivoa. Hyvin taitava lääkäri huomasi sairaiden tilan olevan erittäin arveluttavan. Elonkipinä häilyi ja lekutti ja sen puhaltamiseksi täyteen selvyteen tarvittiin useimmissa tapauksissa enemmän kärsivällisyyttä ja huolta, kuin lääkkeitä. Vähitellen huomattiin pieni parannus heissä, vaikka heidän silmänsä vielä olivat raskaat.

Kap-kaupungissa otettiin heitä hyvin sydämellisesti vastaan ja Industry sai määräyksen viedä retkilunta Sansibariin saakka.

Kun Stanley eräänä päivänä palasi kaupungista laivalle, näki hän väkensä tavallista surullisempana. Hän tiedusteli syytä siihen.

"Tehän tullette nyt palaamaan Ulyakiin (Eurooppaan)."

"Miksi niin arvelette?"

"Oi, me huomaamme kyllä että te olette tavanneet ystäviänne, ja me olemme kaikkina näinä päivinä tunteneet, että te ennen pitkää tullette jättämään meidät."

"Kuka teille sen on sanonut?" Stanley kysyi hymyillen sille katkeruudelle, joka selvään näkyi heidän kasvoissaan.

"Meidän sydämemme, ja ne ovat hyvin raskaat."

"Ah! Ilahuttaisiko se teitä, jos minä seuraisin mukanaan Sansibariin?"

"Kuinka te voitte kysyä sitä, herra? Ettekö te ole isämme?"

"No niin, vie paljo aikaa opettaa teitä luottamaan isänne lupaukseen. Minä olen teille sanonut uudestaan ja yhä uudestaan ettei mikään voi saattaa minua rikkomaan teille tehtyä lupaustani viedä teidät kotinne. Te olette olleet uskollisia minua kohtaan ja minä olen oleva uskollinen teitä kohtaan. Jos me emme voi saada laivaa, joka voi viedä meidät perille, olen minä kulkeva koko matkan jalkaisin teidän kanssanne, siksi kunnes minä voin näyttää teidät ystävilleen Sansibarissa."

"Nyt me olemme iloisia ja kiitollisia, herra."

Stanley ei nähnyt yksiäkään surullisia kasvoja tämän päivän jälkeen, ja kapteeni ja hänen upseerinsa huomasivat myöskin kuinka kansa kaiken ulkomuotonsa puolesta parani ja tuli paremmalle mielelle tämän silmänräpäyksen jälkeen.

Marraskuun 6 p. oli Industry varustettuna ja valmiina lähtemään Sansibariin.

Kolmen viikon päästä heillä oli Sansibarin palmuja kasvava saari näkyvissä ja iltapuoleen samana päivänä he laskivat suoraan satamaan.

Kun Stanley katseli wangwanoita ja huomasi sen ilon, mikä nyt täytti kaikki, hän tunsu olevansa enemmän kuin tyytyväinen siihen että oli uhrannut useampia kuukausia saattaakseen heitä kotiin. Sairaat olivat, paitsi yhtä, kaikki parantuneet ja näyttivät niin terveiltä ettei kukaan, joka ei varmaan tiennyt sitä, olisi voinut uskoa heidän olevan samoja eläviä luurankoja, joita he olivat laahustellessaan ympäri Boman kaduilla.

He näkivät ihastuksella hyvin tutut lahdet ja poukammat, tuoksuvat rannat ja punertavat kukkulat. Taas riemastuivat heidän silmänsä nähdessään ne paikat, mitä he usein olivat epäilleet koskaan tulevansa näkemään, tuon korkeahkon vuorenharjun, jonka juurella he tiesivät kotinsa ja pienen puutarhansa sijaitsevan, nähdessään hyvintunnetut kukkulat Shanganin ja Melindin luona, ja sultanin palatsin suuren neliskulmaisen ryhmän. Jokainen piirre, jokainen talo aina heidän omaan Nyambyynsä saakka, jokainen hyvintunnettu jyrkkä mäentöyrä monine palmu- ja mangopuineen

oli heille rikas entisten aikain muistoista.

Kapteeni ei pidättänyt heitä laivassa. Kaikki venheet laskettiin yhdellä kertaa alas ja väki tungeskeli innossaan päästä alas niihin.

Rannalla olijoilla oli hämmästyttävä näky katsella niin monta miestä valkoisissa paidoissa ja turbaaneissa lähestyvän eräästä englantilaisesta sotalaivasta. Olivatko nuo orjia — vai mitä? Ei, orjia he eivät voineet olla, siksi he olivat liika hyvissä vaatteissa. Mutta mitä he sitten voivat olla?

Veneet saapuivat rantaan ja malttamattomat miehet hyppäsivät maalle ja tanssivat riemuiten saaren hietaisella maalla; sen jälkeen he notkistuivat polvineen ja korottivat äänensä, syvästi liikutettuina, kiitoslauluihin Allah'lle!

Iloinen uutinen levisi pitkin rantaa: "Se on Stanley'n retkikunta, joka on palannut."

Senjälkeen tulivat heidän ystävänsä, tuttavansa ja maanmiehensä juosten heitä vastaan ja tekivät heille lukemattomia kysymyksiä, palaen utelijaisuudesta saada tietää kaikki. Missä he olivat olleet? Kuinka he olivat sotalaivaan joutuneet? Mitä he olivat nähneet? Kuka oli kuollut? Missä se ja se on? Oletteko te kulkeneet Nyangween taitse toiselle merelle? — Kotiinpalanneet syyleilivät maanmiehiään, he hyppäsivät sananmukaisesti toistensa kaulaan ja useampi kuin yksi silmä tuli kosteaksi kauheista kertomuksista kuolemasta, onnettomuudenkohtauksista ja kurjuudesta.

"No, Mabruki, sano minulle, oletko kohdannut äitisi?" Stanley kysyi seuraavana päivänä Mabrukilta, joka tiesi että Stanley oli hyvin utelias saamaan tietää kaikki kohtaamisesta, koska hän välistä oli ollut hyvin taipuvainen epäilemään saisiko enää koskaan nähdäkään vanhaa äitiparkaansa. Hän heltyi suuresti äkkiä, ja hänen silmistään kuohui viljalta kyyneliä, jotka osoittivat että hän oli ylenmäärin onnellinen, ja hän kiiruhti keveästi taivuttaen päätänsä vastaamaan:

"Olen, herra!"

"Onko hän terve? Millaiselta hän näyttää? Mitä hän sanoi, saadessaan nähdä sinusta tulleen niin suuren ja vahvan pojan? Kas niin, kerro minulle kaikki."

"Minä teen niin — mutta voi, hän on vanha nyt! Hän ei tuntenut minua enää ensiksi, sillä minä syöksähdin oven kautta sisälle meidän huoneeseemme, ja minä olin ensimmäisiä, jotka astuivat maalle, ja juoksin koko tien veneen luota kotiin. Hän istui ja puheli erään ystävän kanssa. Kun ovi avattiin, hän huusi: Kuka siellä on?"

"Mi-mi (äiti)! Se olen minä, äiti. Se olen minä — Mabruki, äitiseni! Se olen minä, joka olen palannut mannermaalta."

"Mitä! Mabruki, minun poikani!"

"Niin, se olen todellakin minä, äiti."

"Hän tuskin taisi uskoa että minä olin palannut, sillä hän ei ollut kuullut vähintäkään siitä. Pian kokoontui joukko naapurivaimoja oven ulkopuolelle, sillä huone oli jo täysi. Kaikki tahtoivat kuulla uutisia ja kaikki kirkuivat, nauroivat ja jaarittelivat korkealla äänellä, jota he jatkoivat aina myöhään yöhön saakka. Hän on hyvin ylpeä minusta, herra. Kun päivällinen juuri oli valmis, istui yli kahdenkymmenen naapuria sitä jakamaan kanssamme. 'Oi', he sanoivat kaikki, 'sinä olet oikea mies nyt, käytyäsi edempänä kuin kukaan arapialainen koskaan on käynyt.'"

Viidentenä aamuna väestö sai hyvin ansaitun palkkansa.

Naiset, kolmetoista luvultaan, jotka olivat kestäneet pitkän matkan vaivat, jotka olivat luoneet synkän leirin erämaiden syvyydessä joksikin heidän omalla saarellaan olevan kylän kaltaiseksi, jotka olivat kehottaneet miehiään yhä pysymään uskollisina, huolimatta mistään vastuksista, tulivat kaikki palkituiksi.

Päällikköjen lapset, jotka olivat seuranneet retkikuntaa Sansibarista Atlantinmerelle ja jotka iloisella hälinällään usein olivat saaneet Stanley'n hetkeksi unohtamaan murheensa, eivät liioin jääneet osattomiksi. Ei myöskään pienimmät lapset, jotka olivat syntyneet maailmaan keskellä koskien jylhiä ja kauheita näköaloja ja jotka nyt silmät selällään kummastelemisesta huusivat nähdessään niin paljon onnellisia naisia ja miehiä — ei heitäkään unohdettu tässä lopullisessa suorituksessa.

Joulukuun 23 p. oli se höyryvene valmiina, jolla Stanley oli lähtevä Eurooppaan. Hänen Afrikan läpi matkustaneet seuralaisensa olivat kaikki varhain jättäneet kotinsa ollakseen varmoja siitä että tulisivat ajoissa ja näkisivät lähdön. Siellä olivat he nyt, kaikki puettuina maanmiestensä kauniisen pukuun. Avara, lumivalkoinen vaatteus ja tuuhea turbaani antoi eräänlaisen arvollisuuden heidän vartalolleen, ja jokainen leikitteli keveällä kepillä. Tekemillään kysymyksillä sai Stanley tietää, että useat jo olivat ostaneet pieniä kauniita tiluksia — kartanoita ja puutarhoja — palkallaan, joka osoitti että pitkä matka kaikkine vaivoineen ja kovalla kokemuksellaan hyvin melkoisessa määrässä oli synnyttänyt säästäväisyyttä ja huolellisuutta.

Kun Stanley oli juuri astumaisillaan veneeseen, syöksivät nuo rohkeat, uskolliset miehet hänen sivuitsensa ja lykkäsivät sen veteen, jonka jälkeen he nostivat hänen päidensä päälle ja rantahyrskyjen läpi kantoivat hänet alas veneeseen.

He pudistivat kättä ehkä kymmenen kymmentä kertaa vielä, ja niin lähti vene viimeinkin laivaa kohden.

Stanley näki heidän neuvottelevan ja sitten pikaisesti juoksevan alas rantaa suureen lastiproomuun, jonka he pian miehittivät ja jota he alkoivat soutaa. He seurasivat häntä siten höyrylaivalle, ja lähetystö heiltä tuli laivaan, Uledin, majoitusmestarin, ja Kasheesheen johtamana. He tahtoivat sanoa hänelle pitävänsä häntä vielä herranaan ja ei aikovansa jättää Sansibaria ennenkuin olivat saaneet kirjeen, joka antoi heille tiedon siitä että Stanley terveenä oli saapunut omaan maahansa. Sitä paitsi lisäsivät he yksinkertaisesti ja kaunistelematta, että jos Stanley tarvitsi heidän apuaan päästäkseen maahansa, olisivat he auttavat häntä.

Ne olivat suloiset ja surulliset, nuo eron hetket. Koko tämä myrskyinen aika, joka nyt oli lopussa, kulki ohitse Stanleyyn mielessä, kaikki ne vaarat, joissa nämä rohkeat miehet olivat seuranneet häntä, nämä urhoolliset miehet, joista hänen nyt oli erottava. Nopeasti, kuten epäselvässä unessa, kulki hänen läpitsensä muisto kaikista niistä taisteluista ihmisiä ja luontoa vastaan, joissa nämä ihmisraukat olivat tehneet hänelle seuraa.

Monena vastaisena vuotena on lukuisissa perheissä Sansibarissa tämän matkan suuri kertomus kerrottava ja siinä esiintyvät henkilöt ovat sankareina saarelaisten lapsille ja sukukunnalle.

Keski-Afrikan kartta.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK LÄPI NEEKERIEEN MAAN-OSAN ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase "Project Gutenberg"), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and

intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up,

nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, “Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation.”
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain “Defects,” such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the “Right of Replacement or Refund” described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and

credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.